

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
VEZETŐJE: DR. ŐZE SÁNDOR DSC

Pénzügyi bűncselekmények megítélése és felderítése 1945–1956 között

---

Doktori értekezés

Czene-Polgár Viktória

2020.

Témavezető:

Dr. M. Kiss Sándor
egyetemi tanár, professor emeritus
PPKE BTK

Tartalom

Pénzügyi bűncselekmények megítélése és felderítése 1945–1956 között	1
I. Bevezető	4
I.1. Témamegjelölés és a dolgozat szerkezete	5
I.2. A statisztikai adatfelhasználás problémái	9
I. 3. A kutatás forrásai.....	13
II. A gazdasági-pénzügyi környezet átalakulása a második világháború után.....	20
II.1. A kiadások – Az állam anyagi és pénzügyi kötelezettségei	20
II.2. Infláció-hiperinfláció.....	23
II.3. Megoldási kísérletek az állam részéről.....	25
II.4. Megoldási kísérletek a lakosság részéről	27
II.5. Az új gazdasági rend kialakítása	28
II.6. A szovjet befolyás hatásai	29
II.7. A gazdaságirányítás legfőbb intézménye: a Gazdasági Főtanács.....	32
II.8. A szanálási terv	39
II.9. A forint bevezetése	41
II.10. A hároméves és az első ötéves terv	42
II.11. Adópolitika a második világháború után.....	44
II.11.1. Büntető jellegű adóztatás.....	51
II.11.2. Adópolitikai célok	52
II.11.3. Adókedvezmények	54
II.11.4. A tervidőszak adópolitikája	55
III. Jogszabályi környezet a második világháború után	58
III.1. Bűncselekmény-politikai bűncselekmény	60
III.2. Büntetőjog, mint a gazdaságirányítás eszköze.....	61
III.3. Pénzügyi büntetőjog, mint a politikai koncepció eszköze.....	65
IV. 1945–56 között jellemzően elkövetett pénzügyi bűncselekmények	67
IV.1. Pénzhamisítás.....	67
IV.2. Az árdragító visszaélések.....	72
IV.3. Fizetési eszközökkel történő visszaélések/devizabűntettek.....	86
IV.4. Adócsalás.....	102
IV.5. Csempészet	115

V.	A jogalkalmazás szereplői.....	136
V.1.	A rendes bíróságok.....	137
V.2.	Külön- és rendkívüli bíróságok	141
V.2.1.	Az uzorabíróság	141
V.2.2.	Munkásbíróságok	143
V.2.3.	Rögtönbíráskodás.....	144
V.3.	Vádlók és védők	146
VI.	A pénzügyi bűncselekményekért is kiszabható büntetések.....	149
VI.1.	Halálbüntetés	150
VI.2.	Szabadságvesztés	150
VI.3.	Vagyoni szankciók	151
VI.3.1.	Vagyonelkobzás.....	151
VI.3.2.	Elkobzás.....	153
VI.3.3.	Egyéb joghátrányok.....	154
VI.4.	A büntetések célja a „Sólyom József-ügy” tükrében.....	156
VII.	Pénzügyi bűncselekmények felderítése	160
VII.1.	Rendvédelmi szervek újjászervezése a második világháború után.....	160
VII.2.	A gazdasági nyomozó szervek	163
VII.2.1.	A PRO Gazdaságpolitikai alosztálya.....	165
VII.2.2.	A Budapest Főkapitányság Gazdasági Ellenőrző Csoportja.....	168
VII.2.3.	A Közélelmezési Ügyosztály Áruellenőrző Osztálya	169
VII.2.4.	Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Nyomozó Osztálya.....	170
VII.2.5.	Vám és Pénzügyőrség.....	172
VII.2.6.	Együttműködési kötelezettség a felderítések során	174
VII.2.7.	Átszervezések és hatásköri változások.....	177
VII.3.	A Budapesti Kapitányság Gazdasági Rendészeti Osztálya.....	179
VII.3.1.	A gazdasági rendőrség létrejötte	179
VII.3.2.	A gazdasági rendőrség működése.....	183
VIII.	Összegzés.....	199
IX.	Felhasznált források és szakirodalmak jegyzéke	207
X.	Függelékek.....	251

„Számon tarthatják, mit telefonoztam,
 S mikor, miért, kinek.
 Aktába írják, miről álmodoztam,
 S azt is ki érti meg.
 És nem sejthetem, mikor lesz elég ok,
 Előkotorni azt a kartotékot,
 Mely jogom sérti meg”
 /József Attila/

I. Bevezető

1954-ben Fenyvesi Mihály pestlőrinci kordélyos, Kiss Antal és Fekete István petőfiszállási fuvarosok Tóth Károly állatkereskedővel társulva mintegy 300 vidéken felvásárolt süldő malacot értékesítettek a peestszentlőrinci piacon, kihasználva a budapesti peremkerületi zöldövezetben élők sertéshízalási kedvét. Az üzlet anyagi haszonnal járt, vagyis a malacokat drágábban adták, mint ahogyan vették. Azonban ez az egyszerű üzleti lépés a második világháborút követő években nem volt legális. Így a Fővárosi Bíróság árdrágító üzérkedés büntetében bűnösnek találta, és 1954. november 26-án háromévi és hat hónapi börtönre ítélte Fenyvesit, Kisst és Feketét, míg Tóth büntetése háromévi börtön lett.¹ A korszakban bőven indultak hasonló eljárások, és gyakoriak voltak az ehhez hasonló ítéletek, hiszen a hatalmat 1945 után fokozatosan megszerző kommunisták ideológiai, politikai és gazdasági síkon is harcot vívtak saját társadalmukkal szemben.

Az államok – politikai-ideológiai berendezkedésüktől függetlenül – a történelem legkülönbözőbb korszakaiban egyaránt büntetőjogi eszközökkel védték a gazdasági rendjüket és az annak alapját képező tulajdonviszonyokat, és „*emellett az állami jövedelmek megszerzésének, az államháztartás bevételeinek biztosítására is felhasználtak büntetőjogi eszközöket.*”² A gazdasági bűncselekményekre vonatkozó jogalkotás, valamint ennek alkalmazása közvetlen kapcsolatban állt az állam mindenkori gazdaságpolitikájával és az ezt kifejező gazdaságigazgatási szabályokkal. Az sem volt szokatlan, hogy pénzügyi-gazdasági válságok idején az állam jóval szigorúbban lépett föl a gazdasági rend veszélyeztetőivel szemben. Azonban a második világháborút követően Magyarországon berendezkedő kommunista politikai hatalom célja nem csak a válság kezelése és megoldása volt – bár ezen a téren is a büntetőjogi szankciókat hívták segítségül –, hanem egy új ideológia mentén, a helyzetet éppen hogy kihasználva, mintegy arra építve, a társadalom és a gazdaság szerkezetének erőszakos átalakításába kezdtek. Vagyis a szovjet típusú büntetőpolitikát

¹ Magyar Nemzet, 1954. november 27.

² Wiener, 1985. 7.

használták eszközként a vélt vagy valós ellenfelekkel történő leszámolásra, és a válság kezelésére egyaránt.

Az állampárt érdekei alakították a büntetőjog minden területét, egybemosva a politikai és köztörvényes – ez utóbbi között a gazdasági és pénzügyi – eseteket. Ez nagyon szembetűnő módon nyilvánult meg abban, ahogyan a koncepciók pereket köztörvényes bűncselekménnyel próbáltak álcázni – lásd Mindszenty-ügy, MAORT-per –, ám a több százezres nagyságrendben lefolytatott eljárások áldozatainak zöme olyan személy volt, aki nemhogy nem fordult szembe a hatalommal, de soha nem is politizált. Mindezek egyik legfőbb következménye az lett, hogy az un. köztörvényes bűncselekmények esetében a korábinál jóval szigorúbb szankciókat alkalmaztak.³ Így 1945 után még a Lenintől származó elv – miszerint, *aki nincs velünk, az ellenünk van* –⁴ is érvényét veszítette, hiszen a megvalósuló kommunizmus a saját híveit is gyakran ellenségnek láttatta.

Visinszkij jelszavát alkalmazva, minden bírósági ügy *az osztályharc egyik epizódja* lett, ahol Molnár Erik szerint: *„...a bírói tárgyalóteremben az osztályharcnak megannyi részletküzdelle játszódik le, amelynek ilyen vagy olyan a kimenetele.”*⁵ A kérdés már nem csak arra irányult, hogy valaki elkövetett-e egy bűncselekményt vagy sem; hanem a rendszer egy értékelő-elemmel egészítve ki a bűnösség és a bűncselekmény fogalmát, tartalmi ismérveket alkotott.⁶ Ezen tartalmi ismérveket pedig nem a szakmaiság határozta meg, hanem a politika, vagyis *„hogyan a társadalmi veszélyesség milyen foka valósít meg bűncselekményt, arra a jogalkotók és jogalkalmazók számára mindenkor pártunk irányvonala ad megfelelő útmutatást.”*⁷

I.1. Témamegjelölés és a dolgozat szerkezete

Dolgozatomban az 1945 és 1956 közötti időszakban elkövetett pénzügyi bűncselekmények megítélésével, minősítésével és felderítésével foglalkozom. A jogállamiság keretei között ezek a büntettek – mint például az adócsalás (költésgvetési csalás) –, bár összetettek, de az ismérvek alapján mégis jól körülhatárolhatóak, céljuk pedig – minden ideológiától mentesen – az illegális haszonszerzés. A téma kutatása iránti indíttatást az adta, hogy megvizsgáljam, hogyan működött mindez diktatórikus keretek között – ahol nemcsak a

³ Horváth, 2014. 23–26.

⁴ Lenin ezt a mondatot Lukács evangéliumából kölcsönözte: *„Aki nincs velem az ellenem van, és aki nem gyűjt velem, az szétszór”* (Lukács 11. 23.)

⁵ Idézi: Zinner, 1991. 17–18. és Horváth, 2014. 29.

⁶ Csizmadia, 2016. 142.

⁷ Kárpáti, 1955. 1049.

jogszabályok megfogalmazásában, de a jogalkalmazási gyakorlatban is kifejeződik, hogy az állam milyen módon és mértékben kíván beavatkozni a jogi és a gazdasági életbe, milyen gazdaságpolitikai célok érdekében veti be a büntetőjogi eszközöket.⁸ Vizsgálni szerettem volna továbbá, hogy miként tudta felhasználni a kommunista politikai elit a gazdasági és jogi szabályozókat saját hatalma kiépítése, megszilárdítása céljából, s mindez a társadalmat milyen mértékben érintette. A dolgozatom célja tehát bemutatni a gazdasági és ezen belül a pénzügyi bűncselekmények korszakban betöltött különleges szerepét.

A téma behatárolásakor a pénzügyi bűncselekményekre fókuszáltam, azokra a jogsértésekre, amelyek közvetett vagy közvetlen módon a költségvetési bevételeket veszélyeztetik, és az állam pénzügyi-igazgatási tevékenységével szállnak szembe. Alapvetően az e csoportba tartozó elkövetési magatartások objektíven értékelhetőek: arról például, aki fedezetlen csekket állít ki, vagy árucsempészettel kerüli el az államot megillető bevételek megfizetését, politikai berendezkedéstől függetlenül, értékítélettől mentesen megállapítható, hogy bűntettet követett-e el, s amennyiben igen, azt az állam szankcionálja. Részben ez az oka annak, hogy a pénzügyi bűncselekményekre vonatkozó, azokat szankcionáló jogalkotás kevés változtatással, viszonylag hosszabb időn keresztül hatályban maradt. Azonban a második világháborút követően berendezkedő új politikai hatalom ezt a rendszert felborította, amikor nem egy folyamat eredményét, hanem elképzeléseiket, előzetes koncepciójukat – sok esetben a szovjet irányítás politikai akaratát – rögzítették törvényben, rendeletben vagy egyéb jogszabályban függetlenül attól, hogy az leképezte-e a valóságot. A társadalomtól és a gazdaságtól pedig azonnali alkalmazkodást vártak, s ha ez elmaradt, büntetőjogi eszközökhöz nyúltak.

Vizsgált korszakként az 1945 és 1956 közötti éveket választottam, de ezen belül – bár az egyes részek pedig fontos rendezőelve a kronológia – nem húztam éles határvonalakat. Ennek oka, hogy a kialakult válsághelyzet miatt, már közvetlenül a háború után, a koalíciós időszakban szigorúnak mondható „válságintézkedéseket” hoztak, és ezeket szigorították folyamatosan, fenntartva a háborús állapotokat akkor is, amikor azt a gazdasági helyzet önmagában már egyáltalán nem indokolta. Így tehát már 1946–1947-ben meghozták azokat a jogszabályokat, amelyeket 1948-at követően, a totális diktatúra is használt és kihasznált. A változásokat – akár a szigorítás, mint az 1953-as enyhülés terén – inkább a jogalkalmazás során lehetett érzékelni.

---

⁸ Wiener, 1986. 137.

A disszertációm elsődleges célja, hogy a vizsgált korszak egyes kiemelkedő jelentőségű pénzügyi bűncselekményeinek tudományos igényű, átfogó, jogforrásokon alapuló, ugyanakkor esettanulmányok által szemléltetett vizsgálata történhessen meg. A tényálláselemzésen túl nagy hangsúlyt kap a bírósági joggyakorlat bemutatása, valamint az ügyek jogalkotói, jogalkalmazói megítélése mellett, a felderítések módja is. Ennek érdekében a következő hipotézisekkel (H) éltem:

H1. Pénzügyi bűncselekmények miatt lefolytatott eljárásoknak fontos szerepe volt a társadalom szerkezetének erőszakos megváltoztatásában. Ezért a pénzügyi bűncselekményekből kimutatható, illetve az ügyek alapján nyomon követhető, hogy a társadalomra ráerőltetett változások nem ad hoc jelleggel, hanem a szovjet mintát követve, előre megtervezett módon⁹ zajlottak le.

H2. A jogszabályok megfogalmazása, szerkesztettsége önmagában determinálta a jogsértések elkövetését.

H3. A bírósági ítéletekben a pénzügyi bűncselekmények esetében is kimutatható a politikai elfogultság, s az a szándék, hogy az ítéletek tükrözzék az állampárti ideológiát.

H4. A pénzügyi bűncselekmények általános közérdeklődésre tartanak számot, ezért nagymértékben alkalmasak arra, hogy a hatalom propaganda-célokra használja fel azokat.

H5. A pénzügyi bűncselekmények felderítése, illetve az eljárások lefolytatása különös szaktudást igényelt, emiatt feltételezhető, hogy a munkában nem csak a rendőri szervek, hanem e szaktudás birtokában lévő speciális rendészeti hatóságok is részt vettek.

A hipotéziseknek megfelelően a dolgozatom a következőkben ismertetett nagyobb témakörökre bontható. Elsőként – a további kutatást mintegy megalapozva –, vizsgálom a második világháborút követő gazdasági, és főleg pénzügyi helyzetet: többek között a költségvetési bevételek alakulását és az államháztartást sújtó terheket, ennek során kitérve arra is, hogy a szovjetek által irányított kommunisták 1944 végétől, hogyan szereztek meg tudatosan a pénzügyirányítás szempontjából fontos pozíciókat. Kitérek a kommunista párt „szanalási tervére”, a megvalósítás eszközeire és következményeire, a hároméves és az első öt éves terv – és általában a tervgazdaság – döntési mechanizmusára és annak gazdasági hatásaira. Ezt

---

⁹ A társadalomtudományok angol nyelvű forrásai eredetileg erre a jelenségre hozták létre a „social engineering” fogalmát, amely a társadalmi változások elérésének előre megtervezettségére, illetve ennek sajátos módszereire utal. Vö. Alexander-Schmidt, 1996. 1-20.

követően, a harmadik fejezetben bemutatom a második világháború után kialakított jogszabályi környezetet, vizsgálva a kapcsolódási pontokat a gazdaságirányítás eszközei és a büntetőjog között, illetve keresve a választ arra, hogy a politikai koncepció mennyiben használta eszközként a büntetőjogi szankciókat. Ennek során a következő főbb kérdésekre keresem a válaszokat:

1. a kommunista hatalom az új pénzügyi igazgatás létrehozása során miként alakított ki olyan jogszabályi környezetet, amely a társadalom bármely tagja számára – akár politikai indíttatás nélkül is – magában rejtette a bűncselekmény elkövetésének – sokszor a helyzetből adódóan kikerülhetetlen – lehetőségét, amely által gyakorlatilag a társadalom egésze kitétté vált a részben politikai okokból motivált ügyekkel szemben;
2. ez a jogszabályi környezet hogyan tette lehetővé, hogy a pártállam a külső hatalom által erőltetett – a szovjet érdekeknek mindenben alárendelt – pénzügyi/gazdasági politika „árát” a társadalom minden rétegével megfizettesse;
3. mi volt a célja a hatalomnak azzal, hogy a társadalom tagjait széles körben sebezhetővé tette a pénzügyi jogszabályokat sértő bűncselekmények kapcsán indított eljárásokkal szemben;
4. a pénzügyi büntetőjog – félretéve a maga objektíven alkalmazható kategóriáit – hogyan akarta a politikai perekhez hasonlóan, nem csak a tettet, hanem az elkövető személyét pönalizálni, és őt nemcsak megbüntetni, hanem a lehető legnagyobb mértékben ellehetetleníteni a jogszabályok által;
5. ennek megfelelően hogyan alkalmaztak jellemzően aránytalanul magas – akár halálbüntetésig terjedhető – szankciókat.

A dolgozat negyedik fejezetében öt pénzügyi bűncselekményt emelek ki, és áttekintem, hogy ezek megítélése hogyan változott a második világháborút követő rendszerváltozás után. A hasonlóságok és különbözőségek bemutatása érdekében, nem csak tisztán pénzügyi bűncselekményeket vizsgállok – mint amilyen a fizetőeszközökkel elkövetett visszaélés, az adócsalás és a csempészet –, hanem foglalkozom két „határterületen” fekvő elkövetői magatartással: az árdragító visszaélésekkel és a pénzhamisítással is. Az első, a vizsgált korszak jogalkalmazása és megítélése alapján gyakorlatilag elválaszthatatlan egységben állt például a csempészettel vagy a devizabüntettekkel. Míg a második – jóllehet inkább a közokirat-hamisítás egyes jegyeit mutatja – az általam tárgyalt korszakban egyértelműen az állam pénzügyi gazdálkodását sértő magatartásként került elbírálásra, s mint ilyen, esett szigorúbb megítélés alá.

Ezt követően, az ötödik fejezet a jogalkalmazás szereplőit mutatja be, kitérve a rendes bíróságok mellett a különbíróságok szerepére is, majd a hatodik fejezet a pénzügyi bűncselekményekért kiszabható lehetséges büntetéstípusokat tekinti át, külön hangsúlyt fektetve a vagyoni szankciókra.

A dolgozat külön fejezetben tárgyalja a pénzügyi bűncselekmények felderítését, az abban részt vevő egyes bűnüldöző hatóságok szerepét, hatáskörét, hatásköri változásait, együttműködésüket, s azt, hogy a vélt vagy valós bűnelkövetők felderítése és megítélése milyen előzetes koncepciókra épült. Ezt a fejezetet a disszertáció legvégére soroltam, ezzel megtörve egy logikai egységet, miszerint az állam gazdasági/pénzügyi rendjét sértő bűncselekményeket előbb felderítik, s az ügyek csak ezt követően kerülnek a bíróságok elé. Ezzel szemben a munkám során a jogalkotás és jogalkalmazás egységét vettem alapul, vagyis elsősorban azt vizsgáltam, hogy a berendezkedő hatalom milyen szabályrendszert hoz létre, és ezt hogyan hajtják végre a bíróságok. Ebből a szempontból különálló egységet alkot a bűnüldöző hatóságok munkája.

I.2. A statisztikai adatfelhasználás problémái

Bár a témaválasztás alkalmat adott volna arra, hogy a kutatásaim során a nagy visszhangot kiváltó perekre – Cseszka Éva meghatározásával élve „nagyperekre”¹⁰ – fókuszáljak – pl. az Ordass-ügy és mellékpererei, a Vacuum Oil-ügy stb. –, de inkább azokra az esetekre koncentráltam, amelyek során tömegesen vonták eljárás alá a társadalom legkülönbözőbb rétegeihez tartozó állampolgárokat. Éppen ezért fontosnak tartottam, hogy az egyes megállapításaimat statisztikai adatokkal támasszam alá.

A statisztikai adatfelhasználás problémái:

1. A második világháború befejeződését követő években a bűnügyi statisztikák elkészítése háttérbe szorult. Ugyan az adatszolgáltatást előíró 27.000/1945. sz. I. M. rendelet hatályban volt, amely alapján ugyan gyűjteni kellett az 1945-től 1949 végéig hozott jogerős bírói határozatokat, de ezek az információk csak szórványosan állnak rendelkezésre. Az 1945-re vonatkozó bírósági statisztikák reprodukálhatóságát már egy 1961-ben készült feljegyzés megvalósíthatatlannak tartotta, amelyből kiderül továbbá, hogy az 1948. évi adatok közül hiányoznak a szegedi ítéltábla adatai, illetve az 1950. évből csak a pécsi és a debreceni felsőbbíróságok adatait találták meg.¹¹ A disszertáció

¹⁰ Cseszka, 2012. 15.

¹¹ Déri Rezső feljegyzése a bírósági statisztika 1945–1950. közötti évek közötti hiányzó adatainak pótlásáról, 1961. december 27. MNL OL XIX-E-1-j Bírósági statisztika 1946–1949., 22. A járásbíróságok, a megyei

elkészítésekor tehát figyelembe kellett vennem, hogy az 1945–1949 közötti időszakra vonatkozóan kevés statisztikai adat maradt fenn.

2. 1950-ben megkezdődött a bűnügyi adatszolgáltatás átalakítása. Ennek első lépéseként – megteremtve az ügyészségi statisztika alapjait –, 1950. január 1-jétől átszervezték a vádhatósági statisztikai adatgyűjtéseket.¹² Az adatgyűjtés megfigyelési egysége a vádhatósági ügy volt: minden bírói hatáskörbe tartozó bűncselekmény miatt tett feljelentésről, annak vádhatósági érdemi elintézésekor¹³ az állami, vagy járásbírói közvádoló, egy ún. vádhatósági ügylapot állított ki. Ezen felül egyéni lapot állítottak ki a jogerősen elítéltekről, illetve felmentettekről, valamint azokról is, akikkel szemben az eljárást a bíróság megszüntette. Egyéni lapon gyűjtötték továbbá az egyévi szabadságvesztés-büntetésre ítélt személyek, de a fiatalok vagy az utógondozottak adatait is. A korábbiakhoz képest új elemként, a lapokon szerepeltetni kellett az osztályhelyzetre utaló ismérveket. Az éves feldolgozás helyett elrendelték a havi és negyedéves feldolgozást. A munkát a Központi Statisztikai Hivatal végezte, az eredményeket pedig csak az Igazságügyminisztérium kapta meg, maguk az adatszolgáltató alsó- és középfokú igazságszolgáltatási szervek nem.¹⁴ Az adatszolgáltatási fegyelem emiatt is megkérdőjelezhető volt.
3. A vádhatósági statisztikai adatgyűjtés egyik döntő feladata a vádlottak osztályhelyzetének megállapítása lett, „*a támadó osztályellenség leleplezése*”. Éppen ezért az ügyészek gyakran panasszal éltek, mert a rendőrörsök feljelentései, a környezettanulmányok nem tartalmazták a vádlott 1945 előtti foglalkozásának adatait, csak a feljelentéskori foglalkozás alapján sorolták a vádlottat osztályhelyzet-csoportba, de „*ez a hiányosság az érdemi elintézést is hátrányosan érinti*”.¹⁵
4. Alig másfél évvel a bevezetése után, megváltoztatták a rendszert: 1951. május 1-től életbe lépett a decentralizált bűnügyi adatgyűjtés.¹⁶ A vádhatósági adatgyűjtések felvételi mintái megváltoztak, egyszerűbb lajstromokat vezettek be, amelyek csak a

---

bíróságok (törvényszékek), a felsőbbbíróságok (ítélőtáblák), a Hatásköri Bíróság 1938., 1946–1949. évi ügyforgalma. 1.

¹² 104.000/1950 I. M. sz. rendelet

¹³ mint például nyomozás megszüntetése, vádirat, vádindítvány, nyomozólevél, körözés kibocsátása iránti indítvány

¹⁴ Balázs, 1969. 51–52.

¹⁵ Mádai Lajos beszámolója a vádhatósági statisztikai adatgyűjtések 1951. I. félévi eredményeiről, 1951. augusztus 28. MNL OL XIX-E-1-j Ügyészségi statisztika 1950–51. 1. kötet. 1951. évi statisztika. A vádhatósági statisztikai adatgyűjtések 1951. I. félévi eredményei. 15.

¹⁶ A változást a bűnügyi statisztikai adatgyűjtések decentralizálását szabályozó 9000/1951. I. M. sz. rendelet megjelenése hozta.

legfontosabbnak tartott ügyészégi, bírósági adatokra szorítkoztak, de egyszerűsítették a rendőrségi és a börtönstatisztikát is. A vádhatósági statisztikai adatgyűjtések rendszere innentől kezdve két ágra tagozódott, a vádlottak és a gyanúsítottak statisztikáira. A megfigyelési egység a vádlottaknál a személy volt, míg a gyanúsítottak esetében az ügy lett. A feladatot pedig már nem a Központi Statisztikai Hivatal, hanem a megyei bírósági statisztikusok látták el, az országos eredményeket pedig az Igazságügyminisztérium titkársága vezette.¹⁷

5. Az 1951-től életbe lépő irány, vagyis az adatgyűjtés szűkítése egyben adatvesztést is jelent a kutató számára (pl. az, hogy 1951 és 1956 között sok esetben már nem ügýtípusokra, hanem ügycsoportokra gyűjtöttek adatokat.) A statisztikai adatok összegyűjtését és feldolgozását – azon túl, hogy a teljes kép kialakításához megyei és városi szinten kell összegyűjteni őket – nehezíti, hogy 1951-től a pénzügyi bűncselekmények felderítésében és megítélésben szerepet játszó szervek (ügyészség, bíróság, rendőrség, börtönök) már nem az egységesen kiadott szempontrendszer alapján, hanem saját operatív céljaiknak megfelelően alakították ki a statisztikájukat. Így pl. a rendőrség a nyomozással, annak eredményességével kapcsolatos adatokat gyűjtött, míg az ügyészégi statisztika az előzetes letartóztatások, nyomozások törvényességi felügyeletére és természetesen a vádemelésekre összpontosított.¹⁸

A fentiek alapján – s minthogy a hivatalos bűnügyi statisztikai adatokat sem 1945 és 1949 között, de az 1950. évi változásokat követően sem publikálták –, a korszakban elkövetett pénzügyi bűncselekmények adataira irányuló kutatások, azok számszerű kiemelése, elkülönítése a gazdasági bűncselekményeken belül, nehezebbé válik. Így például annak alátámasztására található adat, hogy 1951-ben a gazdasági bűncselekmények száma emelkedni kezdett: a 2. negyedévben az 1. negyedévhez képest 18%-al. A vádlottak több mint felével szemben (55,1%) gazdasági bűncselekmények elkövetése miatt emeltek vádat a vádhatóságok. Ezen belül arra vonatkozóan is találtam adatot, hogy 1951 első félévében árdrágítás miatt összesen 5740, fizetőeszközzel elkövetett bűncselekmény miatt 826, egyéb pénzügyi bűncselekmény miatt 189 vádlottal szemben indult eljárás, míg például közellátás elleni bűncselekmény miatt 43.449, tervgazdálkodás elleni bűncselekmény miatt pedig 985 személyt

¹⁷ Máday Lajos beszámolója a vádhatósági statisztikai adatgyűjtések 1951. I. félévi eredményeiről, 1951. augusztus 28. MNL OL XIX-E-1-j Ügyészégi statisztika 1950–51. 1. kötet. 1951. évi statisztika. A vádhatósági statisztikai adatgyűjtések 1951. I. félévi eredményei. 15-16.

¹⁸ Az ötvenes évek második felétől azután egyre inkább bővítették az ügyészégi, rendőrségi és börtönügyi adatgyűjtés körét, bár a bővítéseket továbbra is „ügy és tevékenységi szemlélet” jellemezte. Balázs, 1969. 54.

helyeztek vád alá.¹⁹ A statisztikából tehát megállapítható, hogy a közellátás érdekeit veszélyeztető büntettek több mint 4/5-ét teszik ki az összes gazdasági bűncselekménynek, és hogy valószínűleg a tavaszi vetések elmulasztása, a késedelmes teljesítés, a feketevágások, az engedély nélküli szállítások növelhették meg ezen elkövetések számát. Ugyanakkor az egyéb pénzügyi bűncselekményeken belül már nincs elkülönítve pl. az adócsalás és a vámbüntett, és a statisztikai adatok elfedik, illetve torzítják azokat az eseteket is, amikor valakit elítélnek pl. a fent említett büntett miatt, de az indoklásból kiderül, hogy az ítélet magában foglal más (a bíróság által kisebb jelentőségűnek tekintett) bűncselekményeket is.

Az 1950–1956 közötti időszak tekintetében a statisztikai adatok feldolgozását – a dolgozat szempontjából releváns adatok szűrését – megnehezítette egyrészt, hogy a bűncselekmények csoportosítását gyakran módosították. Az ügyészségi és bírósági statisztika 1951 és 1953 között a Btk-nak megfelelő, míg 1954-től a BHÖ szerinti bűncselekmény-csoportosítást használt. A rendőrségi statisztika a BHÖ rendszere szerinti csoportosításra csak 1956 után tért át.²⁰ Másrészt a „megrendelői” igények – a Belügy-, az Igazságügyminisztérium, vagy a bűnüldöző szervek által támasztott elvárások – is alakították a statisztikai adatfelvételt. Ezek mentén a hangsúly a bűnüldözési harc aktuális középpontjában álló bűncselekményekre tevődött, míg a többi büntett külön felsorolás nélkül az „egyéb” kategóriába sorolódott. Így a pénzügyi bűncselekmények adatait a legtöbb esetben magába olvasztotta a gazdasági bűncselekmények átfogóbb kategóriája, s csak egy-egy kiemelt büntettet – pl. az árdragító visszaéléseket – hangsúlyoztak. (Például: 1954-ben 108.324 vádlott került a bíróság elé. A bűncselekmények 2,5%-a népköztársaság ellen; 9,3%-a az államhatalom és államigazgatás rendje ellen; 3%-a család, ifjúság és nemi erkölcs ellen; 14,7%-a személyek ellen; 19,3%-a javak ellen irányult. Az elkövetett bűncselekmények 51,2%-a volt a népgazdaság elleni büntett – gazdasági ügyekben 53.608 eljárás indult –, de ezen belül csak a társadalmi tulajdon elleni büntettet nevesítették, ami a népgazdaság elleni büntettek 74,9%-át tette ki. Vagyis megállapíthatjuk, hogy 1954-ben már a társadalmi tulajdon ellen elkövetett büntettek élveztek prioritást, amelyek esetében 1954-ben 26.980 ügyet fejeztek be vádemeléssel, 42.707 vádlottat állítva a bíróság elé. Az ügyekben okozott kár összege 101.926.024 forint, a bírósághoz áttett ügyekben lefoglalt bűnjelék értéke 14.058.146 forint, míg a bűnügyi zárlat, biztosítási

¹⁹ Máday Lajos beszámolója a vádhatósági statisztikai adatgyűjtések 1951. I. félévi eredményeiről, 1951. augusztus 28. MNL OL XIX-E-1-j Ügyészségi statisztika 1950–51. I. kötet. 1951. évi statisztika. A vádhatósági statisztikai adatgyűjtések 1951. I. félévi eredményei. 22.

²⁰ Máday, 1956. 422–423.

végrehajtás értéke 21.109.350 forint volt.²¹ További hasonlóan részletes statisztika a gazdasági bűncselekmények kategóriájába tartozó további büntettekéről viszont a kutatás jelenlegi állása szerint nem állt rendelkezésemre.

A statisztikai adatfeldolgozás feldolgozás problémáit összegezve elmondható, hogy az 1945–1949 közötti időszakra vonatkozó adathiány, illetve a 1950–1956 közötti korszak fent vázolt nehézségei nemcsak azt akadályozták, hogy minden egyes, általam vizsgált pénzügyi bűncselekményi kategóriát megfelelő mennyiségű statisztikai adattal támasszak alá, de mindez megnehezítette az összehasonlító elemzést is. Ezért a disszertációmban csak tendenciák, folyamatok, illetve egy-egy adatsoport bemutatására van lehetőség, a statisztikai adatok összegyűjtése és hónapra, negyedévre, évre bontott, valamint külön igazságszolgáltatási szervek szerinti elemzése egy önálló – jövőben elvégzendő – kutatás tárgyát képezhetné, a jelen dolgozat kereteit a téma részletes feldolgozása szétfeszítette volna.

I. 3. A kutatás forrásai

Az 1945 és 1956 közötti pénzügyi bűncselekmények megítélésének kérdése a történeti kutatások mindeddig mostohán kezelt területe. Ezt mutatja, hogy a témával kapcsolatban részletes, összegző tanulmány vagy monográfia még nem jelent meg, ugyanakkor a dolgozat egy-egy rész kérdéséhez azonban bőséges szakirodalmat találtam.

A disszertációm második fejezetében szereplő témára vonatkozóan, amely a második világháborút követő pénzügyi-gazdasági környezetet vizsgálja, már az események sodrásában is születtek elemzések, például Antos István tollából. A hároméves gazdasági tervvel vagy az új költségvetéssel foglalkozó tanulmányai ugyan magukon viselik a kommunista politika szókészletének jegyeit, de munkáit a témám szempontjából megkerülhetetlennek tartottam, hiszen Antos a Pénzügyi Központ egyik szervezőjeként, az Országos Gazdasági Tanács főtitkáráként, pénzügyminisztériumi államtitkárként vett részt a gazdasági élet megindításában, a hároméves terv kidolgozásában.

Már mintegy évtizednyi távlatból visszatekintve foglalkozott ugyancsak az infláció kérdésével Ausch Sándor közgazdász. Az 1958-ban megjelent *Az 1945–1946. évi infláció és stabilizáció* című könyvében számos adatot, statisztikát találtam, amit fel tudtam használni disszertációm készítéséhez. A statisztikai adatok felhasználása/felhasználhatósága tekintetében vettem hasznát Máday Lajos *A bűnügyi statisztika időszerű kérdései* című, 1956-ban íródott

---

²¹ Társadalmi tulajdon ellen elkövetett büntettek statisztikái. MNL OL XIX-E-1-j Ügyészségi statisztika. 1954. év - első rész. 4. kötet. Az ügyészségi statisztika 1954. évi eredményei. I. Az ügyészségi statisztikai tájékoztató főbb adatai. 2.

tanulmányának, amelyben a korszakban elkészített statisztikák típusait elemzi, kiemelve a bűnügyi statisztika négy ágát: a rendőrségi, az ügyészségi, a bírósági és a börtönügyi statisztikát, egyben hangsúlyozva ezek feladatát, miszerint számba kell venniük és csoportosítva elemezniük a bűncselekményeket, azok társadalmi összefüggéseit éppúgy, mint a bűnüldöző szervek munkájának eredményét. A szerző munkájában kifejti: „...*a statisztika jelentősége abban nyilvánul meg, hogy megfigyeléseit kiterjeszti a népgazdaság és az államigazgatás valamennyi területére s ezáltal nélkülözhetetlen forrást ad a tervek elkészítésére és eszközt azok végrehajtásának ellenőrzéséhez.*” Több évtized távlatából azt is kijelenthetjük, hogy a korabeli statisztikai adatok támpontot adhatnak egy-egy korszak történeti megítéléséhez is. Mádai a tanulmányában arra is felhívta a figyelmet, hogy a magyar bűnügyi statisztika 1950–1955 között fejlődött „*nagy lépésekkel és jelentős eredményekkel*”, ami a kutatásom tekintetében előre már jelezte, hogy az 1945–1949-es időszak statisztikai összeállításai szórványosabban állnak majd a rendelkezésemre.

Később, a hatvanas évek első felében – miután 1962 nyarán külön párthatározatban ítélték el a Rákosi-korszakban elkövetett törvénytelenégeket, majd az MSZMP VIII. kongresszusán befejezettnek nyilvánították a szocializmus alapjainak lerakását –, amikor már tehát nyíltabban lehetett beszélni a Rákosi-korszak hibáiról, több tanulmány született az 1945–1953 közötti időszak gazdaságpolitikájáról is. Így többek között Mód Aladár, Ránki György, Berend T. Iván készített összefoglaló elemzéseket, vagy folytatott vitát a kérdéstről a *Közgazdasági Szemle* hasábjain, keresve a magyarázatokat az 1953-ra előállt katasztrofális gazdasági helyzet okaira, nagy hangsúlyt fektetve a gazdaság átalakításának magyarázatára, és az elhibázott sztálinista gazdaságpolitikára. Befejezetlensége ellenére is az 1945 utáni koalíciós időszak és a pártállami diktatúra gazdaságát bemutató egyik legalaposabb és legadatgazdagabb monográfiája a Pető Iván és Szakács Sándor által írt *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945-1985.* című kötet, amely számos kérdésben adott támpontot a disszertációmban megfogalmazott állítások továbbgondolásához.

Az 1990 után született munkák közül, a gazdasági-pénzügyi környezet bemutatásához többek között Botos János *A pengő megsemmisülése, a forint születése, 1938–1946* című 2016-ban megjelent tanulmányát tartom kiemelendőnek, amely többek között az állami zárszámadás adatait, az Magyar Nemzeti Bank összeállításait, a Központi Statisztikai Hivatal statisztikáit felhasználva elemzi az infláció folyamatát. Képet kapunk a kibontakozó háborús konjunktúra időszakáról, ami egybefonódott az állam közvetlen és erőteljes beavatkozásával a gazdasági életbe. Az intézményi háttér feltérképezéséhez Germuska Pál *Adalékok a magyarországi*

gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz című tanulmánya nyújtott segítséget. Csató Katalin *Az akadémiai közgazdasági gondolkodás formálódása a politika „bordásfalán”*. *Időutazás az ötvenes és a hosszantartó hatvanas évekbe* című tanulmányát – amely Friss István akadémiai közgazdaságtanban betöltött szerepének vizsgálatán keresztül a második világháború utáni közgazdasági gondolkodás történetét mutatja be –, pedig azért emelném ki, mert rávilágított arra a bezárkózó szemléletre, amely a második világháborút követő magyar gazdaságpolitikát jellemezte, s amely Friss 1950-ben elhangzott szavaival élve így foglalható össze: „... a kapitalista országok, ha kölcsönt adnak nekünk, nem azért adják, hogy abból a szocializmust építsük, hanem azért, hogy uralkodjanak rajtunk, ellenőrizzenek bennünket, megakadályozzák a szocializmus építését [...] Ezért nagyon határozottan elvetettük a külföldi kölcsön gondolatát és arra az útra léptünk, melyet Sztálin számunkra is kijelölt: hogy saját erőre támaszkodva az államosított ipar, államosított közlekedés, az államosított bankok és államosított közlekedés hasznából s a magyar dolgozók adóiból, és pedig elsősorban a kapitalista elemek erősebb megadóztatásával valósítsuk meg tervünket.”²²

A fent említett tanulmányok elsősorban közgazdasági döntéseket, pénzügyi folyamatokat vagy intézményi kereteket mutatnak be, és még ha vizsgálják is a kapcsolódó társadalmi hatásokat, nem tartják feladatuknak a büntetőjogi szempontok beépítését. A dolgozatom harmadik és negyedik fejezetéhez kapcsolódó, a korszakra vonatkozó jogi, jogtörténeti szakirodalom áttekintésekor is szembe tűnik, hogy a Rákosi-érában ténylegesen elkövetett vagy akként kezelt, kifejezetten pénzügyi bűncselekményekről szóló kötet nem áll rendelkezésünkre. Mindez nem jelenti azt, hogy a téma tudományos feltérképezése ne kezdődött volna meg, hiszen több szerző is vizsgált az elkövetési formák közül kiragadva egyet-egyét, valamint a pénzügyit magában foglaló gazdasági bűncselekmények témája is többször került már az elemzések fókuszába. Disszertációmban kitérek az általam választott korszak pénzügyi bűncselekményeinek előzményeire is, amelynek bemutatásakor elsőként kell megemlítenem Angyal Pál az adócsalást vizsgáló 1930-ban kiadott, illetve a pénzhamisítással, árdrágító visszaélésekkel vagy a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekkel foglalkozó, az 1940–1941-ben megjelent műveit.

A rendszerváltozás előtt íródott munkák közül kiemelendő Wiener A. Imre *Gazdasági bűncselekmények* című, 1986-ban kiadott alapműve, amely azon túl, hogy bemutatja a gazdasági bűnözés jellegzetességeit, foglalkozik a gazdasági büntetőjog és a gazdaságpolitika kapcsolatával, meghatározza a gazdasági bűncselekmények jogi tárgyát, második részében

---

²² Közli Csató, 2019. 15.

pedig kifejezetten e jogterület magyar vonatkozásait elemzi, négy különböző időszakban: az első világháborút követő években, 1945-1950 között, az ötvenes években, végül az 1961-es büntetőjogi kódexet vizsgálva. Ezen összehasonlító elemzés segít megérteni nemcsak a büntetőjogszabályok szerkezetét, de a büntető ítélezésben jelentkező szemléletváltásokra is rávilágít, amelyeket statisztikai adatokkal is alátámaszt. Wiener összefoglalója az 1978-as büntetőjogi kódex kapcsán már elkülöníti a gazdaságin belül a pénzügyi bűncselekményeket, de a korábbi időszakra vonatkozóan a gazdasági bűncselekmények átfogó halmazát vizsgálja az általa bemutatott, nagyszámú statisztikai adaton keresztül.

Kifejezetten a pénzügyi bűncselekményeket elemzi a Szatmári Lajos szerkesztésében, 1970-ben megjelent *Pénzügyi büntettek és szabálysértések* című kötet. A műben tanulmány olvasható Turi Istvántól az adócsalással és a vámbüntettekkel, illetve Meznerics Istvántól a devizabüntettekkel kapcsolatban. Ezen tanulmányok kiindulópontja az „átfogó szocialista jellegű büntető kódex”, az 1961. évi Büntetőtörvénykönyv volt. Bár a kötetben Takács György külön tanulmányt szentel a pénzügyi büntetőjog kifejlődésének, amelyből alaposabban megismerhetjük a téma ókori és középkori vonatkozásait, de a 20. századdal és azon belül a második világháborút követő évekkel foglalkozó rész meglehetősen vázlatos.

1960-ban jelent meg Horgosi György *Árdrágító és közellátás elleni bűncselekmények* című munkája, amely nemcsak bemutatja, elemzi az árdrágító visszaélések büntetőjogi tényállását és részletesen foglalkozik a 8.800/1946 M. E. sz. rendelet létrejöttével, alkalmazásának körülményeivel, de kritikus szemlélete felhívja a figyelmet a Rákosi-korszak joggyakorlatának visszásságaira is.

Az értekezésben vizsgált korszakra vonatkozó, 1990 után íródott jogtörténeti munkák közül, a politika-vezérelt jogszolgáltatás működési mechanizmusának („logikájának”), valamint a perek felépítésének, szerkezetének megismerése tekintetében többek között Kahler Frigyes *Joghalál Magyarországon*, Horváth Attila *A szovjet típusú diktatúra büntetési rendszere*, vagy Zinner Tibor *Igazságszolgáltatók a pártállam őrlőkövei között* című összefoglaló jellegű tanulmányai voltak a segítségemre.

2011-ben jelent meg Molnár Gábor Miklós *Adócsalás a költségvetési csalásban* című monográfiája, valamint azt megelőzően az adócsalás témakörében megírt doktori értekezése. Ezekben a szerző ugyan átfogó elemzést ad ezen bűncselekmény-típus jogi megítélésével kapcsolatban – áttekintve a hatályos anyagi és eljárási joganyagot, értelmezve az Alkotmánybíróság tárgyban hozott rendelkezéseit, valamint nemzetközi kitekintést is nyújtva –, de leginkább a jelenkorra fókuszál, a történeti előzményeket érintőlegesen tárgyalja.

Kifejezetten a gazdasági perekkel foglalkozik Cseszka Éva *Gazdasági típusú perek, különös tekintettel az FM perre (1945–1953)* című kötete. Ebben a szerző egyrészt arra keresi a választ, hogy a gazdasági típusú perek mennyiben tekinthetők gazdaságinak, vagy inkább a politikai irányítás által determináltak, vagyis az eljárások mögött meghúzódó indokokat vizsgálja. Könyvében az általa „nagy-perekként” kategorizált ügyekkel, a koncepció perekkel, s azon belül – széleskörű levéltári forrásokra hivatkozva – az FM-perrel foglalkozik. Cseszka munkájával szemben, a dolgozatomban én másik kiindulási pontot választottam: egyrészt azt vizsgáltam, hogy egy adott gazdasági-pénzügyi helyzetre reflektál-e, és hogyan a büntetőjog. Másrészt azt, hogy a diktatúra hogyan használja fel a büntetőjog eszközeit ahhoz, hogy a mindennapok szintjén telepedhessen rá a társadalom egészére. Az általam vizsgált büntettek és ügyek főszereplői nem voltak sem közszereplők, és nem feltétlenül tartoztak a háború előtti politikai vagy gazdasági elithez, továbbá nem voltak a kommunista párt ellenfelei. Ezen felül hangsúlyozandó, hogy nem a hatályos jogszabályok figyelmen kívül hagyásával, hanem éppen azok figyelembe vételével ítélték el őket. Véleményem szerint éppen abban mutatkozik meg a diktatúra ereje, hogy a hétköznapok, a megélhetés szintjén tudta (lét)bizonytalanságban tartani az átlagembert, többek között a gyakran változó jogszabályi környezet által.

A dolgozat hetedik fejezete a pénzügyi bűncselekmények felderítéséről szól. A Rákosi-korszak politikai és gazdasági rendőrségének működése gyakran kutatott téma. Ezzel kapcsolatban a szakirodalom bőségesen nyújtott merítési lehetőséget, hiszen mások mellett Baráth Magdolna, Cseh Gergő Bendegúz, Gyarmati György, Kajári Erzsébet, Kozáry Andrea, Krahlucsán Zsolt, Molnár János, Müller Rolf, Okváth Imre, Papp István, Rainer M. János, Takács Tibor, Tóth Eszter, Zinner Tibor és Zsitnyányi Ildikó is hozzájárultak ahhoz, hogy képet alkothassunk a politikai, valamint a gazdasági rendőrség a pártállami hivatalszervezetben betöltött szerepéről a vonatkozó időszakban. A felsorolásból kiemelném Molnár János munkáit, amelyekkel úttörő szerepet vállalt a Gazdasági Rendészeti Osztály létrejöttének illetve működésének bemutatásában. Ezt a munkát folytatta Cserényi-Zsitnyányi Ildikó, aki a témában megjelent könyvében nemcsak a gazdasági rendőrség történetét foglalta össze, hanem a rendészeti szervekkel kapcsolatos forrásokat is közzé tett.

Azonban a pénzügyi bűncselekmények felderítésében részt vevő egyéb szervek – például a Közélelmezési Ügyosztály Áruellenőrző Osztálya, az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Nyomozó Osztálya, vagy a Vám- és Pénzügyőrség – munkájával kapcsolatban a rendszerváltozást követően kevesen foglalkoztak, jóllehet ezek a szervek együttműködtek a felderítések során a gazdasági rendőrséggel is.

A rendelkezésre álló szakirodalom feldolgozásán túl, a dolgozat elkészítéséhez jelentős mennyiségű, a korszakot meghatározó gazdaságirányítási, pénzügyigazgatási és büntetőjogi jogszabályt tekintettem át és építettem be az értekezésbe, mivel egyrészt vizsgálni szerettem volna a témámhoz tartozó büntettek megítélésének előzményeit – a kiindulópontot –, valamint a változásokat is, amelyek során ezek a jogi szabályozók az első világháborút követően a gazdasági és társadalmi folyamatokat lekövezték. Másrészt a törvények, rendeletek és egyéb irányító eszközök – amelyekben belül kiemelt hangsúlyt kaptak a keretjogszabályok – széleskörű ismerete kellett ahhoz, hogy vizsgálni tudjam, hogy 1945-öt követően a politikai akarat (és az általa egyre inkább determinált jogalkalmazás) mennyiben használta ki és mennyire ferdítette el az írott jogot, hogy a céljainak megfelelő, erőltetett gazdasági és társadalmi változásokat véghezvigye.

Az írott jog, vagy éppen a diktatúra jogon kívülisége az olvasó számára akkor kel igazán életre, ha a mindennapok valóságában mutatkozik meg. Ezért a jogalkotási folyamatokat, az egyes bűncselekményi tényállások sajátosságait, a jogalkalmazás visszasságait, és a felderítések módját egyaránt példákkal, esettanulmányokkal igyekeztem szemléletesebbé tenni. Mindehhez sajtóanyagokat és levéltári forrásokat egyaránt felhasználtam.

A korabeli lapok – amelyeket 1956-ig nem jogszabályok, hanem utasítások alapján irányítottak –²³ a pénzügyi bűncselekmények kérdését folyamatosan és szándékos elfogultsággal tartották napirenden. A politikai döntéshozók kezdettől fogva törekedtek a teljes körű cenzúra bevezetésére. (Ezt szolgálta már a 340/1945. M. E. sz. rendelet, amely szerint lapengedélyt kizárólag demokratikus pártok – vagyis azok, amelyek működését a megszálló szovjet hatóságok engedélyezték – kaphattak.)²⁴ A napilapok többsége egyértelműen a baloldali ideológusok szócsövénév vált. Ennek tükrében érdemes vizsgálni és értékelni azt, ahogy a sajtóban előzetesen megszűntették a még hivatalosan ki sem adott, új büntetőjogi rendelkezéseket, különös részletességgel ismertetve – gyakran szalagcímen kiemelve – az egyre súlyosbodó szankciókat. Mint ahogyan azt is, hogy akár heteken keresztül visszatérve egy-egy ügyre, részletesen ismertették az aktuális helyzetet, felderítéstől a bírósági tárgyalásig. Maga az ítélet már nem feltétlenül kapott sajtónyilvánosságot, hiszen a lapok oldaláról leköszönő pártüzenet anélkül is célba ért, a meghatározott irány az emberek számára érthető volt. Mindez legmarkánsabban az általam felhasznált kommunista napilapokban – Szabad Nép, Szabadság – érhető tetten.

---

²³ Horváth, 2013. 9.

²⁴ Uo. 9.

Az elsődleges források feltárására irányuló kutatásaimat az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL), Budapest Főváros Levéltárában (BFL) és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL) folytattam. A BFL-ben a fővárosi bíróság büntetőperes iratai között, a gazdasági peranyagokban kerestem a témámhoz kapcsolódó dokumentumokat, különös tekintettel az uzorabíróságok és a munkásbíróságok működése során keletkezett iratokra. Az ÁBTL-ben részben a vizsgálati eljárás során keletkezett nyomozati anyagokat dolgoztam fel, valamint a politikai rendészeti osztály működésével kapcsolatos iratanyag átnézése közben talált, a GRO működésével kapcsolatos iratokat építettem be a dolgozatomba. Az MNL OL-ban az MDP KV Titkársága jegyzőkönyveit néztem át, azt vizsgálva, hogy a pártvezetés szintjén milyen direktívák fogalmazódtak meg a gazdasági/pénzügyi büntetőeljárásokkal kapcsolatban. Ezen túlmenően az Igazságügyi Minisztérium által keletkeztetett iratokban kerestem a korszak büntetőeljárásait feldolgozó statisztikákat.

II. A gazdasági-pénzügyi környezet átalakulása a második világháború után

A második világháború Magyarországot történelmének egyik legválságosabb helyzetébe sodorta. A légitámadások – a Központi Statisztikai Hivatal 1945. júniusi jelentése szerint – a trianoni Magyarország 3121 települése közül 1024-et érintettek.²⁵ Elpusztult a nemzeti jövedelem forrásainak jelentős része: megrongálódott vagy megsemmisült az ipar kapacitásának mintegy 90 százaléka, míg a közlekedési eszközök a visszavonuló német vagy az előretörő szovjet csapatok zsákmányává váltak. A nemzeti vagyont ért károk 1944–1945-ben körülbelül 22 milliárd pengőt tettek ki, ami az 1938. évi nemzeti jövedelem több mint ötszöröse, az első hároméves tervben előirányzott beruházási összeg tizenötszöröse volt.²⁶ *„700 jelentősebb vállalatnál a károk – 1945. évi pengőértéken számolva – összesen 6.152.000.000 pengőt tettek ki. Ebből legtöbb, 2.677.000.000 pengő fosztogatásból, bombakárból eredt, a többi a németek és a nyilasok által okozott kár, illetve a közvetlen háborús cselekmények folytán az oroszok intézkedései nyomán adódott. A kárösszeg 60 százaléka anyag- és árukészletre, 40 százaléka épületkárokra, gépkárookra és egyéb, szorosabb értelemben vett termelőeszközökben bekövetkezett károokra esett. Az anyag- és árukészlet szinte teljes egészében elpusztult...”*²⁷

II.1. A kiadások – Az állam anyagi és pénzügyi kötelezettségei

Magyarország német megszállását követően a Harmadik Birodalomba hurcolt ingóság, Németország és Ausztria különböző megszállási övezeteiben rekedt. A vagyon nagyobb részét a németek és a nyilasok, kisebb részét magánszemélyek vitték ki az országból. A vagyontárgyak között volt a Magyar Nemzeti Bank aranykészlete, valuta- és részvényállománya, állami kezelésű letétállományok, különféle nagybankok aranykincsei éppúgy, mint az Országos Széchenyi Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia értékei, vagy az 1600/1944. sz. miniszterelnöki rendelet értelmében beszolgáltatott és összegyűjtött zsidó értéktárgyak, valamint magángyűjtemények anyaga. A Központi Statisztikai Hivatal becslései szerint a nemzeti vagyon több mint 40 százalékát hurcolták el a harcoló csapatok, illetve pusztult el a háborús események következtében.²⁸ Mindezek okán az 1945–46. évi nemzeti jövedelem (a

²⁵ Honvári, 1997. 429.

²⁶ Uo. 431.

²⁷ A Magyar Gazdaságkutató Intézet és a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége által az Országos Gazdasági Tanács részére készült 1945-ös tanulmányban összegyűjtött adatok. Közli Horváth–Szabó–Szűcs–Zalai, 2003. 43.

²⁸ A háborút követően, a kihurcolt értékek visszaszerzésére a Pénzügyminisztériumban önálló szervezeti egység alakult, Külföldre Vitt Magyar Javak Ügyosztálya néven, amely visszaszolgáltatási bizottságokat szervezett Ausztria és Németország területén. Ezek feladata az egykori magyar tulajdonok felkutatása és a magyar állam érdekeinek képviselete volt a restitúciós kérdésben.

költségvetési év ekkor júliustól júniusig tartott) az 1938–39. évinek kevesebb, mint felét – más források szerint csak mintegy harmadát – tette ki.²⁹ A legnagyobb veszteséget a közlekedés és a mezőgazdaság szenvedte el, ez utóbbin belül az állatállományban 1,5 milliárd pengős, míg a termények tekintetében 1,3 milliárd pengőnyi értékre becsülhető kár keletkezett,³⁰ amely nemcsak az élelmiszerellátást, hanem a következő évi mezőgazdasági termelést is befolyásolta – vetőmag és nagyarányú igaerőhiány állt fenn –,³¹ ami az állam szempontjából a bevételeket veszélyeztette. A helyzetet tovább súlyosbította az 1945. évi aratás sikertelensége: az 1938. évi kenyérgabona termésének mindössze harmadát sikerült betakarítani, és a termény jelentős részét vetőmagként kellett félretenni.

Az 1944-45-ös hadiesemények miatt az állam nyolc hónapig alig rendelkezett pénzbevétellel. Márpedig a bevételekre minden korábbinál nagyobb szükség volt, hiszen a károk helyreállításán, az ország újjáépítésén túl jelentős jóvátételi terheket kellett rendkívül rövid határidővel teljesíteni.³² Az országnak diktált jóvátételi kötelezettséget az 1945. április 15-én aláírt egyezmény rögzítette,³³ amely Magyarországra 300 millió dollárnyi terhet rótt. Ebből 200 milliót a Szovjetunió, 70 milliót Jugoszlávia, 30 millió dollárt Csehszlovákia felé kellett hat éven belül teljesíteni,³⁴ főleg terményekben és árucikkekben.³⁵ A kifizetés elszámolási alapját az amerikai dollárnak a fegyverszüneti egyezmény aláírása napján (1945. január 20.) érvényes aranyparitása képezte; egy uncia arany értéke 35 dollár volt. Önmagában ez az átszámítási mód, vagyis a jóvátételi szállítások értékének dollárban való megállapítása is a kötelezettségek jelentős növekedését eredményezte. Magyarországot – Romániával és Bulgáriával egyetemben – kötelezték a területükön lévő szövetséges államok vagyonában bekövetkezett háborús károk részleges megtérítésére is. Mindezekon túlmenően – a potsdami deklaráció értelmében – szovjet tulajdonba került a Magyarországon található német vagyon „pozitív” része, a vagyonra betáblázott terhekre ugyanis nem tartottak igényt, azt a megszállt országra hagyták. Hazánk viszont nem követelhetette a magyar–német kereskedelemben

²⁹ Marton, 2012. 376.

³⁰ Honvári, 1997. 432–433. valamint Schlett, 2015. 2.

³¹ Még a tavaszi hadműveletek folyamánként 1945 őszén a vetésterület a korábbi évek átlagának csupán 49,8%-át érte el, a földosztás miatt létrejött 5–20 kataszteri holdas gazdaságok pedig csak részben rendelkeztek vetőmaggal és a műveléshez szükséges eszközökkel (pl. igavonó állatokkal). A csökkenő termésmennyiség az árak növekedéséhez vezetett. A témával kapcsolatban lásd bővebben Botos, 2016. 160–206.

³² A jóvátétel kérdésével részletesen foglalkozik Borhi, 1997.

³³ Lásd bővebben Borhi, 2000. 12–13.

³⁴ 1946 áprilisában a Szovjetunió először hozzájárult, hogy hatról nyolc évre emelkedjék a szállítások ideje, majd júniusban – Csehszlovákia és Jugoszlávia beleegyezésével – az évi egyenlő mértékű teljesítési kötelezettséget is megváltoztatták: az első években kevesebbet, majd – elvileg a nemzetgazdaság teljesítőképességének emelkedése szerint – magasabb összegben kellett a szállításokat végrehajtani.

³⁵ Barna–Horváth–Máthé–Tóth, 2014. 323–326.

felhalmozódó hasznot, miközben a német gazdasági szereplőkkel szemben fennálló magyar tartozásokat ki kellett fizetnie a szovjeteknek. Emellett a Vörös Hadsereg hadizsákmányként elhurcolta az Magyar Nemzeti Bank 667 millió pengős készpénzkészletét, és a budapesti pénzintézetekben található 404.521.630,92 pengőt. Az így szovjet kézbe jutott bankjegyekből később, három részletben 850 millió pengőt a Szovjetunió kölcsönadott az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak.³⁶ A jóvátételi egyezmény megkötésére irányuló tárgyalások során a szovjet fél nemhogy nem vette figyelembe a Magyarországot sújtó és a gazdaságot megbénító háborús károkat, de a jóvátételbe nem engedték beszámítani a leszerelt és elszállított üzemi berendezéseket, a hadizsákmány címén elhurcolt javakat, vagy a lefoglalt élelmiszer- és árukészleteket. Az egyezmény előírta továbbá, hogy késedelmes szállítás esetén havi 5%-os kötbért kell fizetni, amely már 1945 decemberére tetemes összeggel növelte az eredetileg meghatározott jóvátételi kötelezettséget.³⁷

További jelentős terhet jelentett Magyarország számára a megszálló Szovjet Vörös Hadsereg és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság élelemmel, közlekedési eszközzel, üzemanyaggal való ellátása. Az eredeti tervek szerint, ezt a területet kormánybiztos felügyelte volna, végül ennek kinevezésére nem került sor, de a minisztertanács 1945. május 4-én Faragho Gábor miniszter előterjesztésére a kérdés megoldásához mintegy 1 milliárd pengővel járult hozzá.³⁸ Az összeg nagyságát mutatja a Magyar Nemzeti Bank elnökének, Oltványi Imrének 1945. április 28-án, a pártközi értekezleten megtartott beszámolója, miszerint a jelzett időszakban Magyarország összes pénzforgalma 16 milliárd pengő volt.³⁹ A kötelezettségekhez képest az állami bevételek pedig 1945 közepén a költségeknek csupán 7,7%-át fedezték.

Jóllehet Andrej Januarjevics Visinszkij⁴⁰ szovjet külügyminiszter-helyettes szerint „*a Magyarország által teljesítendő jóvátételi kötelezettségek és a megszálló csapatok jelenléte Magyarországon nem gyakorol, és nem gyakorolhat semmiféle komoly hatást az országban uralkodó gazdasági helyzetre*”,⁴¹ valójában a nemzetközi kötelezettségek a háború utáni néhány évben felemésztették a költségvetési kiadások közel 40 százalékát.⁴² Az 1946 augusztusa és 1947 márciusa közötti időszakot havi szinten vizsgálva: jóvátételre és az egyéb

³⁶ Botos, 2016. 175.

³⁷ G. Vass, 2005. 29.

³⁸ Horváth–Szabó–Szűcs–Zalai, 2003. 38.

³⁹ Uo. 41.

⁴⁰ Andrej Januarjevics Visinszkij (1883–1954) lengyel származású szovjet jogász, politikus, a sztálini büntetőjog fő ideológusa. 1935-től a Szovjetunió főügyésze, 1939–1944 között a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese, 1940 és 1949 között, illetve 1953-tól haláláig külügyi népbiztos-, illetve külügyminiszter-helyettes, 1949–1953-ig külügyminiszter.

⁴¹ G. Vass, 2005. 31.

⁴² Honvári, 1997. 434–437.

nemzetközi kötelezettségekre (SZEB és a Vörös Hadsereg szállítása, ellátása, postai költségek, stb.) fordítódott az állami közigazgatási kiadások minimum 36,18%-a (1946. szeptember), maximum 52,87 %-a (1947. január).⁴³ Eredetileg az ilyen kiadásokra havi 60 millió forintot irányoztak elő, ezzel szemben ezek 1946. augusztusban 61,4 millió, szeptemberben 89,7 millió, októberben 132 millió forintot tettek ki.⁴⁴ (lásd 1. sz. függelék)

II.2. Infláció-hiperinfláció

A háborút követően az állami költségvetés bevételeinek apadása és az ellátási gondok mellett jelentős terhet jelentett a növekvő mértékű infláció,⁴⁵ amelynek folyamata már az 1930-as években elkezdődött.⁴⁶ 1938-ban a kormány meghirdette a fegyverkezés gyorsítását célzó győri programot, amely öt év alatt egy milliárd pengő beruházást irányzott elő hadi célokra. Az összeg nagyságát mutatja, hogy a harmincas években az egész magyar gazdaság tőkefelhalmozása nem haladta meg az évi 180 millió pengőt. Ennek ellenére évi 200 millió pengős – tisztán állami eszközökből származó – beruházással számoltak. Éppen ezért 1938-ban módosították a jegybanktörvényt, lehetővé téve, hogy a jegybank fedezetlen hitelt bocsásson a kormány rendelkezésére. 1939-ig a pengő az eredeti 1927. évi értékének már kb. 35%-át elvesztette.⁴⁷ A háború éve alatt az infláció fokozódott⁴⁸ – amelynek fő oka az volt, hogy háborús gazdálkodás pénzsükségletét 1941-től növekvő mértékben, 1944 márciusától pedig szinte kizárólag fedezetlen jegy kibocsátással igyekeztek biztosítani.⁴⁹ A bankjegyforgalmat tovább növelték a Németországnak ellenszolgáltatás nélkül teljesített export és más szolgáltatások. 1942. december 21-én Magyarország márkakövetelése 540 millió volt, 1943 decemberében ez az összeg 978 millió márkára nőtt, az 1944. március 19-én történt német megszállást követően keletkezett német adósság pedig 2918 millió pengő tett ki, ami a bankjegyforgalom ugyanerre az időre eső szaporulatának körülbelül a 40 százaléka volt.⁵⁰ „Az

⁴³ Nemzetközi kötelezettségek címén teljesített állami kiadások részletezése 1946. VIII.—1947. III. Gazdaságstatisztikai Tájékoztató, I. évfolyam, 6. szám. 1947. május. 270.

⁴⁴ Botos, 2016. 205.

⁴⁵ Hasonló mértékű infláció az első világháborútól kezdődően már romba döntötte a magyar gazdaságot. Akkor a fizetőeszközt mintegy tíz év elteltével, 1924-től sikerült csak stabilizálni, a folyamat végső állapotát a pengő 1927. évi bevezetése jelentette.

⁴⁶ A második infláció kezdeteként egyes források az 1931. július 14.-én elrendelt bankzárlatot jelölik meg, amelyet gyors egymásutánban két valorizációs jellegű pengőrendelet – 4560/1931 M. E. és 4600/1931 M. E. – követett: az egyik megállapította és tizenöt napos határidővel bevezetni rendelte a lényegében számolási érték-jellegű aranypengőt, míg a második bizonytalan időre felfüggesztette az elsőt. Bővebben lásd: Vági, 1946. 27–29.

⁴⁷ Majoros, 2003. 31.

⁴⁸ 1940 és 1944 között a létfenntartási költségek évről évre gyorsuló ütemben emelkedtek, 1944-re közel megkétszereződtek. Marton, 2012. 376.

⁴⁹ Lásd bővebben Tomka, 2000. 129.

⁵⁰ Schlett, 2015. 129.

*így felhalmozódó, fedezetlen jegybankpénz, továbbá a háború miatt felduzzadó költségvetési hiány, párhuzamosan a lecsökkent áruállalappal és a mindezek hatására felerősödő spekulációval a világban addig még nem tapasztalt inflációs hatásokat váltott ki.*⁵¹

Az inflációt fokozta, hogy a Vörös Hadsereg 1944–1945-ben mintegy ötmilliárd pengő értékű pénzt bocsátott ki Magyarországon, amelyet a kormány köteles volt ellenszolgáltatás nélkül beváltani. Ugyan a Vörös Hadsereg által kibocsátott 1000 pengős pénzjegyek 1945. szeptember 16-tól, a 100 pengősök október 1-től, az 50, 20, 10, 5, 2 és 1 pengősök pedig október 16-tól megszűntek fizetési eszközök lenni, az adókat azonban november 15-ig be lehetett fizetni velük.⁵² 1946. január 4-én a Gazdasági Főtanács (GF) megbízta Gordon Ferencet és Vas Zoltánt, hogy tárgyaljanak az oroszokkal a Vörös Hadsereg által kibocsátott bankjegyek bevonásáról,⁵³ amelynek eredményeként Szviridov altábornagy⁵⁴ a következőről tájékoztatta Tildyt: *„Van szerencsém közölni Önnel, hogy a Szovjet kormány határozata szerint a Vörös Hadsereg Parancsnoksága a pengő kibocsátását 1946. január 1-jével megszüntette.*”⁵⁵ A bankjegyek tényleges bevonására csak 1946 februárjában került sor.

A hitelpiac gyakorlatilag megszűnt, a bankok a túlélésükért küzdöttek, így valós hitelezési tevékenységet sem tudtak folytatni. *„1945. december 31-én a legnagyobb bankok mérlegeinek „vagyon”-oldalán az államnak nyújtott hitelek 88,5%-ot, a magángazdaságnak nyújtott hitelek csak 5,9%-ot tettek ki. Az utóbbiak is csak 4,7%-a származott a náluk elhelyezett betétekből, a többit a Nemzeti Bank eszközeiből (bankjegykibocsátásból) nyújtották.*”⁵⁶ Források és exportlehetőségek hiányában érdemi importról sem lehetett szó, az Ideiglenes Nemzeti Kormány⁵⁷ nem jutott bevételekhez. Azonban az állam külföldi adóssága, a külföldi valutában és pengőben fizetendő tartozások összege egyre nőtt: az állami költségvetés kiadásainak összege tízszerese volt a bevételeknek. Emiatt a Nemzeti Bank – kormányutasításra – fedezetlen kölcsönökkel pótolta a költségvetési hiányt. 1945 végére a bankjegyforgalom túlnyomó részét az ezen célból kibocsátott bankjegyek adták, ami tovább generálta az inflációt. Mindeközben páratlan méretű versenyfutás kezdődött az árak és a bérek között. 1945 júliusában még napi egy százalék volt az átlagos áremelkedés, októberben 18 százalék lett. 1946 májusától

⁵¹ Lentner, 2019a. 78–79.

⁵² Oltványi Imre pénzügyminiszter bejelentése a SZEB-től kapott felhatalmazás alapján, a minisztertanács ülésén, 1946. szeptember 4. Közli: G. Vass, 2005. 483.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Vlagyimir Petrovics Szviridov (1897–1963) szovjet altábornagy. 1945 júliusától 1947. szeptember 15-ei megszűnéséig a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökhelyettese.

⁵⁵ Dr. Balogh István bejelentése a minisztertanács 1946. január 12.-iki ülésén. Lásd G. Vass, 2005. 483.

⁵⁶ Ausch, 1958. 84.

⁵⁷ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés felállítását követően, 1944. december 22.-én Debrecenben megalakult és 1945. november 15.-ig működő, Dálnoki Miklós Béla vezérezredes által vezetett kormány.

– a napi 1012 százalékos áremelkedéssel – elszabadult a pokol, ami július első hetében 45.900, második hetében 53 ezer százalékra nőtt. Július negyedik hetében 158.486 százalékos áremelkedést mutatott a napi index. Az utcákat papírtenger borította.⁵⁸ 1946 nyarára a pengő elértéktelenedése már annyira felgyorsult, hogy naponta fizették a munkabért, amelyet mindenki igyekezett azonnal adópengőbe, dollárba fektetni, illetve levásárolni, mert másnap már új, még magasabb címletű pénz került a forgalomba.

II.3. Megoldási kísérletek az állam részéről

Már 1945 őszén történtek próbálkozások az inflációs folyamat megfékezésére – a pengő forgalomban lévő bankjegymennyiségének csökkentésére – hiszen ez a normális gazdasági élet megindulásának elengedhetetlen feltétele lett volna. Javaslatok születtek például a hitelpengő, a munkapengő, vagy az áruértékkel bíró takarékkorint bevezetésére vonatkozóan, amelyeket pár hét alatt el is vetettek.⁵⁹ 1945. október 17-én megjelent a 7160/1945. M.E. számú rendelet, amely kimondta, hogy minden külföldi fizetési eszközt, értékpapírt, követelést, nemesfémeket az MNB-nek be kell jelenteni.⁶⁰ December 19-én, a 12.000/1945. M. E. számú rendelettel bevezették a lebélyegzés módszerét alkalmazó bankjegydezsát.⁶¹ Az állam pedig – a jelentős pénzkivonásból származó haszon mellett – a bélyegekből is bevételre tett szert, így úgy tűnt, fellélegezhet. A megkönnyebbülés átmeneti volt – 11 napig tartott.⁶² Hiszen a béreket nem igazították ki a módszernek megfelelően, így a jövedelmek magasabbak lettek, mint amekkora árufedezet a rendelkezésre állt. Emiatt emelni kellett az árakat, amely lépés magával hozta az újbóli béremelési követeléseket. Az így kialakult bér-ár spirál tovább fokozta az inflációt – 1946 júliusában a ténylegesen forgalomban lévő adópengőben számítva átlagosan napi 32%-os volt, a legnagyobb áremelkedés napján (július 25-26.) 227% körül volt az árak valós emelkedése.⁶³

Jóllehet 1945 végén a koalíciós kormány meghirdette a gazdaság konszolidációjának szükségességét, s ennek keretében az új, stabil, értékálló hazai valuta megteremtését, de az inflációs folyamatot nem tudták lassítani. 1946-ra a pengő teljesen elértéktelenedett – bár

⁵⁸ Schlett, 2015. 2.

⁵⁹ Lásd bővebben: Botos, 2016. 187–188.

⁶⁰ Uo. 183.

⁶¹ A rendelet kimondta, hogy az 1000, 10.000 és 100.000 pengős bankjegyek csak akkor érvényesek, ha tulajdonosaik értékük 75%-át befizették a költségvetésbe, és ennek tényét a papírpénzen bélyeggel jelölték. Vagyis, a gyakorlatban, ha valakinek volt négy darab, egyenként ezer pengő névértékű bankjegye, háromért bélyeget kellett vennie, amit a negyedikre ragaszthatott; így négyezerből ezer pengője maradt.

⁶² Varga, 1964. 103–104.

⁶³ Danyi Pál: 1946 júliusi infláció statisztikája. Forrás: <https://www.artortenet.hu/index.php/item/123-1946-juliusi-inflacio-statisztikaja> (Utolsó letöltés: 2019. 01.22.)

februártól mindenki könnyen milliommossá válhatott, hiszen az MNB a SZEB hozzájárulásával február 25-től kibocsájtotta az egymilliós bankjegyet –,⁶⁴ a munkabéreknek nem volt vásárlóereje, és az egyéb követelések sem értek semmit, vagyis a lakosság minden pénzét elveszítette. A helyzetet átmenetileg javította az adópengő 1946. január 1-jén történt bevezetése,⁶⁵ amivel egyrészt azt akarták elérni, hogy az államkincstár ne károsodjon az adó megállapításának időpontjához képest későbbi időpontban bekövetkező adóbefizetés folytán, másrészt pedig, hogy a pénzüket bankba betevők, befektetők későbbi időpontban is viszonylag reálisan számolhassanak annak vásárlóértékével.⁶⁶ Az adópengő tehát eredetileg mintegy elszámolási egységként, a közadók, közüzemi díjak és egyéb szolgáltatások adópengőben kivetett ellenértékének lerovására szolgált –,⁶⁷ gyakorlatilag pénzként funkcionált.⁶⁸ Értékét a pengőhöz viszonyítva állapították meg.⁶⁹ Az aktuális arányszámot a Pénzügyminisztérium a Magyar Közlöny 1946. január 5-én megjelenő számában tette közzé,⁷⁰ inentől a Magyar Gazdaságkutató Intézet az indexszámot naponta megjelentette. Például 1946. március 1-jén 1 adópengő 10, június 1-jén 160.000, július 1-jén 7.500.000.000 pengőt ért.⁷¹ Június 24-től kötelezővé tették a bérek és a nyugdíjak adópengőben történő kifizetését,⁷² de Beszkárt és HÉV jegyeket is lehetett adópengőért vásárolni. Ezen a ponton a Nemzeti Bank vezetősége is tiltakozott, arra hivatkozva, hogy az adójegyek a fizetőeszköz szerepét betöltve sértik a jegybanknak a bankjegyek kibocsátására vonatkozó kizárólagos jogát. Mindezek ellenére a Pénzügyminisztérium július 8-án rendeletben tette törvényes fizetőeszközzé a pengő helyett az adópengőt.⁷³ A készpénzfogalomba való kerülés egyben az adópengő végét is jelentette: július

---

⁶⁴ Népszava, 1946. március 1.

⁶⁵ 11.600/1945. M. E. sz. rendelet

⁶⁶ Szűcs, 2003. 63.

⁶⁷ Az 5970/1946. M. E. sz. rendelet értelmében az adópengővel az adók mellett egyes közüzemi díjak, szolgáltatások és bizonyos termékek is kifizethetőek voltak.

⁶⁸ Az adópengő – majd a nem sokkal később bevezetett adójegy –nem határozható meg pénzként, bankjegyként; nem is a Magyar Nemzeti Bank hozta forgalomba, hanem a Pénzügyminisztérium.

⁶⁹ Egy adópengő – a bevezetésekor – egy pengő értéknek felelt meg. Az „árfolyamot” a Varga István közgazdász által 1928-ban alapított Magyar Gazdaságkutató Intézet határozta meg, értékét a kiskereskedelmi árindexhez kötötték. Varga István *Feljegyzések az adópengő árfolyamának alakulásához* című írásából kiderül, hogy az árindex összetételét „50%-os mérlegelési súllyal szereplő mezőgazdasági (élelmezési) rész, 20%-os súllyal szereplő, kötött árakon számított iparcikk hányad és 30%-os súllyal szereplő, szabadpiaci árakon számított iparcikk hányad” adta. Majoros, 2003. 30.

⁷⁰ 77.022/1946. P.M. sz. hirdetemény

⁷¹ Marton, 2012. 376.

⁷² 51/1946. G. F. sz. rendelet a *kollektív (tarifális) szerződések hatálya alá tartozó munkavállalók munkabérének és élelmszermegváltásának, valamint a 4.600/ 1946. M. E. sz. rendelet hatálya alá tartozó közszolgálati alkalmazottak illetményének fizetése* tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/142. szám. (1946. június 26.) 2.

⁷³ 2.240/1946. P.M. sz. rendelet

végére teljesen elértéktelenedett. *„1946 júliusának második felében a forgalomban lévő bankjegyek összértéke már csupán kb. 600.000 dollárnak felelt meg.”*⁷⁴

A válságkezelés újabb lépéseként hirdették ki az 5.600/1946. M. E. számú rendelet, amely az adópengőben kivetett közadók lerovásának megkönnyítése céljából 1946. június 1-jei hatállyal elrendelte, hogy az adókat a pengő helyett adójegyben fizessék meg az állampolgárok. Az adójegy eszerint egy kéthavi lejáratra szóló utalvány volt, amelynek előállítása és forgalomba hozatala iránt a pénzügyminiszter intézkedett.⁷⁵ Jóllehet ez az utalvány is adóztatási céllal került forgalomba, de rövidesen a közüzemi számlák is kiegyenlíthetőek lettek vele.

Az inflációs folyamatról azt tartották, hogy az *„a legkeservesebb adóteher és a legszarnokibb kényszer megtakarítás. Az életmód leszállításából és inflációs adókból, szóval a tömegek szája elől elvont falatokból állították helyre a hidakat, vasutakat, fedtek be a házakat, gyárakat és műhelyeket. Az adózók infláció nélkül sohasem lettek volna hajlandók és képesek az óriási befektetési, helyreállítási szükségletek fedezésére szükséges áldozatokat adóemelés formájában magukra vállalni. Tán éppen ez az inflációs közgazdaságnak a mélyebb értelme és tán vigasza is, ha bármilyen tragikus is.”*⁷⁶ 1945-öt követően azonban az adózókat nemcsak az infláció, hanem sokkal inkább az egyre szigorodó állami büntetőpolitika hajtotta abba az irányba, hogy a „szükséges áldozatokat adóemelés formájában” magukra vállalják.

II.4. Megoldási kísérletek a lakosság részéről

A lakosság jelentős részének a háború megpróbáltatásait követően ismét súlyos terheket kellett elviselnie. A nyersanyag- és munkaerőhiány, az eszközvesztés, az irányításbeli problémák, a teljesítmények csökkenése, az erőltetett jótételi szállítások középpontba helyezése jelentős termelés kiesést okoztak, pedig a gazdasági stabilizációnak fontos előfeltétele lett volna a megfelelő mennyiségű árukészlet felhalmozása. Ugyanakkor az ország által megtermelt élelmiszer a lakosság szükségleteit sem fedezte. Ezt súlyosbította, hogy a hadiadót (hadisarcot, jótételt) természetben kellett fizetni, és ennek egy része is gabona, illetve más élelmiszer volt. A lakosság áruellátása 1945 és 1954 között mindvégig csak harmadik helyen szerepelt az export valamint az ipar saját igényeinek kielégítése után.⁷⁷ A pénzromlás és az

⁷⁴ Tomka, 2000. 133.

⁷⁵ A mindössze két hónapra szóló kiadványozás oka az volt, hogy a pénzreform felállításáért felelős Szanálási Bizottság felállítását követően, május 23.-án megjelent az a kormányközlemény, amely augusztus 1.-re bejelentette a forint bevezetését.

⁷⁶ Vágó, 1947. 112. valamint Huszti, 2016. 448.

⁷⁷ Tausz János hozzászólása az MDP KV 1954. október 1-3. közötti ülésén. MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 27. ő. e. 1954. október 1-3.

élelmiszerhiány arra kényszerítette főleg a nagyvárosban élőket, hogy piacképes értékeiket ennyivalóra cseréljék. Az infláció megszokott – az 1920-as évek elején is jelentkező – következménye tehát a közvetlen termékcsere, valamint a valuták és az arany ellenébe történő értékesítés lettek. Általánossá vált a feketézés, a batyuzás,⁷⁸ a valutázás. Mindez viszont sértette az állam gazdaságpolitikai, stabilizációs érdekét.⁷⁹

Az egyik oldalon tehát sorakoztak a megnövekedett kiadások, a közellátási zavarok, az infláció, a létfenntartást veszélyeztető elszegényedés,⁸⁰ a másik oldalon pedig az ország újjáépítésének (a közlekedés mielőbbi megindításának, a vasutak, hidak újjáépítésének), valamint a közigazgatási apparátus helyreállításának kényszere, amelyhez gyakorlatilag üres állampénztár társult, hiszen a kötelezettségekhez képest az állami bevételek 1945 szeptemberében a költségek csupán 9%-át fedezték.⁸¹

II.5. Az új gazdasági rend kialakítása

A kialakult válsághelyzet kezelése gyors és radikális intézkedéseket követelt. A kérdést a törvényhozásban is folyamatosan napirenden tartották. A viták során abban általában konszenzus volt, hogy a termelés és a hitelellátás terén egyaránt állami beavatkozásra van szükség. Ám annak módja és mértéke tekintetében már ütköztek az álláspontok. A nemzetgyűlés második ülésnapján, 1945. november 30-án Tildy Zoltán miniszterelnök nyitóbeszédében a következőket mondta: *„Az újjáépítő munka sikerének előfeltétele és döntő tényezője pénzügyi kérdéseink megoldása. Az új kormány hivatalba lépésének első napjától kezdve legfőbb gondjának ezt tekinti. Meg kell oldanunk pénzügyi problémáinkat, mert e nélkül nincs élet. És meg fogjuk oldani azokat, mert élnünk kell és élni akarunk. Az infláció rohanásának gátat kell vetnünk a magunk erejének minden latba vetésével, áldozatok vállalásával, józansággal, fegyelmezettséggel és – ahol kell – kemény és komoly rendszabályokkal. A kormány ezen a téren előkészíti a szükséges intézkedéseket. A kormány pénzügyi politikájának lényege egyébként természetesen az állami bevételek lehető fokozása és a kiadások ésszerű méretezése, hogy az államháztartás egyensúlyának biztosítása, amely nélkül rendezett állami élet el sem képzelhető, fokozatosan, de feltétlenül elérhető legyen”*⁸²

⁷⁸ A batyuzás a vidékről a városokba irányuló cserekereskedelem egyik formája volt, amely a parasztok számára mellékjövedelmet biztosított, azonban városi lakosoknak a háborút követően is a szó szerinti túlélést jelentette.

⁷⁹ Huszti, 2016. 447–448. Az ár-bérspirállal kapcsolatban lásd továbbá: Majoros, 2003. 28–30.

⁸⁰ Pető–Szakács, 1985. 51.

⁸¹ Mód, 1946. 14.

⁸² Nemzetgyűlési napló, 1946. 39.

A következő ülésnapon felszólaló Rajk László, a Magyar Kommunista Párt (MKP) főtitkárhelyettese már azokat az elképzeléseket is körvonalazta, amelyek a válságmegoldás tekintetében a büntetőjogi eszközök alkalmazhatóságát is lehetővé tették: „*Véleményünk szerint a gazdasági kérdések közül is két fő kérdés megoldására kell az egész kormányzat figyelmét és erejét összpontosítani. Ez a két főkérdés: a pénz és a kenyér kérdése. (...) A magyar pénz nemcsak azért romlott és romlik, mert egy bűnös háborúban elherdálták a magyar értékeket, hanem azért is, mert vannak, akik a háború elvesztése után az inflációt szívesen látják, akik keresnek az ország pusztulásán. Az infláció elleni küzdelem tehát nem egyszerűen pénzügyi és gazdasági rendszabályokat jelent, hanem egyben erélyes rendszabályokat is az ellen a maroknyi réteg ellen, amely keres a nép nyomorán. Azonnali és sürgős rendszabályokra van szükség (Sulyok Dezső (kisgazda): Akasztófára!) a pénzromlás lefékezésére, majd meggátolására. Mi azt álljuk, hogy az inflációt nem lehet a magyar társadalom minden rétegének áldozatvállalása nélkül megfékezni, de hangsúlyozzuk azt is, hogy most elsősorban a tehetős, a gazdag rétegek áldozatvállalásán van a sor.*”⁸³

A Rajk által kifejtett vélemény már tükrözte az általa képviselt radikális álláspontot, miszerint a gazdasági élet, a pénzügyi egyensúly helyreállítása szükségszerűen együtt kell, hogy járjon nemcsak a gazdaságirányítás, pénzügyigazgatás intézményrendszerének megváltoztatásával⁸⁴ – amely a későbbiekben elsősorban a politikai tisztogatások során valósult meg –, de a társadalom szerkezetének erőszakos átalakításával is. Mindehhez radikális módszerek kellettek, amelynek eszköze lett a törvényhozás éppúgy, mint a jogalkalmazás.

II.6. A szovjet befolyás hatásai

Ráadásul a döntések valójában nem ezen a fórumon és a legkevésbé sem önállóan születtek: a gazdaságpolitika kialakítása erősen nélkülözte az önállóság jegyeit,⁸⁵ mivel Magyarország számára a politikai, gazdasági kereteket a szovjetek jelölték ki. Bár a teljes társadalmi-politikai térnyerés csak 1947-ben következett be – a Kisgazdapárt szétverésével, illetve a Kominform megalakulását követően –, a gazdaságpolitikában a szovjet hatás már 1945-től tetten érhető volt, majd az 1950-ben induló első öt éves terv teljes egészében tükrözte

⁸³ Uo. 73.

⁸⁴ A Magyar Nemzeti Bank például 1947-48 során nemcsak, hogy a Pénzügyminisztérium irányítása alá került, de gyakorlatilag új szervezetté alakult. Lásd bővebben Bozó-Szabó, 2000. 13.

⁸⁵ „Míg 1938-ban a Magyar Gazdaságkutató Intézet akkori számításai alapján a vállalatok szociális jellegű kiadásai nem érték el a kifizetett munkabér 10 százalékát (számításaik szerint 9,7%-ot), addig az Intézet 1946/47-re végzett kalkulációja azt mutatta, hogy ezek a kiadások a kifizetett munkabérnek megközelítették az ötven százalékát.” Berend T., 2009. 9.

a szovjet mintájú gazdaságszerkezetet és gazdaságpolitikát.⁸⁶ A szovjet tervgazdaság rendszertani elemeinek átvételének jelentette a pénzügyi és bankrendszer olyan irányú átalakítása, amely lehetővé tette a pénzforgalom és hitelfolyamatok központi áttekintését és koordinációját.⁸⁷

A Szovjetunió, amely szintén jelentős pusztításokat szenvedett el és – a felperzselt föld taktikáját követve – idézett elő saját magának a világháború során, elveszítette nemzeti vagyonának mintegy 30 százalékát.⁸⁸ A háborús károk felszámolását 1946-tól 1950-ig, a negyedik ötéves tervvel kívánták megvalósítani, a nehézipar (azon belül a hadiipar) előtérbe helyezésével, és a szigorú tervutasításos rendszer, a kötött gazdaság megtartása mellett. Az újjáépítéshez szükséges erőforrások tekintetében a legyőzött és megszállt országok új lehetőségeket nyitottak meg a számukra. Ezek a lehetőségek messze túlmutattak a jóvátételi bevételeken, a Vörös Hadsereg ellátásának részleges megoldásán, a háború következtében fellépő munkaerőhiány „orvoslásán” – a szovjet területen lévő hadifogoly-kontingens felhasználásával –, vagy a fogságba esett szakemberek alkalmazásán az ipari-technikai fejlesztések során.⁸⁹ A világhatalmi pozíció megszerzéséhez vezető utat, mint legfőbb célt, a megszállt államokban történő tartós berendezkedésben, a „befolyási övezet” kialakításában látták. Ezekre a területekre pedig változtatás nélkül kívánták adaptálni saját ideológiai, politikai és gazdasági módszereiket, a haszon teljes „lefölözésének” reményében. Ahogy megfogalmazták: *„Ez a háború eltér a múltbéli háborúktól, ha valaki területeket foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti saját társadalmi rendszerét. Ahova a hadserege eljut, ott saját rendszerének szerez érvényt.”*⁹⁰

Ezen „érvényszerzés” módját Ivan Majszkij, 1944. januárjában Molotovnak címzett – de Sztálin,⁹¹ Vorosilov,⁹² Mikojan,⁹³ Berija,⁹⁴ Litvinov⁹⁵ és Dekanozov⁹⁶ részére is eljuttatott –

⁸⁶Rainer, 2002. 203–215.

⁸⁷Lentner, 2019b. 1.

⁸⁸A károkat háború előtti áron számolva mintegy 700 milliárd rubelt.

⁸⁹Kolontári, 2015. 17–18.

⁹⁰Sztálin Milovan Gyilaszi előtt tett kijelentése. Közli Baráth, 2015. 35., valamint Kolontári, 2015. 19.

⁹¹Joszif Visszarionovics Sztálin 1944-ben a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára, a minisztertanács elnöke, a Szovjetunió marsallja.

⁹²Kliment Jefremovics Vorosilov, 1940-től a népbiztosok tanácsának elnökhelyettese, 1945. január 20-án a szövetséges hatalmak részéről ő kötötte meg a fegyverszüneti megállapodást Magyarországgal. 1945 és 1947 között a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke Magyarországon.

⁹³Anasztasz Mikojan, 1938-tól külkereskedelmi népbiztos, majd miniszter, 1942-től az Államvédelmi Bizottság közellátásért felelős tagja.

⁹⁴Lavrentyij Pavlovics Berija, 1938–1946 között belügyi és állambiztonsági népbiztos, az NKVD vezetője.

⁹⁵Makszim Makszimovics Litvinov, 1941-től külügyi népbiztos-helyettes.

⁹⁶Vladimir Georgievich Dekanozov, 1937-től 1950-ig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnökhelyettese, 1940-től szovjet berlini nagykövet, majd külügyminiszter-helyettes.

feljegyzéséből ismerhetjük,⁹⁷ amelyben felvázolta egyrészt a Szovjetunió nagyhatalmi törekvéseit,⁹⁸ másrészt a kontinentális Európa szocialistává alakításának elképzelését. Magyarországról szólva így fogalmaz: *„A Szovjetunió nem érdekelt erős Magyarország létrehozásában. Ezen kívül Magyarországnak, úgy mint Olaszországnak is, értésére kell adni, hogy a szövetségesek nem felejtették el a jelenlegi háborúban elfoglalt pozícióját. Ezért a Szovjetunió politikájának Magyarországgal kapcsolatban arra kell korlátozódnia, hogy megőrizze a magyar államot, de lehetőség szerint szűkítse területét a néprajzi elvet szigorúan követve. Azokban az esetekben, ha az adott elv alkalmazásában valamilyen kétség merül fel, a kérdést Magyarország ellenére kell megoldani. Az Erdéllyel kapcsolatos háromhatalmi döntést felül kell vizsgálni a nemzetiségi elvnek megfelelően, de bizonyos előnnyel Románia javára, amelynek, mint fentebb már említettem, a háború után kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kell kötnie a Szovjetunióval, és amely ily módon délkeleten védelmünk fontos tényezőjévé válik. Magyarországot, legalábbis a háborút követő első években, nemzetközi elszigeteltségben kell tartani. Magyarországra ugyancsak jóvátételt kell kiróni.”* A szovjetizálás folyamatát az élet legkülönbözőbb területein megjelenő szovjet „szakemberek” – szakértők, közvetítők, tanácsadók –⁹⁹ segítették, akiknek első csoportja Péter Gábor politikai rendőrségénél jelent meg vagy a kémelhárítás kötelékében dolgozott. Mivel közvetlenül a szovjet nagykövetségnek jelentettek, kapcsolatrendszerükkel alapvetően meghatározták a folyamatokat.¹⁰⁰

A második világháborút követően Magyarországon kialakított gazdaságpolitikát tehát a teljes kiszolgáltatottság jellemezte. A szovjetek gazdasági térnyerését jelentősen segítette az 1945. augusztus 7-én, magyar részről Gerő Ernő kereskedelmi, illetve Bán Antal ipari miniszter által – a kormány felhatalmazása nélkül – aláírt kétoldalú kereskedelmi és gazdasági egyezmény, amely lehetővé tette, hogy a Szovjetunió kiaknázza Magyarország természeti erőforrásait, a mezőgazdaság és az ipar nyújtotta lehetőségeit, valamint légi, illetve vízi közlekedését és garantálta a széles körű szovjet jelenlétet a magyar gazdaság különböző szektoraiban.¹⁰¹ Úgy a fejlesztések, mint az irányítás terén a szovjet koncepció átültetésére

⁹⁷ Az Orosz Föderáció Elnöki Levéltárában őrzött dokumentumot az Isztocsnyik című folyóirat 1995. évi 4. száma közölte. Baráth, 1996. 154–184. Baráth közlése olvasható még a <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/szakirod/barath.htm> internetes oldalon is. (Utolsó letöltés: 2019.07.23.)

⁹⁸ „A Szovjetuniónak sikerült olyan hatalmassá válnia, hogy számára már Európában és Ázsiában semmilyen agresszió nem lehetne félelmetes. Sőt, hogy egyetlen európai vagy ázsiai hatalomnak, illetve hatalmi kombinációnak még csak eszébe se juthasson ilyen szándék.”

⁹⁹ A szovjet tanácsadók magyarországi szerepéről lásd bővebben: Baráth, 2014. 102–136.

¹⁰⁰ Pető, 2018. 76.

¹⁰¹ 1946-ban már a Szovjetunió volt Magyarország legfontosabb kereskedelmi partnere, ami az ország számára jelentős veszteséggel járt. „1946. december 31-ig Magyarország 55,7 tonna gyümölcspépet szállított a Szovjetunióknak tonnánként 6935 forintos áron, amely 832 forint hasznot tartalmazott. Ebből a Szovjetunió csak 3100 forintot fizetett ki, ami azt jelentette, hogy a gyümölcspépkivitel tonnánként a magyar kincstár 3185

került sor, a szovjet szempontok érvényesítése mellett, a tudományos elemzések, elméleti megalapozottság vagy akár csak a magyar sajátosságok figyelembe vételének teljes mellőzésével. Ezen okok miatt vetették el az államháztartási egyensúly helyreállításának egyik legkézenfekvőbb eszközét, a hitelfelvételt is. A gazdasági élet hitellel történő beindításának elképzelését ugyan a polgári pártok támogatták volna, azonban a kommunista párt hallani sem akart arról, hogy Magyarország nyugati segítségért folyamodjon, ami ellentétben állt a szovjetek akaratával. Az MKP által 1946 márciusában létre hozott Stabilizációs Bizottság véleménye szerint az új valuta hazai erőforrásokból történő megteremtése biztosítható volt.¹⁰²

Jóllehet a gazdaság- és pénzügyigazgatás irányítói névleg a kispártiak voltak, hiszen a koalíciós tárgyalások eredményeként ezen területek főbb pozícióit ők kapták meg, de ennek ellenére a szovjet ideológia térnyerését a gazdaságpolitika terén nemhogy megakadályozni, de lassítani sem tudták. 1946. február 8-án, Sulyok Dezső kispárti képviselő a Nagy Ferenc kormány programja feletti vita során a Nemzetgyűlésben a következőket mondta: „*Könnyű volna azt mondani, hogy a pénzvilág három posztján, a Pénzügyminisztériumban, a Nemzeti Bank és a Pénzügyintézetnél élnek kispárti emberek állnak, tehát lényegében a pénzügyi világ a Kispárt kezében van. Ez azonban nem így van, a legnagyobb mértékben csak látszat...*”¹⁰³

II.7. A gazdaságirányítás legfőbb intézménye: a Gazdasági Főtanács

A gazdasági/pénzügyi életet befolyásoló döntések meghozatalának mechanizmusa 1945-től éles viták tárgyát képezte a koalíciós és az ellenzéki pártok között. A helyzetet nem könnyítette meg az a tény, hogy nem állt rendelkezésre a különböző állami szervek jogkörét általánosan behatároló jogszabály. A pénzügyminiszternek így nemcsak a költségvetési hiánnyal kellett megküzdenie, de azzal a helyzettel is, hogy az egyes pénzügyi területeket érintő vagy konkrét pénzügyi rendelkezéseket tartalmazó jogszabály-tervezeteket a különböző tárcák vagy szervezetek képviselői az ő megkerülésével igyekeztek keresztülvinni a minisztertanács előtt. A helyzetet rendezendő, 1945. április 22-én hatályba lépett a 751/1945. M. E. sz. rendelet, amellyel a gazdasági kérdések koordinálása céljából felállították az Országos Gazdasági Tanácsot (OGT), amelynek hatásköre a véleményadásra, kezdeményezésre és adatbeszerzésre terjedt ki. Elvileg elsősorban az ország gazdasági talpra állítása érdekében tervezett

---

forintjába került. Az 1946–1947-es költségvetési év első nyolc hónapjában az ehhez hasonló költségek elérték a 142 millió forintot, ami valamivel meghaladta a külkereskedelem egyhavi forgalmát.” Lásd bővebben: Borhi, 2000. 31–49.

¹⁰² Huszti, 2016. 449.

¹⁰³ Nemzetgyűlési Napló, 1946. 396.

intézkedések ügyében lett volna véleményezési joga, valamint minden olyan más kérdésben, amelyet a minisztertanács vagy egyes miniszterek közvetve vagy közvetlenül elé terjesztenek.¹⁰⁴ A testület 16 tagjából nyolcat a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok országos vezetősége, nyolcat pedig pénzügyi, gazdasági illetve érdekvédelmi szervek delegáltak.¹⁰⁵ Létszámukat az 1945. április 28-án hatályba lépett 1159/1945. M.E. sz. rendelettel 26 főre emelték.¹⁰⁶ Az OGT első, május 4-én tartott ülésén elnökké Oltványi Imrét, a Magyar Nemzeti Bank elnökét, alelnöknek Bán Antalt és Kossa Istvánt választották, továbbá 6-6 tagú mezőgazdasági, közellátási, pénzügyi, iparügyi, kereskedelem- és közlekedésügyi, valamint intézőbizottságot alakítottak. A testület első feladatként a pénzügyminiszter átiratát vitatta meg, az adó-szükségsszorzószám kérdéséről,¹⁰⁷ a későbbiekben véleményezési, adatgyűjtési, döntés-előkészítési feladatokat láttak el; ezen belül foglalkoztak többek között az újjáépítési tervvel, az energiagazdálkodás ésszerűbbé tételével. Rövidesen az elnöki feladatokat Oltványi Imrétől Tildy Zoltán vette át, de az eredetileg tervezett befolyásoló-irányító szerepét a testület továbbra sem tudta betölteni: tervezeteiket a kormány nem is tárgyalta.¹⁰⁸ Továbbra is fennmaradt az a helyzet, hogy pénzügyi jogi szabályozókat a szaktárca megkerülésével vitték át a minisztertanács előtt. Ez ellen emelt szót Gordon Ferenc pénzügyminiszter: *„Tisztelettel kérem a minisztertanácsot, mondja ki ez alkalommal ismét és kellő nyomatékkal azt, hogy minden olyan kérdésben, amelynek pénzügyi kihatása van, csak abban az esetben lehet a minisztertanácshoz előterjesztést tenni, ha a javaslatához a pénzügyminiszter előzetesen már hozzájárult. Olyan pénzügyi kihatású javaslatot pedig, amely a pénzügyminiszterrel előzetesen le nem tárgyalatott – különösen pedig – amelyhez a pénzügyminiszter előzetesen kifejezetten hozzá nem járult, a minisztertanács elé terjeszteni nem lehet. Pénzügyi természetű kihatású kérdéseknek tekintendők a szorosán vett hiteligényléssel kapcsolatos kérdéseken kívül, a létszámszaporítások, az új hivatalok szervezésének a kérdései, az új kinevezések és a soron kívüli előléptetések, mert végeredményben a közszolgálati alkalmazottak létszámának*

¹⁰⁴ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 751 M. E. sz. rendelete az Országos Gazdasági Tanács felállításáról. Magyarországi Rendeletkötet Tára 1945. 79. évfolyam, I–VI. füzet. Szikra Irodalmi és Lapkiadóvállalat, Budapest, 1946. 66–68.

¹⁰⁵ Az OGT-be 2–2 tagot delegálhatott a Független Kisgazda és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt (összesen 6 fő), 1–1 tagot pedig a Nemzeti Parasztpárt, a Polgári Demokrata Párt, a Magyar Nemzeti Bank, a Pénzügyminisztériumi Központ, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, az Országos Mezőgazdasági Kamara, a Szakszervezeti Tanács, a Gyáriparosok Országos Szövetsége, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, valamint a Magyar Államvasutak (összesen 10 fő).

¹⁰⁶ A tagok felét a koalíciós pártok és a Szakszervezeti Tanács együttesen, másik felét a jelölés jogával felruházott intézmények küldték. Az Ideiglenes nemzeti kormány 1159/1945. M. E. sz. rendelet az Országos Gazdasági Tanács felállításáról szóló 751/1945. M. E. sz. rendelet kiegészítéséről. Magyarországi Rendeletkötet Tára 1945. 103.

¹⁰⁷ Szabad Nép, 1945. május 5.

¹⁰⁸ Germuska, 2017. 28–29.

szaporítása vagy a közszolgálati alkalmazottaknak a megengedettnél nagyobb mérvű előléptetése ugyancsak súlyos pénzügyi megterhelést jelent.”¹⁰⁹

1945 közepén azután felállították az Újjáépítési Minisztériumot, amely a tervek szerint mintegy gazdasági csúcsmisztériumként működött volna, azonban ez az intézmény sem kapott elegendő támogatást, mert a pártok a tényleges irányításában nem tudtak megegyezni.¹¹⁰ Az MKP a gazdaságirányítás szervei feletti kizárólagos rendelkezés megszerzésére törekedett, mivel Leninre hivatkozva azt tartották: *„Nem szabad elfelejtenünk, hogy minden radikális reformunk hiábavaló, ha nem lesznek sikereink a pénzügyi politika terén. Ez utóbbtól függ a társadalom szocialista átalakulását célzó hatalmas feladataink sikere.”*¹¹¹

1945 őszére azután a kommunista párt vezetői megtalálták a hatásköri viták elrendezésének számukra egyedülként elfogadható lehetőségét, amikor is *„az országot fenyegető gazdasági katasztrófa elhárításának érdekében”* egy teljhatalommal rendelkező kormányzati szerv megalakítását szorgalmazták, amely az egyes gazdasági szakminiszterekre és egyéb állami szervekre összefogóan rendelkezéseket hozhat.¹¹² A november 4-én tartott pártközi értekezleten Révai József vetette fel *„egy háromtagú teljhatalmú gazdasági direktórium létesítését, amelyet az összes jelenlevők helyeselnek”*.¹¹³ A tervek szerint a szervezetet általános utasítási, rendelet-kibocsátási jogkörrel ruházták volna fel, amely alapján az egyes minisztériumokat, illetve minisztereket is irányíthatta volna, tehát gazdasági kérdések tekintetében gyakorlatilag a kormány fölé akarták helyezni. A választásokat követő, november 14-én tartott pártközi értekezleten – ahol az MKP részéről a Rákosi, Révai, Rajk trió, a szocdemektől Szakasits Árpád, Bán Antal és Szélig Imre, a Kisgazda Párt részéről Nagy Ferenc, Varga Béla, Kovács Béla, a Parasztpárt részéről pedig Kovács Imre, Farkas Ferenc és Erdei Ferenc vett részt – megállapodás jött létre az új kormány összetételén túl arról is, hogy a gazdasági kérdések egységes irányítására, a miniszterelnök, a kereskedelemügyi és az iparügyi miniszter részvételével, Gazdasági Főtanácsot állítanak fel.¹¹⁴ A november 21-én tartott

¹⁰⁹ A vitában részt vett többek között Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter, aki kifogásolta, hogy a pénzügyminiszter a pénzügyi témájú előterjesztéseket előzetes hozzájárulásához kötné. Szerinte ez félreértésekre adhatna okot, és azt szorgalmazta, hogy a szabályozás csak azt írja elő, hogy a pénzügyi tartalmú javaslatokat előzetesen le kell tárgyalni a pénzügyminiszterrel, azonban a minisztertanács a pénzügyminiszteri hozzájárulás hiányában is dönthessen. Tildy pedig úgy tartotta szabályozandónak a kérdést, hogy a társmiszterek az egyes pénzügyi tartalmú javaslatokat a pénzügyminiszterrel kötelesek letárgyalni és csak annak utána kerülhetnek a minisztertanács tárgysorozatára. G. Vass, 2005. 213.

¹¹⁰ Végül a miniszter Nagy Ferenc, az államtitkár Varga István lett. A minisztérium egyik lényeges intézkedése a tárcaközi hitelvéleményező bizottság létrehozása volt, melynek elnöki tisztére Varga Istvánt nevezték ki. Majoros, 2003. 31.

¹¹¹ Markovits, 1948. 39.

¹¹² Csizmadia, 2016. 108., Majoros, 2003. 31.

¹¹³ Horváth–Szabó–Szücs–Zala, 2003. 152.

¹¹⁴ Szabadság, 1945. november 16.

kormányülésen pedig Tildy Zoltán bejelentette, hogy három nappal későbbre összehívta a GF első ülését.¹¹⁵ Ugyanezen a napon a közellátásügyi miniszter már tényként beszélt arról, hogy a GF tárja fel a közellátási helyzetet és az árkérdést,¹¹⁶ jóllehet az közjogilag még nem is létezett.

Az MKP Központi Vezetősége (MKP KV) november 22-én elfogadott javaslata szerint: *„A felsorolt rendszabályok megvalósítására szükséges egy teljhatalommal rendelkező kormányzati szerv, a Gazdasági Főtanács megalakítása. Ennek feladata volna, hogy más gazdasági természetű kérdésekben is az egyes szakminiszterekre és a különböző állami szervekre kötelező döntéseket hozzon.”*¹¹⁷ A szervezetet életre hívásáról szóló jogszabályok 1946. január 9-ig vártak magukra: ekkor jelent meg a Magyar Közlönyben két rendelet, a GF létesítéséről és működéséről,¹¹⁸ valamint azon az ügykörökről, amelyekkel kapcsolatban a testület rendelet kibocsátására jogosult, akár önállóan, akár a szakminiszterrel egyeztetve.¹¹⁹ Ez a tény persze nem akadályozta meg a GF-et abban, hogy 1945. december 12-én kiadja első rendeletét a karácsonyi segély folyósítása tárgyában,¹²⁰ mint ahogyan abban sem, hogy visszamenő hatályú rendeletet adjon ki amely az elkövetett adócsalások, árurejtegetések, árdrágítások vonatkozásában statáriális eljárást léptet életbe, lehetővé téve, hogy az adócsalókat internálják, vagyonukat elkobozzák, iparendélyüket visszavonják, üzleteiket vagy üzemeiket lefoglalják. Ami által – ahogyan az MKP szócsöve, a Szabadság című napilapban megjelent – *„morálra nem is, de móresre meg lehet és meg is kell tanítani őket.”*¹²¹

A GF első elnöke Tildy Zoltán (FKgP) lett, a tagjai pedig Bán Antal (SZDP) iparügyi és Gerő Ernő (MKP) közlekedésügyi miniszter voltak, majd 1946. február 14-én csatlakozott a

¹¹⁵ A Gazdasági Főtanács megalakulásáról, kezdeti működéséről ld. bővebben: Germuska, 2017. 35–42., Gyarmati, 2011. 67., Berend T., 1962. 84-96; Ránki György: Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában. Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Közgazdasági és Jogi Kvk., Budapest, 1963; Honvári János: XX. századi magyar gazdaságtörténet. Universitas–Győr Nonprofit Kft, Győr, 2013.

¹¹⁶ A minisztertanács 1945. november 21-i ülése, 77. pont. G. Vass, 2005. 118.

¹¹⁷ Uo. 41.

¹¹⁸ 12.090/1945. M. E. sz. rendelet. Ennek alapján a GF javaslatokat tehetett a minisztertanácsnak, véleményt nyilvánított egyes miniszteri indítványokról, gazdasági vonatkozású rendeletek kiadását kezdeményezte, illetve maga is rendeleteket bocsáthatott ki, amelyet a miniszterelnök, mint a GF elnöke írt alá.

¹¹⁹ 230/1946 M. E. sz. rendelet. Eszerint a GF jogosult volt többek között az ásványi anyagok kitermelését és a villamosenergia-termelést érintő kérdések szabályozására, e termékek forgalmának ellenőrzésére; a gazdasági feladatokat ellátó állami és önkormányzati szervek, valamint magánszervezetek gazdasági működésének ellenőrzésére, szükség esetén átszervezésére; valamennyi munkavállaló járandóságainak megváltoztatására, esetleg rendkívüli járandóság megállapítására; az áruk kivitelét és behozatalát, az ország gazdasági helyzetének alakulását, a külföldi fizetési eszközök forgalmát, esetleg beszolgáltatását érintő intézkedések megtételére; a mezőgazdasági termények termelésének és más termékek előállításának fokozását, illetve forgalmának szabályozását célzó intézkedések megtételére; a munkaerő-gazdálkodás irányítására és ellenőrzésére; a termelő üzemek működése közötti összhang megteremtését célzó intézkedések megtételére; és a közellátást, valamint egyes közszükségleti cikkek forgalmát érintő intézkedések megtételére. Idézi: G. Vass, 2005. 45.

¹²⁰ 1/1945. GF sz. rendelet, Magyar Közlöny, 1945/198. szám, 1945. december 12.

¹²¹ Szabadság, 1945. december 13.

tagok közé Bárányos Károly (FKgP) közellátásügyi és Gordon Ferenc (FKgP) pénzügyminiszter. A koalíciós struktúrából nem következett automatikusan a kommunista politikai elit központi, befolyásoló szerepe, ezért azt a GF végrehajtó szervén, a Titkárságon keresztül biztosították, amelyet a GF négy éves működése alatt mindvégig az MKP KV tag, Vas Zoltán irányított főtitkárként – államtitkári címmel és ranggal –, s ebbéli szerepkörében gyakorlatilag a testület legfőbb döntéshozója lett. A Titkárság székhelye a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank központjának első emeletén, az V. kerületi József Attila utca 2-4. szám alatti épületben került elhelyezésre, ahol korábban a miniszterelnökség székelte, s ahová 1953-ban az Államvédelmi Hatóság több részlegét helyezték.

Az új szervezet rövid időn belül átvette az OGT szerepkörét is, amelyet a GF-et is irányító minisztereknek rendeltek alá.¹²² A GF hatásköre – rendeletekkel alátámasztottan és bővítetten –¹²³ kiterjedt a gazdasági élet, ezen belül a pénz- és anyaggazdálkodás, az ár- és bérszabályozás, a hitelélet, a közellátás és az adópolitika területeire. Tildy Zoltán miniszterelnök már az 1945. december 5-én tartott kormányülésen egyértelművé tette a GF hatáskörét is, amikor kifejtette, hogy a gazdasági kérdéseket a jövőben már nem a minisztertanácsi üléseken kell megvitatni: *„a gazdasági kérdéseket célszerűen, – az anyag nagy terjedelme miatt, – gazdasági minisztertanács kell, hogy részleteiben megvitassa.”*¹²⁴ Minthogy a Tildy-kormány idején gazdasági minisztertanácsi ülést már nem tartottak, ezért feltételezhető, hogy a miniszterelnök a GF-re célzott. De a testület, s főként a Titkárság kiemelt szerepét mutatta az is, hogy – jóllehet közjogi értelemben még nem is léteztek – egy, a SZEB alelnökének, Szviridov altábornagynak címzett, Tildy által aláírt és gazdaságpolitikai kérdésekkel foglalkozó levelet Vas Zoltán fogalmazott és szignált.¹²⁵ Vagyis *„a gazdaságirányítás gyakorlatilag kikerült a kormány hatásköréből és ténylegesen a kommunista párt kezébe ment át,”*¹²⁶ éppen úgy, ahogyan a tulajdonviszonyok átalakításában ugyancsak meghatározó szerepet betöltő, 1946-tól szisztematikusan végrehajtott államosítás.¹²⁷ Amint azt Sulyok Dezső megfogalmazta: *„Ha a kormánnyal szemben van egy olyan szerv, amely a kormány mellett, vagy esetleg a kormány felett áll, amelynek szervei összetétele más, mint a kormányé, és amely rajta tartja kezét a gazdasági élet pulzusán – ellenjegyzése nélkül*

¹²² Szabadság, 1945. november 20.

¹²³ Az intézmény jogkörét a 3650/1946. M. E. sz. rendelet, majd a 8.530/1947. Korm. rendelet bővítette, ez utóbbi beemelte a GF-be az Országos Tervhivatal elnökét, alelnökét és főtitkárát

¹²⁴ G. Vass, 2005. 217.

¹²⁵ G. Vass, 2005. 32.

¹²⁶ Izsák, 1998. 57.

¹²⁷ Föglein, 2005. 4.

kiutalások a Nemzeti Bankból nem történhetnek –, akkor végeredményben a kormány kezéből ki van véve a gazdasági hatalom.”¹²⁸

A GF-en keresztül a kommunista párt a törvényhozó hatalom és a nyilvánosság teljes kizárásával hozhatott gazdasági és pénzügyi intézkedéseket. Emiatt a Nemzetgyűlés ellenzéki képviselői felszólalásukban tiltakozásuknak adtak hangot – eredménytelenül, amint az a Független Kisgazdapártból baloldali nyomásra kizárt, így pártonkívüli képviselő, jogász végzettségű Dénes István 1946. július 30-i felszólalásából és Apró Antal reakciójából is kiderül: *„Dénes István (pártonkívüli): T. Nemzetgyűlés! Magyarországnak, az összes politikai pártoknak, az egész magyar nemzetnek ebben a pillanatban az a legfontosabb érdeke és kötelessége, hogy minden erejével a stabilizációt támogassa és a nemzet legszélesebb köreiben is felkeltse és biztosítsa a bizalmat a stabilizáció iránt. Hogy hozzászólók a felhatalmazási kérdéshez, teszem ezt mindenekelőtt elvi okokból. Emlékeztetek arra, hogy a régi időben felhatalmazásokkal, azaz rendeletekkel az a reakció dolgozott, amely már a reakciós parlamentet is ki akarta kapcsolni az ország ügyeinek intézéséből. A mostani kormány az előző kormányoktól átvette ezt a receptet és tényleg a magyar nemzetgyűlés kikapcsolásával akarja a problémákat és a kérdéseket gyorsabban intézni. Én, t. Nemzetgyűlés, önöket, a magyar nemzet képviselőit becsülöm, értékelem. Meggyőződésem, hogy a magyar nép azért küldött minket ide, hogy intézzük hazánk sorsát minden komoly és nagy kérdésben és nem azért, hogy egy akármilyen tiszteletreméltó és derék kollégium, — amit hívhatnak Gazdasági Főtanácsnak, hívhatnak minisztertanácsnak, vagy akárminek — rendeletekkel kormányozzon. Ez a demokráciának a leminősítése, a demokrácia lezüllesztése. Magyarán mondván azt jelenti, hogy a régi reakciós, rendszer szellemében a kormánykörök diktatórikus módon akarják az ország ügyeit intézni. Apró Antal (MKP): Talán nem éppen úgy!”*

A GF megalakulását követően rendszeresen foglalkozott az ország pénzügyi helyzetével, tárgyalta a kormány szanálási tervét, a minisztertanács elé javaslatokat terjesztett a költségvetésre vonatkozóan. A testület 1946. április 6-ai ülésén fejlesztette tovább és véglegesítette azt a programot, amelyet másnap kormányprogramként közöltek a napilapok. A GF 1946. április 30-iki ülésén hangzott el Kemény György pénzügyi államtitkár azon javaslata, miszerint a mezőgazdasági jóvátétel tekintetében úgy próbáljon a kormány megtakarításokat elérni, hogy a beszolgáltatott áruk ellenértékét ne pénzben fizessék ki a termelőnek, hanem később beváltható ígervények, búzakötvények formájában.¹²⁹ Ugyancsak Kemény György

¹²⁸ Nemzetgyűlési Napló, 1946. 397.

¹²⁹ A Gazdasági Főtanács 1946. február 18-ai ülése. A Gazdasági Főtanács ezt követően 1946. június 4-én határozott arról, „hogy az igénybe vett mezőgazdasági terményekért és állatokért járó térítési összegek

ismertette a kormánnyal a GF határozatát az állami költségvetés május havi keretének megállapítása tárgyában. Május 2-án pedig hatályba lépett a GF határozata az infláció kezeléséről.¹³⁰

Gazdasági-politikai életben betöltött meghatározó szerepét mutatja, hogy a GF 1945-ben 80, 1946-ban mintegy 140 rendelet előkészítésében és kiadásában vett részt;¹³¹ előkészítette többek között a szénbányák állami kezelésbe való vételét,¹³² szerteágazó tevékenységei között döntött például a BSzKRT tarifaemeléséről, de akár a borbélyárak kötelező leszállításáról is. A SZEB a magyar kormány helyettesítőjeként tekintett GF-re, amely biztosította, hogy „sikeresen” döntsenek el minden olyan kérdést, amely az ország helyreállításához és demokratikus elveihez kapcsolódik. Így tehát ez a gazdasági csúcsszervezet *„a kötött gazdálkodási rendszer bevezetésének eszközeivel, széles hatáskörben, a kormánytól független rendeletalkotási jogkörrel felruházva hatáskörét kiterjesztette az egész gazdaságra: a nyersanyagtermelés, az energia- és élelmiszer-ellátás, a pénzgazdálkodás, az export-import szabályozása és a háborús jóvátétel területén hozott kormány szintű döntéseket.”*¹³³

A GF-et – amelynek működése idején gazdasági téren kiteljesedett a diktatúra – 1949. június 11-én szüntették meg, a 4083/1949. Korm. sz. rendelettel.¹³⁴ Feladatait a Minisztertanács, a Népgazdasági Tanács és az Országos Tervhivatal vette át.¹³⁵

---

búzakötvényekkel egyenlíttessenek ki. A kötvényeket bemutatóra szólóan 4%-os kamatozás mellett 1948. december 31-jei lejáratlall kell kibocsátani. A kamatok a kötvények visszaváltásával egyidejűleg egy összegben kerülnek kifizetésre. A kötvények hátlapján az átértékelési kulcsot fel kell tüntetni.” Szűcs, 2003. 565–566.

¹³⁰ Ebben többek között megtiltották a további iparcikkek igénybevételét a mezőgazdasági csereakció céljaira, a tárcákat utasították, hogy a természetbeni lefoglalásokból (népruházati akció, börgazdálkodási lefoglalás, adógabona, adóbor stb.), továbbá korábban megszerzett készletekből és rendelkezésre bocsátott hitelekből a vásárlás útján szerzett készleteiket a Pénzügyminisztérium VI. ügyosztályának (közgazdasági osztály) haladéktalanul jelentsék be, mivel a készletek értékesítése – a Pénzügyminisztérium véleményezését követően – a továbbiakban a GF hatáskörébe tartozott. A GF felhatalmazta továbbá a Pénzügyminisztériumot, hogy az állami pénzverési monopólium kihasználása céljából érmeügyleteket bonyolítson, és a nemesfém- és devizaarbitrázs üzleteket kamatoztasson az állam javára, továbbá utasította a kereskedelmi minisztériumot, hogy a luxus fogyasztás tárgyát képező importcikkek behozatalára kizárólagosan a Pénzügyminisztérium nyíltpiaci üzletek lebonyolítására szervezett vállalatának adjon engedélyeket, hogy a luxusadóztatás importmonopólium formájában legyen végrehajtható. Szűcs, 2003. 575–576.

¹³¹ A Nemzetgyűlés 44. ülése, 1946. július 30. Nemzetgyűlési Napló, 1948. 583–584.

¹³² A GF 1945. december 17-én tartott ülésén tárgyalta a szénbányák állami kezelésbe vételéről szóló rendelettervezetet, amelyet egyes módosításokkal el is fogadott. G. Vass, 2005. 279–280.

¹³³ Barna–Horváth–Máthé–Tóth, 2014. 324.

¹³⁴ TRHGY, 1950. 368.

¹³⁵ 4148/1949. Korm. sz. rendelet. A Tervhivatal első elnöke – 1947 és 1949 között – a szociáldemokrata párt balszárnyához tartozó Vajda Imre, főtitkára a kommunista Berei Andor volt, majd 1949-ben a vezetést Vas Zoltán vette át.

II.8. A szanálási terv

Botos János 2016-ban megjelent tanulmányában kifejti, hogy „Az első komoly stabilizációs terveket 1946. február 11-én az MKP Politikai Bizottsága, majd az SZDP vezetősége dolgozta ki. Mindkét javaslat szigorú takarékosági intézkedéseket tartalmazott, és a központi bevételek növelésével kívánta megteremteni az államháztartás egyensúlyát, amelyet a stabil fizetőeszköz kibocsátása előfeltételének tartottak.”¹³⁶ A stabilizáció alapelveit és ütemezését az MKP részéről az Államgazdasági osztály és a szanálási bizottság dolgozta ki, amelynek tagja volt Antos István, Friss István, Háy László, Nógrádi Sándor mellett, Vas Zoltán és Rákosi Mátyás is. Itt határozták el a stabilizációs lépések szokásos sorrendjének megfordítását, vagyis, hogy a stabil pénz bevezetése előzze meg a gazdasági egyensúly megteremtését.¹³⁷ A minisztertanács ezt a szanálási tervet 1946. március 29-én tűzte napirendjére, amit egy héttel később, április 6-án a GF is megtárgyalt és elfogadott.¹³⁸ A program nyilvánosságra hozatalakor a propaganda-gépezet is működésbe lendült, a Népszava például vezércikkben hozta le, hogy: „A magyar köztársaság kormánya elhatározta, hogy tervszerű és erélyes rendszabályok alkalmazásával véget vet az ország gazdasági életében és különösen a pénzügyek terén mutatkozó zűrzavarnak és a magyar dolgozó nép boldogulása érdekében rátér a gazdasági és pénzügyi szanálás útjára.”¹³⁹

A program a mezőgazdaság és az ipar mellett a pénzügyi területen – azon túlmenően, hogy stabil pénz bevezetését és az államháztartás egyensúlyának megteremtését ígérték – szigorú intézkedéseket helyezett kilátásba. Így például a hitelkiutalások megszigorítását, az önkormányzati támogatások megszüntetését, a vármegyék, városok és községek rászorítását arra, hogy a kiadásaikat saját bevételeikből fedezzék, és a hozzájuk befolyó adókat haladéktalanul továbbítsák az állampénztárba. Bejelentették továbbá, hogy a köztisztviselők és közületi alkalmazottak létszámát 1946. június 1-jéig az 1938-as létszám alá apasztják, ezzel párhuzamosan elrendelve egyes hivatalok megszüntetését, illetve összevonását, valamint, hogy felülvizsgálják az állami és közszolgálati nyugdíjasok állományát, csökkentve vagy megvonva a nyugdíjat azoktól, akiknek egészben vagy részben megélhetést biztosító jövedelmük van. Az igazoló eljárásnál kényszernyugdíjazásra ítélték és a „demokrácia egyéb ellenségei” nyugdíjat nem kaptak. A koalíciós pártok az igazolási eljárások eredményeivel elégedetlenek voltak, ezért – az igazoló bizottságok működésével párhuzamosan – az államháztartás egyensúlyának

¹³⁶ Botos, 2016. 193.

¹³⁷ Csató, 2019. 16.

¹³⁸ Szücs, 2003. 1008–1017.

¹³⁹ Népszava, 1946. április 7.

biztosítására hivatkozva létrehozták az un. B-lista bizottságokat,¹⁴⁰ amelyek nevüket onnan kapták, hogy a megvizsgáltakat „A”, „B”, „C” kategóriába sorolták, és akik „B” vagy „C” minősítést kaptak, azokat elbocsájtották. A takarékoság álcája mögött valójában politikai szelekció folyt.

Az állami terhek csökkentése céljából a honvédség létszámát 15.000 főben szabták meg, a rendőrség létszámát pedig 5000 fővel tervezték csökkenteni. A program szólt a Nemzeti Bank államosításáról és minden tekintetben a pénzügyi kormányzatnak való alárendeléséről, valamint minden más bank teljes ügyvitelének állami ellenőrzéséről. Utasították továbbá a pénzügyminisztert, hogy egy hónapon belül olyan új adózási rendszert dolgozzon ki, amely mindenekelőtt a nagy és könnyen szerzett jövedelmeket adóztatja meg, erősen progresszív alapon. Az adók rendszeres behajtása mellett kilátásba helyezték, hogy „kérlelhetetlen szigorral” sújtanak le az adócsalókra, a valutával és az arannyal üzérkedőkre – akiknek az árdrágításban is jelentős szerepet tulajdonítottak. Ezzel kapcsolatban elrendelni tervezték a valuták és külföldi fizetési eszközök, valamint az aranyérmék és aranyrudak kötelező bejelentését.

A gazdasági stabilizáció előkészítése tehát alapvetően három területen folyt. Egyrészt a megfelelő árukészletek felhalmozása, például a beszolgáltatás szigorításával, a jegyrendszer bevezetésével, másrészt az államháztartás egyensúlyának megteremtése (az új pénz aranyfedezetének biztosítása) a Magyar Nemzeti Bank nyilasok által nyugatra hurcolt huszonnyolc tonnányi aranykészletének visszaszolgáltatása révén, amit az amerikai fél 1946. augusztus 2-án adott át a magyar államnak.¹⁴¹ Harmadrészt az új ár és bérrendszer bevezetése (az agrárolló szélesre nyitása), a háború előtti bérszínvonal 50 %-os megállapítása során.¹⁴²

¹⁴⁰ 5.000/1946. M. E. sz. rendelet, amely deklarálta az igazolási eljárások csődjét. A rendelet 11. §-a értelmében ugyanis 1946 május 19-től kezdődően a közalkalmazottal szemben folyamatban levő igazolási eljárások szüneteltek, a közszolgálati alkalmazottak létszámának csökkentésére kifizetett határidő elteltével pedig megszűntek. 1946. május 19.-e után közalkalmazottal szemben igazoló eljárást folytatni nem lehetett.

¹⁴¹ A szeptember 2-án Budapestre érkező szállítmányt, amely 6–700 kg arany rudat, 232.000 svájci frankot, 170.000 dollárt, 30.000 darab aranyérmét, a fővárosi gyámpénztár ékszereit, különböző hatósági letétjeit, a Zichy-múzeum, valamint a Budapest történeti múzeum felbecsülhetetlen aranyértékeit, a iparrajziskola aranylemezeit, a Vegyészeti Intézet platinatégléyeit, a péti nitrogén művek platina-hálót, az állami pénzverő évszázados éremgyűjteményeit és egyéb nemzeti vagyont képviselő, történelmi értéket foglalt magában, páncélos teherautókon, a rendőrség őrzetével a Nemzeti Bank központi pénztárába szállították. *Magyar Országos Tudósító*, XXIX. évfolyam. 1947. szeptember 2. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MOT_1947_09/?pg=21&layout=s (Utolsó letöltés: 2019. 01.22.)

¹⁴² Föglein, 2005. 5.

Ugyancsak a stabilizáció egyik elvárt előzményeként indultak meg háború utáni első költségvetés előkészítő munkálatai 1946 májusában,¹⁴³ az új állami költségvetés pedig 1946. augusztus 1-től 1947. július 31-ig terjedő egy évi időtartamra szólt.

II.9. A forint bevezetése

Az inflációs folyamatot az 1946. augusztus 1-jén bevezetett forint zárta le. Az átváltási árfolyam szerint egy forint egyenlő volt 200 millió adópengővel, értéke továbbá 0,0757575 g színaranynak,¹⁴⁴ 1 USA dollár pedig 11,74 Ft-nak felelt meg. Az átmenetet biztosító adópengő pár hónapig váltópénzként még forgalomban maradt. Az új pénzrendszer nem vált konvertibilissé, az árrendszer a világpiactól elszakadt, s ez a Szovjetunió dominanciáját erősítette. A bércategóriákat szűkítették, a létfenntartási javak áremelkedését pedig a munkásosztálynak kedvezve, differenciáltan kompenzálták. Összességében a reálbérszintet az 1938. évi szint 50%-a körül kívánták megállapítani.¹⁴⁵ Az új rendszer működését csak a szigorú, az egész gazdaságra kiterjedő ellenőrzés szavatolhatta, ami valójában az államosítások előkészítését is szolgálta.¹⁴⁶

A hitelélet hagyományos formái a stabilizációt követően sem éledtek fel, mivel szigorú restriktív, hitelkorlátozó politika lépett életbe. Az állami finanszírozási politika – a magánvállalkozók igényeit erőteljesen háttérbe szorítva – arra törekedett, hogy „*a gazdasági életben levő szabad, spekulációra alkalmas tőkéket, arany-, valutakészleteket és árutartalékokat a termelésbe és a forgalomba vonják be*”.¹⁴⁷ A hitelkeret elosztását szigorúan ellenőrizték: az igényeket a GF felügyelte, a bankok az egyenként 20.000 forintot meghaladó összegű hitelek csupán egy állami bizottság jóváhagyásával nyújthatták be, amelynek elnöke

¹⁴³Az utolsó háborús évben, 1945-ben nem készült költségvetés, a kormány az államháztartást az 1945. évben viselendő közterhekről és fedezendő kiadásokról szóló 1945. évi X. tc.-ben kapott felhatalmazás alapján vitte. Minthogy az egyre növekvő állami kiadásokat túlnyomórészt bankjegyszaporítással fedezték, ezáltal oly mértékűvé fokozva az inflációt, amely az 1946. évre is lehetetlenné tette az állami költségvetés összeállítását. Ezért az államháztartás vitele az 1946. évben is költségvetési törvény nélkül folyt, illetőleg az 1946. november 14-én kihirdetett, az államháztartásnak az 1946. évi január hó 1. napjától az 1946. évi október hó 31. napjáig terjedő viteléről szóló 1946. évi XVII. törvény, valamint az 1946:XVII. törvénycikkkel az államháztartás vitelére adott felhatalmazás meghosszabbításáról szóló 1946. évi XXVII. tc. által adott felhatalmazáson alapult.

¹⁴⁴ 1 kg színaranya 13.210 Ft volt.

¹⁴⁵ Csató, 2019. 17.

¹⁴⁶ Föglein, 2005. 5.

¹⁴⁷ Ausch, 1958. 65.

az Anyag- és Árhivatal elnöke – 1946. júniusától 1948 januárjáig a kiskazda Varga István¹⁴⁸ – volt.¹⁴⁹

A visszaszolgáltatott aranykészlet az új pénz útjára indításának szükséges feltétele volt, de ahhoz nem elegendő, hogy a stabilizációt hosszú távon fenn tartsa. Ehhez egyéb gazdaságpolitikai intézkedések kellettek, amelyek szorosan összefonódtak a hatalmat fokozatosan megszerző kommunista párt politikai elképzeléseivel. Ahogy Révai József az 1947/1948. évi költségvetés vitájában megfogalmazta: „*A gazdasági stabilizáció politikai stabilizáció nélkül fából vaskarika.*”¹⁵⁰

1946. augusztus 1-től kezdve központosították, vagyis hatóságilag állapították meg az árakat és a béreket. Az erőltetett menetű, a beruházások feszített ütemű növelésén alapuló gazdaságfejlesztési koncepció, valamint a nemzetközi kötelezettségvállalásokra fordítandó kiadások eleve kizárták, hogy mindezzel párhuzamosan a fogyasztás, így az életszínvonal is emelkedjen, ráadásul az újonnan bevezetett gazdaságpolitika egyik alapvetése volt, hogy a lakosság életszínvonalának jelentős csökkentéséből kell forrást teremteni a fejlesztési célokhoz. Mindez a lakossági fogyasztás és az életszínvonal gyors romlását idézte elő.¹⁵¹

II.10. A hároméves és az első ötéves terv

A központosított gazdaságpolitikára épülő stabilizációs program az ország talpra állítását az 1947. augusztus 1-jén indult hároméves terv útján tartotta megvalósíthatónak. Az első tervidőszak a politikában bekövetkező radikális változással is egybeesett, amely a kommunisták számára lehetővé tette a gazdaság (és a társadalom) immár nyílt, szovjet típusú átszervezését. A korszakot az államosítás, a kollektivizálás, a tulajdonosi szerkezet teljes megváltozása jellemezte, amelyhez a jog közjogi szabályozói, közigazgatási és büntetőjogi eszközeit egyaránt igénybe vették. A terv pozitív eredményeként említhető a bérek emelkedése, valamint az, hogy a nemzeti jövedelem a becslések szerint 1948-49-re elérte az 1938. évi szintet.

¹⁴⁸ Varga István (1897–1962) közgazdász, a Magyar Gazdaságkutató Intézet alapítója (1928), vezetője, az MTA levelező (1945), majd rendes tagja (1949). 1944-ben a Gestapo letartóztatta, mivel megtalálták Baranyai Lipóttal közösen kidolgozott terveit, amelyek arra az esetre szóltak, ha a Szövetségesek győznének. A háború után az Újjáépítési Minisztérium főcsoportvezetője, majd 1946. januártól államtitkár lett, júniusban nevezték ki az Anyag- és Árhivatal elnökévé. 1948-tól ismét a Magyar Gazdaságkutató Intézet vezetője lett (az intézmény 1949. augusztus 31-iki megszüntetéséig), majd Budapesti Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának lett a tanára, a státusát 1951-ben megszüntették, 1957 októberében visszaállították és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemre rendelték át.

¹⁴⁹ Majoros, 2003. 39.

¹⁵⁰ Közli: Mód, 1947. 261.

¹⁵¹ Marton, 2012. 380., Berend T. 2009. 19.

Az amúgy két év és öt hónap alatt végrehajtott hároméves, valamint az 1950-ben induló első ötéves sikere is a beruházások végrehajtásától függött. A fejlesztés homlokterében a maximálisan feszített ütemű iparosítás állott, a nehézipar – azon belül is a bányászat és a kohászat – elsődlegessége jegyében, a mezőgazdaság rovására, annak ellenére, hogy ehhez az országnak sem nyersanyaga, sem forrásai, sem tartalékai nem voltak. A termelés önköltsége mindezek miatt jelentősen megdrágult: az emelkedés csak a szénbányászat terén 1949-től 1954-ig 76,4 százalékos volt, vagyis az 1954-es termelésre vonatkoztatva ez annyit jelentett, hogy több mint 1300 millió forinttal került többbe a szén, mint 1949-ben.¹⁵² A gazdaságpolitika alapvetése a mezőgazdasági termelés elhanyagolása, több tekintetben visszafejlesztése volt. A parasztságot adminisztratív módszerekkel, egyre csökkenő jövedelmezőség mellett igyekeztek termelésre szorítani. Az ötéves terv megindításakor hivatalosan az összes beruházás kerekén 42%-át tervezték az iparba fektetni. A mezőgazdaság fejlesztésére viszont az összes beruházás 15%-át irányozták elő.¹⁵³ 1951-ben az állampárt ráadásként határozatot hozott a terv-előirányzat jelentős emeléséről, amely lépésre a harmadik világháború lázában élő szovjet vezetés elvárásai kényszerítették. Mindez a lakossági fogyasztás és az életszínvonal gyors romlását idézte elő.¹⁵⁴ Ellenpontoszásként, az életszínvonal emelését a fogyasztói árak csökkentése útján kívánták megvalósítani. *„Az 1951. évi árrendezés után egészen 1957-ig a bolti forgalomra vonatkozó hatósági árintézkedések kizárólag árcsökkentésekben nyilvánultak meg. A fűtés, a világítás árainak kivételével minden árucsoport árszínvonala csökkent. Számottevőbb, a termékek széles körét érintő árintézkedésekre 1953 szeptemberében, 1954 márciusában és 1956 májusában került sor. Így az 1956. évi átlagos fogyasztói árszínvonal a központi árintézkedések alapján számolva körülbelül 7 százalékkal alacsonyabb volt, mint 1952-ben. Ezen belül leginkább a ruházati és a vegyesiparcikkek ára csökkent, mintegy 8 százalékkal.”*¹⁵⁵

¹⁵² A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1954. október 1–3. között tartott ülésének rövidített jegyzőkönyve. MNL OL 276. f. 52. cs. 27. ö. e. 1954. október 1–3

¹⁵³ Berend T., 2009. 9–11.

¹⁵⁴ Marton, 2012. 380.

¹⁵⁵ Uo. 383.

II.11. Adópolitika a második világháború után

A háborút követően sorra jelentek meg a különböző adónemeket szabályozó rendeletek,¹⁵⁶ az MKP pedig 1945 novemberében ismertette saját gazdasági programját,¹⁵⁷ amelyben – a szintén a szovjet mintát követő – adópolitikai nézeteiket is kifejtették.¹⁵⁸ A program egyik alapvetése szerint az állami kiadások fedezeteként szolgáló forrásokat a lakosság tehetősebb rétegétől kellett elvonni. Ennek megfelelően javasolták a kereskedők, iparosok, vállalkozók, gyárosok már meglévő adójának progresszív alapú megemelését, továbbá egyszerű vagyonszaporulat alapján vagyonszállás kivetését, valamint ugyanezen réteg számára olyan új adónemek bevezetését, mint pl. az üzlethelyiség adó, fényüzési adó.¹⁵⁹ 1945. december 7-én döntés született arról, hogy a szolgálati- és munkabérvizonyból származó jövedelmeket is adóval terheljék,¹⁶⁰ bár ezt nem a munkavállalók, hanem a munkáltatók voltak kötelesek befizetni, még hozzá rendkívül szoros határidővel: a munkabérek (juttatások) kifizetésétől számított három napon belül. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a munkáltatók szinte naponta járhattak a városi adóhivatalba vagy a községi előljáráshoz adót fizetni, mivel a gyors infláció miatt a nagyobb vállalatok napi szinten fizették ki a juttatásokat, vagy akár a segélyeket. Mindezt kiküszöbölendő, Gordon Ferenc pénzügyminiszter előterjesztést nyújtott be, amely szerint a munkaadónak hetente csak egy alkalommal kellett befizetnie ezt az adót.¹⁶¹ Jóllehet a minisztertanács a javaslatot elfogadta, az eredeti rendelet módosítására nem került sor.

Ugyancsak 1945 végén további új adórendszabályok bevezetését határozták el, mivel: *„Az államháztartás egyensúlyának biztosítására és az ország újjáépítésére irányuló törekvések csak abban az esetben valósíthatók meg, ha az ország minden egyes polgára hazafias*

¹⁵⁶ 1945. május 22-én például bevezették a városi általános forgalmi adót, amely 5 százalékos adót vetett ki minden, a főváros területén folytatott állandó vagy alkalmi önálló kereskedelmi, ipari vagy egyéb (de nem szolgálati és munkabérvizonyból eredő) kereseti tevékenységből származó bevételre, függetlenül attól, hogy a tevékenységet üzletben, lakásban, vagy akár telephely nélkül gyakorolták. Az adó összegét a kerületi előljáráásokon beszerezhető „városi általános forgalmiadó” bélyegjegyekben naponta kellett befizetni, vagy számolólapal kellett leróni.

¹⁵⁷ „Javaslatok az országot fenyegető gazdasági katasztrófa elhárítására” – 1945. november 22. Idézi: G. Vass, 2005. 35, 41.

¹⁵⁸ A szovjetek legfőbb adópolitikai alapvetése az volt, hogy az állam kiadásainak fedezése elsősorban az állami vállalatok és a gazdasági szervezetek feladata: a költségvetési bevétel legnagyobb hányadát a forgalmi adóknak, valamint az állami vállalatok és szervezetek nyereségrészesedéseinek kell kitennie. Ezt követik a lakosság közvetlen és közvetett adózásai, amelyek kivetése viszont a „szocialista igazságosság” jegyében zajlik, vagyis a rendszer a városi és falusi munkásokat premizálja a jómódú társadalmi rétegek, a magánvállalkozók, kereskedők, kulákok rovására, mintegy büntető jelleggel. A témában a korszakban több szovjet szerző tanulmánya is megjelent. Pl.: Petrovskij, 1949. 181–187., Djacsenko, 1949. 397–416.

¹⁵⁹ G. Vass, 2005. 36.

¹⁶⁰ 11.620/1945. M. E. sz. rendelet a szolgálati és munkaviszonyból származó jövedelmek adóztatásáról. Magyar Közlöny 1945/195. szám, december 7.

¹⁶¹ 82.010/1946. P. M. VII. sz. előterjesztés az 1946. március 22.-iki ülésen. Szűcs, 2003. 335.

*áldozatkészséggel tesz eleget adófizetési kötelezettségének, és részt vesz a nehéz viszonyok által megkövetelt áldozatokban... A pénzügyi közigazgatás munkájának eredményességét az adómorál nagymérvű leromlása hátrányosan befolyásolja, ezért olyan intézkedésekre van szükség, amelyek az adózókat fizetési kötelezettségeik teljesítésére rákényszerítik.*¹⁶²

A decemberben a minisztertanács elé került tervezetek rövidesen rendeleti formát öltöttek.¹⁶³ Ezeken túl a házadót felváltotta a lakásadó, amely a lakásokon túl adókötelezettség alá vont minden más helyiséget is (üzletet, elárúsító bódét, irodát, rendelőt, műtermet, műhelyt, raktárt, gyárat, stb.), és összegét nem a tulajdon, hanem a használat, illetve a bérlet alapján szabták ki, s ennek során nem volt mérvadó az, hogy a lakásadó alá eső helyiség a házadó alól állandó vagy ideiglenes mentességben részesült-e.¹⁶⁴ Az adó mértékét jól tükrözi a Világ című napilap 1945. december 30-iki száma, amelynek szalagcíme a következő volt: *„Itt a lakásadó: a házbér kétszáz- és ötszázszorosa”*¹⁶⁵

Az adók mennyisége és kiszámíthatatlansága már teljesíthetetlen terhet rótt a lakosságra, amint az a rendőrség által készített hangulatjelentésekből is kiderült. Például: *„Az adózás terén fennakadások vannak. A lakosság ill. az iparosság csak nehezen tudja a sok adót kifizetni. Maga az adókiszámítás körüli eljárás körülményessége is sok fennakadást okoz. Gyakran hangzik el panasz az illegális kereskedelem tekintélyes jövedelmeinek az adózás alóli kivonása miatt, valamint az adózás egyszerűbbé tétele érdekében.”*¹⁶⁶ Hasonló hangulatot tükröz egy másik jelentés: *„Az adópengő inflációja folytán ismét lehetetlen helyzet állt elő az adózás terén. Egyes adónemek, pl. ebadó, lakásadó, stb.. olyan hihetetlenül kevés összeget jelentenek, hogy az azokkal kapcsolatos adminisztráció többszörösét teszi ki a befolyó összegnek. Előfordult az is, hogy a tisztviselők összeadták az adókat, mert az sokkal kevesebb fáradságot és költséget jelentett, mint az adóbehajtás. Az adózás terén egyébként teljes dzsungel van. A sokféle adó és a gyakran változó intézkedések folytán az adóhivatalok szabályszerű könyvelést sem tudnak folytatni. Adómorál is nagymértékben csökkent. Pl. a forgalmi adónál a valóságos forgalomnak cca 1-2%-át vallják be. Főleg az adóhivatalokban dolgozó alkalmazottak türelmetlenül várják egy új, helyes adózási rend bevezetését, amely az*

¹⁶² Gordon Ferenc pénzügyminiszter 122 584/1945 sz. Minisztertanácsi előterjesztése, az 1945. december 5.-iki ülésen. G. Vass, 2005. 233–234.

¹⁶³ Kihirdetésre került a közadók kezeléséről szóló egyes rendelkezések módosítása és kiegészítése tárgyában hozott a 11.610/1945. M. E. sz. rendelet, és a közadóknak adópengőben való meghatározásáról szóló 11.600/1945. M. E. sz. rendelet. Magyar Közlöny 1945/195. szám, december 7.

¹⁶⁴ 12.410/1945. M. E. sz. rendelete a lakásadó tárgyában. Magyar Közlöny 1946/1. szám, január 1.

¹⁶⁵ Világ, 1945. december 30.

¹⁶⁶ ÁBTL 1.1. 63. /biz. vm. pol/ Vasvármegyei Rfk. Pol. Osztályának félhavi hangulatjelentése április második feléről, 1946. április 28.

adminisztrációt egyszerűsíténé. A földadóra vonatkozó rendelet megjelent, azonban a végrehajtási utasítás mindezidáig késik.”¹⁶⁷ Tömpe András¹⁶⁸ 1946. június 18-án pedig a következő jelentést tette Rajk László belügyminiszternek: „Az adózással kapcsolatban panaszok vannak a mai adózási rendszer bonyolultsága miatt. Szeged jelenti, hogy az adózás terhei miatt a kisiparosság súlyos helyzetbe került. Kénytelen a kisiparos a mezőgazdaságban keresni elhelyezkedést, mint napszámos. Ez a körülmény igen károsan befolyásolja a demokráciával szemben tanúsított magatartását. Csongrád vármegyében nagy megnyugvást keltett az új beszolgáltatási rendelet, minthogy ez magában foglalja a jóvátételt és a Vörös Hadsereg ellátásának terheit is. A pénz stabilizálódásával kapcsolatban a lakosság új és progresszív adórendszer bevezetését is várja a kormánytól, hogy ezáltal mindazok, akik a kereskedelem révén horribilis összegeket kerestek, jövedelmükhöz mértén vegyenek részt a közteherviselésében.”¹⁶⁹

1946 júliusában került bevezetésre az illetményadó, amelyet a Magyarország területén végzett „szolgálati jogviszonyon” alapuló tevékenységért kapott illetmény után kellett fizetni. Az adó a munkáltatót terhelte, és összege az illetmény 10%-ában lett meghatározva. Az adófizetés alól mentesítették a közszolgálati illetményeket (pl. az államfőt vagy a nemzetgyűlés tagjait a megillető járandóságokat), továbbá az állami üzemek és a társadalombiztosítási intézmények munkavállalóinak illetményeit, de a közforgalmú magánvasutaktól, a Szakszervezeti Tanácstól járó fizetéseket, valamint a munkavállalóknak vagy családtagjaiknak orvosi kezelésre, betegség esetében élelmezésre és a temetkezésre nyújtott segélyeket is.¹⁷⁰ Az illetményadóval egyidőben bevezetésre került egy önmagában is büntető jelleget magában hordozó adónem, az illetmény többletadó.¹⁷¹

Ugyancsak 1946 nyarán került bevezetésre a társulati és tantiemadó,¹⁷² a vagyon többletadó, valamint az együttes kereseti és jövedelemadó, amelyet az ipari és kereskedelmi

¹⁶⁷ ÁBTL 1.1. 140/1946. vm. pol. Dél-Pest vármegyei főkapitányság Politikai Osztályának félhavi hangulatjelentése, 1946. július.31. Kecskemét

¹⁶⁸ 1945 májusától 1946 szeptemberéig a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője.

¹⁶⁹ ÁBTL 1.1. 442/1946 V. F. P. biz. Tömpe András 1946. május 15–31.-ig terjedő időre vonatkozó jelentése a belügyminiszternek, 1946. 06.18.

¹⁷⁰ 8.720/1946. M. E. sz. rendelet az illetményadóról. Magyar Közlöny 1946/172/b. szám, július 31.

¹⁷¹ Ezt annak a munkavállalónak kellett megfizetnie, aki csak egy munkáltatóval állt szolgálati jogviszonyban és kollektív szerződés hatálya alá nem tartozó illetményének havi összege meghaladta a kollektív szerződés szerint járó legmagasabb szolgálati illetmény havi összegét vagy akinek több munkáltatótól élvezett havi illetményei együttesen meghaladták a kollektív szerződés szerint járó legmagasabb szolgálati illetmény havi összegét. 8.750/1946. M. E. sz. rendelet az illetmény többletadóról. Magyar Közlöny 1946 /172/b. szám, július 31.

¹⁷² társasági adó

üzletet vagy szellemi foglalkozást folytatóknak kellett fizetniük.¹⁷³ Ez utóbbi esetében az adó megállapítása többféle módon történhetett: bevétel alapján, állandó adótételek alkalmazásával, átalányozással, adóközösségi rendszerben vagy un. *osztálybasorozással* (ez a lehetőség az iparosokra, kereskedőkre és a szellemi foglalkozást folytatókra vonatkozhatott).¹⁷⁴

Az adózás tekintetében a rendszert nemcsak a különböző megnevezésű és gyakran változó tartalmú adónemek bonyolították, de az is hogy az adót papírpengőben, adópengőben, adójegyben kell-e éppen megfizetni, esetleg adóbélyegben leróni.¹⁷⁵ A kaotikusnak nevezhető állapotok felszámolása, az átláthatóság, egyszerűsítés érdekében először elrendelték a társadalombiztosítási járulékoknak az illetményadóval való együttes lerovását,¹⁷⁶ majd 1946. június 1-től újraszabályozták az együttesen kezelt adók rendszerét,¹⁷⁷ amelynek során két kategóriát hoztak létre, megkülönböztetve az egyéni és az adóközösségi rendszer szerint való adóztatást. Az egyéni adóztatás osztályba sorozás útján történt; az adózókat jövedelmük és lakhelyük figyelembevételével 30 osztályba sorozták. Az adóközösségi adóztatásnál az adókiadás kollektív alapon történt és az adó – egyösszegű – befizetéséért is az egész adóközösség kollektíven felelt.¹⁷⁸ Az adóközösségek létrehozása eleinte önkéntes alapon történt, később a pénzügyminiszter azt egyes szakmákra kötelező jelleggel elrendelhetette.¹⁷⁹ Így például adóközösséget alkottak az orvosok, vagyis a pénzügyi hatóság nem az egyes orvos, hanem az egész orvosi kar adóját vetette ki egy megállapodás alapján, amelyet az orvos-szakszervezettel kötött.¹⁸⁰

¹⁷³ 5.890/1946. M. E. sz. rendelet *a vagyon többletadóról*, Magyar Közlöny, 1946/119. szám, illetőleg 137.000/1946 P. M. sz. rendelet *az együttes kereseti és jövedelemadóról, a társulati és tantiemadóról, valamint a vagyon többletadóról szóló 5.890/1946. M. E. számú, illetőleg az ennek módosítása és kiegészítése tárgyában kiadott 8.830/1946. M. E. számú rendelet végrehajtásáról*. Magyar Közlöny, 1946/182. szám.

¹⁷⁴ Az adóalanyok osztályba sorolását az állami adóhivatal székhelyén alakított adókiadó bizottság végezte, amely elnökből, valamint négy rendes és négy póttagból állt. A bizottság elnöke (elnökhelyettese) annak az állami adóhivatalnak volt a vezetője, amelynek székhelyén az adókiadó bizottság működött. Az adóhivatal területén adózó adóalanyok közül egy-egy rendes és egy-egy póttagot nevezett ki a pénzügyigazgató, a Szakszervezeti Tanács, kettőt-kettőt pedig a kereskedelmi és iparkamarai székhelyeken levő városokban a kereskedelmi és iparkamara két osztálya.

¹⁷⁵ A számadás és a pénztári kezelések könnyebbé tétele érdekében az 5.600/1946. M. E. sz., illetve a 136.300/1946–VII. P. M. sz. rendeletek az ország különböző helységeiben, így Budapesten is elrendelték a közadóknak adójegyekben, illetőleg adópengő értékű bélyegeken való lerovását.

¹⁷⁶ 250/1946. M. E. sz. rendelet az 1927:XXL. és az 1928:XL. törvénycikkek egyes rendelkezéseinek módosítása és kiegészítése tárgyában. Magyar Közlöny 1946/12. szám, január 15.

¹⁷⁷ 5.890/1946. M. E. sz. rendelet, *az együttes kereseti és jövedelemadó, a társulati- és tantiemadó, valamint a vagyon-többlet-adó tárgyában*. Magyar Közlöny 1946/119. szám, május 26. Ez megállapította az adókötelezettséget, az adózás mérvét és az adóztatás módját

¹⁷⁸ Létrehozták továbbá az úgynevezett testületi átalányozást is, amely csak abban különbözött az adóközösségi adóztatástól, hogy míg az adóközösségnél az adó összegét egy számlán az egész adóközösség terhére írták elő, addig a testületi átalányozásnál az egyes adóösszegek az adóalanyok egyéni számláján írtak elő.

¹⁷⁹ A tervek szerint csak a főváros területén mintegy 200–250 szakma tömörült volna adóközösségekbe. 1946 nyarán a működő adóközösségek száma 140 volt. Dr. Vajna Ernő, Budapest főváros pénzügyi igazgatójának jelentése. Fővárosi Közlöny 1946/2. szám. 916.

¹⁸⁰ Schwartz, 1946. 554.

A pénzügyi helyzet bizonytalanságát jelezte, hogy másfél hónappal később a Székesfővárosi Pénzügyigazgatóság arról értesítette az érintetteket, hogy augusztus 1-i hatállyal felmondja a megkötött adóközösségi megállapodásokat. A végzés arról nem szólt, hogy a hatóság csak az általán összegét akarja-e emelni, avagy az egész rendszert megszüntetik és a kizárólagos egyéni adófizetésre állnak át.¹⁸¹

Az adóügyek koordinálása és irányítása, a városi (községi) és a 19 fővárosi adóhivatal felügyelete, a pénzügyigazgatóságok hatáskörébe tartozott. A fővárosi pénzügyigazgatóság főosztályokra és ügyosztályokra tagozódott. Az I. főosztályának illetékességi körébe tartozott a házadó, a lakásadó, az alkalmazottak kereseti adója, a társulati és jövedelemadó, az ezek ellen irányuló fellebbezések elbírálása. Itt vizsgálták az általános és alkalmazotti kereseti adóban valamint a jövedelemadóban az eltitkolt adóalapok, valamint megállapították a bírságait és ellátták a kincstár képviselőt a jövedéki kihágásokkal kapcsolatban a jövedéki és rendes bíróságok előtt.

A II. főosztály „a” ügyosztálya intézkedhetett a belföldi forgalmiadók megállapításával és behajtásával kapcsolatban, illetve ellenőrizte a kerületi forgalmi- és kereseti adóosztályok működését. A II/b ügyosztályhoz a vámokkal kapcsolatos ügyek tartoztak, de 1945 második felében az ügyintézők a többi osztályhoz lettek átirányítva, tekintettel arra, hogy a vámforgalom még nem indult meg. A II/c ügyosztály a havi adóztatási rendszerrel kapcsolatban végzett ellenőrzési és vizsgálati tevékenységet.¹⁸²

A pénzügyi helyzet rendezésének kérdése nemcsak állam számára volt sürgető feladat, a válsághelyzetet a háború végétől a települések szintjén is kezelni kellett. Ennek itt is két módja volt: a kiadások radikális csökkentése és a bevételek növelése. Az előbbi érdekében megemelték a közüzemi díjakat, megszüntették a különböző kedvezményeket,¹⁸³ valamint új rendeletek hoztak, például az illetmények kiutalásának rendjéről,¹⁸⁴ míg a bevételek növelésére adókat vetettek ki. 1945. május 22-én bevezették a városi általános forgalmi adót,¹⁸⁵ amely 5 százalékos adót vetett ki minden, a főváros területén folytatott állandó vagy alkalmi önálló kereskedelmi, ipari vagy egyéb (de nem szolgálati és munkabérvizonyból eredő) kereseti

¹⁸¹ Corvina, 1946. július 15. 1.

¹⁸² Dr. Vajna Ernő, Budapest főváros pénzügyi igazgatójának jelentése. Fővárosi Közlöny, 1946/2. szám. 916.

¹⁸³ Pl. A polgármester 1945. május 22.-én kiadott 50.317/1945-V. sz. határozata, a díjmentes és kedvezményes BSzKRt jegyek megszüntetéséről

¹⁸⁴ Budapest polgármestere által 1945. március 9.-én kiadott 1281/1945-1. sz. rendelet, *az illetmények kiutalásánál követendő eljárásról*, amely a főváros „súlyos pénzügyi helyzete folytán” elrendelte, hogy csak azon alkalmazottak részére utalható ki illetmény, akik ténylegesen szolgálatot teljesítenek és ezen körülményt hivatalfőnökük fegyelmi felelősség terhe mellett igazolni tudják. Az utólag jelentkező alkalmazottak csak a tényleges szolgálat utáni időre tarthattak igényt illetményre. Fővárosi Közlöny, 1945/6. szám

¹⁸⁵ Budapest polgármestere által kiadott 60.537/1945-VI. sz. rendelet. Fővárosi Közlöny, 1945/17. szám

tevékenységből származó bevételre, függetlenül attól, hogy a tevékenységet üzletben, lakásban, vagy akár telephely nélkül gyakorolták. Az adó összegét a kerületi elöljáróságokon beszerezhető „városi általános forgalmiadó” bélyegjegyekben naponta kellett befizetni, vagy számolólapal¹⁸⁶ kellett leróni. Azokra, akik a bejelentési, bevallási vagy fizetési kötelezettségüknek az előírt határidőn belül nem tettek eleget, a fizetendő adó kétszeresét vetették ki. Akik a rendeletben előírt kötelezettségüket tudatosan szegték meg,¹⁸⁷ azokat az eredetileg fizetendő – elcsalt – adó háromtól-tízszereséig terjedő bírsággal és az iparendély bevonásával büntethették. A városi általános forgalmiadót és a bírságot a kerületi forgalmiadó osztály vetette ki, és azt közadók módjára kellett behajtani.

A mezőgazdaságból élők alapvetően két jogcímen járultak hozzá az államháztartási bevételekhez: egyrészt az elért jövedelmeik után adót fizettek, másrészt a megtermelt termékeik egy részét kötelező beadás formájában,¹⁸⁸ a termékek piaci értékénél jóval alacsonyabb, általában az önköltséget sem fedező áron kellett az állam rendelkezésére bocsátaniuk, míg az eltitkolt felesleget ellenszolgáltatás nélkül elkobozták.¹⁸⁹ Az 1945 utáni beszolgáltatások során az állam, közellátási érdekekre hivatkozva a paraszti gazdálkodásokba avatkozott be, gyakorlatilag a parasztság emelt szintű adóztatását valósították meg.¹⁹⁰ A begyűjtések során eleinte az 1942-ben kidolgozott, ún. Jurcsek-rendszerben¹⁹¹ foglaltak szerint jártak el, majd április 20-án megjelent a közellátásügyi miniszter 11.850/1945 számú rendelete, az *egyes mezőgazdasági termények beszolgáltatásáról, forgalmáról és felhasználásáról*, amely a korábbiaknál is szigorúbb rendelkezéseket tartalmazott.¹⁹² Nem a beszolgáltatandó termény mennyiségét határozták meg, hanem azt, hogy egy bizonyos terményből a háztartás mennyit

¹⁸⁶ A számolólap különböző névértékben kibocsátott illetékbélyeg volt. Ebben az esetben úgy használták fel, hogy az előre megváltott számolólapot átlukasztással, betépéssel, vagy bármilyen más alkalmas módon érvényesítették, és azt az ellenőrzésig meg kellett őrizni. A számolólapon a kereseti tevékenységet folytató köteles nevét (cégét), telephelyét és a felhasználás időpontját bélyegzővel vagy tintával feltüntetni.

¹⁸⁷ az „adócsalás”, „adó megrövidítés” kifejezéseket a rendelet nem használta

¹⁸⁸ A kötelező beszolgáltatás egy évente meghatározott mennyiségű mezőgazdasági termék rögzített áron történő, kirovással kötelezővé tett állami felvásárlását jelentette. Alapját a földtulajdon után rendszerint terményben fizetendő állami adó képezte.

¹⁸⁹ Gönczöl–Lábán, 1956. 980.

¹⁹⁰ A beszolgáltatott mennyiség volt az alapja a városi lakosság jegyrendszer keretében történő ellátásának, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szükségletei biztosításának, illetve a hadisarcként átadandó terményeknek.

¹⁹¹ Jurcsek Béla (1893–1945); 1942. július 14. – 1944. március 22. között a Közellátási Hivatal államtitkára volt, majd október 16-ig földművelésügyi és közellátási tárca nélküli miniszter, végül közellátásügyi miniszter lett. 1942-ben dolgozta ki a mezőgazdasági termények és termékek új beszolgáltatási rendszerét, a növekvő háborús szükségletek kielégítésére. E szerint a beszolgáltatási kötelezettséget a szántóterület kataszteri tiszta jövedelme alapján szabták meg. Minden aranykorona után 50 búzaegységet (1 egység 1 kg) kellett beadni. A beszolgáltatandó mennyiség 1/5-ét gabonában, 1/5-ét zsírban, 3/5-ét szabadon megválasztható terményekben, ill. termékekben kellett teljesíteni. (Pl. 1 q olvasztott zsír 1200, 1 q repace 220, 1 q burgonya 33, 1 kg tojás 8 búzaegységet jelentett.) A beszolgáltatott terményekért maximált hatósági árat fizettek. Sipos, 1997. 538.

¹⁹² A begyűjtés és a beszolgáltatás 1945 után kialakított rendszeréről és annak hatásairól lásd bővebben: Erdmann, 1992.

tarthat meg,¹⁹³ az e fölötti mennyiséget pedig kötelezően be kellett szolgáltatni,¹⁹⁴ vagyis az állam meghatározta a termelő szükségleteit és az ezt meghaladó terményt teljes egészében igénybe vette.¹⁹⁵ A kötelező terménybeszolgáltatás megtörténtét a községi előljáróság – a polgármester – ellenőrizte, de az eljárásban való közreműködésre a helyi Nemzeti Bizottságokat is fel lehetett kérni. A rendeletben felsorolt termények megvásárlásának és felhasználásának irányítását, forgalmának ellenőrzését, a megvásárolt készletek nyilvántartását, valamint a vásárlásra jogosított kereskedők tevékenységének ellenőrzését az áruforgalmi hivatalok (terményhivatalok) látták el. 1952-től a beadási kötelezettség a természetben fizetendő földadót és a kulákoknál előírt mezőgazdaság-fejlesztési járulékot is magában foglalta.¹⁹⁶ A beszolgáltatási rendszert az 1956-os forradalomig fenntartották, október 30-án Gyenes Antal¹⁹⁷ jelentette be a megszüntetését.¹⁹⁸

Az adóbevételek közé tartozott továbbá az 1945 júliusában bevezetett, természetben fizetendő földadó,¹⁹⁹ amelynek mértéke aranykoronánként 1 kg búza volt.²⁰⁰ Ez olyan mértékű megterhelést jelentett a beszolgáltatási kötelezettségeket is teljesíteni kényszerített parasztok számára, hogy pénzügyminisztérium 1946 februárjában javaslatot tett arra, hogy az adót a 600 négyszögölnél nem nagyobb területtel rendelkező földtulajdonosok pénzben róhassák le.²⁰¹ A földadó 1948-tól – az MDP javaslata alapján – elsősorban búzában, másodsorban rozsbán illetve ezt követő sorrend szerinti árpában, zabban, napraforgóban, kukoricában, kölesben, babban, borsóban, lencsében és borban került kivetésre. (A felállított sorrend – illetve annak megszegése – az eljárások során fontos szerepet játszhatott.) Az adó bevezetését 3 kulcsosra

¹⁹³ Így pl. kenyérgabonából 3 hónapra 45 kg-ot lehetett megtartani a rendszeresen mezőgazdasági munkát végzők, míg 30 kg-ot azok számára, akik nem végeztek rendszeresen mezőgazdasági munkát. A sommások (időszaki munkások részére) a háromhavi adag max. 150 kg kenyérgabona volt, tekintet nélkül a családtagjaik számára. Aki nem gazdálkodással foglalkozott, de rendelkezett kenyérgabonával vagy liszttel, az ugyancsak 3 hónapot tekintve 32 kg-ot tarthatott meg. Burgonyából a megtartható mennyiség 25 kg/fő/3 hó, hüvelyesekből 6 kg/fő/3 hó volt. 1945. évi 11.850. K. M. sz. rendelet. Magyarországi Rendeletek Tára, 1946. 392.

¹⁹⁴ Ráadásul, ha a gazdálkodónak a rendeletben meghatározott terményekből betakarítatlan, illetőleg elcsépeletlen készletei is voltak, akkor a saját maga számára megtartható mennyiségeket – a vetőmag kivételével – elsősorban a be nem takarított, illetőleg el nem csépelet készletből kellett megtartania, a beszolgáltatást pedig a betakarított, elcsépelet készletből kell teljesítenie. A fejadag-határ feletti mennyiségre, vámórlési engedélyt sem adtak ki.

¹⁹⁵ Nagy J., 2002. 356.

¹⁹⁶ 1952. évi 2. törvényerejű rendelet, 5.§; 1952. évi 26. törvényerejű rendelet, 5§.

¹⁹⁷ Gyenes Antal 1956. október 27. és november 1. között begyűjtési miniszter volt.

¹⁹⁸ Az erre vonatkozó 1956. évi 21. törvényerejű rendelet a *mezőgazdasági termények és termékek kötelező beadásának megszüntetéséről*, már a Kádár-kormány hirdette ki. Lásd bővebben: Papp, 2002. 31–56.

¹⁹⁹ 4.300/1945. M. E. sz. rendelet a *pengőben fizetendő földadó megszüntetése, a földadónak búzában való kivétele és lerovása, valamint az 1945. évi 4.040. M. E. számú rendelet 1. § (3) bekezdésének részleges módosítása tárgyában*. Magyar Közlöny, 1945/71. szám.

²⁰⁰ Az adó mértékét 1946. január 1-jétől 4 kilogrammra emelték.

²⁰¹ Nagy-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei, február 15. Szűcs, 2003. 146. Az elfogadott rendeletet – 1.680/1946. M. E. sz. rendelet a *pengőben fizetendő földadó megszüntetése, a földadónak búzában való kivétele és lerovása tárgyában kiadott 4.300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-ának módosításáról* – 1946. február 20-án hirdették ki. Magyar Közlöny, 1946/42. szám.

tervezték, a birtoknagyságtól függően – 15, 25 és 40 holdas kategóriákat létrehozva –, és az egy gazda tulajdonában, de különböző községek határában lévő földeket össze kellett számítani. A földadó-kötelezettség nem függött az eltartottak számától. A földadó később beépült a beszolgáltatási kötelezettségekbe.²⁰²

Összességében az MKP adópolitikáról tehát már a háborút követő hónapokban elmondható volt, hogy az – úgy a tervezés, mint a megvalósítás tekintetében – alapvetően a tulajdonviszonyok megváltoztatásának, a társadalmi szerkezet erőszakos átalakításának célját szolgálta, annak eszközévé vált.

II.11.1. Büntető jellegű adóztatás

Az állami törekvések ellenére – új adónemek bevezetése, adózásra buzdító széleskörű sajtópropaganda, stb.... – az adóbefizetések az elvártak alatt maradtak – 1946 első négy hónapjában is még csak az állami kiadásoknak mintegy 14%-át sikerült a pénzben beszedett bevételekből fedezni. Gerő Ernő 1945. november 21-i beszámolója szerint: *„Az adók késedelmes kivetése és a már kivetett adók késedelmes befizetése folytán a törvényhatóságok közúti alapjai nem rendelkeznek a legszükségesebb kiadások fedezésére szükséges összeggel sem. Nem csak a személyi járandóságokat, a hídroncs kiemelési és újjáépítési munkák költségeit, de a legszükségesebb útfenntartási munkák költségeit sem tudják fedezni.”*²⁰³

Gerő megállapításával szemben fontos hangsúlyozni, hogy a társadalom – adószolgáltatás címén – a pénzben kiszabottnál lényegesen nagyobb terhet viselt. Az adóbevételek jelentős részét ugyanis az állam természetbeni adóztatás útján biztosította a maga számára: pl. földadó címén 17.000 vagon adógabonát gyűjtöttek be, amelyet teljes egészében a Közellátási Minisztérium használhatott fel. Ezen felül természetben jelentkezett a textilipar és bőripar termelésének lefőlözése, ezen a címen ugyancsak tekintélyes reálérték birtokába jutott az állam. A természetbeni adóbevételek azonban költségvetésen kívül jelentkeztek, és ugyancsak költségvetésen kívül történt az így szerzett árumennyiségek felhasználása közellátási és egyéb (pl. szociális) célokra. Az év első három hónapjában a kimutatott – pénzbeli – bevételek havi három és fél millió békepengőt tettek ki. A természetbeni adóztatás (adógabona, rekvirálás, ipari lefőlözés) útján viszont 15 millió békepengőnyi termék folyt be.²⁰⁴

²⁰²Az MDP Gazdasági és Pénzügyi Bizottságának javaslata gabonaszükségletek biztosítása céljából kivetendő progresszív földadó illetve mezőgazdasági fejlesztési járulék tárgyában, 1948. június 24. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 2. ő. e.

²⁰³A Tildy-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyve 70. sz., 1945. november 21. G. Vass, 2005. 125.

²⁰⁴Jegyzőkönyv az 1946. évi április hó 30.-án délután 1/2 1 órakor Nagy Ferenc elnöklele alatt tartott rendkívüli minisztertanácsról. Antos István államtitkár hozzászólása. Szűcs, 2003. 567.

Mindezek ellenére a kommunista párt részértől megfogalmazásra került, hogy az adóztatás – elsősorban a forgalmi adók – terén drasztikus elriasztó büntetésre lesz szükség, *amely „felrázza az emberek szinte elképesztő adófizetési tunyaságát és az állam szükségletével szembeni érzéketlenségét.”*²⁰⁵

Az adóztatás, és ehhez szorosan kapcsolva az adócsalás kérdését ideológiai mázzal vonták be, hogy kiiktathassák a *„politikai reakció, a fasiszta érzelmű közigazgatási tisztviselők, ellenforradalmi katonatisztek, nyilas bujtogatók eme leghűségesebb segédcsapatait, melyek most gazdasági téren szállítják politikai cinkosaiknak az annakidején hiába várt csodafegyvereket... Itt az ideje, sőt utolsó perce, hogy kényszermunkával, börtönnel, s ha másként nem megy, akasztófával figyelmeztessék őket...”*²⁰⁶

II.11.2. Adópolitikai célok

A kommunista párt által képviselt adópolitika alapvetően a tulajdonviszonyok megváltoztatásának, a társadalmi szerkezet átalakításának célját szolgálta, annak eszközévé vált, és egyáltalán nem számolt azokkal a veszteségekkel, amelyek a háború következtében a lakosságot érték.²⁰⁷ Antos István²⁰⁸ megfogalmazása szerint: *„Ha az állam – adópolitikai eszközökkel – korlátozza egyes, jól kereső rétegek fogyasztását, a másik oldalon – amikor ezeket az összegeket hasznos beruházásokra, szociális és kulturális célokra fordítja –, visszaadja a társadalom alacsony jövedelmű tagjainak azt, amit előbb igénybe vett...”*²⁰⁹ Ugyanezen kérdéssel kapcsolatban Mód Aladár²¹⁰ még határozottabban fogalmazott: *„Mi örömmel látjuk a forgalmi adóból, az illetékből és fogyasztási adóból származó jövedelmek emelkedését is, mert ezek a forgalom és a fogyasztás emelkedésére mutatnak, de a demokráciának az eddiginél sokkal határozottabban kell szükségleteit a vagyonos rétegek és a nagyjövedelműek megadóztatásából fedeznie. Vannak, akik azt kérdik, hol van ma ez a vagyonos és nagyjövedelmű réteg, melyet erősebben lehetne megadóztatni. Nem kell pénzügyi szakértőnek lenni ahhoz, hogy ezeket a nagyjövedelmeket és vagyonokat meglássuk. A munkásság és a*

²⁰⁵ Gordon Ferenc előterjesztése az 1945. december 5.-én tartott minisztertanácsi ülésen. G. Vass, 2005. 213.

²⁰⁶ Uo.

²⁰⁷ Berei, 1947. 98.

²⁰⁸ Antos István (1908–1960) közgazdász, egyetemi tanár (1954-től). 1945. november 23.-tól 1951. január 27.-ig a Pénzügyminisztérium politikai államtitkára (MKP), majd pénzügyminiszter-helyettes, 1957. május 9.-től haláláig pedig pénzügyminiszter volt. Részt vett a stabilizáció előkészítésében, és az első hároméves terv kidolgozásában.

²⁰⁹ Antos, 1947. 94.

²¹⁰ Mód (Oszkó) Aladár (1908–1973), 1945 után az MKP Gazdasági Bizottságának titkára, az ötvenes években az állampárt propagandaosztályának munkatársa, 1954 és 1961 között a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat főtitkára, 1954 és 1973 között az ELTE bölcsészkarának tanszékvezető tanára.

dolgozó parasztság jól látja a verejtékéből születő gazdagságot és mindennél inkább elvárja, hogy a demokrácia példát mutasson arra, hogy fordult a világ kereke, a demokrácia nemcsak a dolgozóktól követel áldozatot, hanem megköveteli azt a vagyonos rétegektől is. Ha ezek a rétegek annakidején tudták finanszírozni a győri programot, a pusztulás, a nemzetrontás programját, úgy a demokráciának meg kell, hogy legyen az ereje, hogy most finanszíroztassa velük a demokratikus újjáépítés, a nemzeti újjászületés programját is.”²¹¹

A stabilizáció adórendszere főként az egyenes és forgalmi adókra helyezte a hangsúlyt. Az egyenes adókból származó bevételek az 1946 szeptemberi 46,2 millió forintról 1947 júniusára 90,4 millió forintra, a forgalmi adóké az 1946 szeptemberében behajtott 36 millió forintról 1947 júniusára 91 millió forintra emelkedtek. A stabilizációs év első 11 hónapjában az összes 3.258,5 millió forintot kitevő állami költségvetési kiadással 2.991,9 milliós állami bevétel áll szemben.²¹² (lásd 2. és 3. sz. függelék)

1947 januárjában került kihirdetésre a termelői, az általános és a fényűzési forgalmi adóról szóló rendelet,²¹³ amellyel a termék előállítását, a szállítását és a szolgáltatásnyújtást adóztatták, meglehetősen széles spektrumon mozgó adókulcsokkal. Az általános forgalmi adó kulcs belföldi forgalomban az adóalap 3% -a volt. Ha azonban bármilyen mennyiségű állati selymet tartalmazó textilipari termékről volt szó, akkor az adókulcs 30%-os, szűcsárúk esetében 20%-os volt. Aki lakkbőrrel foglalkozott, 40%-kal adózott, míg az üvegmozaik, vagy a színezett, díszített táblaüvegek adókulcsa 50%-os volt. Fényűzési forgalmi adó alá estek a nemesfémű vagy drága- és féldrágakövekből készült ékszerek éppúgy, mint a fényképezőgépek, a hangszerek, valamint a házi kedvencek (kutya, macska, mókus, majom; madár, díszhal, stb.) kereskedelmi forgalmazása esetén a fizetendő adó kulcsa 50% volt.

A fenti rendelet továbbá „fényűzési vállalként” definiált és 30%-os adókulcsú fényűzési forgalmi adóval adóztatott egyes tánc- vagy műsorengedéllyel rendelkező vendéglátó üzemet. Míg az ugyancsak fényűzési forgalmi adót fizető mozic esetében az adókulcs 20 százalék volt. Azt, hogy melyik szórakozóhely tartozik ide és melyik nem, az illetékes pénzügyigazgatóság és a rendőrség döntötte el, s ennek tényét minősítő határozatban közölte. Ezen határozatban megjelölt helyiségekben, minden bevétel után, amelyet a tánc vagy a műsor tartama alatt értek el – beleértve a belépőjegyekből, ruhatári, kuvert²¹⁴ vagy bármely más címen

²¹¹ Mőd, 1947. 261.

²¹² Berei, 1947. 486.

²¹³ 100/1947. P. M. sz. rendelet a belföldi forgalomban fizetendő termelői forgalmi adóról, továbbá általános és fényűzési forgalmi adóról. Magyar Közlöny, 1947/ 4. szám.

²¹⁴ Az üzletbe lépéskor személyenként megváltott minimális fogyasztási jegy, amelynek értékét a vendég fogyasztásának végösszegéből a számla kifizetésekor levonták.

felszámított díjakból származó bevételeket is – a fényüzési forgalmi adót kellett megfizetniük, és a felszolgált ételek és italok beszerzése alkalmával felszámított általános forgalmi adó beszámításának sem volt helye.

A rendőrség a fényüzési vállalattá minősített vendéglátóhelyeknek új tánc- vagy műsorengedélyt csak akkor adott ki, ha a kérelmező az illetékes forgalmi adóhivatal, (Budapesten az illetékes kerületi forgalmi adóosztály) által kiadott bizonyítvánnyal igazolta, hogy adóhátraléka nincs, vagy részletfizetés esetén azt pontosan törleszti. Egyéb esetben az engedélyt nem újították meg, vagy azt visszavonták.

II.11.3. Adókedvezmények

A rendszer nem mindenkiel szemben volt szigorú, sőt, az „adókedvezmény” fogalmát is ismerte – bár azt az állampolgárok vonatkozásában kevésbé érvényesítette –, és alkalmazta is; így pl. az 1945. december 28-án megjelent 12.270/1945. M.E. sz. rendeletet a Magyar-Szovjet Külforgalmi Rt.²¹⁵ részére, öt évre²¹⁶ biztosított adó- és illetékkedvezményeket,²¹⁷ de az összes többi, újonnan alakuló magyar-szovjet vegyesvállalat – mint például a MESZHART,²¹⁸ a MASZOVLET²¹⁹ – is adómentességet élveztek.²²⁰ Ugyanígy társulati adó-

²¹⁵ 1945. szeptember 20.-án, minisztertanácsi határozattal alapított gazdasági társaság, amely 75–25 százalékos arányban a magyar állam és a Magyar Nemzeti Bank tulajdonában állt, és kizárólagos joga volt a Szovjetunióba vagy onnan irányuló kiskereskedelmi áruszállítások lebonyolítására.

²¹⁶ A rendelet tervezete szerint a kedvezmények egy évre szóltak volna, de az időbeli hatály a rendeletben már öt év volt.

²¹⁷ 74. sz. minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1945. december 10. G. Vass, 2005. 249.

²¹⁸ Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság: 50–50 százalékos szovjet-magyar tulajdonban álló, szovjet irányítással működő társaság, amely a Dunán és mellékfolyóin történő folyami hajózás, balatoni folyami, továbbá tengeri fuvarozás, folyami kikötők, kikötőhelyek, berendezések és felszerelések kihasználása, folyami és tengeri közlekedés szervezése, szállítmányozási és kereskedelmi bizományi műveletek elvégzése, hajóépítő és hajójavító gyárak, műhelyek, valamint üzemanyag termelő és beszerző vállalatok üzemben tartása céljából jött létre. 4.730/1946. M. E. sz. rendelet a Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság alapszabályairól (amelynek melléklete a társaság alapszabályát is tartalmazta). Magyar Közlöny, 1946/100. szám.

²¹⁹ Magyar–Szovjet Polgári Légiforgalmi Társaság, amelynek alapszabályait – Magyarország és a Szovjetunió közötti gazdasági együttműködésről szóló, 1945. augusztus 27.-én Moszkvában aláírt egyezmény alapján – a 4.740/1946. M. E. sz. rendeletben tették közzé. Magyar Közlöny, 1946/100. szám. A társaságot magyar részről a Közlekedésügyi Minisztérium, a szovjet oldalról pedig a Népbiztosok Tanácsa mellett működő Légiforgalmi Főigazgatóság képviselte, az alapító okiratot ennek megfelelően Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter és Berezin Pavel Fedorovics repülő vezérőrnagy írták alá. A társaságba bevitt magyar apport – repülőterek, berendezések, földterületek, épületek – jóval nagyobb értéket képviseltek a szovjet fél természetbeni befektetésénél, ami főként a repülőgépmotor-parkból és rádióeszközökből állt. A magyar kormány számára ezen felül előírták, hogy a társaság alapításával kapcsolatban nem szedhet semmiféle adót vagy illetéket, és biztosítja a társaság benzin és kenőanyag szükségletét. A társaság irányítását a szovjet részről kijelölt vezérigazgató és annak magyar helyettese látta el. A Vezérigazgató – azon túl, hogy minden ügyben kizárólagos döntési joga volt – rendelkezett a Társaság vagyontárgyaival és eszközeivel.

²²⁰ A jórészt szovjet érdekeket szolgáló magyar–szovjet vegyesvállalatok minden tekintetben speciális helyzetben voltak. A rájuk vonatkozó egyezmények például Tildy Zoltán köztársasági elnök és Nagy Ferenc miniszterelnök erre irányuló törekvései ellenére sem kerültek a parlament elé. Az összes szovjet–magyar vegyes vállalat időkorlátozás nélkül született, ami arra utal, hogy a Szovjetunió hosszú távú magyarországi berendezkedésre készült. Lásd bővebben: Borhi, 2000. 31–49.

és illetékkedvezményt kaptak a házsövetkezetek és a (ház)részvénytársaságok tulajdonában lévő épületek, társasházakká való alakításuk során.²²¹

A központosított gazdaságpolitikára épülő stabilizációs program az ország talpra állítását az 1947. augusztus 1-jén – napra pontosan egy évvel a forint bevezetése után – indult hároméves terv útján tartotta megvalósíthatónak. Az amúgy két év és öt hónap alatt végrehajtott hároméves terv sikere is a beruházások végrehajtásától függött. A fejlesztés homlokterében a maximálisan feszített ütemű iparosítás állott, a nehézipar – azon belül is a bányászat és a kohászat – elsődlegessége jegyében, a mezőgazdaság rovására, annak ellenére, hogy ehhez az országnak sem nyersanyaga, sem forrásai, sem tartalékai nem voltak. Azonban az első tervidőszak a politikában bekövetkező radikális változással is egybeesett, amely a kommunisták számára lehetővé tette a gazdaság (és a társadalom) immár nyílt, szovjet típusú átszervezését. A korszakot az államosítás, a kollektivizálás, a tulajdonosi szerkezet teljes megváltozása jellemezte, amelyhez a jog közjogi szabályozói, közigazgatási és büntetőjogi eszközeit egyaránt igénybe vették.

II.11.4. A tervidőszak adópolitikája

A hároméves terv egyik legfőbb kérdése a beruházási program, s az ennek következtében felmerülő tőke- és forgótőke-szükséglet volt, hiszen a növekvő termelés és az új létesítmények üzemben tartása megnövekedett személyi és dologi kiadások teljesítését igényelte.²²² (lásd 4. sz. függelék)

Az „indító tőke” előteremtése érdekében pedig a hatalom továbbra is a társadalom belső tartalékaihoz, vagyis az emberek múltban keletkezett és a jövőben keletkező megtakarításaihoz nyúlt. Ez egyrészt a kiadások visszaszorítását jelentette, amit többek között a fogyasztás felülről irányított korlátozásával és a közigazgatás nagyarányú létszámleépítésével értek el. Másrészt – minthogy az addig alkalmazott adó- és jövedéki hozamoktól a beruházási program megindításához és fenntartásához elengedhetetlenül szükséges extra bevételeket nem várhattak – új adónemek bevezetésével olyan rendkívüli bevételi forrásokról is gondoskodtak,

²²¹ Ebben az esetben a házsövetkezetek és részvénytársaságok úgy alakultak át (szűntek meg), hogy a törzsvagyonukban – tulajdonukban –lévő ingatlanokat átalakították társasházzá, amiben a szövetkezeti tagok vagy részvényesek a részvényeik, üzletrészeik fejében öröklakást kaptak. A vagyonból átengedett vagyonrész (a lakások) után adó- és illetékfizetési kötelezettség állt fenn. A kedvezmény pedig arra vonatkozott, hogy az adót és az illetéket nem a tényleges (pl. inflációt is figyelembe vevő) forgalmi érték alapján állapították meg, hanem a mérlegben feltüntetett érték szerint, ami a fogalmi értéknél jóval kisebb összeg volt. 12.110/1945. M. E. sz. rendeletet *A házrészvénytársaságok és a házsövetkezetek épületeinek társasházakká való átalakításával kapcsolatos társulati adó- és illetékkedvezmény tárgyában*. Magyar Közlöny, 1946/14. szám.

²²² Antos, 1947. 93.

amelyekkel a meghatározott („tehetős”) társadalmi rétegeket sújtották.²²³ Új adónemként a forgalmiadók között megjelent a rizsforgalmi adó, a jövedékek között az italmérési jövedék és a jelképes összegben (1000 forint) előirányzott jövedéki mélykutatás,²²⁴ míg az egyenesadók között bevezetésre került a vagyoadó, jövedelem-többletadó, a gépjárműadó, a vagyondézsma.²²⁵ és vagyonszaporulati dézsma.²²⁶

A vagyondézsma előírt összege a terv végrehajtása során egyes források szerint összesen 1620 millió,²²⁷ más forrás szerint 1740 millió forint volt.²²⁸ Álláspontjuk szerint „*az adódézsma-rendelet gyors és energikus végrehajtása a 3 éves terv megvalósításának egyik alapvető feltétele*” volt. A vagyonosokat terhelő rendkívüli adó bevezetésétől már a terv első évében, 1947-48-ban 480 millió forint,²²⁹ az újonnan (vagy újra) bevezetett adóktól összesen 593 millió forint bevételt vártak,²³⁰ amely összeg elegendő alapul szolgálhat a szükséges indítótőke előteremtéséhez. (lásd 5. sz. függelék)

A számítások szerint 1947-48-ban a költségvetés „normális” állami bevételei (adók, illetékek, jövedékek) 3.490 millió forintot tettek ki, ami a költségvetési kiadások 83,7 %-át fedezte. Ez az összeg 1948-49-ben – tervezetten – 4.040 millió Ft (a költségvetési kiadások 81,8 %-a), 1949-50-ben pedig 4.620 millió forint (a költségvetési kiadások 80,0 %-a) volt. A hiányt a hároméves terv első évében kizárólag a rendkívüli vagyoadóból akarták pótolni, a terv második és harmadik évében már az üzemekben termelt „felesleg” értékesítéséből, valamint egyéb hitelműveletekből származó bevétellel is terveztek. Ez utóbbi érdekében tervkölsön-kötvényeket bocsájtottak ki.²³¹

Az ötvenes évek első felében folyamatosan vezették be az újabb és újabb adókat, amelyekkel egyrészt a termékek, szolgáltatások mind szélesebb körét igyekeztek adóztatás alá

²²³ Gazdaságstatisztikai Tájékoztató, 1948. 96.

²²⁴ A jövedéki mélykutatás a Pénzügyminisztérium tevékenységi körébe tartozóan, 1946-ban indult meg, ahol a Tasnády László miniszteri tanácsos vezette XIII/c. osztály foglalkozott ezekkel az ügyekkel. Az ügyosztály az 1947/48. évi kutató tevékenységét az 1948. évi április 18.-án jóváhagyott munkaterv alapján látta el. A terv alapelveit és a kutatások mértékét a Jövedéki Mélykutatási Tanácsadó Bizottság 1947. évi április hó 11.-én megtartott ülésén határozta meg. 1948-ban a Gazdasági Főtanács döntése alapján az osztályt kiszervezték a Pénzügyminisztérium irányítása alól, hatáskörét az Iparügyi Minisztérium 1948. november 1.-től az Iparügyi Minisztérium bányászati és bányakutatási osztálya vette át. Tasnády, 1948. 3–4.

²²⁵ Az 1946/1947. évi költségvetés pl.: a vagyondézsma évi összegét 350 millió forintra, a luxusadó összegét 60 millió forintra irányozta elő. Szita, 1947. 881.

²²⁶ A magyar állam költségvetése az 1947/1948. évre. Sommázaat. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1947-1948/?pg=0&layout=s (Utolsó letöltés: 2019.07.02.) 44.

²²⁷ Antos, 1947. 98.

²²⁸ Berei, 1947. 491.

²²⁹ Antos, 1947. 96.

²³⁰ Antos István: Az új költségvetés. In: Társadalmi Szemle III. évfolyam, 2. szám, 1948. 107. p.

²³¹ Antos, 1947. 97.

vonni – mint például az ügyvédi munkaközösségekre kivetett adó,²³² a borforgalmi adó.²³³ 1952. január hó 1-től 1%-os kereseti adót vezettek be, amit a munkaviszonyban lévőknek és a kisipari szövetkezetek tagjainak kellett fizetniük.²³⁴ A bevezetett adók egy része hangsúlyozottan az állam aktuális társadalmpolitikai célkitűzésit fogalmazta meg. Ez utóbbira példa az 1953. február 8-án bevezetett gyermektelenek adója,²³⁵ amelynek hangzatos indoka az előterjesztés szerint „*az anyák és gyermekek védelmének fokozása, anyagi és egészségügyi helyzetük megjavítása, a többgyermekes családok támogatása érdekében a társadalom jelentős anyagi kötelezettségeket vállal. Méltányos, hogy e kötelezettségekben nagyobb arányban vegyenek részt a gyermektelenek, nőtlének és hajadonok, akiket nem terhelnek a gyermekek nevelésével kapcsolatos költségek.*”²³⁶ A gyermektelen 20 és 50 év közötti férfiak valamint a 20 és 45 év közötti nők jövedelmét terhelő adó 1953. februárjától 4 százalékos volt, vagyis – miután 1 százalékos volt az általános jövedelemadó kulcs –, 3 százaléknyi plusz jövedelem-elvonással büntette a gyermekteleneket. A mentességeket szűk körben határozták meg,²³⁷ s az adótól évi 220 millió forintos bevételt vártak.²³⁸ Egy évvel később kissé enyhítettek a rendelkezésen, a korhatárt 20-ról 22 évre tolva ki, és mentességet kaptak azok a szülők, akiknek a gyermeke halva született, a halvaszületést követő 36. hónapig.²³⁹ A gyermektelenek adóját 1957. január 1-jével szüntették meg.²⁴⁰ (lásd 6. és 7. sz. függelék)

²³² Az ügyvédi munkaközösségek tagjainak adóztatásáról szóló 20/1952. (III. 23.) P. M. sz. rendelet; 8/1955. (IV. 1.) P. M. sz. rendelet az ügyvédi munkaközösségek tagjai adóztatásának módosításáról

²³³ 36/1955. M. T. sz. rendelet a borforgalmi adóról. Magyar Közlöny, 1955/70. szám.

²³⁴ Ezzel egyidőben megszüntették a munkavállalók 1%-os öregségi járulékát. 201/1951. (XI. 24.) M. T. sz. rendelet a kereseti adóról. Magyar Közlöny, 1951/165. szám.

²³⁵ 8/1953. M.T. sz. rendelet, a gyermektelenek adójáról. Magyar Közlöny, 1953/5. szám

²³⁶ Előterjesztés a Minisztertanácshoz az anyák és gyermekek fokozottabb védelméről és a népszaporodás emelkedése érdekében szükséges intézkedésekről. 1953. január. Monigl, 1992. 102.

²³⁷ Mentessül az a szülő, akinek gyermeke a 24. életévének betöltése után halt meg, továbbá a Néphadsereg és Államvédelmi Hatóság zsoldilletményt élvező tagjai és azok feleségei, a legalább 75%-os hadi- és háborús polgári rokkantak, továbbá a 20–24 éves férfiak és nők addig, míg iskolai (egyetemi stb.) tanulmányaikat folytatják.

²³⁸ Előterjesztés a Minisztertanácshoz az anyák és gyermekek fokozottabb védelméről és a népszaporodás emelkedése érdekében szükséges intézkedésekről. 1953. január. Monigl, 1992. 104.

²³⁹ 5/1954. (I. 24.) M. T. sz. rendelet a gyermektelenek adójáról szóló 8/1953. (II. 8.) M.T. sz. rendelet módosításáról Magyar Közlöny, 1954/5. szám.

²⁴⁰ 14/1956. (XII. 24.) Korm. rendelet a gyermektelenek adójának megszüntetéséről. Magyar Közlöny, 1956/105. szám.

III. Jogsabályi környezet a második világháború után

Az ideiglenes nemzeti kormány megalakulását követően, a békeidőszak gazdálkodására történő átállás, a régi közigazgatási apparátussal indult meg, jóllehet a kommunisták az első perctől kezdve lépéseket tettek a személyi állomány átalakítására, illetve a politikai, gazdasági, jogi és rendvédelmi kulcspozíciók megszerzésére.

A Nemzetgyűlés 1945. december 16-án az *államhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről* szóló törvényben²⁴¹ felhatalmazta a kormányt „*az állam gazdasági, pénzügyi és közigazgatási rendjének biztosítása érdekében*” a rendeleti úton történő igazgatásra, bármely magánjogi, büntetőjogi, közigazgatási, és a törvényhozás hatáskörébe tartozó egyéb ügyben is.²⁴² A felhatalmazás alapján kiadott rendeleteket a Nemzetgyűlés utólag hagyta jóvá.²⁴³ Ezáltal a kormány átvette a törvényhozók szerepét, így az Országgyűlés munkája 1945-től leginkább egy jól álcázott színjátékhoz hasonlított.²⁴⁴

1945 végétől 1947-ig ugyanakkor rendkívül intenzív, szerteágazó jogalkotási folyamat zajlott – a meghozott mintegy negyven törvény mellett 1946 végéig 799 „M. E.”-jelzésű rendelet látott napvilágot –,²⁴⁵ úgy az államigazgatás, mint a büntetőjog területén, amelyben a kormány mellett, az annak átruházott hatáskörében eljáró GF is részt vett.²⁴⁶ A jogsabályok előkészítésében jelentős szerepet játszott az Igazságügyi Minisztérium Törvényelőkészítő Osztálya, ahol a kezdeti hónapokban a kodifikáció terén gyakorlott, de nem feltétlenül kommunista-elköteleződésű jogi munkatársak dolgoztak. Az osztály feladatai közé tartozott – az igazságügyi vonatkozású rendeletek elkészítésén túl –, a legtöbb kormányrendelet és törvénytervezet megszövegezése, de közreműködtek a többi tárca jogsabály-előkészítő munkájában is. Ennek során pedig előfordult, hogy a minisztérium vezetőinek egy-egy konkrét

²⁴¹ 1945. évi XI. tc.

²⁴² Ezt a különleges hatalmi eszközt a kommunisták nyomására az Országgyűlés először 1946-ban, majd 1947 háromszor, 1948-ban kétszer, 1949-ben még egy alkalommal meghosszabbította.

²⁴³ Az 1945. évi XI. tc. által előírt felhatalmazást a törvényhozó szerv később, kisebb-nagyobb módosításokkal, de többször meghosszabbította, mindig meghatározott időtartamra szólóan. Erre legutoljára az 1948. évi LVI. törvénnyel került sor, 1949 végéig tartó hatállyal. Az 1949. augusztus 20.-án kihirdetett Alkotmány 20. §.-a azután új jogforrásként létrehozta a – Népköztársaság Elnöki Tanácsa által megalkotható – törvényerejű rendeletet, megszüntetve ezzel a kormány különleges felhatalmazását. Kovács, 1987. 14.

²⁴⁴ Mihályi, 2018. 7-8.

²⁴⁵ Kovács, 1987. 15.

²⁴⁶ A 12.090/1945. M. E. sz. rendelet és a 230/1946. M. E. sz. rendelet alapján.

jogszabály előkészítésére irányuló utasítását fenntartással fogadták.²⁴⁷ A szakmai érveken alapuló vitát az MKP nyomására az állam az igazoló eljárások során rendezte: a közigazgatásból eltávolították a rendszerhez kevésbé lojális szakembereket.²⁴⁸ Az 1945 tavaszán megkezdett – és az év végéig lényegében le is bonyolított – tisztogatás nemcsak a bírói és köztisztviselői kart, de általában a közéletet érintette, ideértve a művészeteket, és tudósokat is. A helyi szinten eleinte spontán módon megalakult igazolóbizottságok feladata a háborús és más bűncselekményeket elkövetett közszereplők kiszűrése volt. Ezt követte az ún. B-listázás, majd pedig a kormánynak az 1946. május 19-én kihirdetett 5.000/1946. számú rendelete, amely „Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában” félrevezető címet kapta, minthogy ebben számszerű célként fogalmazódott meg a köztisztviselők számának 10%-os csökkentése az 1938. évi szinthez képest.²⁴⁹

A gazdaságigazgatási joganyag tehát gyakran változott, és a szabályozási területe is szerteágazó volt. A rendszerezés okán két nagy csoport alakítható ki: az egyikbe a termelésre és a fogyasztásra, a másikba pedig a pénzgazdálkodásra és a pénzügyi igazgatásra vonatkozó államigazgatási rendelkezések sorolhatók. A büntetőjogi szabályozások is e két tárgykör mentén különültek el.²⁵⁰ A háborút közvetlenül követő évek jogfejlődését sajátos kettősség jellemezte: részben tovább éltek a bűncselekményeket megállapító korábbi háttérnormák (pl. a hitelsértésről szóló 1932. évi IV. tc., a tisztességtelen versenyről hozott 1923. évi V. tc.) ugyanakkor – jórészt rendeleti úton – újabb előírásokkal igyekeztek a gazdasági rendet stabilizálni.²⁵¹

²⁴⁷ Kovács, 1987. 15.

²⁴⁸ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány, *a közalkalmazottak igazolásáról szóló 15/1945. M. E. sz. rendeletének* bevezetője fontos közérdekre hivatkozva még a népbíróságok felállítása előtt elrendelte igazoló eljárás lefolytatását a közalkalmazottakkal szemben. A vizsgálat során főként azt vizsgálták, hogy a közalkalmazott 1939. szeptember 1. napját követő magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit. Magyar Közlöny, 1945/1. szám.

Az igazoló bizottságok megszervezésének részletes szabályait az ugyancsak *a közalkalmazottak igazolásáról szóló 1.080/1945. M. E. sz. rendelet* tartalmazta. Magyar Közlöny, 1945/20. szám. Így minden járásbírói szék helyén legalább egy igazoló bizottságot kellett létesíteni. A bizottságot a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt párt és az Országos Szakszervezeti Tanács egy-egy kiküldöttje alkotta. Emellett még két behívott tagja is volt a bizottságnak: egy jogi képesítésű állampolgár és az érintett munkahely korábban igazolt tagjainak egyike. Az igazoló bizottság elmarasztaló határozata ellen az ítéletábrák szék helyén működő népbírósági különtanácsokhoz lehetett fordulni. A Budapesti Nemzeti Bizottság ötös bizottsága 1945. február 16.-ai ülésén hozott határozatot arról, hogy az igazoló eljárások lebonyolítására négytagú bizottságot küldenek ki. Az adminisztratív irányítást az Igazoló Bizottságok Titkársága látta el, így három fő szakaszban bonyolították le az eljárásokat: elsődlegesen a közhivatalok körében, másodsorban az ipartestületek, szak-, és érdekképviselők körében, majd a gyárak, bankok és részvénytársaságok keretében. 1946-ban működésüket rövid időre az *államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában* hozott 5.000/1946. M. E. rendelet felfüggesztette fel, de néhány hónap elteltével újra kezdődtek az eljárások. Az igazoló bizottságokat 1948-ban szüntették meg.

²⁴⁹ Mihályi, 2018. 8.

²⁵⁰ Wiener, 1982. 765.

²⁵¹ Tóth, 1996. 18.

A túl sok gazdaságigazgatási norma nyilvánvalóan nem szolgálta a büntető ítélkezés stabilitását, s emiatt „*e jogterületen nagymértékű bizonytalanság keletkezett. Nemcsak a dolgozók széles rétegei, főleg a parasztság nem volt tisztában azzal, hogy mikor követ el bűncselekményt, és mikor nem, de néha a jogalkalmazó bíróságok sem láttak tisztán a különböző jogszabályok tömegében*”²⁵² Az 1950-es évek elejére már az is bizonytalanná vált, hogy a bíróságok milyen magatartást nyilvánítanak bűncselekménnyé.²⁵³

III.1. Bűncselekmény-politikai bűncselekmény

A politika és a jogalkotás nem tett különbséget a közösségi és az egyéni jog védte érdekek között és tulajdonképpen a *védtet jogtárgy* kivétel nélkül minden esetben maga az állam, az érvényben lévő jogállapot volt. Éppen ezért nem is létezett más bűncselekmény, mint politikai bűncselekmény. Ez lehetett közvetlenül az állami rend, a közigazgatás rendje, a gazdasági rend elleni támadás, vagy közvetett politikai bűncselekmény, amely azonban lényegében szintén az állami rend ellen irányul.²⁵⁴

Az 1945 előtti büntetőtörvényekben nem fordult elő a „politikai bűncselekmény” kifejezés.²⁵⁵ Elsőként a népbíráskodásról szóló 81/1945 ME sz. rendelet 21. §-a mondta ki, hogy „*A 20. § utolsó bekezdésében felsorolt bűncselekményekben az ott megjelölt összefüggés nélkül a népbíróság csak abban az esetben bír hatáskörrel, ha a cselekmény politikai jellegű. Ha a tekintetben, hogy e cselekmény politikai jellegű-e, a Bp. szerint illetékes ügyészségnek és a népjogászságnek álláspontja eltérő, a főügyész dönt.*”²⁵⁶ Arra nézve azonban, hogy milyen cselekményeket kellett politikai bűncselekményeknek tekinteni, továbbra sem volt törvényi állásfoglalás.²⁵⁷ Ebben a kérdésben úgy az ügyészek, mint a bírók (különösen a mind nagyobb

²⁵² Horgosi, 1960. 12.

²⁵³ Wiener, 1992. 619.

²⁵⁴ Berend, 1947. 48–49.

²⁵⁵ Bár a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról szóló 1913: XXXIV. tc. 3. §-a tett említést a „politikai célzat”-ról: „*Aki a királyság intézményének megszüntetésére irányuló mozgalmat kezdeményez, szervez vagy vezet, vagy ily mozgalomban más módon tevékeny részt vesz, úgyszintén az, aki nyomtatvány útján, vagy pedig irat, vagy képes ábrázolat közszemlére tételével, vagy nyilvánosan szóval a királyságintézménye ellen lázít, vagy a királyság intézményét ugyanily módon politikai célzattal megtámadja, öt évig terjedhető államfogházzal és négyezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, továbbá a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével és hivatalvesztéssel büntetendő.*” Forrás: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91300034.TV&targetdate=&printTitle=1913.+%C3%A9vi+XXXIV. +%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Utolsó letöltés: 2019.09.11.)

²⁵⁶ Forrás: <http://jogiportal.hu/index.php?id=skhftzgl5im9ykd5b&state=20150101&menu=view> (Utolsó letöltés: 2019.09.11.)

²⁵⁷ A kiindulópont sem volt egységes, hiszen voltak, akik a politikai motívumot, mások a politikai célzatot tették a politikai bűncselekmény ismérvévé, vagy a politikai tárgy alapján határozták meg a fogalmat, de volt olyan álláspont is, hogy a politikai célzat és politikai tárgy együttes megléte szükséges a politikai bűncselekményhez. Lásd bővebben: Szücs, 1947. 300.

szerephez jutó laikus bírák) saját meggyőződésük – de leginkább az egyre erősödő politikai nyomás – alapján dönthettek. Egy 1947-es meghatározás szerint: politikai bűncselekmény az, amely politikai tárgy – vagyis ha az államfő, az államforma, továbbá az állam, a nemzetgyűlés és a kormány zavartalan működése, az állam és a nemzet becsülete, valamint az állampolgárok jogai – ellen irányul, kivéve, ha a tettes a tárgy politikai jellegét illetően tévedésben volt, illetve az is, amelyet politikai indítékból követtek el, vagyis az elkövetőt „*az államapparátusban zavarok felidézésének gondolata, vagy érzése vezeti.*”²⁵⁸

A pénzügyi bűncselekmények az állam bevételeit veszélyeztették, így az állam zavartalan működését gátolták. Ezért minden további nélkül sorolhatták azokat a politikai bűncselekmények kategóriájába, s eshettek jóval súlyosabb megítélés alá.

III.2. Büntetőjog, mint a gazdaságirányítás eszköze

A kommunisták a válságkezelés legüdvözítőbb módjának – szovjet minta alapján – az élet minden területét behálózó büntetőjogi intézkedéseket tekintették, így gazdaságirányítás jellemző eszközrendszere is a büntetőjog lett. A büntető rendelkezéseknek egyrészt követniük kellett az aktuális politikai iránymutatást, másrészt le kellett fedniük a változó gazdasági helyzetből adódó feladatokat, problémákat is. Emiatt a jogalkotó keretjogszabályokat hozott létre, amelyek a mögöttes, alacsonyabb igazgatási normákra, illetve a bírói gyakorlatra bízta a politikai irányváltások megjelenítését, s a rendszer szempontjából károsnak, nemkívánatosnak tartott magatartások szankcionálását. „*Így tudott alkalmazkodni a változó gazdasághoz a politikailag irányított jogalkalmazás, például az árdrágító üzérkedés tényállása segítségével. A gyakorlat kiszámíthatatlanná vált, a büntetőjogon kívüli elemek meghatározó szerepet kaptak.*”²⁵⁹ Ráadásul a Rákosi vezette pártállam nézete szerint a gazdasági nehézségek az adminisztratív eszközök fokozásával, a büntetőjogi intézkedések hatékonyabb érvényesítésével voltak leküzdhetők.²⁶⁰

Az újonnan kialakításra kerülő gazdasági rend védelme érdekében sorra születtek a különféle intézkedések, közöttük az egyre szigorúbb, megtorló jellegű büntetőjogi szabályok, amelyeket olykor gyorsabban akartak megalkotni, mint magát a „védendő tárgyat” szabályozó közigazgatási rendelkezést. A forint büntetőjogi védelméről készült rendelettervezetet az Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő osztálya például már 1946. június 28-án, tehát több mint egy hónappal az új pénz bevezetése előtt megküldte a GF-nek. Ezzel egyidejűleg

²⁵⁸ Uo. 302.

²⁵⁹ Fleck, 2012. 79–80.

²⁶⁰ Szolnoki–Pusztai, 1970. 58.

ugyan kifejtették azon véleményüket is, hogy a „rendelet kibocsátása alkalmas lehet annak a tévhitnek a felkeltésére, hogy a kormány már eleve számol a forint értéke és vásárlóereje iránt fennálló bizalmatlansággal, és előzetes büntetőjogi védelemmel igyekszik az új pénz stabilitását biztosítani. Ez pedig az óhajtottal szemben éppen ellenkező eredményre vezethet.”²⁶¹

1946. augusztus 1-jén, a forint bevezetésével egyidejűleg hatályba léptették a gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8.800/1946. M. E. sz. rendeletet,²⁶² amely keretjogszabályként, egységes jogi szerkezetbe foglalta a gazdasági jellegű bűncselekményeket, az árdragító visszaéléseket, a közellátás érdekeit veszélyeztető cselekményeket és a forint értékállóságát biztosító rendelkezéseket. A háborús és népellenes bűncselekményekről szóló jogszabályok kiegészítése tárgyában kiadott 1947. évi XXXIV. tv. 6. §-a az újjáépítés vagy a jóvátételi kötelezettség teljesítésének szabotálásával szemben kívánt büntetőjogi védelmet nyújtani, amikor népellenes bűnösnek minősítette az újjáépítés vagy jóvátételi kötelezettség szempontjából jelentősnek nyilvánított üzemek felelős vezetőit, ha azok az üzem zavartalan működését szándékosan sértették vagy veszélyeztették, vagyis a munkafolyamatot korlátozták, esetleg szüneteltették. Ugyanígy büntetőjogi szankciókat alkalmaztak az 1947-ben induló három- és az 1950-ben megkezdett ötéves terv megsértőivel szemben. A hároméves terv átfogó jellegű büntetőjogi védelmét a 14.200/1947. Korm. sz. rendelet adta. E jogszabály rendelkezései két csoportba voltak sorolhatóak.

Egyrészt azok a törvényi tényállások alkották, amelyek szerkezetüket és a cselekményt illetően azonosak voltak a 8.800/1946. ME. sz. rendelet 7.§ 1-5 pontjai, illetőleg a 8.§. 1. pontjában meghatározottakkal, azzal az eltéréssel, hogy a jogalkotó itt kifejezésre juttatta a büntetendő cselekményeknek a tervvel való kapcsolatát, tehát itt olyan cselekmények voltak büntetendők, amelyek a tervet sértették vagy veszélyeztették. Vagyis a 14.200/1947. Korm. rendelet a 8.800/1946. ME. sz. rendelethöz csupán jogi tárgyában különbözött. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy ha egy adott cselekmény nem fért bele a 14.200/1947. Korm. sz. rendelet kereteibe, akkor még mindig elbírálható (és megítélhető) volt a közellátás érdekét veszélyeztető büntettként, a 8.800/1946. ME. sz. rendelet alapján.

A 14.200/1947. Korm. sz. rendelet másik csoportját alkotó bűncselekmények témánk szempontjából érdekesebbek. Itt ugyanis olyan elkövetési magatartásokat, helyzeteket ítélték büntetendőnek, amelyek egyrészt korábban nem képezték a büntetőjogi szabályozás tárgyát, és csakis a tervgazdálkodás keretei között voltak értelmezhetőek (mint például a hitelösszeg

²⁶¹ Kovács, 1987. 19.

²⁶² Magyar Közlöny, 1946/169. szám.

tervtől eltérő felhasználása, a tervmegbízottakra vonatkozó rendelkezések megszegése, a tervet veszélyeztető gondatlan rongálás), vagy korábbi büntetőjogi szabályozásból emelték át, de súlyosabb megítélést kapott (mint például az ellenőrzés kijátszását szolgáló hamis könyvvitel). Mindezen jogszabályi elemek a gazdaságot, a gazdasági irányítást voltak hivatottak védeni. Azonban a 14.200/1947. Korm. sz. rendelet legmeghatározóbb „újítása” mégis az volt, hogy jogszabályi keretek közé emelte a szabotázst, vagyis büntetőjogi, megtorló eszközökkel rendelte védeni az állam gazdasági rendszerét.

A tervszerű devizagazdálkodás védelméről szóló 1950. évi 30. tvr.-ben új szempontok szerint szabályozták a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekre vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseket, ennek során korlátozták nemcsak a pénz, de az arany és a platina forgalmát, rendelkeztek az értékpapírokról és követelésekről, és az egyéb vagyontárgyakról is.²⁶³

Az ötvenes évekre a büntetőjog szovjet mintát követve „osztályjellegűvé” vált, vagyis nemcsak olyan garanciális büntetőjogi alapelveket rúgott fel, mint a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elvei, de újraértelmezte a bűnösség kérdését is, amikor egy Magyarországon korábban soha nem alkalmazott kategóriaként – szovjet mintára –,²⁶⁴ bevezette és az 1949-es alkotmányban rögzítette a „társadalomra veszélyes” fogalmát,²⁶⁵ amellyel szemben az állam a gazdasági rendjét és a polgárait „védte”. Az alkotmány szövegéből egyértelműen kiderül, hogy a hatalom az állampolgár kifejezés alatt a munkásokat és a szegényparasztokat, a védeni kívánt gazdasági rend alatt pedig az állami tulajdont érti.²⁶⁶ A fő kérdés tehát már nem az volt, hogy valaki elkövetett-e egy bűncselekményt vagy sem; hanem a rendszer egy értékelő-elemmel egészítve ki a bűnösség és a bűncselekmény fogalmát, tartalmi ismérveket alkotott.²⁶⁷ Ezen tartalmi ismérveket pedig nem a szakmaiság határozta meg, hanem a politika: „*Hogy a társadalmi veszélyesség milyen foka valósít meg bűncselekményt, arra a jogalkotók és jogalkalmazók számára mindenkor pártunk irányvonala ad megfelelő*

²⁶³ Wiener, 1982. 766.

²⁶⁴ A „társadalomra veszélyes” kategóriáját az 1922-es szovjet büntetőtörvénykönyvben definiálta. Eszerint: A társadalomra veszélyes minden olyan tevékenység vagy mulasztás, mely a szovjetrendszer ellen irányul, vagy sérti a munkás- paraszt hatalom által a kommunista államrend felé vezető átmeneti időszakokra létesített jogrendet”. Gerzenon–Iszajev–Pijontovszkij–Utyevszkij, 1951. 216.

²⁶⁵ 1. § (2) A társadalomra veszélyes cselekmény minden olyan tevékenység, vagy mulasztás, amely a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti.

²⁶⁶ 1949. évi XX. tv. 2. §. (1): A Magyar Népköztársaság a munkások és dolgozó parasztoak állama.; 4. § (1): A Magyar Népköztársaságban a termelési eszközök zöme társadalmi tulajdonként az állam, a közületek vagy szövetkezetek tulajdonában van.; 4. § (2): A Magyar Népköztársaságban a népgazdaság irányító ereje a nép államhatalma. A dolgozó nép fokozatosan kiszorítja a tőkés elemeket és következetesen építi a gazdaság szocialista rendjét.”

²⁶⁷ Csizmadia, 2016. 142.

útmutatást.”²⁶⁸ Mindezek alapján tehát a büntetőjog, amely már nem a tettet, hanem az elkövetőt kívánta megítélni – figyelembe véve személyiségét, politikai gondolkodását és társadalmi háttérét –,²⁶⁹ fegyverré vált a diktatúra kezében.

A gyors egymásutánban hozott rendeletek a háború befejezését követő zavaros hónapokban – amikor a jogszabályok betartásáért felelős államigazgatási szervek működése is akadozott – nem tudták betölteni feladatukat. A Szabadság című napilap 1945. november 25. száma vezércikkben adott hangot a baloldali pártok elégedetlenségének, miszerint *„a rendeletek semmibe vevése már-már gyógyíthatatlanná való betegsége demokráciánknak. Nap-nap után születnek rendeletek, de semmi foganatjuk. Az érdekeltek legtöbb esetben vállvonogatva napirendre térnek felettük. Ezt legutóbb az árrögzítési rendeletnél tapasztalhattuk, amely úgyszólván általános nevetségbe fulladt. Ha ez a fogadtatás ilyen nagyhorderejű rendeletnél megtörténhetett, elképzelhető, hogy a kisebb jelentőségűekre milyen sors vár. A rendeletek közkeletű kifejezéssel élve: halva születnek. Már hetekkel ezelőtt látott napvilágot a közönséges bűnözők ellen hozott statáriális rendelet és a valuta bejelentési kötelezettségről szóló rendelet. Nem is beszélve a feketézők üldözését célzó intézkedésekről. Semmi különösebb hatásuk. Minden maradt a régiiben. A közbiztonság terén a statisztika szerint nem tapasztalható javulás. A valuták továbbra is páncélszekrényekben, vagy a ruhabélésbe varrva rejtőznek és tovább folynak az ország gazdasági talpraállítását akadályozó üzérkedések és spekulálások. A feketepiac pedig szinte megrendíthetetlen intézménnyé vált.”*

A másik oldalon viszont a kereskedelmet, értékesítést korlátozó szigorítások, illetve az erre vonatkozó jogszabályok félreértelmezése, vagy nem ismerete 1946 végére olyan méreteket öltött, hogy a kereskedők napi működését – vagyis a budapesti kiskereskedők vidéki hetipiacokon történő árubeszerzését – akadályozta, ami a főváros élelmiszerellátásának menetében zavarokat okozott. Emiatt a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara beadványt intézett a belügyminiszterhez, miszerint a vidéki közigazgatási hatóságok és közöttük a magyar államrendőrség hatóságainak magatartásai miatt az élelmiszerkereskedők az üzletük folytatásához szükséges bevásárlást nem végezhetik el, mivel a vidéki hatóságok *„különleges helyi érdekekre”* hivatkozva az egyébként szabadforgalmi cikkek kiszállítását jogtalanul megakadályozzák, a felvásárlást *„a közellátási rendeleteken messze túlmenő módon korlátozzák”*. Egyes piacokon az elővásárlási tilalom²⁷⁰ időkorlátját annyira kitolták, hogy

²⁶⁸ Kárpáti, 1955. 1049.

²⁶⁹ Schultheisz, 1953. 19–20.

²⁷⁰ Ezt a helyi kereskedők és lakosok érdekében, egyedileg, a vásártartási szabályrendeletekben írhatták elő, a korlátozás a joggyakorlat szerint maximum kétórányi lehetett volna

annak letelte után a budapesti kereskedőknek már nem jutott áru. A beadványt követően a belügyminiszter rendeletben hívta fel a rendőrhatalóságok vezetőit, hogy *„azokat az élelmiszerkereskedőket, akik iparigazolványuknak, vagy hatósági engedélyüknek eredetiben vagy hitelesített másolatban való felmutatásával igazolni tudják magukat, az üzletkörükbe tartozó szabad élelmicikkek bevásárlásában és a vásárolt cikkek elszállításában ne akadályozzák.”*²⁷¹

III.3. Pénzügyi büntetőjog, mint a politikai koncepció eszköze

Jellemző módon a kiépülő – és 1948-tól teljessé váló – pártállami diktatúra a politikai és a gazdasági bűncselekményeket egyforma elszántsággal szankcionálta. A rendszernek ugyanis jól kivehető szándéka volt, hogy a határokat összerosva, a politikai elítéltekre is a köztörvényesség bélyegét nyomja, és fordítva; megnehezítve az ügytípusok elhatárolását. Pénzügyi jellegű bűncselekmények vádjai többször visszaköszöttek a különböző koncepciók perek bírósági ítéleteiben. Így például a budapesti Uzsorabíróság Különtanácsa a *„külföldi adóssal szemben fennálló követelés bejelentésének szándékos elmulasztása által elkövetett bűntett”* miatt ítélte 1948. szeptember 10-én kettő évi fegyházra Ordass Lajos evangélikus püspököt.²⁷² 1949. február 8-án a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése és a hazaárulás mellett külföldi fizetőeszköz bejelentésének elmulasztása, külföldi valutával való üzérkedés, külföldi fizetőeszköz folytatólagos kivitele, bejelentési kötelezettség alá eső értékes tárgyval való, engedély nélküli rendelkezés miatt ítélte a Budapesti Népbíróság életfogytiglani fegyházbüntetésre Mindszenty Józsefet.²⁷³ 1953. szeptember 28-án külföldi fizetőeszköz népgazdasági érdeket súlyosan sértő vételre fel nem ajánlásának és hivatalos árfolyamtól eltérő áron való értékesítésének büntette miatt ítélte a Fővárosi Bíróság két és fél év börtönre Urbán Vilmos Gusztáv ciszterci szerzetest.²⁷⁴ Természetesen a pénzügyi bűncselekmény-típusok nem csak az egyházak meghurcolásakor bukkantak elő, hanem a gazdasági élet meghatározó szereplőit is ezek felhasználásával állították félre. Koncepciók pereket indítottak a részben külföldi tulajdonú vállalatok vezetői ellen szabotázs és kémkedés vádjával (lásd MAORT-per), így kerülve el a kisajátított vállalatokért rendeletekben beígért kártalanítást.²⁷⁵

²⁷¹ 534.775/1946. IV/1 B. M. sz. rendelete, az *élelmiszerkereskedők vidéki bevásárlásainak korlátozások alóli mentesítése tárgyában*. Rendőrségi Közlöny, 1947/1. szám.

²⁷² Szépfalusi, 1998. 665–666.

²⁷³ Balogh, 2015. 914–915.

²⁷⁴ Cúthné, 2014. 207–208.

²⁷⁵ Romsics, 1999. 309. és Srágli, 2005. 219–222.

Egy gazdasági koncepciók eljárás során, 1949. december 13-án letartóztatták Boros Zsigmondot, a Vacuum Oil Company ügyvezető igazgatóját. Két hónappal később, 1950. február 11-én őrizetbe helyezték Hanft Imrét, a cég főkönyvelőjét, május 2-án pedig a műszaki igazgatót, Kuhn Ferencet. A május 11-én benyújtott vádirat szerint egy-egy rendbeli, folytatólagosan elkövetett kémkedés, valamint egy-egy rendbeli, folytatólagosan elkövetett szabotázs bűntettével vádolták őket. Eszerint 1945 őszén egy megbeszélés során azt az utasítást kapták az amerikai anyavállalat vezetőjétől, hogy a bombázások következtében mintegy 80 százalékban elpusztult almásfüzitői telep újjáépítését minden eszközzel akadályozzák. Az ügyészek szerint a vádlottakat az amerikaiak egy tanfolyamon okították kémkedésre és vesztegetésre, ők pedig a tanultakat olyan tökéletesen alkalmazták, hogy később a Vacuum Oil lett az egyetlen társaság az országban, amely az újjáépítési versenyt elvesztette. A vádirat szerint mindezen felül a cégvezetők nemcsak, hogy lesöpörték az alkalmazottaik újító ötleteit, akadályozták a telep termelékenységét és a munka fokozását, nem vették fel az állam által kínált hitelt, de a saját maguk részére luxus-gépkocsikat és a Szabadság-hegyen villát vásároltak, százezres nagyságrendben utaltak ki különböző címen pénzösszegeket. Így a terheltek együttes szabotáló tevékenységének eredménye a termelésben és az újjáépítésben való visszamaradáson kívül több mint 43 millió forint köztartozás lett, amely mintegy 25 millió forinttal haladta meg a vállalat vagyonát.²⁷⁶

A budapesti büntetőtörvényszék Jónás Béla vezette tanácsa 1950. augusztus 17-én a vádlottakat bűnösnek találta és Boros Zsigmondot valamint Kuhn Ferencet nyolc-nyolc évi, Hanft Imrét pedig öt évi fegyházra ítélte, teljes vagyonekobbzás és politikai jogaik gyakorlásának tíz évre történő felfüggesztése mellett.²⁷⁷

A politikai jellegű bűncselekmények szabályozásának „hangvétele” és módja 1948 után a nem politikai célú tettekre, így az olyan pénzügyi jellegű bűncselekményekre is kiterjedt, mint például a devizabűntettek, az árdragítás, az adócsalás, a jövedéki visszaélés, csempészet, vámorgazdaság, a pénzügyi szabotázs, illetve a beszolgáltatási kötelezettség megsértése. Az ezekben az ügyekben lefolytatott eljárásokra rányomta a bélyegét a politika, ami az ítéletekben is tetten érhető volt: a korábbi gyakorlatnál jóval szigorúbb szankciókat alkalmaztak.

---

²⁷⁶ ÁBTL 3.1.9. V-136741/1. Boros Zsigmond és tsai. 312–315.

²⁷⁷ ÁBTL 3.1.9. V-136741/1. Boros Zsigmond és tsai. 316–327.

IV. 1945–56 között jellemzően elkövetett pénzügyi bűncselekmények

A gazdasági bűncselekmények a gazdálkodás menetében, vagy ahhoz szorosan kapcsolódva, elsősorban és jellemzően a gazdálkodás rendjét, a gazdálkodási kötelezettségeket, a tisztességes és törvényes gazdálkodás kereteit veszélyeztették.²⁷⁸ Ezen keretrendszerbe helyezhetők el az 1945 és 1956 közötti vizsgált időszakban a pénzügyi bűncselekmények, amelyek a pénzügyi gazdálkodás rendjét, a költségvetést és a közhatalmi gazdaságirányítást sértették.²⁷⁹ Így például a fentebb ismertetett 8.800-as rendelet két fontos, pénzügyi jellegű bűncselekmény – az árdragító visszaélések és a forint értékállósága elleni büntettek – vonatkozásában is tartalmazott rendelkezéseket. Míthogy a keretjogszabályban a „jelentős” és a „csekély” nyereség, a „súlyos veszélyeztetés” fogalma sem lett meghatározva, ezért a bírói mérlegelésnek jelentős szerep jutott.

IV.1. Pénzhamisítás

A pénzhamisítást a 19. század végéig leginkább a közokirat-hamisítás kiemelt esetének tartották, amely a közhitel és a pénzforgalom tisztasága elleni vétség volt,²⁸⁰ közjogi jellegét pedig az adta, hogy a felségjogok megtámadásának tartották.²⁸¹ Az 1723. évi IX. tc.²⁸² a pénzhamisítást hűtlenségnek minősítette, amely csak akkor valósul meg, ha ötven forint feletti értékre követik el.²⁸³ A büntetése teljes vagyonvesztés lehetett. A Csemegi-kódex a pénzhamisítást az okirat hamisítás egyik kiemelt eseteként kezelte,²⁸⁴ amelynek elkövetési tárgya a forgalomban lévő pénz.²⁸⁵ A büntetési tétele öttől tíz évig terjedhető fegyház – az arany-vagy ezüstpénz fémtartalmának csökkentése esetében öt évig terjedhető börtön – volt. A

²⁷⁸ Tóth, 1996. 18.

²⁷⁹ A gazdasági bűncselekmények jogi tárgyának meghatározásakor az állami gazdaságirányítást önállóan védett társadalmi értéknek tekinthetjük. Wiener, 1986. 81.

²⁸⁰ Finkey, 1905. 792.

²⁸¹ Fayer. 1900. 51.

²⁸² A törvény 1852-ben hatályon kívül helyezték, s helyét az osztrák büntetőjogi kódex vette át, 1861-ig. Akkor az Országbírói Értekezlet ismét az 1723. évi IX. tc.-t léptette életbe.

²⁸³ A hűtlenségi bünt magukban foglaló esetekről szóló 1723. évi IX. tc. 4. §. „Továbbá a hamis pénzverőket, vagy a kik ily pénzekkel tudva és nyilvánosan, mintegy ötven forintnyi mennyiségben élnek”

²⁸⁴ 1878. évi V. tc. IX. fejezet 203. §. „A pénzhamisítás büntetett követi el: a ki azon czélból, hogy az valódi, illetőleg teljes értékű pénz gyanánt forgalomba tétessék, bel- vagy külföldön folyamatban levő

1. fém- vagy papírpénzt utánoz vagy utánoztat;

2. valódi fém- vagy papírpénzen olyan változást eszközöl vagy eszközöltet, hogy az nagyobb értékűnek látszassék;

3. valódi arany- vagy ezüstpénz fémtartalmát, bármí módon csökkenti, vagy csökkentheti.

Ugyanezen büntetett követi el az is, a ki a forgalmon kívül helyezett pénzen, a fennebb említett czélból, olyan változásokat eszközöl, vagy eszközöltet, hogy az még forgalomban levőnek látszassék.”

²⁸⁵ A törvény értelmezésében a pénz a forgalomban lévő papír- és fémpénz jelentette, valamint ide sorolták a bemutatásra szóló nyomtatott kötelezvényeket, részvényeket, bankjegyeket, szelvényi utalványokat is.

váltópénz hamisítását vétségként ítélték meg és hat hónaptól három évig terjedhető börtönnel büntették.

A Csemegi-kódex alapján ítélték meg a politikai szálai miatt nagy port kavart 1925-ös frankhamisítási botrányt, amelybe belebukott Rakovszky Iván belügyminiszter.²⁸⁶

A pénzhamisítás megítélése a 20. században fokozatosan került át a vagyon elleni, illetve a gazdasági bűncselekmények közé: Angyal Pál 1940-ben írt művében a gazdasági forgalom rendes menetéhez fűződő bűncselekménynek tartotta.²⁸⁷

A pénzhamisítók a második világháború alatt is működtek, főleg hamis fémpénzek kerülhettek rövid időre forgalomba. 1942 decemberében például Csanádpalotán fogtak el egy – eredeti szakmáját tekintve – műszerészt, Szeles Marcellt, aki tíz évnyi franciaországi tartózkodás után tért vissza szülőfalujába, hogy kétpengősök hamisításával tegyen szert jövedelemre. Az elkövetőt az édesanyja buktatta le, aki a piacon egy kacsáért akart hamis pénzzel fizetni. Ám az eladónak gyanús lett a pénz, és feljelentést tett a rendőrségen. A hamisítvány olyan jól sikerült, hogy arról helyben nem, csak az állami pénzverde vizsgálata során tudták megállapítani, hogy nem valódi. Szelest december 6-án letartóztatták. A vizsgálat során tett vallomása szerint mintegy tizenhatezer darab kétpengőst gyártott le – amelyeket a rokonok, ifj. Zachár Mihály és felesége helyeztek forgalomba –, ebből nyolcezret találtak meg nála, a klissé és a pénzverőgéppel.²⁸⁸ Miután Szeles lebukott, a faluban pánik tört ki, s mindenki szabadulni próbált a nála lévő kétpengőstől. Volt, aki a városi adópénztárban próbálkozott, s ott vették észre, hogy a befizetett adó egy részét hamisítvánnyal rótták le. Ezeket az adóhivatal beszolgáltatta a rendőrségnek. Az eset a sajtóban is megjelent, ahol felhívták a közönség figyelmét, hogy *„a 2 pengősszel szemben óvatosabb legyen s ha hamis akadt a kezébe, azt jelentse és szolgáltatassa be a rendőrségnek.”*²⁸⁹ A bíróság pénzhamisítás büntette miatt Szeles Marcellt héthónapi, ifjabb Zachár Mihályt 10 hónapi, Zachár Mihálynét pedig hat hónapi börtönre ítélte.²⁹⁰

1943. november 5-én a kolozsvári törvényszék büntető hármastanácsa hozott ítéletet pénzhamisítási ügyben. Illyés György lakatosmester és Crisan György műasztalos még 1939 tavaszán határozta el a Romániában forgalomban lévő fémpénzek utánzását, a készített hamispénzek forgalomba hozatalára Schanzer Mózes kolozsvári kereskedő vállalkozott. Az „üzemet” később Kolozsvárra költöztették és kibővítették, úgy, hogy 1940-ben már néhány hét

²⁸⁶ A frankhamisítási ügyről lásd bővebben: Ablonczy, 2008. 29–56.; Ormos, 1993. 175–192.

²⁸⁷ Angyal, 1940.

²⁸⁸ Makói Újság, 1942. december 10.

²⁸⁹ Makói Újság, 1942. december 22.

²⁹⁰ Makói Újság, 1943. május 15.

alatt több ezer hamis százaléjst tudtak legyártani. A társaságot egy, a hallgatásáért jutalékot kérő ismerősük buktatta le. Az 1940. szeptember 12-én tartott házkutatáskor az olajjal teli befőttesüvegben tárolt, alkatrészeire szedett gépek mellett 3600 darab százaléj es érmét is találtak a rendőrök. A bíróság Illyés Györgyöt pénzhamisítás büntette miatt egyévi börtönre és öt évi jogvesztésre, Schanzer Mózeset pedig a hamispénz forgalomba hozataláért másfél évi börtönre és öt évi jogvesztésre ítélte. A bünsegédek két és fél és öt hónap közötti fogházbüntetést kaptak. Crisan György a vizsgálat befejeződése után szabadlábön védekezhetett, s ezt kihasználva Romániába szökött, így a felelősségre vonása elmaradt.²⁹¹

Pénzhamisítások – leginkább a kísérlet szintjén – a II. világháborút követően is előfordultak, bár sokkal kisebb arányban, mint ahogyan az a lapokban megjelent. Ugyanis a forint bevezetését követően az újságokat elárasztották az álhírek, amelyek főleg hamis egy- és kétforintosok forgalomba kerüléséről szóltak: *„Hamis 1 forintos került forgalomba Szegeden. Megtévesztésig hasonlít az 1 forinthez, csak valamivel vékonyabb és csengése tompább.”*²⁹² – tájékoztatta a közvéleményt az Igazság című lap 1946 októberében. *„Vigyázat! Sok a hamis egy - és kétforintos”* – tudósított 1947. március 11-én a Kecskeméti Lapok. *„Hírül adtuk, hogy külföldről igen nagymennyiségű hamis egy- és kétforintos váltópénzt csempészték be az országba. Sajnos, a hamis pénzek már Kecskemétre is eljutottak és az utóbbi napokban egyre több panaszt habunk, hogy itt is, ott is hamis forinttal fizettek. Legyünk tehát elővigyázatosak minden fizetésnél! A hamis egy- és kétforintosok felismerhetők! Vagy a csengésük más, vagy pedig a nyomásuk sokkal darabosabb és néhol elmosódott. Akadályozzuk meg a hamis pénzek továbbterjedését, mert ezzel nemcsak önmagunkat védjük, hanem a jó forint biztonságát is.”*²⁹³

Mivel a hamis pénzek forgalomba kerülésének (ál)híre önmagában elegendő lehetett a pánikkeltésre, az ilyen információkat szintén a helyi újságokon – például az MKP kelet-magyarországi lapján, a Néplapon – keresztül igyekeztek cáfolni. *„Nincs forintheamisítás. Egyes budapesti lapok hírével szemben a főkapitányság sajtóosztálya közli, hogy forintheamisítási bűnügyben nyomozást nem folytat, őrizetbevétele nem történt. Az ország gazdasági érdekeit veszélyeztető és minden alapot nélkülöző forintheamisítási hírek ügyében a rendőrség szigorú vizsgálatot indított.”*²⁹⁴

Valódi volt viszont az a budapesti ügy, amelynek felderítéséért Surányi József őrnagyot, Kristóf György hadnagyot, Hadnagy József, Dani József és Hédner Ernő alhadnagyokat a

²⁹¹ Keleti Újság, 1943. november 6.

²⁹² Igazság, 1946. október 5.

²⁹³ Kecskeméti Lapok, 1947. március 11.

²⁹⁴ Néplap, 1947. március 5.

nyomozótestület főnökének dicséretében részesítették, s amelynek során a nyomozók egy olyan pénzhamisító „bűnszövetkezetet” lepleztek le, amelyik negyvenezer hamis kétforintost gyártott le egy műszerészüzemben.²⁹⁵ A rendőrség a három hónapig tartó nyomozás során 387 embert állított elő, és az 1947. december 20-án tartott házkutatáskor a Karácsony utca 10. szám alatti üzemben a présgépeket és 21.678 hamis kétforintost is találtak. A kihallgatásokkor pedig arra az eredményre jutottak, hogy a hamisítók több mint 40 ezer kétforintost gyártottak le, amiből mintegy 15 ezret értékesítettek.²⁹⁶ Ítélet született pénzhamisítás kísérlete miatt Forró Ferenc ügyében is, aki a vád szerint hamis kétforintosokat akart gyártani, és ehhez pénzhamisító gépet is szerkesztett. A kísérlet miatt 1947 januárjában a bíróság nyolc hónapi börtönre ítélte.²⁹⁷

Nemcsak a fém-, de a papírpénzek hamisítására is akadt példa: 1947-ben Patkó Mihályt, egy kiváló grafikai készségekkel rendelkező műegyetemi hallgatót – aki a vád szerint már az egyetemre is egy maga által készített hamis érettségi bizonyítvány segítségével jutott be – vádoltak meg azzal, hogy több mint ötven száz forintos bankjegyeket állított elő. Levéltári forrásokat nem találtam az ügyről, ezért csak néhány sajtóanyagból sikerült rekonstruálni, hogy az egyetemista végül nem került börtönbe. Ügyét a budapesti büntetőtörvényszék Vass-tanácsa tárgyalta, ahol egy orvosszakértő véleménye alapján nem beszámíthatónak nyilvánították és elmeógyógyintézetbe szállítását rendelték el.²⁹⁸

A valós pénzhamisítások ekkor már egyértelműen gazdasági/pénzügyi bűncselekményként kerültek megítélésre, s a forint bevezetését követően – minthogy a hamis pénzek forgalomba hozatala az „új pénzbe vetett bizalmat” ingathatta meg – a kapcsolódó büntetőjogi intézkedések is szigorodtak. Alapvetően továbbra is a Csemegi-kódex szabályozása volt érvényben, de *a forintértékre szóló bankjegyek és érmék meghamisításának szigorúbb büntetése tárgyában* hozott 5.450/1948. Korm. sz. rendelet²⁹⁹ kiterjesztette rá a 8.800/1946. M. E. sz. rendelet büntető rendelkezéseit, így életfogytig tartó fegyház, vagy ha a cselekmény a magyar forint értékállandóságához fűződő érdeket súlyosan sértette, akár halálbüntetés is kiszabható lett. Az eljárások lefolytatása pedig ettől kezdve az uzsorabíróságok hatáskörébe

²⁹⁵ Magyar Rendőr, 1948./2. szám, január 15. 23. p.

²⁹⁶ Friss Újság, 1947. december 21.

²⁹⁷ Tiszántúli Néplap, 1949. január 16.

²⁹⁸ A Reggel, 1947. október 25.

²⁹⁹ Az 5.450/1948. Korm. sz. rendelet alapján „*a gazdasági rend büntetőjogi védelme tárgyában kibocsátott 8.800/1946. M. E. számú rendelet (Magyar Közlöny 169. szám) 20. §.-ában meghatározott büntető rendelkezések kiterjesztetnek a forintértékre szóló bankjegyek és érmék tekintetében elkövetett pénzhamisítás büntetése és vétségére is.*” Magyar Közlöny, 1948/107. szám.

tartozott, s majd csak az 1951-es büntető perrendtartásról szóló törvény utalta a megyei bíróságok hatáskörébe a pénzhamisítást és a hamis pénzzel elkövetett visszaéléseket.³⁰⁰

A gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló rendelet hatálya tehát az adócsaláson, a jövedéki kihágáson, a fizetési eszközökkel elkövetett visszaéléseken, a kollektív szerződésben megállapított munkabérek önkényes túllépésén és a határozott rendeltetésű hitelek nem megfelelő felhasználásán túl, már a pénzhamisítási bűncselekményekre is kiterjedt. Ries István igazságügyi miniszter pedig a rendelet időbeli hatályát is kiterjesztette, július 31. helyett december 31-ig. Ez az az időszak tehát, amikor megítélése tekintetében ez a tett pénzügyi bűncselekmények jellegét mutatta.

Az ötvenes években az ügyek jellege ismét a közokirat-hamisítás eszköztárát vonultatta fel, és így kikerül a pénzügyi jellegű bűncselekmények köréből. 1950 szeptemberétől, az ötéves tervekölcsönkötvények első sorsolását követően ugyanis egy újfajta elkövetési magatartás került előtérbe, a nyeremény kölcsönkötvények hamisítása. Az 1952-ben összeállított törvénygyűjtemény, a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása (BHÖ) szerint az államkölcsönkötvények meghamisítása és a hamisított kötvény alapján a nyeremények felvétele pénzhamisítást valamint társadalmi tulajdon ellen csalással elkövetett büntetést valósított meg,³⁰¹ mivel ugyancsak a BHÖ 288. pontjában foglalt rendelkezés szerint a pénzhamisítás szempontjából a papírpénzzel egyenlőnek kell tekinteni egyebek között valamely állam kormánya által kibocsátott, bemutatásra szóló kötvényeket is. A Legfelsőbb Bíróság 1953-ban pedig határozatban mondta ki, hogy a büntetőjogi védelem szempontjából pénzzel egyenlőnek tekintendők a tervekölcsön- és a békekölcsönkötvények is.³⁰²

Ilyen ügyben tett feljelentést az Országos Takarékpénztár ismeretlen tettes ellen, miután az ötéves tervekölcsönkötvények 1952 márciusi sorsolásakor, 300 forintnyi nyereménnyel kisorsolták a 2255 sorozat 0308/A sorszámú kötvényt, aminek egy meghamisított példányára valaki 1952 március 27-én felvette a nyereményt a jászfelsőszentgyörgyi postahivatalban. A postahivatal tisztviselője aláíratta a kötvényt az átvevővel, aki azon a Tóth István, Jászfelsőszentgyörgy, Hajtai tanya nevet és címet tüntette fel. A rendőrség elsőként a kötvény eredeti számát állapította meg, majd azt, hogy az eredeti számot a kőbányai Lampart vállalat kapta meg, további szétosztás végett. Mivel a szétosztásra nem szám szerint, hanem a jegyzési összegnek megfelelően került sor, ezért nem lehetett megállapítani, hogy a vállalaton belül ki kapta meg a kötvényt. Ezt követően a rendőrség a Jászfelsőszentgyörgyön és környékén lakó

³⁰⁰ A büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. tv. 23. §. c. Magyar Közlöny, 1951/79. szám.

³⁰¹ BHÖ 280. pont (1). b., valamint 230. pont

³⁰² B.H.Ö. 288. pontjában található kiterjesztés alapján.

Tóth Istvánokat kezdte keresni, és 15 embert állítottak elő, de a postai alkalmazott egyiküket sem tudta azonosítani. Végül a nyomozás szálai egy falubeli családhoz vezettek, ahol a férj a Lapmart vállalatnál dolgozott, s az ott kapott kötvényt a feleség meghamisította.³⁰³

Az 1961-es Btk a népgazdaság elleni bűntettek közé sorolta a pénzhamisítást.³⁰⁴

IV.2. Az árdrágító visszaélések

A gazdasági folyamatokba és a magánjogi viszonyokba történő állami beavatkozás gyakorlata az első világháborút megelőzően csak ritkán és átmeneti jelleggel (pl. járványok, tűzvészek idején) fordult elő, mivel az egyes termékek árának alakulását nagy általánosságban a kereslet és a kínálat határozta meg. Csak hosszan elnyúló, súlyos, a gazdaságot mélyen érintő katasztrófák idején merült fel az áralakulás szabályozásának igénye.³⁰⁵ Hiszen *„társadalompolitikai szempontból a beavatkozás akkor és oly időben megokolt, amikor – többnyire háború alatt s azt követően – az egyes árucikkek árának mesterséges felhajtása, azoknak elrejtése, visszatartása stb., nem csak az egyes fogyasztók érdekeit sértik, hanem a közgazdasági életet, sőt közvetlenül az államgazdaság rendes menetét is megzavarják vagy erősen veszélyeztetik.”*³⁰⁶

A szigorú állami fellépés először a háborús viszonyok között merült fel, amikor a közszükségleti cikkek korlátozott elérhetősége folytán az elosztási és forgalmi viszonyok

³⁰³ Simon–Kálmán, 1953. 813–815.

³⁰⁴ 1961. évi V. tv. 241. §. „(1) Aki a) forgalomban levő pénzt forgalombahozatal céljából utánoz vagy meghamisít, b) a más által utánozott vagy meghamisított pénzt forgalombahozatal céljából megszerzi, avagy c) hamis vagy meghamisított pénzt forgalomba hoz, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) A büntetés öt évtől tizenkét évig terjedő szabadságvesztés, ha a pénzhamisítása) bünszövetségben, b) nagy mennyiségű vagy értékű pénzre követték el. (3) A büntetés hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a hamisítás tárgya váltópénz vagy ha a hamis vagy meghamisított pénz mennyisége vagy értéke egyébként nem jelentős. (4) Pénzhamisítás esetében mellékbüntetésként vagy onelkobzásnak is helye van.”

³⁰⁵ Varga, 2017. 83–93.

³⁰⁶ Angyal, 1941. 61.

központi beavatkozást igényeltek, amelynek legkézenfekvőbb módja az árak szabályozása,³⁰⁷ s a megszabott árak büntetőjogi eszközökkel történő védelme volt.³⁰⁸

Az első világháború eseményei a közgazdasági életben jelentős változásokat idéztek elő, amelyek miatt igazgatási szabályokkal kellett rendezni az életszükségleti és a közszükségleti cikkek forgalomba hozatalát és fogyasztását.³⁰⁹ A második Tisza-kormány 1915. november 23-án kiadott rendelete kötelezővé tette az árukészletek bejelentését, intézkedett egyes termékek legmagasabb árának megállapításáról, és az élelmiszerjegyek bevezetésével szabályozta a fogyasztást. Mindezek mellett kihágássá nyilvánították az élelmiszeruzsora és az árdrágító visszaélések különböző eseteit.³¹⁰ A rendeletben foglalt intézkedések nem váltották be a hozzá fűzött reményeket, mivel nem volt visszatartó erejük, s az elkövetések száma tovább nőtt. Ezért szükségessé vált egy szigorúbb szankciókat tartalmazó jogszabály megfogalmazása: az *árdrágító visszaélésekről* szóló 1916. évi IX. tc.-ket, amely már vétségként, súlyosabb esetben pedig – akár három évig terjedő börtönbüntetéssel sújtható – büntettként határozta meg az árdrágítást eredményező visszaéléseket: így a közszükségleti cikkek indokolatlan mértékű beszerzését, ilyen cikkek forgalomból való visszatartását, megsemmisítését, rendeltetésellenes használatát, előállításuk korlátozását vagy megszüntetését.³¹¹ A címében ugyan árdrágító visszaélésekről szóló jogszabály rendelkezései nemcsak az árszínvonal, hanem a közellátás érdekeinek a védelmét is szolgálták. Azonban a törvény csak a háború alatt elkövetett

³⁰⁷ Az 1912. december 31.-én kihirdetett, a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező 1912. évi LXIII. tc. 7. §.-a szólt először arról, hogy „A hol attól lehet tartani, hogy a fogyasztási cikkek árai a nem tényleges állományu legénységnek nagyobb számban történő bevonulása következtében aránytalanul és pedig nem indokolt mértékben fel fognak szökni, elrendelheti a ministerium, hogy ott a legszükségesebb élelmészési cikkekért követelhető legmagasabb árakat a közigazgatási hatóság megállapítsa. Ha a katonai előkészületek vagy a háboru következtében a fogyasztási cikkek árainak nem indokolt mértékben aránytalanul való drágulása a katonaság elvonulása után, vagy más vidékeken jelentkezik, a közigazgatási hatóság javaslatára a ministerium elrendelheti, hogy a legszükségesebb élelmészési cikkekért követelhető legmagasabb árakat a közigazgatási hatóság arra az időre és ott is megállapítsa.” Azonban a hatósági ármegállapítástól a kormány a háború elején még elzárkózott, arra hivatkozva, hogy az árak hatósági megállapítását a minisztérium mindaddig mellőzni kívánja, amíg azt a kényszerűség elkerülhetlenné nem teszi, mert tudatában van annak, hogy a hatósági ármegállapítás alig simulhat a nehéz viszonyokhoz olyan mértékben, mint ahogy azt a méltányosság megköveteli” Később azonban sorra jelentek meg az árszabályozó rendeletek. Pl. 8682/1914. M. E. sz. kormányrendelet, (1914. 11. 28.), amely a búzáért, rozsért, árpáért és tengeriért, az ezekből előállított lisztért, valamint a burgonya- és rizslisztért követelhető legmagasabb árak megállapításáról intézkedett; 9227/1914. M. E. sz. kormányrendelet (1914. 12. 21.), amely a zab árát 24 koronában maximálta. Az 1914. december 29.-én kihirdetett 1914. évi L. törvénycikk (a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912. évi LXIII. tc. és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. tc kiegészítéséről) volt az első olyan rendelkezés, amely kimondta, hogy a kormány maga állapíthatja meg az egész ország területén a hatósági árakat, illetve ezek megszegését – kihágásként – büntetni rendelte. A témáról lásd bővebben Tóth, 1988. 255–274.

³⁰⁸ Tóth, 1996. 268.

³⁰⁹ Wiener, 1982. 767.

³¹⁰ 4207/1915. M. E. sz. rendelet a lakosságnak életszükségleti cikkekkel ellátásáról és az árdrágító visszaélésekről. Közli: Tóth, 1988. 260.

³¹¹ A bűncselekménnyé nyilvánított magatartások között találjuk az ártúllépést, az áruzsorát, a munkabér-uzsorát, az árdrágító üzérkedést, az áruelvonást és az árdrágító csalárdságot. Részletesen lásd: Angyal, 1941. 59–129.

visszaélésekre szabott büntetést, és azok közül sem mindegyikre. Így például a láncolatosságot, az árdrágítást,³¹² az árucsempészséget nem, vagy csak kihágásként büntette. Márpedig a háborút követő békeidőszakban ezen ügyek száma nőtt meg.³¹³

1920. április 10-én lépett életbe az rendelet, amely alapján rendőri felügyelet alá helyezhették, a velük közös háztartásban élőkkel együtt rendőrhatalósági őrizetbe vehették, a lakóhelyükről kitilthatták és internálhatták azokat, akik a közellátás rendjét veszélyeztető árufelhalmozással, lánckereskedéssel, árdrágítással, tiltott valutaüzérkedéssel foglalkoztak, vagy általában a közellátásra és legális kereskedelemre vonatkozó hatósági rendeleteket és intézkedéseket kijátszották vagy kijátszani törekedtek.³¹⁴

Az árdrágítás büntetőjogi üldözése így tehát nemcsak, hogy túlélte a háborút, de az árdrágító visszaélésekről szóló 1920. évi XV. törvény,³¹⁵ minden addiginál súlyosabb fő- és mellékbüntetésekkel fenyegette az elkövetőket, a társadalom elleni bűncselekményként tartva számon az árdrágító visszaéléseket, amelyekkel a „közgazdasági élet tisztességes színvonalát támadták meg”.³¹⁶ Az addig a rendőri büntetőbíróóságok által, közigazgatási eljárás keretében lefolytatott eljárások átkerültek a királyi bíróság keretében szervezendő úzsorabíróság (mint szakbíróóság) hatáskörébe. Jóllehet törvény indoklásában hangsúlyozták, hogy az árak alakulását gazdasági tényezőket nem lehet büntetőjogi rendelkezésekkel szabályozni – „a büntető rendelkezéseknek nem lehet hivatásuk, hogy a gazdasági élet bajait orvosolják; a büntető rendelkezések kizárólag azok ellen az erkölcsileg is elítélendő bűnös visszaélések ellen fordulnak, amelyek gazdasági életünk hiányait kihasználva az áremelkedést, a gazdaságilag igazolt okoktól teljesen függetlenül, bűnösen fokozzák” –,³¹⁷ mégis nyolcféle elkövetési magatartást rendeltek büntetni: az ártúllépést, az áruzsorát, a munkabéruzsorát, az üzérkedést,

³¹² Az áru rendes forgalmi útja az volt, ha az a termelőtől a nagykereskedőhöz, ettől a kiskereskedőhöz, a kiskereskedőtől pedig a fogyasztóhoz jutott. Ezen láncolatot megzavarta, ha az áru ezen út során más kezén is átment, mert minden egyes közbenső továbbadás az áru vételárát a fogyasztó rovására drágította. Aki tehát magát az áru „rendes forgalmi útjába beiktatta” és így az áru rendes forgalmát annak megdrágítására alkalmas módon megzavarta, árdrágító üzérkedésben volt bűnös.

³¹³ Angyal, 1941. 61–62.

³¹⁴³¹⁴ A m. kir. belügyminiszter 1920. évi 4.352. int. sz. rendelete a budapesti főkapitányhoz, valamennyi kerületi főkapitányhoz és valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez, az állam biztonsága vagy a társadalmi rend és béke szempontjából, valamint a közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, úgyszintén gazdasági okokból káros egyének rendőri felügyelet alá helyezéséről, őrizetbe vételéről és internálásáról. Magyarországi Rendeletek Tára, 1920. 674.

³¹⁵ 1920. évi XV. törvénycikk. Kihirdetve: 1920. július 16.-án. Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000015.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38> (Utolsó letöltés: 2019. 08.28.)

³¹⁶ Angyal, 1941. 65.

³¹⁷ Indoklás „az árdrágító visszaélésekről” szóló törvényjavaslathoz. Melléklet a 38. számú irományhoz. Nemzetgyűlési Irományok, 1920.a. 251.

az áruelevonást, az árucsempészetet,³¹⁸ a közszükségleti cikk eladásának megtagadását és az árdragító csalárdságot. A törvény alapesetben vétségként, súlyosabb esetben büntettként határozta meg³¹⁹ és akár három évig terjedhető fogházzal, továbbá nagy összegű – maximum százezer koronányi – pénzbüntetéssel, az elkobzás intézményének alkalmazásával és kiterjesztésével,³²⁰ büntett esetében az államkincstár javára megállapítható vagyoni elégtétellel, hivatalvesztéssel, a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével fenyegette azt, aki közszükségleti cikkek³²¹ esetében a hatósági árnál magasabb árat követelt, vagy azzal árdragításra alkalmas módon üzérkedett. Az elítélt iparigazolványát egy és öt év közötti időtartamra bevonhatták, alkalmazták a kitiltás mellékbüntetését, valamint minden esetben elrendelték az ítélet hírlapokban és falragaszok útján való közzétételét, az elítélt költségén, akinek a saját üzlete ajtaján vagy kirakatában is ki kellett fél évre függeszteni egy büntetést jelző táblát. Mindezekon felül, ha az árdragítást közvetítő követte el, nagykorúként 10-25, fiatakorúként 5-25 vesszőbüntetésre is számíthatott.³²²

A bírói gyakorlat szerint ráadásul nem kellett, hogy egy adott termék ára valóban drágább legyen, elegendő volt az arra irányuló szándék.³²³

³¹⁸ Az árucsempészetet az 1924 évi XIX. tc. 178. (§) 2 bekezdése 1926. július 1-től hatályon kívül helyezte. Innentől fogva az árucsempésztet ütköző vámjövődéki kihágásként kellett büntetni (1924 évi XIX. tc. 164. §)

³¹⁹ A törvény három esetben büntetté minősítette a cselekményt: 1. ha az a közellátás érdekét súlyosan veszélyeztette; 2. üzletszerű elkövetés esetében; 3. ha az elkövető korábban már szabadságvesztés büntetéssel büntetve volt, árdragító visszaélés büntette avagy vétsége miatt.

³²⁰ Az elkobzás akkor is alkalmazhatóvá vált, ha magát a bűnvádi eljárást az elkövető halála, távolléte, ismeretlen helyen tartózkodása vagy egyéb ok miatt nem lehetett megindítani vagy lefolytatni.

³²¹ A közszükségleti cikk fogalmát az 1920. évi XV. tc. nem határozta meg. Arra az 1923. november 6.-án kiadott – T. 360/171 sz. –, valamint a november 26.-án kiadott – T.367/171 igazságügy miniszteri utasítás adott iránymutatást, kimondva, hogy a közszükségleti cikk alatt a törvény olyan termékeket ért, amelyekre „*az átlagos viszonyok közt élő ember mindennapi életében és foglalkozásában közönséges szükségleteinek kielégítése végett általában rászorul... Nem tartoznak ide az úgynevezett fényűzése cikkek vagyis az olyan termékek amelyek az átlagos életviszonyok szempontjából a közönséges szükségletek mértékét meghaladják*”. Angyal, 1941. 67. A közszükségleti cikk fogalmát a későbbiekben is a bírói gyakorlat dolgozta ki. A Magyar Királyi Kúria a gépszönyegek és vég vászon ára kapcsán indított eljárásban hozott B. II. 272/1934. sz. ítéletében például megállapította, hogy „*a közszükségleti cikk [...] olyan áru, amelyet minden a kultúra általános színvonalán álló ember az élet rendes körülményei között, tekintet nélkül társadalmi állásra, műveltségre és vagyoni viszonyaira, használhat*”. VARGA, 2017. 83–93. A királyi kúria elvi határozata szerint közszükségleti cikk volt továbbá például a női ezüst karóra (Büntetőjogi Határozatok Tára – B.H.T. – 6735/1938), a lakkcipő (B.H.T. 4667/1931), a 0-ás lisztből készült fehér és komlós kenyér (B.H.T.2685/1933), a zsír, hárj, hús (B.H.T. 5762/1938.)

³²² 1920. évi XXVI. tc. a vagyon, az erkölcsiség és a személyiség hatályosabb büntetőjogi védelméről. Az 1920. szeptember 29.-én kihirdetett törvény ezt a rendelkezést hatályon kívül helyezte, ugyanakkor szigorításokat is tartalmazott az árdragító visszaélések büntetésével kapcsolatban: öt évre emelték a kiszabható börtönbüntetés és ötszázezer koronára a maximális pénzbüntetés mértékét. 7.–8. §.

³²³ „*Az üzérkedésnek mint veszélyeztető cselekménynek nem tényálladási eleme az illető cikk drágulásának valóságos bekövetkezése, hanem csak az hogy az üzérkedés alkalmas legyen az árdragításhoz. Márpedig nem kétséges, hogy a 9 koronás napi árak mellett a tejterméknek 16 koronás áron való elárverezése, illetve megvétele alkalmas a tej árának drágítására.*” Magyar Királyi Kúria B. II. 5010/1923. Közli: Kisfaludy, 1942. 59.

Ugyanakkor a közszükségleti cikkek „batyuzás” elnevezés alatt ismert beszerzési módja továbbra sem esett az árdragító üzérkedés kategóriájába.³²⁴ Mivel *„egyres közszükségleti cikkeknek ily módon való beszerzését a gazdasági viszonyok igazolják és a batyuzás a fennálló szabályok korlátai között a saját szükséglet kielégítésére szolgál, vagy ha az más részére történik is, de nem árdragításra alkalmas igazolatlan nyerészkedésre és mások szorult helyzetének kihasználására irányul.”*³²⁵

A feszült nemzetközi helyzetben, 1939. március 11-én fogadta el a Nemzetgyűlés a honvédelemről szóló törvényt (Htv.),³²⁶ amely kimondta, hogy a kormány háború vagy annak közvetlen veszélye esetén kivételes hatalommal is élhet és minden olyan intézkedés megtehető, amely *„a rendkívüli viszonyok által előidézett helyzetben a honvédelem érdekében elkerülhetetlenül szükséges.”*³²⁷ A kormányzat a Htv. felhatalmazásai alapján 1939 nyarára elkészítette azokat a jogszabályokat, amelyek háború esetén irányadókká váltak. A rendeletek – amelyek kibocsátására Teleki Pál miniszterelnöknek a nemzethez intézett kiáltványa szerint a *„közbéke és a gazdasági élet folytonosságának fenntartása”* érdekében volt szükség – szeptember 2-án léptek hatályba. Azon túl, hogy ezen rendelkezések korlátozták a gyülekezési és az egyesülési jogot, alkalmazhatóvá tették a kitiltást, a rendőrhatalom felügyeletet, szabályozták a nyersanyagok és termékek előállításának, forgalmazásának, felhasználásának feltételeit, valamint a honvédelmi munkakötelezettséget, szóltak a meghatározott anyagkészletek zár alá vételéről és a közszükségleti cikkek árának kötelező megállapításáról is.³²⁸ Azt, hogy mely iparcikket kell közszükségleti cikkeknek tekinteni, kétség esetén az árellenőrzés országos kormánybiztosa állapította meg. A bírói gyakorlat közszükségleti cikkeknek minősítette általában az élelmiszeri cikkeket, az összes ruházati cikket, a világító eszközöket, a háztartási cikkeket, a gyógyszereket a tüzelőanyagot és ipari nyersanyagokat, így az aranyat, ezüstöt, fémet, továbbá az élőállatokat, az építőanyagot, és az élvezeti cikkek közül azokat, amelyeket *„széles néprétegek fogyasztottak”*: így a sört, bort, pálinkát, rumot, konyakot, dohányt, szivart, szivarka gyártmányokat, valamint a szódavizet.³²⁹ A második világháború első éveiben tehát a kormány nagymértékben korlátozta a magánszemélyek gazdálkodását és fogyasztását, de hiányzott a korlátozások megszegőinek büntetőjogi

³²⁴ Ennek az 195 utáni megítélés szempontjából lesz jelentősége, amikor erre a törvényre hivatkozva ítélik el a „batyuzókat” árdragító visszaéléseit.

³²⁵ Az 1920. évi XV. tc. indoklása. Nemzetgyűlési Irományok 1920. 250–262.

³²⁶ 1939. évi II. tc.

³²⁷ 1939. évi II. tc. 141. §.

³²⁸ Nánási, 2009. 252–253.

³²⁹ Angyal, 1941. 61.

büntetéséről szóló rendelkezés. Ezeket a cselekményeket csak kihágásként lehetett büntetni,³³⁰ vagy közigazgatási határozattal internálni az árdrágítókat.

Ez történt 1943-ban egy decsi illetőségű nagykereskedővel, Bársony Jánossal, akit azzal vádoltak meg, hogy tíz mázsa kukoricát áron felül értékesített. Emiatt őt – a szekszárdi alispáni hivatal javaslatára – árdrágítás miatt internálták. Bársony, mialatt a szekszárdi királyi törvényszéki fogházban várta az internálási határozat végrehajtását, 1943. január 10-én felülvizsgálati kérelmet intézett Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter felé, amelyben igazolni próbálta, hogy nem követett el bűncselekményt. Tette mindezt úgy, hogy árdrágítással vádolt egy másik kereskedőt, Császár Jánost, továbbá rágalmozásért feljelentette Tihanyi József csendőrtiszt-helyettest, és Nánási Pál főjegyzőt. A felülvizsgálati kérelemben magát az akkori rendszer híveként írta le, aki saját jelzője szerint a „*decsi zsidóság hóhéra*”. A levéltári iratokból nem derült ki, hogy Bársony Sándor felülvizsgálati kérelmét a belügyminiszter hogyan ítélte meg, az ügy a háborút követően egészen más fordulatot vett.³³¹

Ahogy az ellátási gondok egyre súlyosbodtak, emiatt az árdrágítókkal szemben is mind szigorúbban kívántak fellépni. E célból léptették életbe *A nemzeti gazdálkodás rendjét zavaró egyes cselekmények szigorúbb büntetéséről* rendelkező 1944. évi VI.tc-t, amely büntettként akár tíz évig terjedhető fegyházbüntetéssel sújtotta az árdrágító visszaélés elkövetőjét.³³²

Az árdrágító visszaéléseket tehát az 1920-as évektől kezdve, mind szigorúbban szankcionálták, s e gyakorlat fenntartását 1945 után ismét a gazdasági válsághelyzettel indokolták. A háborút követően a leromlott gazdasági helyzet és a készletek szűk volta készletgazdálkodást tett szükségessé. Ez azt jelentette, hogy az ipari és részben mezőgazdasági nyersanyagokat és késztermékeket az állam zárolta és ezekhez csak kiutalás, a fogyasztási cikkek nagy részéhez pedig csak jegy útján lehetett hozzájutni.³³³ A hiperinfláció 13 hónapja azután pedig a végletekig eltávolította egymástól az ár- és jövedelem viszonyokat. Ezért a stabilizáció érdekében új ár- és jövedelemarányok kialakítására volt szükség, amelyet a hatósági

³³⁰ Wiener, 1982. 767.

³³¹ A felülvizsgálati kérelmet 184.891/1943. számon iktatták, és azt a háborút követően a szekszárdi rendőrkapitányság politikai osztálya alkalmasnak ítélte arra, hogy megfogalmazójával szemben eljárást indítson. Az ügyet 1945. július 30.-án a népbünyészségnek adták át, ahol népellenes bűncselekmény miatt emeltek vádat Bársony ellen, amely alapján a szekszárdi népbíróság 3 év börtönre és 5 évi politikai jogvesztésre ítélte. 1948. június 22.-én szabadult. ÁBTL 3.1.6. P-643. Bársony János ügye

³³² Kihirdetve: 1944. február 18. A törvény 1–7. §.-ai *Az árdrágító visszaélésekről* szóló 1920. évi XV. tc-ben foglalt tényállásokhoz, valamint *A közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények büntetéséről* szóló 1941. évi X. tc. egyes szakaszaihoz fűztek súlyosabb szankciókat. Öt éven belüli ismételt elkövetés esetén a büntetés öt évig terjedő börtön, húszezer pengő meghaladó illetéktelen nyereségszerzés, vagy üzletszerű elkövetés esetén öt évig terjedhető fegyház, míg a közellátás súlyos veszélyeztetése esetén tíz évig terjedhető fegyház volt. A mellékbüntetések – elkobzás, vagyoni elégtétel, az ítélet hirdetemény útján történő közzététele, stb... – is hatályban maradtak.

³³³ Wiener, 1982. 768.

ármegállapítás útján valósítottak meg. Az új árrendszer felépítése a mezőgazdasági árszint meghatározásával kezdődött, ezt követte a vasúti fuvardíjak, majd a lakbérek rögzítése.³³⁴ Az ipari árak zömét az Országos Anyag- és Árhivatal rögzítette fix ár meghatározásával, míg az áralakulás irányítása, ellenőrzése, valamint az ezzel kapcsolatos intézkedések megtétele a közellátásügyi miniszter hatáskörébe tartozott.³³⁵ Néhány fontos kivételtől eltekintve,³³⁶ ő állapította meg az áruk és a gazdasági jellegű szolgáltatások tájékoztató árát, irányárát, illetve összeállította mindazoknak a cikkeknek és szolgáltatásoknak a jegyzékét, amelyeket csak előzetes ármegállapítás után lehet forgalomba hozni, illetőleg amelyekért csak az előzetesen megállapított ár vagy díj volt felszámítható.

Ezzel párhuzamosan a bérek kiigazítására is sor került: a Magyar Gazdaságkutató Intézet nemzetijövedelem-számításai, vagyis a munkateljesítmények, valamint a jóvátételi és újjáépítési igényekkel is terhelt nemzeti jövedelem alapján úgy döntöttek, hogy aki a háború előtti teljesítmény háromnegyedét eléri, annak a jövedelme a háború előtti fele lesz, a magán- és köztisztviselői fizetések reálértékét pedig a munkabéreknél alacsonyabbra tették.³³⁷ A bérszínvonal rögzítését követően alakultak ki az ipari termelői árak.³³⁸

A kapcsolódó büntetőjogi intézkedéseket radikálisan szigorították: árdrágító visszaélés büntette esetében halálra lehetett ítélni azt, aki a közellátás érdekét súlyosan veszélyeztette.³³⁹ Aki pedig a közellátásügyi miniszter által megállapított legmagasabb vagy legalacsonyabb árat túllépte, vagy engedély nélkül árat, díjat emelt, illetve aki csak előzetes ármegállapítás után

³³⁴ Botos, 2016. 202.

³³⁵ 9.690/1945. M. E. sz. rendelete, A közellátási miniszter árszabályozó hatásköre tárgyában. MK 1945/153. sz. október 17. A rendelet értelmében a közellátásügyi miniszter állapította meg „mindennemű áru és gazdasági jellegű szolgáltatás tájékoztató árát (irányárát), legmagasabb vagy legalacsonyabb árát, illetőleg díját; továbbá megállapíthatja mindazoknak a cikkeknek és szolgáltatásoknak a jegyzékét, amelyeket csak előzetes ármegállapítás után lehet forgalomba hozni, illetőleg amelye kért csak az előzetesen megállapított ár, illetőleg díj számítható vagy amelyek árának (díjának) emelése csak külön engedély alapján lehetséges” (2. §), ezen felül kereskedői haszonkulcsokat állapíthatott meg, bármely vállalatot állandó árellenőrzés alá vonhatott (6. §), ezekhez a vállalatokhoz árellenőröket rendelhetett ki. Az állandó árellenőrzés ellátásával kapcsolatos költségeket a miniszter állapította meg és az adott vállalat fizette meg. Minden vállalat kötelezhető volt továbbá arra, hogy „árkiegyenlítés céljaira”, egy állami számlára fizesse be bevételi, illetőleg nyereség-többletét, akkor is, ha a már raktáron lévő készletek tekintetében következett be, sőt, akkor is, ha a nyereségtöbblet „olyan módon keletkezett, hogy a hatóság közérdekből az önköltség és a méltányos haszon összegénél magasabb ár (díj) felszámítását engedélyezte vagy rendelte el” (7. § (1.) e. pont)

³³⁶ Pl. tisztviselői fizetések, a munkabérek meghatározása, a közszolgáltatások (adók, illetékek, díjak, vámok, stb.), a vasúti és hajózási, polgári és légi fuvarozási, vagy a postai díjak kiszabása, valamint a rizs, a cukor, az egyedárúságok, a gyógyszerek és gyógynövények, továbbá a hírlapok, folyóiratok, könyvek és más nyomdai termékek fogásztól árának megállapítása.

³³⁷ A munkabéreket és a fizetéseket az arányok kialakítását követően előbb pengőben állapították meg, majd azt hármas szorzóval számították át forintra.

³³⁸ Botos, 2016. 201–202.

³³⁹ 6.730/1945. M. E. sz. rendelet, az árdrágító visszaélések büntetésének szigorítása tárgyában. Magyar Közlöny, 1945/106. szám.

forgalomba hozható árukat ilyen ármegállapítás nélkül forgalomba hozott, enyhébb esetben kihágás miatt 6 hónapig terjedhető elzárással és pénzbüntetéssel volt büntethető.³⁴⁰

A büntetési tételek tehát szigorodtak, és a rendőrség is nagy erőket csoportosított át az ügyek felderítésére, azonban a kommunista párt részéről továbbra hiányolták a radikális ítéletek kihirdetését, amint arról a Szabad Nép című pártlap is írt: *„Mi történt itt? Hogy van az, hogy eddig 447 árdrágítási ügyet tett át a gazdasági rendőrség az államügyészre, és mindössze 50 ügyet intézett el az államügyészre? Ötven ügyet áttettek az uzsorabíróságra, de ítélet még csak egy esetben hangzott el.”*³⁴¹

Az év végéig 300 ügyben tűztek ki tárgyalást és egy részükben ki is hirdették az ítéletet, amelyek között csak 7 felmentés volt. 1946 első negyedében közel ezer árdrágító, valutázó ügyét tárgyalták az uzsoratanácsok. Rögtönítélő bíróság elé pedig 84 embert állítottak, közülük 57-en fegyházbüntetést kaptak, húsz embert halálra ítélték és kivégeztek, kettőt felmentettek, a többiek ügyét a rendes bírósághoz tették át.³⁴²

Az uzsorabíróságok ítélkezése és statáriális eljárás sem hozta meg a várt eredményeket. A bűncselekmények számát ugyan sikerült némileg visszaszorítani, de a kiszabott büntetések a nehéz gazdasági helyzet közepette az iparban és a mezőgazdaságban az áruhiányt alig tudták enyhíteni.³⁴³

A forint bevezetését követően az árak és bérek közötti aránytalanságok, a lakbérek és a közüzemi díjak magas szintje továbbra is jelentős problémát okozott, amit mutat, hogy nemcsak, hogy újra megjelentek a kosztkamatok,³⁴⁴ de ezek éves szintje elérte a 40-80 százalékot. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy az 1946-os tavaszi-nyári termés elmaradt az igények mögött és a begyűjtött mennyiség sem érte el a tervezettet. A lakosság a téli hónapokban a szükségletei harmadát csak a feketepiacon tudta megvásárolni. Így a kereslet-kínálat szabályai alapján, az áruhiány miatt 1946 októberét követően a feketepiaci árak a hivatalos árakhoz képest emelkedni kezdtek,³⁴⁵ amint arról a politikai rendőrség vezetőjének, Péter Gábornak a napi parancsa is beszámolt: *„Az utóbbi időben, különböző árucikkeknél, de főleg az élelmiszereknél bizonyos mérvű áremelkedés tapasztalható. Tekintettel arra, hogy ezek*

³⁴⁰ 9.690/1945. M. E. sz. rendelet, a közellátásügyi miniszter árszabályozó hatásköre tárgyában. Magyar Közlöny, 1945/153. szám.

³⁴¹ Szabad Nép, 1945. november 11.

³⁴² Demokrácia, 1946. május 26.

³⁴³ Kovács, 1987. 21.

³⁴⁴ Heti kamatra nyújtott kölcsön.

³⁴⁵ A mezőgazdasági termények tekintetében egy hármas árrendszer alakult ki: a beszolgáltatás alá vont termékeknek hatóságilag megállapított átvételi ára volt, a beszolgáltatott mennyiségen felüli termékeknek rögzített szabadpiaci ára, és azokban az esetekben, ahol a szabadpiaci forgalmazást tiltották, kialakult egy feketepiaci ár. Botos, 2016. 205.

az áremelkedések nagy mértékben alkalmasak arra, hogy a forint értékét és a dolgozó társadalomnak a forintba vetett bizalmát megingassák, az egész demokratikus társadalom megmozdult a forint védelme érdekében. Jó pénzüink megvédése rendészeti vonalon elsősorban a rendőrség feladata. Miután a kormányzat az árucikkek egy részének legmagasabb hatósági árát, más részének pedig irányárát állapította meg, ezért a feladatnak első része ezen maximális árak és irányárak ellenőrzése.”³⁴⁶

A kialakult helyzetet az MKP egyrészt eszközként próbálta felhasználni a hatalomért folyó küzdelemben, másrészt továbbra is a büntetőjogi eszközök szigorításában látták a megoldás kulcsát. 1946-ban a 8.800-as rendelet foglalkozott részletesen az árdrágító visszaélések meghatározásával és büntetésével,³⁴⁷ és ennek során nemcsak a hatóságilag megállapított ár túllépését rendelte szankcionálni, hanem a „méltányos hasznot meghaladó” nyereséget is, azoknak az áruknak illetve szolgáltatásoknak az esetében – a rendelet értelmében az árucikkal egy tekintet alá esett a lakás vagy más helyiség bérbeadása is –, ahol csak a haszonkulcs volt megállapítva.³⁴⁸ Ezen felül a rendelet alapján üzérkedőként büntették, ha valaki iparjogosítvány nélkül bármilyen árucikkal kereskedett.

Már ezen rendelet alapján ítélte meg a debreceni uzsorabíróság egyesbírája özv. Bene Imréné ügyét, aki 1946. augusztus 9-én a derecskei piacon öt kg vöröshagymát akart eladni, 40 fillér/kg áron, amikor is a 91.360/1946 KM. sz. rendelet szerint a vöröshagyma legmagasabb ára aznap, az egész ország területén 16 fillér volt. Benené fél kilónyi hagymát már eladott, így 20 fillér jövedelemre szert tett, amikor az árakat ellenőrző rendőr tetten érte, és az áruval együtt a rendőrségre előállította és eljárást indított ellene. Az asszony hiába védekezett azzal, hogy a piacon nem látta kitűzve a hagyma hatóságilag megállapított legmagasabb árát és csak a többi eladótól informálódott, mert a derecskei államrendőrség járási kapitányságának a főtárgyaláson ismertetett jelentése szerint, „*a derecskei piacon a hagyma eladói ára feltűnő helyen felállított ártáblázaton ki volt tüntetve.*”³⁴⁹ A bíróság úgy ítélte meg, hogy a vonatkozó jogszabály nem

³⁴⁶ ÁBTL 1.1. 268/1946. sz. napi parancs.

³⁴⁷ Így árdrágító visszaélést követett el, aki az árucikkéért a hatóság részéről megszabott legmagasabb árnál magasabb árát, vagy ezt meghaladó egyéb értékű ellenszolgáltatást követelt, kötött ki, fogadott el, ajánlott vagy ígért. Olyan árucikkért, amelynek legmagasabb árát a hatóság nem szabta meg, olyan árát vagy egyéb ellenszolgáltatást követelt, amely a „méltányos hasznot meghaladó” nyereséget foglalt magába. Árucikkal árdrágításra alkalmas módon üzérkedett, különösen úgy, hogy az árucikk árát az árunak a fogyasztóhoz juttatása végett nem szükséges közbeeső kereskedéssel drágította (láncolás). A forgalomba hozatal céljára kiadott árucikket elrejtett, eltitkolt, forgalomba hozataltól visszatartott, a termelést vagy a vele való kereskedést korlátozta vagy megszüntette (áruelvonás) Árdrágító visszaélést követett el az is, aki az ármegállapításnál valótlan adatokat tárt a hatóság elé.

³⁴⁸ A hatóság által megállapított haszonkulcs bármekkora túllépésével elért – vagy akár csak célba vett – nyereség minden esetben a méltányos hasznot meghaladó nyereségnek számított.

³⁴⁹ A legfontosabb közszükségleti cikkek legmagasabb hatósági árát minden kereskedő valamint a csarnokok kötelesek voltak un. Hatósági jegyzékbe foglalva jól látható helyen kifüggeszteni. Maximális ára volt pl. a

tudásával védekezni nem lehet, ezért a vádlottat bűnösnek mondták ki a 8.800/1946 M.E. sz. rendelet 1.§ 1.pontjának 1.tételébe ütköző és ugyanezen rendelet 10.§.-ának (1). bekezdése szerint minősülő árdragító visszaélés vétségében, amely miatt 1946. november 21-én 1 hónapi fogházbüntetésre ítélték.³⁵⁰ A debreceni ítélőtábla pedig Bene Imréné semmisségi panaszát alaptalannak találta és 1946. december 27-én elutasította.³⁵¹

A 8.800-as rendelet szélsőséges szigorának alapját egyrészt az adta, hogy a jogalkotó a közszükségleti cikkek helyébe immár az általános árucikket helyezte, másrészt az árdragítások akkor voltak „csak” vétségnek tekinthetők – és három évig terjedhető fogházzal büntetendők –, ha az elkövető *„elenyészően csekély összegű illetéktelen nyereséget ért el vagy a cselekményt csekély termény- vagy termékmennyiség tekintetében követte el.”* Ez történt 1946. szeptember 5-én, amikor a kispesti piacon árusító özv. Jaskó Józsefné úgy próbálta eladni a paprikáját, hogy közben igyekezett rávenni a vevőket arra, hogy vásároljanak paradicsomot is. A bíróság ezt a tettet – amelyet egyébként Jaskó Józsefné tagadott, de vele szemben három „érdektelen” tanú eskü alatt tett vallomása állt, amelyek alapján a bíróság bizonyítottan vette az ügyet –, árdragításként értékelte. Szerintük a piaci árus a paprikát *„a cikk drágítása végett a forgalomtól visszatartotta, illetve a vele való kereskedést korlátozta azáltal, hogy annak kiadását paradicsomvásárláshoz kötötte, több alkalommal, de egységes akaratelhatározással.”* Emiatt a pestvidéki uzsorabíróság egyes tanácsa december 8-án özv. Jaskó Józsefnét 300 forint pénzbüntetésre ítélte,³⁵² amelyet az ítélet közlésétől számított 15 napon belül kellett – végrehajtás terhe mellett – befizetni. Az összeget behajthatatlanság esetén 5 forint /nap, azaz hatvan napi fogházra kellett váltani. Az ítéletben a bíróság súlyosbító körülményként értékelte, hogy az elkövető tagadta a tettet, viszont az általa elérni kívánt *„illetéktelen nyereség”* olyan csekély összegű volt, hogy büntettként azt nem lehetett értékelni.³⁵³

---

burgonyának, babnak, cukornak, tojásnak, zsírnak, lisztnek és kenyérnek – bár e két utóbbi egyáltalán nem kerülhet kereskedői forgalomba, ezeket csupán hatósági jegyre lehet kiszolgáltatni. Az idénycikkek – pl. zöldségek, gyümölcsök árait a közellátási hatóságok nem maximálták, hanem csak irányarat határoztak meg, de ezek túllépéséről is jelentést kellett küldeni a Gazdasági Rendszeti Osztály (GRO) számára.

A rendőrök kötelesek voltak a hozzájuk forduló panaszost a gyanúsított áruhoz kísérni, ahol az utóbbi személyes adatainak részletes felvétele után feljegyezték az árdragításra, áru-túllépésre vonatkozó adatokat. Ezek minden esetben tartalmazták árucikk megnevezését, amellyel az árdragítást elkövették, a mennyiségét, valamint azt az árat, amelyet a gyanúsított az áruért kért. Ezután a helyi rendőrkapitányságra a gyanúsítottat bekísérték. ÁBTL 1.1. 268/1946. sz. napi parancs.

³⁵⁰ A debreceni uzsorabíróság B.4914/1946–2 sz. ítélete HBML XXV.2/d.1.d. – B. III.1751–3/1946. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár anyagából felhasznált iratokat az Órváros Debrecen Közalapítvány portáljáról töltöttem le. www.orvaros.hu > *portal* > *letolt* (Utolsó letöltés: 2019.07.16.)

³⁵¹ A debreceni ítélőtábla B. III. 1751/1946/3 sz. ítélete HBML XXV.2/d.1.d. – B. III.1751–3/1946.

³⁵² A 8.800/1946 M. E. sz. rendelet 1. §. 4. pontjába ütköző (árdragítás), és a 10. §. I. bek. szerint minősülő (vétség) miatt

³⁵³ A Pestvidéki uzsorabíróság B. 23882/1946/2. sz. ítélete. BFL XXV. 4.a. 5830/1951.

A 8.800-as rendelet minden mást büntettnek sorolt és alapesetben öt, minősített esetben akár tíz évig terjedhető fegyházig, sőt, a gazdasági rend érdekeit rendkívül súlyosan sértő, vagy üzletszerű elkövetés esetében, egészen a halálbüntetésig és a teljes vagyonelkobzásig terjedhető büntetőjogi szabályokat rendelt hozzá.³⁵⁴ Ez utóbbi során az iránt is intézkedtek, hogy ha az elítélt a vagyonát ismerősére vagy családjára ruházta át, akkor az új tulajdonossal szemben léphessen fel az állam.

1946. november 30-án a kormány a legszigorúbban büntetendő esetekre kiterjesztette a statáriumot.³⁵⁵ Ennek értelmében december 2-ától bárkit, akit az ország területén árdrágításon vagy csempészésen értek, rögtönítélő bíróság elé állíthattak. A statáriális tárgyalások lefolytatására a budapesti büntetőtörvényszéken két tanácsot állítottak fel, Roos Lajos tanácselnök, illetve Deák Géza törvényszéki bíró vezetésével – korábban mindketten uzsorabírói ügyeket tárgyaltak. Ezen felül intézkedés történt, hogy a még folyamatban levő árdrágítási ügyeket mielőbb lezárják, amely miatt Budapesten összesen négy tanács és több egyesbíró ítélkezett az árdrágítók ügyében, valamint az uzsorabírói ügyeket intéző ügyészek számát nyolcra emelték. A statáriumra és az ügymenet gyorsítására vonatkozóan a vidéki államügyészségek is szigorú utasítást kaptak. Az igazságügyi minisztérium táviratban értesítette az ország 22 vidéki törvényszékét, ahol ezt követően mindenütt felállítottak egy-egy statáriális tanácsot, így tehát a budapestivel együtt 24 rögtönítélő tanács ítélkezett az árdrágítók és csempészek felett, amelyek nemcsak halálos ítéleteket hozhattak, de a kiszabható legkisebb büntetés tízévi fegyház volt.³⁵⁶

1947 elején már közel négyszáz nyomozó, huszonegy rendőrtiszt, tizenegy államügyész, hat árdrágító tanács és négy egyesbíró foglalkozott az árdrágítási ügyekkel. A féléves statisztika szerint a GRO tízezer gyanúsítottat hallgatott ki, az ügyek felében 1947 februárjára már döntés is született. Ezer ember került a Markó utcai fogházba, a többieket jórészt internálták, rendőri felügyelet alá helyezték vagy közmunkára vették őket igénybe. A kávéházi és tőzsdei razziaik során mintegy négyezer gyanúsítottat állított elő a gazdasági rendőrség, legtöbbjük esetében a toloncügysztyály döntött és internálta őket.³⁵⁷

Árdrágító visszaélések (és a közellátás veszélyeztetése miatt) 1948-tól – a 8.800/1946. M. E. sz. kormányrendeletre hivatkozva – tömegesen kerültek börtönbe kisiparosok, parasztok,

³⁵⁴ 8.800/1946 M. E. sz. rendelet 9. §. (4). bek.

³⁵⁵ A 23.700/1946. kormányrendelet – a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában – rögtönbíráskodás alá vonta az árdrágító visszaélések és a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények mindazon eseteit, amelyek a 8.800/1946. ME. sz. rendelet 9. § (4) bekezdése értelmében halállal voltak büntetendők. MK 1946/274. szám, november 30.

³⁵⁶ A Reggel, 1946. december 2.

³⁵⁷ Az adatokat a Demokrácia 1947. február 23-iki száma közölte.

kiskereskedők.³⁵⁸ Ahogyan ez a következő esetben is történt. Nádudvaron a Futó-család hengermalmot üzemeltetett, amely a háború alatt és az azt követő gazdasági válság idején – köszönhetően elsősorban az őrlésre és a terménymennyiségre vonatkozó korlátozó intézkedéseknek –, a csőd szélére került. 1947 augusztus elején ifj. Futó Imre, miután hazatért a szovjet hadifogságból, átvette apjától a malom üzemeltetését. Ekkorra már nemcsak a köztartozások és az O.T.I.³⁵⁹- hátralékok jelentettek gondot, de a munkások béreit sem tudták kiegyenlíteni, nem beszélve a javítási munkálatok és az esetleges beruházások fedezethiányáról. Azért, hogy a család, és az ott dolgozó alkalmazottak megélhetését biztosító malmot megmentse, ifj. Futó Imre a termelés, így a bevételek fokozása mellett döntött. Ez azonban az őrlések állami korlátozása miatt legálisan nem volt lehetséges. A malomnak azonban volt kapacitása, a fejenként hivatalosan felvehető lisztmennyiség pedig a napi kenyérszükségletet nem fedezte, így a kereslet és a kínálat találkozott, és megkezdődtek az engedély nélküli őrlések és a liszt feketén történő árusítása.

Az így szerzett bevételeket azonban hivatalosan lekönyvelni sem lehetett, hiszen a pénztárkönyvbe csak a legális jövedelmek kerülhettek be, Futó ezért kettős nyilvántartást vezetett – a nyomozás során ezeket a könyveket is lefoglalták, az abban szereplő adatok alapozták meg a vádat. Az eljárás során ifj. Futó Imre minden felelősséget magára vállalt, így próbálva menteni családtagjait – főként édesapját – és a munkatársakat. A per során nemcsak a malom üzemeltetőit, de azokat is az eljárás alá vonták, akik a maguk számára akár csak kisebb mennyiségű lisztet örökltek. Az uzsorabíróság 1947. november 12-én ifj. Futó Imrét halálra, az apját öt évi fogházra, a testvérét és három másik vádlottat tíz évi fogházra ítélte.³⁶⁰ Az elítéltek semmisségi panasszal éltek, melynek folytán a debreceni ítélőtábla 1948. február 11-én az eredeti ítéletet jelentősen megváltoztatta: ifj. Futó Imrét a vádak egy része alól felmentették, és összbüntetésül hat évi fegyházbüntetésre ítélték. Id. Futó Imre hat hónapi fegyházbüntetést kapott, a négy másik vádlottat felmentették.³⁶¹

Az 1950 előtti jogértelmezés szerint az árdrágító üzérkedés pusztán az árszínvonalat sértő támadás volt, ahol az üzérkedő a kereslet és a kínálat megbomlott egyensúlyát kihasználva

³⁵⁸ Kovács, 1987. 20.

³⁵⁹ Országos Társadalombiztosítási Intézet

³⁶⁰ Az uzsorabíróság az ítéletben kikötötte továbbá, hogy abban az esetben, ha ifj. Futó Imre halálbüntetését szabadságvesztésre változtatnák át, akkor a 8.800/1946 M. E.sz. rendelet 11.§. alapján mellékbüntetésként 10 évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlatának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére, továbbá a 12.§. alapján 500 Ft. vagyoni elégtétel megfizetésére, a 12.§.2. bekezdése alapján Nádudvar községből 5 évre való kitiltásra, a 3.bekezdés alapján az ítélet rendelkező részének az elítélt költségére a Debrecen című napilapban való közzétételére és a 4.bekezdés alapján a malomiparral kapcsolatos foglalkozástól 5 évre való eltiltásra, mint mellékbüntetésre ítéli.

³⁶¹ HBML XXV.3/c.59.d. – 1145/1948.

vagy azt még fokozva emelte az árakat. Az ötvenes évektől kezdve viszont üzérkedés címén büntették azt a munkavégzést is – függetlenül attól, hogy termelésről vagy szolgáltatásról volt szó –, amely a ténylegesen felmerülő gazdasági szükségleteket elégítette ki, de azt illegálisan, vagyis pl. iparosigazolvány nélkül.³⁶² Így például, ha egy cipésztől egy adótartozás miatt korábban az iparendélyét bevonták, de a megélhetése érdekében a munkáját folytatta, akkor 1950 után már árdrágítás miatt kaphatott több évnyi börtönt.

A büntetések sokszor a feltételezéseken alapultak: a rendszer például megszabta, hogy egy személy évente csak egy sertést vásárolhatott, aki ennél többet vett, ott feltételezték, hogy a felvásárló célja nyilvánvalóan a továbbadás. Mindez független volt attól, hogy a viszonteladás valójában megtörtént-e vagy sem, és ha igen, akkor a piacon kialakult forgalmi árnál magasabb árat követelt-e az eladó vagy sem: az árdrágító üzérkedés megvalósult.³⁶³

1951 augusztusában a rendőrség illegális zsírfogyasztókat lepezett le, akik a szabadpiaci áron, szabadforgalomban vásárolták meg a terméket. A nyomozás természetesen elvezetett a forgalmazókhoz is, miután „bizalmas úton” a tudomásukra jutott, hogy a Garay téri piacon egy tricikliről két láda Közért zsírt raktak le Kozma László baromfi kereskedő standjára. A nyomozók rövidesen feltárták az ügyet, amelynek során a szálak Bara Istvánhoz, a Fűszért Vállalat „áru disponenséhez” (raktáros) és Lázár Lászlóhoz, a Fűszért tisztviselőjéhez vezettek, akik a vád szerint együtt tervelték ki, hogy a Fűszért Nyugati téri raktárából árut juttatnak ki, s azt saját hasznukra értékesítik. A tervükbe bevonták a Közért Nagymező és Zichy Jenő utca sarkán lévő boltjának alkalmazottját, Hradeczki Lászlót és vezetőjét Marczel Gyulát, akiken keresztül a bolt 350 kg cukrot vett át, amit a boltban kilónkénti 13 forint 60 filléres áron értékesítettek, a befolyt 4.760 forintot egymás között elosztották. A cukrot követően a vádlottak zsírt is kihoztak a Fűszért raktárból. Ennek értékesítése nehezebb volt, mert a zsírt a hatályos jogszabályok értelmében csak azok az őstermelők hozhatták szabad forgalomba, akik a beadási kötelezettségüknek teljes egészében eleget tettek. Így a feketepiaci értékesítés nehezebb volt. Erre végül Marczel ismerőse, egy tésztaüzem tulajdonosa, Szilvási Lajos és egy, a fenti Közértbe járó cukrász, Gábrriel Ferenc vállalkoztak. Szilvási 50 kg zsírt tolt el a triciklijén a Garai terre, ahol azt Kozma László baromfi kereskedő vette át, majd Dertil Ferencnek adta tovább, aki a piacon végül értékesítette. Gábrriel pedig 75 kg zsírt a szüleihez, majd onnan a monori és a gyömrői piacra vitt, 25 kg-ot pedig a Teleki téri piacon adott el, 50 Ft/kg-os áron.

³⁶² Wiener, 1982. 769.

³⁶³ sz.n.: Fokozzuk harcunkat az élelmiszer-spekuláció leküzdésére. In: Rendőrségi Szemle, 1955/4. szám, 353.

Összesen tehát 350 kg cukor és 150 kg zsír volt a vád tárgya – ez utóbbiból 115 kg és 70 dkg került értékesítésre.

A munkásbíróság Barát, Lázárt, Marczelt és Hradeczkit társadalmi tulajdont képező vagyron sérelmére elkövetett sikkasztásban,³⁶⁴ valamint árdragító visszaélés és közellátás érdekét veszélyeztető büntettekben,³⁶⁵ a többieket orgazdaság és árdragító visszaélés büntetében marasztalta el. Bara István és Marcel Gyula hét-hét, Lázár László és Hradeczki László hat-hat évi börtönbüntetést kapott, valamint részleges vagyonek Kobzást mondtak ki, amelynek keretében 500-500 forint értékű vagyontárgyaikat vették el. Továbbá négyüket egyetemlegesen kötelezték arra, hogy a 350 kg cukor 4760, a 115,7 kg zsír fejében pedig 1960 forint 90 fillért a Fűszért központjának fizessenek be. Szilvász Lajost másfél, Gábriel Ferencet kettő és fél, Kozma Lászlót és Dertil Ferencet két-két évi börtönre ítélték. Valamennyi vádlottat egy évre kitiltották Budapestről.³⁶⁶ Bara István a büntetett előéletéhez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól 1977. május 12-én mentesült.³⁶⁷

A büntetendő cselekmények körén lényegében a BHÖ. sem változtatott, és az 1955-ös szabályozás is a 8.800-as rendelet, vagy az 1950. évi 4. sz. tvr. büntetési tételeit kapcsolta az árdragítás elkövetési magatartásaihoz.³⁶⁸ 1956 után az üzérkedés megítélésében lényeges változás következett be: ettől kezdve a büntetés célja a tényleges munka nélkül történő jövedelemszerzés (az „ügyeskedés”) és a spekulációs tevékenység visszaszorítása volt,³⁶⁹ de az 1961. évi V. törvény hatályba lépéséig inkább csak a büntetés-kiszabási gyakorlat enyhülése volt jellemző.³⁷⁰ Az árdragító visszaélések ítéleteit, határozatait – amennyiben kérte – az Országos Tervhivatal, az Országos Árhivatal, illetőleg az egyéb árhatóság részére meg kellett küldeni.³⁷¹ Még 1958-ban sem kaphatott termelői igazolványt az, akit árdragító visszaélés büntette miatt öt éven belül a bíróság jogerősen elítélt.³⁷²

³⁶⁴ 1950. évi 24. sz. tvr. 3. §.

³⁶⁵ 8.800/1946. M. E. sz. rendelet 1. §. 1. pont 1. tétel és 7. §. 5. pont.

³⁶⁶ A Budapest megyei bíróság munkásbíróságának Mb. XIII. 5264/1951–4 sz. ítélete. BFL XXV. 4.a. 5264/1951.

³⁶⁷ Fővárosi Bíróság 19. B. 1813/1977/2. sz. végzése. BFL XXV. 4.a. 5264/1951

³⁶⁸ 46/1955. (VIII. 10.) M. T. sz. rendelet, az árszabályozási hatáskör rendezéséről. 34. §. (1) Amennyiben a cselekmény büntető rendelkezés – különösen a 8.800/1946. (VII. 28.) M. E. sz. rendelet, vagy az 1950. évi 4. sz. törvényerejű rendelet – alá nem esik, szabálysértés miatt ötszáz forintig terjedhető pénzbírsággal sújtható az, aki a jelen rendelet, vagy a jelen rendeletben foglalt felhatalmazás alapján kiadott rendelet, vagy utasítás rendelkezéseit megszegi, vagy kijátssza. (2) Az (1) bekezdésben meghatározott szabálysértés miatt az eljárás a járási (városi, városi kerületi) tanács hatáskörébe tartozik. Magyar Közlöny, 1955/85. szám.

³⁶⁹ Wiener, 1982. 769.

³⁷⁰ Tóth, 1996. 268.

³⁷¹ A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 28/1950. (I. 21.) M. T. sz. rendelete *a büntető ügyekben hozott határozatoknak az árhatóságokkal való közlésére vonatkozó rendelkezések módosítása tárgyában*. Magyar Közlöny, 1950/13. szám.

³⁷² A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 4 1/1958. (VII. 5.) sz. rendelete a mezőgazdasági termények, termékek és állatok termelői értékesítéséről. Magyar Közlöny, 1958/60. szám.

IV.3. Fizetési eszközökkel történő visszaélések/devizabűntettek

Az infláció megszokott – az 1920-as évek elején is jelentkező – következménye a közvetlen termékcseré, valamint a valuták és az arany ellenébe történő értékesítés. Mindez viszont sértette az állam gazdaságpolitikai, stabilizációs érdekét. Ezért az 1922. évi augusztus 7-én kelt 6.700/1922. M. E. sz. rendeletben a visszaélések megakadályozása érdekében korlátozásoknak vetették alá a külföldi fizetési eszközök forgalmát és a külfölddel való forgalmat.³⁷³ Azonban a rendeletnek, és a kihágáshoz kapcsolt büntetési tételnek nem volt kellő visszatartó ereje, ezért: *„szükségesnek mutatkozott ennél fogva a kérdésnek törvényhozási úton oly irányban való rendezése, hogy egyrészt az e téren elkövethető visszaélések legsúlyosabb esetei büntetetté minősítettessenek, másrészt azonban a továbbra is kihágásokká minősülő esetekre is az eddigieknél szigorúbb büntetések, nevezetesen súlyosabb vagyoni büntetések állapíttassanak meg, mert csak ily szigorúbb büntető intézkedésektől remélhető, hogy kellő visszatartó erővel bírjanak a többnyire nagy vagyoni haszonnal járó ily visszaélésekkel szemben, s mert csak ily szigorúbb büntetések tekinthetők a köz érdekeit súlyosan sértő vagy veszélyeztető ily cselekmények igazságos megtorlásának.”*³⁷⁴

Az 1922 szeptemberében megjelenő törvény³⁷⁵ valóban jelentős vagyoni szankciókat tartalmazott: bűncselekmény esetén a legfeljebb két évig terjedő börtön mellett akár egymillió koronányi pénzbüntetéssel, hivatalvesztéssel a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével, elkobzással büntették azt, aki külföldi fizetési eszközzel üzérkedett, magyar koronát külföldre kiejánlott, a hatóságok megtévesztésével valutát szerzett, vagy pénz értékével kapcsolatban rémhíreket terjesztett. Üzletszerű elkövetés esetén négyévi fegyház és kétmillió koronás büntetés volt kiszabható. Ezenfelül a bíróság az elítéltet az államkincstár javára, *„belátása szerint megállapítandó”* összegű vagyoni elégtétel megfizetésére kötelezhette, amely a cselekménnyel elért vagy elérni kívánt nyereség többszöröse is lehetett és a teljes elkobzásáig terjedhetett.³⁷⁶ Az eljárásokat az uzorabíróságok folytatták le.

A második világháború válsággazdálkodásának is szükségszerű velejárója volt a valutázás. De ami az egyes emberek számára sok esetben a túlélést jelentette, az az államhatalom szemében bevételkiesésként jelentkezett, amely ellen a törvény szigorával

³⁷³A tilalmak megszegését kihágásnak minősítették és hat hónapig terjedhető elzárással büntették.

³⁷⁴ 1922. évi XXVI. törvénycikk indokolása a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekről. Nemzetgyűlési Irományok, 1923. II. kötet 179.

³⁷⁵ 1922. évi XXVI. törvénycikk a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekről. Kihirdetve: Országos Törvénytár, 1922. szeptember 26. Forrás: Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1922/53. szám, október 21.

³⁷⁶ 1922. évi XXVI. törvénycikk 1. § (5).

akartak fellépni. „Úgy, amint az egyes ember testét a divatos betegségek rágják és pusztítják, úgy pusztítja a nemzettestet ez a divatos betegség, divatos bűn, a valutázás. A nemzet legféltettebb kincseit fosztogatják, a hitelélet rendjét, a pénzérték szilárdságát veszélyeztetik ezek a bűnök. Elkövetői veszélyesebbek a legveszélyesebb bűnözőknél. Az állami közegek ébersége, a törvények és ítéletek példás szigora sem képes visszatartani őket elszánt és körmönfont terveik végrehajtásától.”³⁷⁷ Ezért került sor a fizetési eszközökkel, külföldi követelésekkel és vagyontárgyak kivitelével elkövetett visszaélések hatályosabb megtorlásáról szóló 1939. évi XIV. törvény³⁷⁸ bevezetésére, amely jelentősen megemelte az 1922-ben meghozott büntetési tételeket: alapesetben öt, visszaesés esetében tíz, a közgazdaság érdekeinek súlyos veszélyeztetése esetén tizenöt évig terjedhető fegyházban letöltendő szabadságvesztés lett a maximálisan kiszabható büntetés. Azt pedig, akiről megállapították, hogy a „bűncselekmény elkövetésére állandó hajlamot mutat”, (pl. üzletszerű elkövetők, visszaesők), fegyház helyett szigorított dologházba utalhatta a bíróság.³⁷⁹ A szigorított dologház legrövidebb tartama ilyen esetben öt év volt.

A sajtó szerint az első ítélet, amely e törvényre hivatkozva született, Fischl Bernát Béla textil- és munkaruha-kereskedő ellen zajlott, akit 1939-ben – még az 1922-es törvény alapján – valutaüzérkedésért tíz hónap börtönre ítélték, mivel egy külföldi hajóstársaság matrózától 990 pengőért 22 és fél kg szacharint vásárolt, ezzel pengőkiajánlást követve el.³⁸⁰ A bíróság szavai még ott csenghettek az elkövető fülében, amikor néhány hónappal később, 1940-ben egy Klein József nevű kolozsvári lakostól 3100 pengőért 132 ezer lejt vásárolt, amit a komáromi téli kikötő személyzetének akart továbbadni. Ekkor ügyét már az 1939. évi XIV. törvénycikk alapján ítélték meg, amely üzletszerű valutaüzérkedés esetén szigorított dologház³⁸¹ kiszabását írta elő, s erre hivatkozva, Fischl öt évi szigorított dologházzal sújtották.³⁸²

³⁷⁷ Pesti Hírlap, 1940. december 25.

³⁷⁸ Kihirdetve: 1939. szeptember 01. forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900014.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (Utolsó letöltés: 2019.08.16.)

³⁷⁹ 1939. évi XIV. tc. 2. §.

³⁸⁰ Friss Újság, 1940. július 14.

³⁸¹ A büntetési rendszert kiegészítő biztonsági intézkedések egyik intézménye a szigorított dologház volt, ez a határozatlan időre szóló megelőzési letartóztatást, amit a magyar II. Bn. – az 1928. évi 10. tc. – vezetett be. Lényegében a fegyház és a dologház kombinációjaként jött létre, mivel „a megrögzött büntetettek ellenében nem elég, sőt felesleges a rendes börtönbüntetést alkalmazni, mert ezeket a legveszélyesebb bűnelkövetőket a fegyház, a börtön, vagy a fogház valóban sem el nem rettentí, se meg nem javítja, de nem kielégítő az egyszerű dologház sem, ezek számára kivételes elbánásra és különleges intézetekre van szükség.” A szigorított dologházat büntetés helyett kellett alkalmazni és a törvény csak a minimális tartamát határozta meg: legalább három évig tartott. Három év után a dologházban lévő személy kérhette az igazságügy minisztertől a szabadon bocsátását, amiről a miniszter a dologház mellett működő felügyelő szerv meghallgatása után döntött. Mivel az itt töltendő büntetést a II. Bn. nem maximalta, az akár életfogytig is. Bővebben lásd: Finkey, 1933. 198–207.

³⁸² Friss Újság, 1940. július 14.

A valutabüntényeket is az 1922. évi XXVI. tv. szerinti öt csoportba sorolták, úgymint: valutaüzérkedés, pengő kizárása külföldre, kivitelre engedélyezett vagyontárgy ellenértékének be nem szolgáltatása, hamis adatok alapján külföldi fizetési eszközök vásárlása hivatalos szervektől, és a rémhírterjesztés. Az eljárásokat továbbra is az uzorabíróságok előtt folytatták le, többek között a Vályi Nagy-tanács³⁸³ és a Dorosy-tanács³⁸⁴ tárgyalta gyakran ilyen ügyeket, de a valutázók egy részét nem a bíróság ítélte el, hanem rendőrhatalósági intézkedés alá helyezték, vagyis internálták őket.

Az elkövetési magatartások is rendkívül változatosak voltak: egyszerű levelekbe százpengősöket rejtettek, újságlapok vagy két összeragasztott levelezőlap közé dugtak pénzt, bélyeget, csekket próbáltak meg levélben kiküldeni. 1940 decemberében pedig Brachfeld György kereskedő és Frankel József, a Szépművészeti és Kereskedelmi Rt. igazgatója ellen emelt vádat az ügyészség, fizetési eszközökkel elkövetett büntett miatt. A vád szerint a vádlottak egy özeget ábrázoló festményt mutattak be felbecsültetés végett a Szépművészeti Múzeumban, mert a múzeum értékbecslése alapján kiviteli engedélyt akartak kérni a Nemzeti Banktól. A képet ismeretlen szerző műve gyanánt mutatták be, az alaposabb vizsgálat után azonban kiderült, hogy a kép egyik sarkában Gustave Courbet³⁸⁵ kézjegye látható. A vád szerint a vádlottak azért próbálták meg eltüntetni Courbet kézjegyét, hogy a képre alacsony érték

³⁸³ Vályi-Nagy István büntetőbíró. A háború alatt egyesbíróként, majd uzorabírósági tanácsvezető bíróként dolgozott, főként valuta- árdragító ügyeket tárgyalta. A háborút követő években a Budapesti Ítéltábla III. Büntető tanácsának bírója volt. Igazságügyi Közlöny, 1947/1. szám, 16.; Igazságügyi Közlöny, 1948/1. szám, 24.

³⁸⁴ Dorosy Dezső büntetőbíró a harmincas években vált ismertté, egyrészt Prónay Pállal szembeni fellépése miatt. 1931-ben ugyanis az egykori Prónay-zászlóalj tisztii bérletével kapcsolatban sajtóper indult Prónay ellen, amelynek során a honvédelmi miniszter rendelkezésre bocsátotta a tisztii bérlettel kapcsolatos iratokat, azonban az ügyet tárgyaló bírók megtagadták, hogy Prónay azokba betekinthessen. Ő emiatt 1932-ben beadványt intézett Gömbös Gyula honvédelmi miniszterhez, amelyben „súlyosan sértő kifejezéseket” használt Dorosyval szemben, azzal vádolva őt, hogy – az ügyet tárgyaló másik bíróval, Schabl Ernővel együtt – befolyásolták a per sorsát, a „könyvek és akták eldugdosásával”. A vádak miatt Dorosyék 1936-ban rágalalmazási pert indítottak Prónay ellen, s az ügy heteken keresztül szolgáltatott témát a sajtó számára. Dorosy ezen felül is több elmarasztaló ítéletet hozott nyilasok ellen, így például Fiala Ferenc és társai ügyében nyilas újságírókat ítélte el sajtórágalmazás és becsületsértés vétségben. De 1935-ben ő szerkesztette a Rákosi Mátyás elleni per ítéletét, amelyben Rákosit életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. 1939-től kezdve a háború végéig az uzorabíróság egyik valuta és árdragítási ügyeket tárgyaló tanácsának elnöke volt. 1946-ban letartóztatták, és a népbíróság 1946 szeptemberében, háromévi börtönre ítélte, mert – az indoklás szerint – „Ítéleteiben éveken át fasiszta tevékenységet fejtett ki, amely különösen az ítéletek indokolásában nyilvánult meg.” A fellebbezés folytán 1947. május 2.-től a NOT tárgyalta az ügyet, ahol Percz László főügyész-helyettes az ítélet súlyosbítását kérte, Dorosy pedig azzal védekezett, hogy csak bírói kötelességét teljesítette és az ítéletek meghozatalánál nem vezetett semmiféle politikai szempont. Ennek ellenére 1947. május 29.-én, a NOT Sarlós Márton vezette tanácsa ötévi börtönbüntetésre és állásvesztésre ítélte Dorosyt, mert az ítélet szerint „a bírói székből tanúsított magatartásával segítséget nyújtott a nyilas uralom megszerzéséhez és megtartásához. Ítéleteiben a Szálasi-eszméket propagálta és dicsőítette. 1941 decemberétől elfogadta a kúriai bírói kinevezést és Sopronba települt ki, ahol megmaradt ebben a tisztségben. Szálasi Ferenc, Fiala Ferenc és Mohai Károly elleni ügyekben is kifejezésre juttatta szélsőjobboldali felfogását és ez a szellem hatotta át még azokat az ítéleteket is, amelyeket az elnöklése mellett ítélkező tanács hozott.” Magyar Országos Tudósító, 1947. május 29. MNL-OL-XXVI-A-14b-943. Valamint Magyar Nemzet, 1947. május 30.

³⁸⁵Jean Désiré Gustave Courbet (1819–1877), francia festőművész, a modern realista festészet megteremtője.

legyen megállapítva, hogy a kivitele után csak 2-300 pengőt kelljen beszolgáltatni a Nemzeti Banknak. Az ügyet a büntetőtörvényszék Vályi Nagy-tanácsa tárgyalta, amelyik egy 1926-os katalógus alapján azt állapította meg, hogy a festményt annak idején 12,5 millió koronára értékelték, vagyis jobb áron futott, mint egy Munkácsy-kép. Első fokon 1940. december 13-án hirdetett ítéletet a bíróság, Brachfeld Györgyöt héthónapi börtönre ítélték, Frankel Józsefet viszont felmentették.³⁸⁶

A világháború éveiben – jöllehet a valuta- és devizakorlátozások jogilag változatlanul érvényben maradtak, és a valutabűncselekmények elkövetői 1939 óta súlyos, egészen 15 évig terjedhető fegyházbüntetést is kaphattak volna – a valuta és az arany tekintetében bizonyos túrt magánforgalom alakult ki, amelyet azután az Ideiglenes Nemzeti Kormány fel akart számolni.³⁸⁷ 1945 júliusa és 1946 augusztusa között – vagyis az un. hiperinfláció időszakában – azonban a fizetési forgalomban, a termékek és termények értékesítésekor, egyre meghatározóbbá vált a készpénzpótló eszközök térnyerése, s ezen 13 hónap legjellemzőbb magatartása a hivatalos magyar fizetőeszköztől való menekülés lett. Készpénzpótló eszköz lehetett bármi – például a cigaretta, a rizs, de az értékesebb ruhaneműk, bundák, az étkészletek, vagy a nyersanyagok, a nemesfémek –, aminek az értékét a piac elismerte. *Különleges becsben tartották a dollár bankjegyeket és a Napóleon-aranyat. A barterüzletek elterjedését az is ösztönözte, hogy a keresett termékeket gyártó vállalatok saját beszerző csoportokat szerveztek, amelyek a falvakat járva iparcikkekért élelmiszert cseréltek. A piacokon megjelentek a grammokat mérő mérlegek, kialakult a pengő-tört arany árfolyama.*³⁸⁸

Ezt megszüntetendő, 1945 júniusa és októbere között három olyan rendelet kiadására is sor került, amelyek a pengő, és az arany kivitelét és behozatalát is korlátozták, vagy megtiltották. A 4.260/1945. M. E. sz. rendelet³⁸⁹ megtiltotta az MNB által kibocsájtott bankjegyek Magyarországra történő behozatalát – akár személyesen, akár postai úton – a jegybank engedélye nélkül. Az utas és határmenti forgalomban áthozható bankjegyek összegét 100 pengőre korlátozták. Az engedély nélkül behozott bankjegyeket ellenszolgáltatásként, kölcsönként vagy ajándékként egyaránt tilos volt elfogadni is. A rendelet megszegői a törvény szerint kihágást követtek el – az eljárásokat a járásbíróság folytatta le –, amiért hathónapnyi elzárással és maximum nyolcezer pengő pénzbüntetéssel voltak büntethetőek, a jegybank engedélye nélkül behozott bankjegyeket és érméket pedig elkobozták.

³⁸⁶ 8 órai Újság, 1940. december 14.

³⁸⁷ Kossuth Népe, 1945. augusztus 24.

³⁸⁸ Botos, 2016. 181.

³⁸⁹ A pengőbankjegyek és pengőérmék behozatalának eltiltása tárgyában Magyar Közlöny, 1945/55. szám.

A szeptember 21-én hatályba lépő 8.250/1945 sz. M. E. rendelet,³⁹⁰ a pénzügyminiszter hatáskörébe utalta az utazási és kisebb határforgalomban a Magyar Nemzeti Bank engedélye nélkül Magyarország területére behozható, és a Magyar Nemzeti Bank engedélye nélkül külföldre kivihető pengőbankjegyek és pengőérmék értékhatárának megállapítását. Ő pedig – élve ezen felhatalmazásával –, öt nappal később ezt a határt 2.000 pengő értékben maximálta.³⁹¹ Októberben a külföldi valuták, az értékpapírok és az arany bejelentését és rendelkezésre bocsátását szabályozták,³⁹² amely – előre vetítve az egy évvel későbbi, 8.400-as rendeletben foglaltakat – elrendelte mind a Magyarországon lakó magánszemélyek és az itt bejegyzett cégek számára a tulajdonukban, vagy akár bármilyen címen náluk lévő külföldi valuta, értékpapír vagy követelés, illetve az arany³⁹³ – ekkor még csak – bejelentését, október 30-iki határidővel. A bejelentési kötelezettség nemcsak a saját tulajdonban vagy birtokban lévő valutákra vonatkozott, hanem azokra is, amelyeket bárki mások számára kezelt, vagy letétként őrzött. Ugyanez vonatkozott az értékpapírokra. sőt azok szelvényeire is. Hasonlóként bejelentési kötelezettség alá esett a külföldi cégek Magyarország területén lévő telepeinek, képviselteinek birtokában lévő értékpapír, valuta. A hivatalos valutaforgalom ezzel Magyarországon megszűnt.

A rendelet tehát elsősorban a bejelentési kötelezettségről szólt, azonban az MNB felszólítására a bejelentőnek a nála lévő értékeket a Bank rendelkezésére kellett bocsátania, ennek fejében az MNB pedig pengőben, egy saját maga által megállapított átvételi árat fizetett. A kormány az intézkedéstől nagy mennyiségű valuta, értékpapír és arany beáramlását várta, amely a forgalomban lévő pénz egyedüli fedezete lett volna.³⁹⁴ A rendelet megszegői alapesetben ötéves, ha a közgazdaság érdekét súlyosan sértették, akár tizenöt évi fegyházbüntetésre számíthattak. A nyomozást a budapesti államügyészség kirendeltségeként működő valutaügyészség folytatta le – a rendőrség bevonásával –, míg a bírósági eljárásokat a budapesti büntetőtörvényszéknél szervezett uzorabíróság kizárólagos hatáskörébe és illetékességébe utalták.³⁹⁵ A büntetőtörvényszékre már szeptember 24-én megérkezett a tábla elnökének átirata, amely az uzorabíróság tagjainak kinevezéséről szólt. Eszerint az

³⁹⁰ Magyar Közlöny, 1945/132. szám.

³⁹¹ 97.714/1945–IV. e. P. M. 31. sz. rendelet, *A Magyar Nemzeti Bank engedélye nélkül Magyarország területére behozható és területéről külföldre kivihető pengőbankjegyek és pengőérmék értékhatárának szabályozása tárgyában*. Magyar Közlöny, 1945/136. szám.

³⁹² 7.160/1945. M. E. sz. rendelet, *A külföldi fizetési eszközök, követelések és értékpapírok, továbbá az arany bejelentése és rendelkezésre bocsátása tárgyában*. Magyar Közlöny, 1945/153. szám.

³⁹³ Az aranyra vonatkozó korlátozások e rendelet szerint még nem vonatkoznak sem a törtaranyra, sem az aranyból vagy az arany felhasználásával készült ékszerekre, műtárgyakra és használati tárgyakra.

³⁹⁴ Szabad Nép, 1945. október 17.

³⁹⁵ 7.160/1945. M. E. sz. rendelet 13. § (1)–(2)

uzsorabíróság elnöke Winter-Kócs Rezső büntetőtörvényszék tanácselnök lett, helyettesei Majzik László és Csobányi Antal tanácselnökök. A tanácsnak még nyolc rendes és három póttagját is kinevezték.³⁹⁶

A határidő leteltéig meglehetősen gyéren szállingóztak a bejelentések, úgy a magánszemélyek, mint a vállalatok vagy bankok részéről. Az arany és valuta tekintetében, pedig aki tudta, igyekezett külföldre menteni a magánvagyonát – ezzel akár egy másik pénzügyi bűncselekményt, a csempészetet valósítva meg. A Demokrácia című lap november 4-én már arról cikkezett, hogy *„a rendeletnek ez a semmibevevése minden bizonnyal már a közel jövőben hatósági eljárást von maga után.”*³⁹⁷ Kertész Jenő, a budapesti ügyészség vezetője – az ekkor még a valutaügyészséget irányító Berzsenyi Géza közvetlen felettese – ezzel kapcsolatban a következőket nyilatkozta: *„Az ügyészség a bűn üldözésére hivatott és nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem a megtorló lépések megtételére. A gazdasági rendőrség razziákkal felgöngyölíti a kitűnő hadállásokkal rendelkező síbervilágot. Rajtaiúttal csap le a gazdasági élet konjunkturistáira, hogy megvédje a köz érdekeit. A valutabejelentés elmulasztása a múltban is büntetendő cselekmény volt s a mostani rendelet még fokozottabban kívánja büntetni mindazokat, akik kötelezettségüknek eleget nem tettek. Nemcsak szabadságvesztés - büntetés sújtja majd a közgazdaság érdekeit súlyosan sértő bűnözőket, hanem a be nem jelentett értékeket, elkobozzák, és a bíróság vagyoni elégtétel megfizetésére kötelezi azokat, akik cselekményükkel a közgazdaság érdekeit súlyosan sértették vagy veszélyeztették”*³⁹⁸

Az 1945 őszi kiadott rendeletek tehát már kellő jogalapot szolgáltatottak a rendőrségnek a széleskörű razziák megindításához, és 1945 szeptemberében a razziák eredményeként már több száz ember ellen indult eljárás, és a 180 árdragítási ügy mellett 160 valutabűnügyben is elkészült a vádirat.³⁹⁹

Az infláció elszabadulásának, a pengő elértéktelenedésének természetes, mondhatni szükségszerű velejárója volt, hogy az emberek vásárláskor arannyal fizettek, az üzleteket aranyban és valutában bonyolították. Ezeket a mindennapos ügyleteket a rendőri és a pénzügyi hatóságok szemmel tartották – és a későbbiekben terhelő adatként felhasználták, de 1946 augusztusáig eljárások főként csak a kifejezetten nyerészkedő célú, üzérkedések esetében indultak.⁴⁰⁰ A valuta- és aranyüzérekkel szemben viszont erélyesen lépett fel az újonnan

³⁹⁶ Szabad Nép, 1945. szeptember 26.

³⁹⁷ Demokrácia, 1945. november 4.

³⁹⁸ Demokrácia, 1945. november 4.

³⁹⁹ Szabad Nép, 1945. szeptember 26.

⁴⁰⁰ Ennek legfontosabb oka az volt, hogy a devizabűncselekmények üldözéséhez nem állt rendelkezésre megfelelő jogszabály. Ezt az űrt pótolta az 1946 júliusában életbe lépő 8.400/1946 M. E. sz. rendelet

berendezkedő államhatalom: rendszerek voltak a tőzsdén, a kávéházakban, a lóversenyeken, vagy akár az üdülőhelyeken tartott razziaik. 1945. november 9-én például a tőzsdén kezdtek nagyszabású akcióba, amelynek eredményeként 185 embert állítottak elő, ezek közül tizenkettőt letartóztattak és átadtak a valutaügyészségnek, 117 személy ellen pedig megindították az eljárást. November 10-re, a gazdasági rendőrségre további 200 főt idéztek be kihallgatásra.⁴⁰¹ 1946. január 1-től július 31-ig a rendőrség 1144 tételben kb. 15. kg. aranyat, 1765 darab aranyérmét, 47.500 dollárt, 719 angol fontot, 1511 svájci frankot és kb. félmillió forint értékű egyéb valutát adott át a Nemzeti Banknak.⁴⁰²

A büntetőeljárások is megindultak, és kizárólag az ügyészség és a bíróság szubjektív megítélésén múlt, hogy valóban egy valutaüért ítétek el, vagy az értéktelen pengő helyett dollárral vagy arannyal fizetőket is eljárás alá vonták. A rendőrség tömegével terjesztette az ügyeket az ügyészség elé, azonban ott – a kommunisták szerint – megtorpanni látszott a munka: *„Az utóbbi időben sok panasz hangzott el a Népbíróság, Népügyészség, a NOT és az államügyészség ellen, mert feltűnően enyhe ítéleteket hoztak, és mert háborús bűnösöket, ellenforradalmár fasisztákat, panamistákat szabadlábra helyeztek.”*⁴⁰³ Ries István igazságügyi miniszter emiatt nagyszabású tisztogatást jelentett be, amelynek eredményeképpen számos felfüggesztés, elmozdítás és fegyelmi indult meg, hogy az igazságszolgáltatás *„nem megfelelőnek tartott elemei elkerüljenek a helyeikről.”*⁴⁰⁴ Ugyancsak az árdragítási és valutaügyek gyorsabb elintézését célozta, hogy a büntetőtörvénytörvényeken újabb árdragítási tanácsot állítottak fel. Ezen felül, minthogy a valutaügyészség munkájával sem voltak megelégedve – az indoklás szerint sok árdragítót, valutázót szabadlábra helyeztek és vádiratokat is lassan készítették el –, emiatt a valutaügyészség vezetőjét, Berzsenyi Gézát leváltották és a helyére Kleitsch Imre korábbi ügyészségi alelnököt nevezték ki.⁴⁰⁵

Ezt követően az eljárások felgyorsultak, de továbbra is voltak olyan ügyek, amelyek felmentéssel zárultak, mint például Kreisz László sebész, a Körönd-szanatórium főorvosának ügye. Kreiszt Szabados László kereskedő azzal a kérelemmel kereste meg 1945 tavaszán, hogy a János kórházban fekvő, súlyos beteg felesége számára szerezzen penicillint. A főorvos egy százezres és egy kétszázezres egységű fiolát adott Szabadosnak, 50 gramm aranyért. Azonban a segítség későn érkezett, mert mire a gyógyszerek a kórházba értek, az asszony meghalt. A férj

⁴⁰¹ Szabad Nép, 1945. november 11.

⁴⁰² Demeter, 1955. 40.

⁴⁰³ Szabad Nép, 1946. január 15.

⁴⁰⁴ Ekkor függesztették fel és vonták fegyelmi eljárás alá pl. Gálffy Gábor népművészt, a Bilkey-Papp-ügyben történt szabadlábra helyezések miatt, illetve szintén ekkor függesztette fel azonnali hatállyal Ries a NOT II. sz. tanácsának működését. Szabad Nép, 1946. január 9.

⁴⁰⁵ Magyar Nemzet, 1946. január 15.

vissza akarta adni a penicillint a Körönd-szanatóriumba, ahol azonban – bontott gyógyszerek lévén – nem vették vissza azokat, így Szabados feljelentette a főorvost a gazdasági rendőrségen, ahol megindult a nyomozás. Április elején házkutatást tartottak Kreiszlakásán, ahol 635 dollár, 130 schilling és 500 cseh koronát és 10 Napóleon-aranyat találtak. Az orvost őrizetbe vették, ám ő mindvégig azt vallotta, hogy nem tud a valutákról. Nem sokkal később jelentkezett a gazdasági rendőrségen egy műtősnő, aki azt vallotta, hogy ő rejtette el a főorvos lakásán – annak tudta nélkül – a Bécsből hozott valutát.⁴⁰⁶ Kreiszlát még átkísérték a valutaügyészségre, de ott két nappal később szabadon engedték.⁴⁰⁷

1946. június 19-én elrendelték a szovjet rubel beszolgáltatását, ami azt jelentette, hogy a már birtokban lévő rubelt július 1-jei határidővel, a rendelet megjelenését követően szerzett rubelt, a szerzéstől számított nyolc napon belül le kellett adni a MNB-nél, ami napi árfolyam szerinti ellenértéket fizetett.⁴⁰⁸ A rendelet kijátszása büntett miatt tíz évig – súlyos esetben tizenöt évig – terjedhető fegyházzal volt büntetendő, gondatlan elkövetés esetén vétség miatt öt évig terjedhető fogház volt kiszabható.⁴⁰⁹

A gazdasági rendőrség rubelt talált Schmikli Lajos rákospalotai városi lisztelosztónál is, előállításakor. Schmikli feleségének egy festéküzlete volt, s amikor az ostrom alatt meghalt, a boltot a férj vette át. A nála vásárló orosz katonák az áruért rubellel fizettek neki. Amikor elrendelték a rubel beszolgáltatását, nem adta le a pénzt, hanem a pénztárcájában magánál tartotta. Csakhogy „bizalmas bejelentés” érkezett a gazdasági rendőrségre, arról, hogy lisztelosztás szabálytalanul történik, emiatt Schmiklit előállították, megmotozták és 311 rubelt találtak nála. Ő azzal védekezett, hogy a rubelek a felesége tulajdonai voltak és azokat emléktárgyként őrizte.⁴¹⁰ A törvényszék ezt nem fogadta el és a vádlottat egyévi börtönre, ezer forint pénzbüntetésre és ezer forint vagyoni elégtétel megfizetésére kötelezte. A Kúria a büntetést hat hónapi börtönre, 300 forint pénzbüntetésre és 300 forint vagyoni elégtétel megfizetésére mérsékelte.⁴¹¹

A forint bevezetése előtt két nappal, 1946. július 28-án, a valutával és az arannyal kapcsolatban minden addiginál szigorúbb szabályozás lépett hatályba – a 8.400/1946. M. E. sz.

⁴⁰⁶ Szabadság, 1946. április 11.; Világ, 1946. április 11.

⁴⁰⁷ Kis Újság, 1946. április 13.

⁴⁰⁸ 7.010/1946. M. E. sz. rendelet a szovjet rubel beszolgáltatása tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/137. szám.

⁴⁰⁹ 7.010/1946. M. E. sz. rendelet 3.§ (1)–(2).

⁴¹⁰ Még az ügy tárgyalása előtt megjelent a 8.400/1946-os rendelet kivette a kegyeletből őrzött tárgyakat a kötelező beszolgáltatás köréből. Jóllehet ez a kitétel az arany- és műtárgyakra vonatkozott, de több esetben próbáltak valutarejtegetési vád alól is ezzel mentesülni.

⁴¹¹ Magyar Országos Tudósító, 1947. április 2. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MOT_1947_04/?pg=23&layout=s (utolsó letöltés dátuma. 2020. szeptember 1.)

rendelet –, amely augusztus 15-iki határidővel elrendelte a külföldi fizetési eszközök, a külföldi verésű aranyérmék és mindennemű arany letétbe helyezését illetve megvételre történő felkínálását, valamint a külföldi értékpapírok és követelések bejelentését a Magyar Nemzeti Banknak. A bejelentési kötelezettség kiterjedt továbbá a háztartásban fellelhető, és a tágabb család tulajdonában vagy birtokában lévő, fél kilónál nehezebb aranyból készült ékszerekre, műtárgyakra, vagy használati tárgyakra és az 500 gramm alattiakra is, ha azok nem személyes használatra szolgáltak vagy nem kegyelethől őrizték őket.⁴¹²

A kommunista propaganda cinizmusára jellemző, hogy miközben az új rendelet a legradikálisabb intézkedéseket helyezte kilátásba azok számára, akik nem akartak megválni a vagyonuktól, mindeközben a GF arról tartott sajtótájékoztatót, hogy *„a letétbe helyezett és bejelentett értékekre az állam nem tart igényt, erre szüksége nincs, mert az így befolyó valuta és arany a Nemzeti Bank készletéhez képest elenyésző. A bejelentett, letétbe helyezett arany és valuta a beszolgáltató tulajdonában marad, kívánságára a Nemzeti Bank névre szóló zárolt letétként megőrzi, vagy a napi árfolyamon beváltja. A letétbe helyezett valuta és arany a Nemzeti Bank engedélyével eladható... A kormány átmeneti intézkedésnek tartja a valutabeszolgáltatást és a letétbe helyezett értékeket minél hamarabb vissza akarja adni.”*⁴¹³ Valójában a rendelet alapján július 29. és december 31. között az MNB 114 millió forintért aranyat és valutát, 218,1 millió forintért devizát vásárolt fel, és így 332,1 millió forintot helyezett forgalomba.⁴¹⁴

A rendelet megjelenésétől kezdődően tiltott lett a külföldi valuta vagy értékpapír, illetve az arany és az aranytárgyak adása-vétele, kölcsönadása, elzálogosítása, az MNB engedélye nélkül történő kivitele vagy behozatala egyaránt.⁴¹⁵ Az arannyal üzletszerűen foglalkozó iparosoknak és kereskedőknek július 27-én, üzletzáráskor leltárt kellett készíteniük, és másnaptól a napi forgalomról nyilvántartást vezettek.

A jogszabály megszegőire súlyos büntetések vártak: büntett miatt akár 10 évig terjedhető fegyházat⁴¹⁶ – gondatlanság esetén maximum 3 évnyi fegyházat – szabhattak ki, de

⁴¹² 8.400/1946. M. E. sz. rendelet a külföldi fizetési eszközök és követelések, a külföldi értékpapírok és az arany forgalmának, valamint a fizetési eszközök kivitelének újabb szabályozása tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/169. szám.

⁴¹³ Szabad Nép, 1946. július 25.

⁴¹⁴ Botos, 2016. 203.

⁴¹⁵ A rendeletben megállapított köteleességek alól a Magyar Nemzeti Bank a pénzügyminiszter hozzájárulásával, bizonyos esetekben felmentést, illetőleg halasztást adhatott.

⁴¹⁶ Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esett

üzletszerű⁴¹⁷ vagy ismételt elkövetés⁴¹⁸ esetén halálbüntetést is kaphatott az elkövető. A főbüntetés mellett hivatalvesztést, a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését és elkobzást is ki kellett mondani, továbbá visszavonták az elítélt iparendélyét vagy hatósági jogosítványát, az üzlethelyiségét pedig kisajátították.⁴¹⁹ Ha az ítélet halál vagy életfogytig tartó fegyház volt, akkor kötelező volt elkobozni az elítélt teljes vagyonát. Az eljárások lefolytatása az uzsorabíróság kizárólagos hatáskörébe és illetékessége alá tartozott.

A forint bevezetését és a 8.400-as rendelet hatályba léptetését követően, az arany- és valutabejelentési moratórium letelte után a rendőrség nagy erőket csoportosított a rejtegetők felderítésére. Már a türelmi idő lejártának másnapján elfogtak két személyt, akiknél a megengedettnél nagyobb aranykészletet találtak. Őket az uzsorabíróság gyorsított eljárással 3-3 évi börtönbüntetésre ítélte. E sikeres nyitány után – a gyakori, rajtaütésszerű házkutatások eredményeként – augusztus 1. és december 31. között 17 kg aranyat, 300 darab aranyérmét, 46.800 dollárt, 2620 svájci frankot, 1825 angol fontot és még kb. 1 millió forint értékű egyéb valutát foglaltak le, majd 1947-ben és a következő években a beszerzett mennyiség tovább emelkedett.⁴²⁰

A 8.400-as rendelkezés alapján született a következő ügyben jogerős ítélet 1948 januárjában: 1941. elején Illés Lajos textil-nagykereskedő egy vaskazettát adott át megőrzésre apósának, Székely Albert címerfestőnek. Székely a dobozt Király utca 20. szám alatt lévő műhelyének padlója alá rejtette el. Illés a háború után kisebb-nagyobb összegű valutát vett elő a dobozból és azt értékesítette. Amikor a bejelentésre illetve beszolgáltatásra vonatkozó rendeletek életbe léptek, ezeknek nem tett eleget, s továbbra is a „zugban” értékesítette a valutát – amíg fel nem jelentették. A gazdasági rendőrség ugyanis „bizalmas bejelentés alapján” tartott házkutatást Székely műhelyében, ahol a padló alatt elásva, 1589 darab dollárt, 5 Ferenc József aranyat, 23 darab tízkoronás magyar aranyérmét és 44 darab tízkoronás, idegen veretű aranyérmét találtak. A bűnvádi eljárást az uzsorabíróság Deák-tanácsa tárgyalta. Illés azt hangoztatta, hogy a nagyértékű valuta tulajdonosa voltaképpen a deportálásból még vissza nem tért fivére, Czeisler Ernő, és egyben tagadta, hogy valutázott volna. Apósa pedig azzal védekezett, hogy nem tudta, mi van a kazettában. A bíróság ezt nem fogadta el és Illés Lajost háromévi fegyházra, 3000 forint pénzbüntetésre, Székely Albertet nyolc hónapi börtönre és ezer

⁴¹⁷ Az üzletszerűség fogalmát a 8.800/1946. M. E. rendelet 9. §-a határozta meg: üzletszerűen követte el a bűncselekményt, aki „arra törekedett, hogy illetéktelen nyereségből állandó keresetforrása legyen”.

⁴¹⁸ Ha az elkövető az 1922: XXVI. tc., az 1931: XXXII. tc., 7.160/1945. M. E. sz. vagy 8.400/1946 M. E. sz. rendelet alapján az 1945. évi július 1. napja után elkövetett cselekmény miatt szabadságvesztés büntetésre már el volt ítélve.

⁴¹⁹ Az üzlethelyiségek bérlete és albérlete tárgyában kiadott 4.000/1946. M. E. sz. rendelet alapján. Magyar Közlöny, 1946/77. szám.

⁴²⁰ Demeter, 1955, 42.

forint pénzbüntetésre ítélte, elrendelte mindkettejük iparigazolványának visszavonását, üzlethelyiségük igénybe vételét és a magyar és osztrák veresű aranyérméken kívül minden egyéb valuta és aranyérme elkobzását.⁴²¹ Fellebbezés folytán a Kúriához került az ügy, amely 1948. január 18-én helyben hagyta az ítéletet.⁴²²

Az éjszakai élet és a valutázás lehetősége olykor a gazdasági rend és a közérkölcök védelmére hivatott rendőri közegeket is tévútra terelte. Ez történt 1947. október 31-én éjjel, a szolgálatot teljesítő Sinóros Szabó László rendőrnyomozó alhadnaggal, akinek aznap, „*hivatalos célra*” száz dollárt utalt ki a hatóság. Este ezen összeg acélozta az önbizalmát, amikor – a feladatteljesítés érdekében – a Capri mulatóba tért, ahol régi ismerőre lelt, Krezsetics Kosztáné, született Horváth Viktória, egy tizenkilenc éves bárénekesnő személyében. A fiatalok – vélhetően a felderítési szempontok szigorú szem előtt tartásával – szórakozni kezdtek, majd később az alhadnagy engedélyt kért az asszonytól, hogy elkísérhesse a lakására, amelyért cserébe száz dollárt ígért neki. Ebből – bizonyítandó szándéka komolyságát – harminc dollárt azonnal át is adott. Úgy tűnik, az énekesnő nem volt mohó, beírta könnyű munkával szerzett kisebb összeggel is: a harminc dollárt magánál tudva, az öltözőn keresztül meglépett a rendőr elől, s a valutát az otthonában elrejtette. Sinóros Szabó otthagya a mulatót, de később hiányérzete támadt. S jóllehet, már elmúlt záróra, visszatért és dörömbölni kezdett a mulató ajtaján. Gondolhatnánk balszerencsének, de sokkal inkább a normál ügymenet része volt, hogy egy másik rendőrnyomozó nyitott ajtót, akinek a megrövidített rendőr elpanaszolta, hogy „*Viki meglógott a dollárokkal*”. Ekkor derült ki az is, hogy hivatalos pénzről van szó. Az eljárás elkerülhetetlenné vált, úgy a rendőrnyomozó alhadnagy – akit azonnali hatállyal elbocsátottak –, mint az énekesnő ellen. A védekezés meglehetősen gyenge lábakon állt: Sinóros Szabó tagadva a bűnösségét, arra hivatkozott, hogy részeg volt, és nem emlékszik, hogy önként adta volna át a pénzt. Ám Krezsetics Kosztáné, született Horváth Viktória a szembesítéskor azt vallotta, hogy az alhadnagytól kapta a pénzt, amiről azonban nem tudta, hogy dollárokat vesz át, s azt hitte, hogy magyar papírpénzt kap. Tévedését azzal magyarázta, hogy ő is ittas volt. A bíróság Berzsenyi Géza ügyészségi alelnök vádbeszéde után Sinóros Szabót nyolc, Krezsetics Kosztánét hét hónapi börtönre ítélte, az énekesnő szereplési engedélyét megvonta és egyetemlegesen kötelezte őket a dollárok ellenértékének megfizetésére.⁴²³

⁴²¹ Magyar Országos Tudósító, 1947. március 5. MNL-OL-XXVI-A-14b-941.

⁴²² Magyar Országos Tudósító, 1948. január 1. MNL-OL-XXVI-A-14b-950.

⁴²³ Magyar Országos Tudósító, 1948. január 9. MNL-OL-XXVI-A-14b-950.

1946. szeptember 19-től további korlátozást hozott az aranytárgyak vonatkozásában a 10.820/1946 M. E. sz. rendelet,⁴²⁴ egyrészt jelentősen kibővítve a bejelentendő aranytárgyak körét, másrészt tovább szigorítva a forgalmat. Így tehát nemcsak előállítani, feldolgozni, és forgalmazni lett tilos az aranyat, de zálogba sem lehetett tenni, árverések tárgyát sem képezhette, és 30 grammnál nehezebb tárgyak ajándékozása is bűncselekmény lett.⁴²⁵ A tilalom nem vonatkozott az erre engedéllyel bíró iparosokra, kereskedőkre,⁴²⁶ és a fogorvosokra, fogtechnikusokra, de csak az általuk kezelt betegek számára szükséges arany tekintetében.

A rendelet egyúttal létrehozta a Pénzügyminisztérium fennhatóság alatt működő Aranyellenőrző Bizottságot,⁴²⁷ amely mindazokat az iparosokat és kereskedőket ellenőrizhette, akik akár kizárólagosan, akár egyéb üzletkör mellett, aranytárgyak előállításával, feldolgozásával vagy forgalomba hozatalával foglalkoztak – beleértve a fogorvosokat és a fogtechnikusokat is. Az iparigazolvánnyal bíró iparosok és kereskedők aranytárgyat csak az Aranyellenőrző Bizottság által, a Magyar Nemzeti Bankkal egyetértésben megállapított irányáron vásárolhattak, az aranyat számukra a Bizottság utalta ki, mint ahogyan az aranytárgyak legmagasabb eladási árát is az Aranyellenőrző Bizottság és a MNB állapította meg. Az iparosok és kereskedők a megvásárolt aranytárgyakat is kötelesek voltak bejelenteni az Aranyellenőrző Bizottságnak.

A korlátozások megszegőit tíz évig terjedhető fegyházzal, hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével – valamint a 8.400/1946. M. E. számú rendelet szerinti, korábban ismertetett mellékbüntetésekkel – büntethették, míg, aki az Aranyellenőrzési Bizottság munkáját akadályozta (nem szolgáltatott adatot), három évig terjedhető fogházbüntetésre számíthatott.

⁴²⁴ Az aranyból, vagy arany felhasználásával készült ékszerek, műtárgyak és használati tárgyak előállításának és forgalmának szabályozása tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/213. szám

⁴²⁵ Az ajándékozási tilalom olyan aranyból, vagy arany felhasználásával készült ékszerekre, műtárgyra és használati tárgyra terjedt ki, amelyeknek anyagában 250 ezredrész meg haladó mennyiségű színarany volt, valamint a fogászati aranyra is.

⁴²⁶ Az átdolgozás útján előállított aranytárgy ötvözetű sűrűsége a 30 grammot nem haladhatta meg.

⁴²⁷ Az Aranyellenőrző Bizottságot az aranyból, vagy arany felhasználásával készült ékszerek, műtárgyak és használati tárgyak előállításának és forgalmának szabályozása tárgyában hozott 10.820/1946 M. E. sz. rendelettel szervezték meg (Magyar Közlöny, 1946/213. szám) – egyben megszüntetve az 1945-ben az aranyra vonatkozó jogügyletek tárgyában kiadott 2360/1945. M. E. sz. rendelettel létrejött Aranybizottságot, amelynek feladata 1946-ig az arany vásárlását lehetővé tevő vételi igazolvány kiadása volt. Az Aranyellenőrző Bizottság felügyelte az aranyból, vagy arany felhasználásával készülő műtárgyak, ékszerek és használati tárgyak, valamint a fogászati arany előállítását és forgalmazását. A bizottság elnöke a Budapesti Nemesfém és Drágakőcsarnok miniszteri biztosa volt, alelnökét és titkárát a pénzügyminiszter nevezte ki, tagjai voltak a Pénzügy-, a Kereskedelem és Szövetkezetiügyi, a Népjóléti Minisztérium, a Magyar Postatakarékpénztárak, valamint a Magyar Nemzeti Banknak egy-egy kiküldöttje. A Bizottság a 67.050/1950. III/e PM. sz. rendelet alapján 1950 márciusában szűnt meg.

A 8.800-as keretjogszabály is foglalkozott a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekkel: eszerint aki 1946. augusztus 1. és december 31. között ilyen – a korábban hozott jogszabályokba foglalt – bűncselekményt követett el, minimum öt évig terjedő börtönnel, de akár életfogytiglan tartó fegyházzal vagy – ha az elkövető a magyar forint értékállandóságához fűződő érdeket súlyosan sértette meg – halállal volt büntetendő. Vétség miatt pedig 5 évre kerülhetett fogházba az, aki két vagy több személy jelenlétében olyan valótlan tényről állított, vagy híresztelt, amely a forint vásárlóerejét vagy forgalmi értékét csökkenthette, és az a közhivatalnok is, aki szabálytalan utalványozásban vagy hitelátruházásban vett részt. A rendelet az ügyek soron kívüli lefolytatását az uzorabíróságok hatáskörébe utalta.

A hivatalosan a forint védelmét szolgáló jogszabályok, tehát pontosan meghatározták a halálbüntetés alkalmazásának eseteit.⁴²⁸ Azonban a propaganda-gépezet – akár szóban, akár a sajtóban – nem elégedett meg a rendeletekben foglaltakkal: általánosságban és válogatás nélkül halált követeltek az ún. feketézőkre, amely gyűjtőnév alatt minden és bármelyik – valós vagy koholt vádakon nyugvó – gazdasági bűncselekmény elkövetőjét értették.

Magyarországon a második világháborút követően, egészen 1950-ig hatályban maradtak az 1931-től kezdve nagy számban hozott devizajogszabályok, de a rohamos államosítások, és a tervezdálkodás egyértelművé tették, hogy az MKP nemcsak a termelést és a fogyasztást kívánja tervezni és irányítani, hanem a behozatalt, a kivitelt és a külföldön kitermelendő deviza mennyiségét is. Felfogásuk szerint a devizagazdálkodás a tervezdálkodás egy szeletét képezte. Az állam a devizagazdálkodása érdekében is számos – büntető szankcióval biztosított – rendelkezést hozott. Így előírta a külföldi ingatlanok, ipari tulajdonjogok és hagyatékok bejelentését. Bevonta a külkereskedelem gyakorlására jogosító korábbi engedélyeket és a külkereskedelmi tevékenységet a külkereskedelmi miniszter engedélyéhez kötötte.⁴²⁹

⁴²⁸A 8.400/1946. M. E. sz. rendelet 17. §.-a a külföldi fizetési eszközökkel és az arany forgalmával kapcsolatos bűncselekményekre szabott halálbüntetést akkor, ha azok a közgazdaság érdekét súlyosan sértették, vagy veszélyeztették és ezenfelül a cselekményt üzletszerűen követték el, vagy pedig a tettes a tételesen felsorolt gazdasági bűncselekményekben visszaeső volt. A 8.800/1946. M. E. sz. rendelet 9. §.-ának (4) bekezdése értelmében árdragító visszaélés és a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmény elkövetése esetén halálbüntetés kiszabásának volt helye, ha a tettes visszaeső és cselekményével a gazdasági rend érdekét súlyosan sértette. Ugyanezen rendelet 20. §.-ában felsorolt és az 1946. december 31. napjáig terjedő időben elkövetett cselekmények ugyancsak halállal voltak büntetendők, ha a cselekmény a forint értékállandóságához fűződő érdeket súlyosan sértette.

⁴²⁹Szolnoki–Pusztai, 1970. 51.

Az államosításokat követően a politikai hatalom úgy külkereskedelmi, mint devizamonopóliummal is bírt – ez volt a teljes devizajogszabály-alkotás alapja –,⁴³⁰ tehát minden aranyban vagy külföldi pénznemben lebonyolítandó művelet és elszámolás, külföldi valutára vagy devizaértékre szóló ügylet az állam kezében összpontosult. Az 1949-es alkotmány proklamálta az állam külkereskedelmi monopóliumát,⁴³¹ és egy évvel később kiadták a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekre vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseket tartalmazó devizakódexet,⁴³² amely a korábbi jogszabályok hatályon kívül helyezése mellett, új szempontok figyelembe vételével 68 szakaszban foglalta össze a devizajog szabályait.⁴³³ A devizakódex meghatározta a devizahatósági engedélyhez kötött ügyletek körét.⁴³⁴ Rendelkezett a fizetési eszközök valamint az arany és platina forgalmának korlátozásáról, az értékpapírokról és követelésekről, a pénztartozásokkal kapcsolatos szabályokról, az áru- és utasforgalomról – megszabva például, hogy a nem magyar útlevéllel rendelkezőknek külföldre szóló menetjegyet csak a devizahatóság által megjelölt valutában lehet eladni, míg magyar állampolgárok ilyen jegyet forintért vehettek, az állandó lakcímük igazolását követően, s a jegy kiadásának tényét az útlevelükben rögzítették. (A magyarországi diplomáciai testületek, valamint a külképviseletek nem magyar tagjaira vonatkozó utazási szabályokat a közlekedési- és postaügyi miniszter és a külügyminiszter külön rendeletben határozták meg.)

A devizakódex kilencedik fejezetének⁴³⁵ büntető rendelkezései a rendelet megszegése közül a súlyosabban büntetendő cselekményeket taxatív felsorolták, s emellett enyhébb büntetési tételt tartalmazó kerettényállást állapítottak meg a kódexben foglalt többi tilalom megszegésére, illetve kötelezettség elmulasztására. Így például öt évig terjedhető börtönbüntetést kaphatott, aki a birtokában lévő valutát, aranyat vagy értékpapírt nem jelentette be, azt engedély nélkül az országból kivitte, vagy külföldre vitt vagyontárgy esetében az ellenérték-beszolgáltatási kötelezettségét nem teljesítette. Ha ezt jelentős mennyiségre követte el, ugyancsak öt évi, de fegyházban letöltendő büntetésre ítélték, míg az üzletszerű elkövetésért tíz év – ha pedig az üzletszerű elkövetés a népgazdaság érdekét súlyosan

⁴³⁰ A devizatörvények fő rendeltetése az állami külkereskedelem előmozdítása volt, azt kívánták biztosítani, hogy a külkereskedelmi vállalatok a tervben foglaltak szerint bonyolítsák le külföldi ügyleteiket. Ezen törvényekben csak másodlagos volt a természetes és jogi személyek vagyoni rendelkező jogának külföldi fizető eszközök és arany tekintetében való korlátozása. Lásd bővebben: Meznerics, 1970. 263.

⁴³¹ 1949. évi XX. tv. 6. §.

⁴³² A *tervszerű devizagazdálkodással kapcsolatos szabályokról* szóló 1950. évi 30. sz. tvr. (Magyar Közlöny, 1950/130-131. szám) A devizakódex –, amely kihirdetését követően több mint húsz évig hatályban volt. 1963-ban ugyan módosították, de a rendelkezés 1974. évi I. tv. elfogadásáig hatályban maradt.

⁴³³ Ennek értelmében a devizahatósági jogkört a pénzügyminiszter gyakorolta, a Magyar Nemzeti Bank – amely korábban a devizahatóság volt – általános hatáskörű devizagazdálkodási és devizahatósági szerv lett.

⁴³⁴ A devizahatósági jogkört a rendelet 8. §-a alapján a pénzügyminiszter gyakorolta.

⁴³⁵ 1950. évi 30. sz. tvr. 57-67. §.

veszélyeztette, tizenöt év – fegyházbüntetés járhatott. Ezen esetekben továbbra is elrendelhető maradt – de már nem volt kötelező – a teljes vagyonekhozás. Akit pedig úgy ítélték fegyház- vagy börtönbüntetésre, hogy az indoklás szerinti tettet kereső foglalkozásának körében vagy azzal kapcsolatban követte el, attól iparjogosítványát, vagy hatósági engedélyét elvehették.

A tervszerű devizagazdálkodás sérelmére elkövetett bűntettek gyakran álltak halmazatban akár pénzügyi akár egyéb bűncselekményekkel. Így volt ez a Kisvárdán élő Kozma Béla esetében is, aki 1951. augusztus 7-én tizenhat dollárral a zsebében lépte át Dámoc és Királyhelmece között a magyar-csehszlovák határt, hogy a pénzéért kilenc pár cipőt és egy pár gumicsizmát vásároljon, amit itthon a zugforgalomban értékesíteni tud. A vizsgálat során – beismerő vallomás révén – még négy, 1950 és 1951 során elkövetett tiltott határátlépésre derült fény, amelyeket nem egyedül, hanem 3-4 társával közösen vitt véghez. Az utak során 91 bakancs került az országba, amelyekből 26 illette a vádlottat, ezeket értékesítette is. Az üzleteléshez valutára volt szüksége, ezért két kisvárdai lakostól tizenöt dollárt vásárolt, amelyet Királyhelmeceken 5000 csehszlovák koronára váltott be. Vagyis külföldi fizetési eszközt a devizahatóság engedélye nélkül belfölditől átvett és azt ugyancsak engedély nélkül az ország területéről kivitt. Mindezért a nyíregyházi járásbíróság őt 1951. november 26-án öt kettő és fél évi börtönbüntetésre ítélte, a közügyektől öt évre eltiltotta és Kisvárdáról hat hónapra kiutasította.⁴³⁶

A devizakódex kimondta, hogy az aranytárgyak készítése, át- vagy feldolgozása, javítása, tárgyak aranyozása, adása, vétele vagy egyéb elidegenítése tekintetében csak az erre jogosított állami vállalattal, aranytárgy elzálogosítása vagy aranytárgy fedezete mellett kölcsönnyújtása tekintetében pedig kizárólag az Állami Zálogház és Árverési Csarnokkal szabad ügyletet kötni. Vagyis magánszemélyek nem fogadhattak el aranyat egymástól gyorskölcsönként, de fedezetként sem.⁴³⁷ Ezt a rendelkezést szegte meg Kovács Gyula, Mályi József ügyvédi irodájának jogi munkatársa. A fiatal ügyvéd elvállalta az ózdi kisiparosok könyvelését, és a munka során megismerkedett Tilp Rezsővel, aki a vád szerint a háború előtt bordélyházat üzemeltetett, amiből jelentős ingó vagyonra tett szert. Kovács és Tilp között egyrészt baráti, másrészt – az ügyvédnek adott kölcsönügyletek révén – üzleti kapcsolat alakult ki, amelynek eredményeként arra jutottak, hogy egymással társulva örökösödési szerződést kötnek, és közös haszonra cukrászdát nyitnak. A két ember közötti ügyletek meglehetősen szövevényesek: zálog-, kölcsön- adásvételi-, öröklési szerződésekkel, szóbeli

⁴³⁶ ÁBTL 3.1.9. V-71313. Kozma Béla.

⁴³⁷ 1950. évi 30. sz. tvr. 44. §.

megállapodásokkal tarkítottak. De a későbbi ítélet szempontjából leginkább egy briliáns fülbevalónak és egy karkötőnek van jelentősége – azt, hogy milyen kapcsolat van a felek között, a bíróság nem firtatta, Kovács erre vonatkozó bizonyíték-kiegészítési indítványát is elutasította. Az ékszereket Kovács Tilptől kapta (az előbbi szerint örökösként, az utóbbi szerint befektetésként), és 1955. február 5-én illetve 17-én az Óra- és Ékszerkereskedelmi Vállalat egyik fiókjában eladta. A fülbevalóért 3520, a karkötőért 3000 forintot kapott. Az összesen 6520 forintból átadott Tilpnek 2700-at – a többiből saját adósságait rendezte –, valamint aláírt egy elismervényt, amelyben a két ékszert 18.000 forintra becsülte, és ennek megfelelő ellenérték átadására kötelezte magát. Ezt az elismervényt találta meg a rendőrség és ezt használta fel a bíróság is, amikor 1957. június 26.-án kelt ítéletében kimondta, hogy az aranyékszerek egymás közötti adásvétele – az 1950. évi 30. tvr., a devizakódex 44. §-a alapján –, akkor is tilos és bűncselekményt képez, ha érvényes örökösödési szerződés volt a felek között, amit egy jogvégezett embernek tudnia kellett volna. A bíróság szerint: *„köthettek volna egymással szerződést és ezt írásba foglalhatták volna bűncselekményt nem képező módon arra is, hogy vádlott a megállapodott összeg erejéig mint társtulajdonos hozzájárul a cukrászda megnyitásához. Ez a szerződés bizonyára alkalmasabb biztosítéku szolgált volna Tilpnek mint a jogszabály által tiltott adásvételt tartalmazó elismervény.”*⁴³⁸ Emiatt a bíróság Kovács Gyulát – aranytárgy tilalom ellenes vételével elkövetett devizagazdálkodás érdekét sértő büntetért – hat hónapi börtönbüntetésre ítélte, és kötelezte, hogy az elkobzás alá eső, de el nem kobozható (mivel azt egy állami vállalatnak adták el) aranykarkötő egyenértéke fejében 3000 forintot fizessen meg. A börtönbüntetést kétévi próbaidőre felfüggesztették.

Az ítélettel kapcsolatban egy jogszabályon és egy bírói megítélésen alapuló döntésre érdemes figyelni: Kovácsot „csak” 3000 forintra büntették: ennek oka az, hogy a jogszabály nem az ékszerek értéke, hanem az aranytartalma szerint hozott korlátozást. Így a brillkőves fülbevaló – hiába volt a rendes és a feketepiaci ára is magasabb – nem számított arany ékszernek. A bíróság pedig azért függesztette fel a börtönbüntetést két év próbaidőre, mert értékelte, hogy az elkövető már nem ügyvédként, hanem a komlói szénbánya frontmunkásaként dolgozik, így *„a cselekménye és a bányamunkában elhelyezkedett vádlott személyében rejlő társadalomra veszélyesség kisebb fokú, s ma már csak a cselekményben jut kifejezésre, így nem indokolt több mint két év után a bányából való kiszakítása”*⁴³⁹

⁴³⁸ A Budapesti Fővárosi Bíróság B. III. 6822/1955–13. sz. ítélete. BFL XXV. 4a. 6822/1955

⁴³⁹ Uo.

Az elítélt és a védője fellebbezést nyújtottak be mind a bűnösség megállapítása, mind pedig a bizonyítaskiegészítési indítvány elutasítása miatt, amelyeket a legfelsőbb bíróság alaptalannak talált és 1957. november 11-én kelt végzésében elutasított.⁴⁴⁰

Az ötvenes években a devizaügyek egy részében jól tetten érhető azok koncepciój jellege. Mint ahogyan nyilvánvalóan vallási és politikai szálak miatt koholt perben, de hivatalosan a devizakódexben foglaltak megsértése miatt került letartóztatásra 1954-55-ben, majd a vádlottak padjára 1956 júliusában Brasch Herman hitközségi alkalmazott, és 17 társa, akik a vád szerint a tulajdonukban lévő valutát, aranyat és aranyérmét nem jelentették be, azokkal üzleteltek, megvételre kínálták, külföldre vitték. A Budapesti Fővárosi Bíróság 1956. július 31-én meghozott ítéletében Brasch Hermant *„a népköztársaság gazdasági rendjét súlyosan sértő jelentős termékmennyiség és jelentős illetéktelen nyereség elérésére irányuló üzletszerű árdragító üzérkedés büntetében, és folytatólagos vámbüntettben”* találta bűnösnek, emiatt 14 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra ítélte és hat évre kiutasította Budapestről. A másodrendű vádlott 15, a harmadrendű 17, a negyedrendű 10 évnyi börtönbüntetést kapott, s mellette teljes vagyonelkobzásra ítélték őket.⁴⁴¹

Az 1961-es Btk a *„Pénzügyi büntettek”*-ről szóló III. címében az adócsalás és a vámbüntett mellett a devizagazdálkodást sértő büntettet is a pénzügyi büntettek közé sorolta, méghozzá a korábbiaktól lényegesen eltérő koncepcióval kodifikálva azt.⁴⁴² A törvényalkotó szakított azzal a módszerrel, amely egyes taxatív felsorolt fontosabb jogszabályok megszegését súlyosabb büntetés alá vonta, egyebekben pedig enyhébb büntetési tételt tartalmazó kerettényállást állapított meg, hanem a bűncselekmény alapesete egy általános keretszabály lett, utalva az alapul szolgáló devizajogszabályokra.⁴⁴³ Ugyanakkor a korábbi magas büntetési tételeket leszállították.⁴⁴⁴

IV.4. Adócsalás

Az állami pénzügyi bevételek rendjének megsértésére vonatkozó szabályok, 1848 előtt gyakorlatilag csak a só-, lőpor-, és salétromjövedelmekkel kapcsolatos visszaélésekre vonatkoztak. 1850-től már császári nyíltparancsokkal büntették az ugyanilyen módon előírt egyenes- és fogyasztási adókra, a jövedékekre és az illetékekre vonatkozó előírások megszegőit. A Csemegi-kódex az adócsalás bűncselekményét nem ismerte, s először csak a

⁴⁴⁰ A Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 2766/1957/18. sz. ítélete. BFL XXV. 4a. 6822/1955

⁴⁴¹ BI006015/1956–24 sz. ítélet, ÁBTL 3.1.9. V–140909. Brasch Mihály és tsai.

⁴⁴² Wiener, 1982. 766.

⁴⁴³ 1961. évi 5. tc. a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről, 247. §. (1)–(5).

⁴⁴⁴ Meznerics, 1970. 279–281.

közzadók kezeléséről szóló 1883. évi XLIV tv. 100.§-ában találunk ide vonatkozó előírásokat, amely kihágásnak minősítette – és alapvetően pénzbüntetéssel sújtotta – az állami kincstár megrövidítőit. *A magyar büntető-törvénykönyvek (1878:V. törvénycikk és 1879:XL. törvénycikk) életbeléptetéséről szóló 1880. évi XXXVII. törvénycikk 9. §-a pedig úgy fogalmazott, hogy: „érintetlenül maradnak az egyenes adók, a jövedékek, a fogyasztási adók és az illetékek iránt fennálló törvényeknek és a törvény által fenntartott szabályoknak megsértését tárgyaló büntető intézkedések, amennyiben a magyar büntető-törvénykönyvnek intézkedései azokat meg nem változtatták.”*⁴⁴⁵

Az államkincstár szándékos megrövidítésével kapcsolatos vizsgálat lefolytatása és a büntetése, illetve a bírság kiszabása a kiegyezést követően első fokon az országban működő tizenhat pénzügyi törvényszék, másodfokon a Buda-Pesten felállított, ún. feltörvényszék feladata volt.⁴⁴⁶ Az eljárások menetét az első közzadókezelési törvény,⁴⁴⁷ majd a 800/1916. I. M. sz. rendelet⁴⁴⁸ kodifikálta.

Jellemzően ezeket az eljárásokat – noha elvileg akár két évig terjedő fogházbüntetés is kiszabható volt –, igyekeztek igazgatási keretek között tartani, vagyis a terheltek, enyhítő körülmények esetén, például, ha bizonyos anyagi feltételeknek eleget tettek – befizették a megrövidített adót és a kiszabott bírság valamely hányadát –, a pénzügyi hatóságtól kérhették a vizsgálat megszüntetését, vagy az eljárás mellőzését is.⁴⁴⁹ Az ügyeket a pénzügyigazgatóság⁴⁵⁰ vádkeresettel csakis akkor tette át az illetékes törvényszékhez, mint jövedéki bírósághoz – amelyek előtt a vádat minden esetben a pénzügyi hatóság képviselte –, ha a terhelt a bírság megfizetését nem, vagy nem megfelelő mértékben ajánlotta fel, és a felajánlás összegét sem az elsőfokú pénzügyi hatóság, sem a Pénzügyminisztérium nem fogadta el.⁴⁵¹ Csak 1928-tól vezették be azt a szabályt, miszerint az eljárás nem mellőzhető súlyos esetekben, üzletszerű elkövetés esetén, vagy akkor, ha a kihágás vélhetően nincs teljes körűen felderítve.⁴⁵²

⁴⁴⁵ A büntető intézkedések, amelyekre a törvény utalt – érintetlenül hagyva őket – az 1788. évi Általános Harmincadrendtartás és 1842. évi Harmincad-hivatali Utasítás voltak, melyeket még az 1835. évi osztrák jövedéki Btk. elveinek figyelembe vételével adtak ki.

⁴⁴⁶ Ez utóbbi 1872 végén megszűnt, feladatait – a pénzügyi bírói hatóságnak egyes törvényszékekre ruházásáról és a pénzügyi főtörvényszék ideiglenes fenntartásáról szóló 1871. évi LXVI tc. és a közös államháztartás 1871. és 1872. évi zárszámadásaiban engedélyezett kiadási többletek Magyarországra eső részének fedezéséről szóló 1872. évi XXXVIII. tc. (kihirdetve 1974. december 24.) szerint – a pesti kir. tábla vette át.

⁴⁴⁷ 1868. évi XXI. tc., amely a bírói szervek elnevezését is megváltoztatta, az addigi jövedéki törvényszék elnevezés helyett a pénzügyi törvényszék elnevezést vezette be.

⁴⁴⁸ a jövedéki büntetőjog bírósági perrendje

⁴⁴⁹ 1868. évi XXI. tc. 101. §.

⁴⁵⁰ Később a vámigazgatóság, az adófelügyelőségek, a központi díj- és illetékszabási hivatal is így jártak el.

⁴⁵¹ Hoffmann, 1905. 80.

⁴⁵² Takács, 1970. 401–402.

Az ügyek enyhe megítélése, és az inkább figyelmeztető, mintsem büntető jellegű eljárások az első világháború alatti és utáni meglehetősen kusza pénzügyi helyzetben már nem jelentettek megoldást. Emiatt látta szükségét a kormány 1920-ban az un. adócsalási törvény⁴⁵³ bevezetésének,⁴⁵⁴ kimondva, hogy „*Tanítani kellene, hogyha valaki önző érdekből az államot megkárosítja, cselekedetének erkölcsstelensége nem kisebb, mint bármely más, a vagyon ellen nyereségvágyból elkövetett közönséges bűncselekmény*”⁴⁵⁵ Ekkortól kezdve az államkincstár anyagi megrövidítése, illetve a megrövidítés kísérlete is adócsalás,⁴⁵⁶ vagy súlyos jövedéki kihágás lett.

A törvény azokat a cselekményeket minősítette adócsalásnak – általában vétségként, kivételes esetekben büntettként –, amelyeket valamely adóról vagy köztartozásról rendelkező jogszabály kifejezetten adócsalásnak nyilvánított.⁴⁵⁷ Így pl. adócsalást lehetett elkövetni a házadó, a jövedelem- és vagyonadó, a forgalmi adók, a kereseti és társulati adók illetve a vagyónátruházási illeték esetében is, mert az ezeket az adónemeket szabályozó törvények ezt megfogalmazták.⁴⁵⁸ Ez a szabályozási elv, miszerint az egyes adókat szabályozó törvények külön rendelkeztek a visszaélések megtorlásáról, egészen az 1959. évi 18. tvr. hatályba lépéséig

⁴⁵³ 1920. évi XXXII. tv. az államkincstár megkárosítására irányuló büntettekről és vétségekről (adócsalásról). Jogszabályi szinten a fogalom először itt jelent meg, a törvény hatályba lépéséig a büntető jogszabályok a konkrét kifejezést nem használták, bár hasonló elkövetési magatartásokat korábban is büntetni rendelték.

⁴⁵⁴ A törvény bevezetése nem nélkülözhetette a vitákat: a képviselők között egyetértés volt abban, hogy az állami bevételek megrövidítőit büntetni kell, de ettől eltekintve a kormányon belül sem volt összhang. Korányi Frigyes pénzügyminiszter 1920. június 1.-én terjesztette elő törvényjavaslatát az adócsalásról, kifejtve annak szükségességét, hogy az „adócsalás igen szigorúan büntettség, miután szerinte nem tisztességes ember az, aki helytelen adó vallomással az államot meg akarja csalni”. A pénzügyminiszter az 500 korona alatti kihágásokat vétségnek, az 500 koronán felülieket pedig büntettnak akarta minősíteni. Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök és Dömötör Mihály belügyminiszter erre válaszként kifejezést adtak azon kívánságuknak, hogy „ugyanilyen szigorral büntettség meg az a pénzügyi tisztviselő is, aki a fél rovására téved és nagyobb adót vet ki rá, vagy pedig zaklatásnak teszi ki hanyagsága folytán a felet.” Vagyis a miniszterelnök garanciát kért a pénzügyi tisztviselőkkel szemben az adókiivetés szempontjából, amelynek értelmében a tisztviselő gondatlansága is büntetendő lenne. Ezt követően a pénzügyminiszter az adócsalásról készített törvényjavaslatot átdolgozás végett levetette a napirendről. A javaslatot további négy hónapnyi tárgyalás után sikerült elfogadtatni, így 1920. október 14.-én a törvény kihirdetésre került. Forrás: MNL-OL-W 12 Miniszterelnökségi levéltár – Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1920. június 1.

⁴⁵⁵ Nemzetgyűlési irományok, 1920.b. 380. Szintén közli: Takács, 1971. 402.

⁴⁵⁶ A törvény szerint: „adócsalás az államkincstár megkárosítására irányuló az a cselekmény, amelyet adóról vagy egyéb köztartozásról rendelkező törvény kifejezetten adócsalásnak nyilvánít.”

⁴⁵⁷ A súlyos jövedéki kihágás tényállásaihoz külön jogszabályi minősítés nem kellett, elégnek bizonyult a közadó veszélyeztetettség. Minthogy ezek nem vétségek vagy büntettek, hanem csak kihágások voltak, így elintézésük enyhébb esetben a közigazgatási hatóság hatáskörébe tartozott, a bírói út kizárásával. Súlyos jövedéki kihágás esetében azonban itt is a bíróság ítélkezett, a vádat a pénzügyi hatóság képviselte, a két évig terjedő fogházbüntetés volt kiszabható. Mellékbüntetésként pénzbüntetést lehetett kiszabni, de ez az adócsalással ellentétben nem volt kötelező.

⁴⁵⁸ Az illetékek egyéb fajtáinál, a földadónál, a vámoknál és a fogyasztási adóknál a jövedéki büntetőeljárás maradt hatályban.

tartotta magát. Az adócsalás bűncselekményét valamennyi adónemre egységesen meghatározó rendelkezést csak az 1961. évi V. törvény fogalmazott meg.⁴⁵⁹

Az 1920-as adócsalási törvény szerint továbbra sem volt adócsalás miatt büntethető az, aki a tettet az eljárás lefolytatása előtt a hatóságnál beismerte, és az adó összegének kétszeresét önként befizette. A vádat ekkor már az ügyész képviselte, de a nyomozást minden esetben, még akkor is a pénzügyi hatóság folytatta le, ha a feljelentés közvetlenül az ügyészhez érkezett. Az ügyész hivatalból nem emelhetett vádat, csak a pénzügyi hatóság feljelentésére. A gyakorlatban a szabadságvesztés helyett – amely vétség esetében egy, büntett elkövetésekor három évig terjedhetett –, ekkor is inkább a pénzbüntetésekre helyezték a hangsúlyt – amelynek kiszabása minden esetben kötelező volt –, merthogy „*az államkincstárnak pénzre van szüksége, nem pedig börtönviselt emberekre*”.⁴⁶⁰

Összességében tehát egyrészt elmondható, hogy már a második világháborút megelőző időszakot is a végsőig feszített adóztatás jellemezte, másrészt a büntetőintézkedések már ekkor is az állami bevételek fokozását célozták: a mellékbüntetésként minden esetben kiszabandó pénzbüntetés az elvont adóknak egytől nyolcszorosáig terjedhetett. Ezt a szankciót az 1940. évi XXII. tv. lényegesen szigorította, kimondva, hogy a mellékbüntetés alsó határa az adónak és minden járulékának háromszorosa.⁴⁶¹

A második világháborút követően a gazdasági élet beindítása, az ország újjáépítése, a jóvátételre és a megszálló csapatokra fordított kiadások rendkívüli összegeket emésztettek fel, az államháztartás hiánya jelentősen megnőtt. Ezt 1945 végétől adókkal igyekeztek csökkenteni, emellett emelték a munkaadók kötelezettségeit és a szociális terheket.⁴⁶² Egyben megfogalmazásra került, hogy az adóztatás – elsősorban a forgalmi adók – terén drasztikus elriasztó büntetésre lesz szükség, amely „*felrázza az emberek szinte elképesztő adófizetési tunyaságát és az állam szükségletével szembeni érzéketlenségét*”.⁴⁶³

Azonban az adók egyáltalán nem fedezték a kormányzat kiadásait: 1945 elején az állami költségvetés kiadásainak 1%-ára, az év második felében 5,7–8,3%-ra, 1946 első felében 6,3–14,6%-ára nyújtottak csak fedezetet. Mindeközben a pénzromlás felgyorsulása azt eredményezte, hogy mikorra a kivetett adók befolytak, valóságos értékük az infláció arányában csökkent.⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ Tóth, 1996. 334–335.

⁴⁶⁰ Takács, 1970. 403.

⁴⁶¹ Takács, 1970. 407.

⁴⁶² Majoros, 2003. 40.

⁴⁶³ G. Vass, 2005. 213.

⁴⁶⁴ Botos, 2016. 182.

Közvetlenül a háború után – főként amiatt, mert a kaotikus helyzetben még az adóigazgatási szervek sem tudtak működni –, az adócsalás meglehetősen jó üzletnek tűnt, főként a forgalmi adók terén. Ezen a téren például Budapesten, egyes becslések szerint csak a tényleges forgalom 40 százaléka után fizettek forgalmi adót a cégek, és a forgalmazott tételeket alacsony áron, vagy egyáltalán nem könyvelték. Mindez túl komoly következményekkel sem járt, hiszen azt a társaságot, amely nem vezetett nyilvántartást és így havonta akár több millió pengőt takarított meg, csak 20.000 pengő büntetéssel lehetett sújtani. Ráadásul az adóellenőrzések is lassan folytak, a fellebbezések miatt pedig egy-egy ügy hónapokig elhúzódott, ami a pénzromlás miatt azt jelentette, hogy a büntetéssel növelt adó is csak egy kis hányada volt a tényleges értéknek.⁴⁶⁵

A „végsőig züllött adómorál” problémája a GF figyelmét sem kerülte el: 1945. december 11-én tartott ülésükön egy visszamenő hatályú rendelet kiadását határozták el, amely az elkövetett adócsalások, árurejtegetések, árdrágítások vonatkozásában statáriális eljárást léptetett életbe, lehetővé téve, hogy az adócsalókat internálják, vagyonukat elkobozzák, iparendélyüket visszavonják, üzleteiket vagy üzemeiket lefoglalják. Ezáltal „*morálra nem is, de móresre meg lehet és meg is kell tanítani őket*”.⁴⁶⁶

Az adócsalás kérdését – mint ahogyan más pénzügyi visszaéléseket is – már ekkor ideológiai mázzal vonták be, és nem utolsó sorban propaganda célokra használták, hogy kiiktathassák a „*politikai reakció, a fasiszta érzelmű közigazgatási tisztviselők, ellenforradalmi katonatisztek, nyilas bujtogatók eme leghűségesebb segédcsapatait, melyek most gazdasági téren szállítják politikai cinkosaiknak az annakidején hiába várt csodafegyvereket... Itt az ideje, sőt utolsó perce, hogy kényszermunkával, börtönnel, s ha másként nem megy, akasztófával figyelmeztessék őket*...”⁴⁶⁷

Úgy a törvénykezési, mint az ítélkezési gyakorlat – alkalmazkodva a politikai akarathoz és az általános büntetőpolitikai irányelvekhez – a büntetőeljárás céljának az állami bevételek kikényszerítését tekintette, így a vélt vagy valós adócsalókkal szemben mind erélyesebben léptek fel: „*az elmúlt hét csütörtökén a város legkülönbözőbb részeiben fekvő 300 üzlet forgalmát vizsgálták meg az adóellenőrök. Reggeltől estig bent ültek az üzletben és jegyzetelték a forgalmat, aztán az így megállapított körülbelüli bevételt összehasonlították az adóbevallási íveken szereplő bevétellel. A vizsgálat eredménye igen rossz fényt vet a kereskedők többségére. A bevallott forgalom átlagosan nem éri el a tényleges forgalom egyharmadát. Sokan vannak*

⁴⁶⁵ Szabad Nép, 1945. október 17.

⁴⁶⁶ Szabadság 1945. december 13.

⁴⁶⁷ Uo.

olyanok is, akiknek a vizsgált napon nagyobb forgalmuk mint amennyi adót egész decemberben fizettek. Lássunk néhány példát. Kálmán Imre cipő- és textiltereskedő decemberi forgalom 378.400. Egy nap ellenőrzött forgalma 432.600. Grünfeld Andor szatócs: decemberi forgalom 750.000, egy nap alatt ellenőrzött forgalom 1.093.400. Özvegy Kelemen Ferencné fa- és szénkiskereskedő decemberi forgalom 3.586.775, egy nap ellenőrzött forgalma 1.401.000. A megvizsgált 300 eset közül 70 esetben volt olyan nagy a különbség a megállapított és a bevallott forgalom között, hogy egyszerű bírsággal és az adóalap felemelésével nem lehetett lezárni az ügyet. Ezekben az esetekben a pénzügyi kormány kivétel nélkül javasolni fogja az iparigazolvány és az üzlethelység elkobzását, az egész súlyos esetekben pedig az adócsalók internálását.”⁴⁶⁸

A szigorodó intézkedések eredményesnek tűntek, 1946 januárjában Antos István pénzügyi államtitkár már a javuló adómorálról nyilatkozott, amelynek során a januári adóbevételek jelentősen meghaladták a december havit. Egyben azt is elmondta, hogy hetven olyan eljárás zajlik, amelyekben az iparigazolvány megvonását és az üzlethelyiség elkobzását javasolták. Továbbá pedig, akik „közgazdaságilag is káros tevékenységet fejtenek ki”, azokat internálják.⁴⁶⁹

1946-ban a stabilizációs terv és a forint bevezetésekor az adócsalás elkövetőit a lehető legszigorúbban büntetendő „ellenség” kategóriájába sorolták: „Aki adócsalást követ el, az adófizetést szabotálja, vagy az adószedésnél a kormány rendelkezéseit nem hajtja végre, az a stabilizáció ellensége.”⁴⁷⁰ Ennek megfelelően az 1946. augusztus 1-jén életbe léptetett 8.800/1946. M.E. sz. rendelet a gazdasági rend védelmére hivatkozva rendkívül súlyos büntetés alá vette mind az adócsalás, mind a jövedéki kihágás elkövetőit. A rendelet szerint, aki augusztus 1. és december 31. között adócsalást, súlyos jövedéki kihágást, fizetési eszközökkel elkövetett visszaélést követett el, életfogytiglan tartó fegyházzal volt büntetendő, ha a cselekményre vonatkozó eredeti jogszabály 10 évi vagy azt meghaladó szabadságvesztést állapított meg; 10 évig terjedhető fegyház, ha a jogszabály 10 évnél rövidebb fegyházat vagy börtönbüntetést állapított meg, 5 évig terjedhető börtön, ha a cselekményre az eredeti jogszabály fogházat állapított meg.

Ha az elkövető a magyar forint értékállandóságához fűződő érdeket súlyosan sértette meg, halálbüntetéssel volt sújtható. Akinél a múltban adócsalásért pénzbüntetést kellett megállapítani, a 8.800-as rendelet alapján egy évig terjedhető fogházzal, továbbá a

⁴⁶⁸ Szabad Nép, 1946. január 16.

⁴⁶⁹ Szabadság, 1946. január 24.

⁴⁷⁰ Szabad Nép, 1946. július 25.

pénzbüntetésnek háromszoros összegével lett büntetendő. A rendelet arról is intézkedett, hogy a gazdasági rend védelméről szóló ügyeket az uzsorabíróságok soron kívül tárgyalják.

1950-ig fennmaradt az 1920-as években kialakított rendszer, amely alapján adónemenként, az általános büntetőjog alapelveivel összhangban szabályozták a kérdést. 1947-re már 12 olyan jogszabály volt hatályban a magyar jogrendszerben, amely adócsalássá minősített bizonyos cselekményeket.⁴⁷¹ Különösen a forgalmiadó befizetésének elmulasztását kívánták megtorolni – azon az elven, hogy azt a kereskedők és iparosok nem maguk fizetik, hanem a vevőiktől és megrendelőiktől beszedve, csak továbbítaniuk kell az adópénztárakba, s ha ezt elmulasztják, tulajdonképpen sikkasztást követnek el –, de más adórendeletek is meghatározták az adócsalás elkövetési formáját.

A lakásadó esetében például adócsalásnak tekintették azt, ha valaki az adókiszámítási jegyzékbe – vagy a hivatal által kért bármilyen nyilatkozatba – tudatosan valótlan adatokat írt be, abból adóköteles vagyontárgyat szándékosan kihagyott – például kevesebb szobát jelentett be –, vagy a lakás és az egyéb helyiségek használatát, megosztását, illetve a lakók számát nem a valóságnak megfelelően jelentette be. Az a tulajdonos pedig, aki a lakását vagy egyéb helyiségét részben vagy egészben kiadta és az ebből származó bevétel után fizetendő adót, az erre megszabott határidő alatt nem fizette be, vagy az adókiadás alapjául szolgáló jegyzéket határidőben nem nyújtotta be, sikkasztás miatt volt büntethető. Ebben az esetben a községi elöljáróság, vagyis a városi adóhivatal köteles volt egyrészt a tartozás behajtása iránt intézkedni, másrészt a háztulajdonossal szemben a büntető eljárás megindítása miatt az állami adóhivatal nevében eljáró kerületi adófelügyelőség felé jelentést tenni. Az állami adóhivatal a községi elöljáróság jelentése alapján – az ügyre vonatkozó iratokat csatolva – a pénzügyigazgatóságot kereste meg a további intézkedések céljából.⁴⁷²

Az együttes kereseti és jövedelemadó, a társulati és tantiemadó, a vagyon többletadó tekintetében az volt elítélhető adócsalás miatt, aki tudatosan olyan valótlan adatot tüntetett fel vagy szándékosan valós adatot hagyott ki a kötelező bejelentéséből, amely az adó

---

⁴⁷¹ Molnár, 2011. 23.

⁴⁷² Amennyiben az adócsalás ténye nem volt megállapítható, de a mulasztás fennállt, a mulasztót max. 50.000.000 pengőig terjedhető pénzbírsággal büntethették. Forrás: A pénzügyminiszter 81.500/1246. VII. P. M. sz. rendelete a lakásadóról szóló 12.410/1946. M. E. sz. rendelet végrehajtása tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/46. szám.

megrövidítésére alkalmas volt.⁴⁷³ Az illetményadó vonatkozásában is így határozta meg az adócsalást, amit ebben az esetben a munkáltató követhetett el.⁴⁷⁴

Az újjáépítési közmunkákat szabályozó rendelet értelmében a közmunkát – jövedelmi viszonyok alapján megállapított összeg megfizetésével –,⁴⁷⁵ meg lehetett váltani. A váltság díja megfizethető volt egyénileg, ebben az esetben a vonatkozó bejelentést a közmunka-kötelezettek összeírására szolgáló lapra kellett rávezetni. De a váltság befizetését a háztulajdonos is intézhette, neki ebben az esetben az átvett összeget egy befizetési jegyzékre kellett saját kezűleg rávezetnie. A valótlán adatok bejelentése pedig szintén adócsalásnak minősült.⁴⁷⁶

Az adózás tekintetében működött az adómegettérítés intézménye, vagyis bizonyos – rendeletben tételesen felsorolt – belföldön előállított és külföldre importálandó áruk esetében az előállításához felhasznált egyes alkatrészek, nyers- vagy segédanyagok beszerzéséhez kapcsolódó általános forgalmi adót vissza lehetett igényelni. Aki azonban azért, hogy a törvényes mértéket meghaladó összegű adómegettérítést vehessen igénybe, az üzleti könyveibe valótlán adatokat vezetett be, vagy a hatóság felé valótlán nyilatkozatot tett, vagy adatot elhallgatott, adócsalást követett el, és a börtönbüntetés mellett pénzbüntetésre is ítélték, amely az elcsalt adó egyszeresétől a nyolcszorosáig terjedhetett. Ha az adócsalást az elítélt, mint alkalmazott követte el és a kiszabott pénzbüntetést tőle behajtani nem lehetett, a megállapított összeget a munkaadótól kellett behajtani. Ha pedig a pénzbüntetést egészben vagy részben egyáltalán nem volt behajtható, azt az elítélt ellen szabadságvesztés büntetésre kellett átváltoztatni.⁴⁷⁷

Az adócsalással kapcsolatos ügyek az adóhivatalnál kezdődtek, amelynek feladata abban állt, hogy az adókimutatási eljárás vagy a könyvvizsgálat során – amely indulhatott hivatalból vagy feljelentés alapján is – megállapította, hogy valaki szándékosan hamis bevallást adott be, valamint az ezt bizonyító adatokat soron kívül összegyűjtötte, majd az adót kivetette s azután az iratokat a pénzügyigazgatósághoz felterjesztette. Enyhébb mulasztások esetében

⁴⁷³ 137.000/1946. VII. P. M. sz. rendelete az együttes kereseti és jövedelemadóról, a társulati és tantemadóról, valamint a vagyon többletadóról szóló 5.890/1946. M. E. sz., illetőleg az ennek módosítása és kiegészítése tárgyában kiadott 8.830/1946. M. E. sz. rendelet végrehajtásáról. Magyar Közlöny 1946/182. szám.

⁴⁷⁴ Az a munkáltató követhetett el adócsalást, aki az illetmény-kimutatásban olyan valótlán adatot tüntetett fel, amely az adó megrövidítésére alkalmas volt, vagy abból szándékosan adatot kihagyott, illetve aki hamis jelentést tett.

⁴⁷⁵ A közmunkaváltság kulcsa havi 1000 pengő jövedelemig két százalék volt. 1000 pengőtől 20 000 pengőig a váltság kulcsa minden megkezdett 1000 pengő után fél százalékkal emelkedett. 20 000 pengőn felül a kulcs tizenkét százalék volt, azután minden megkezdett 5000 pengő után két-két százalékkal emelkedett. A közmunkaváltság kulcsa a jövedelem ötven százalékánál nem lehetett több. 4.000/1945. M. E. sz. rendelet az újjáépítési közmunkakötelezettség szabályozása tárgyában. Magyar Közlöny, 1945/63. szám.

⁴⁷⁶ Az újjáépítési miniszter 3.100/1946. Ú. M. sz. rendelet az újjáépítési közmunkaváltsággal kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában. Magyar Közlöny 1946/49. szám. február 28.

⁴⁷⁷ 3.840/1946. P. M. sz. rendelet a belföldön előállított és külföldre kivitt árukat terhelő általános forgalmi adó megettérítése tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/248. szám.

szabálytalanság miatt az állami adóhivatal elsőfokon 5000 forintig terjedhető pénzbírságot szabhatott ki. Az adótartozásokat pénzben, de – a forint bevezetéséig – adópengőben vagy más értékben (pl. búzában) is meghatározhatták.

Az adóhivatal határozata ellen az 500 forintot meg nem haladó bírság esetén a pénzügyigazgatósághoz lehetett fellebbezni, amely végérvényesen határozott. Ha a bírság összege 500 forintnál nagyobb volt, a pénzügyigazgatóság határozata ellen a pénzügyminiszterhez is lehetett fellebbezni.⁴⁷⁸ A pénzbírságok összege alapesetben természetesen az államot illette, de amennyiben az adóközösség vezetőségének jelentése alapján indult az ügy, akkor a kivetett bírság összegének 30 százalékát az adóközösség kapta meg, így magát a közösséget is próbálták abba az irányba terelni, hogy jelentse fel saját tagjait.

A pénzügyigazgatóság elrendelhetette továbbá a pénzbírságot megállapító határozat egy vagy több napilapban – a megbírságolt költségén való – közzétételét, valamint a pénzügyminiszter előzetes jóváhagyása után elrendelhetette az adóalany – saját költségére történő – meghatározott időtartamú vagy állandó ellenőrzését, illetve javasolhatta bizonyos áruk előállításától vagy forgalomba hozatalától való meghatározott időtartamú vagy végleges eltiltását, az iparendélye megvonását, foglalkozásának meghatározott időtartamú vagy végleges betiltását), üzleti (üzemi) helyiségének igénybevitelét, és az adóalanyok közigazgatási elkülönítő őrizet alá vételét, vagyis internálását.⁴⁷⁹

Mivel az állami bevételek biztosítása mindent felülíró érdek volt, így a büntetőfeljelentést a pénzügyigazgatóságnak mellőznie kellett, ha a mulasztás elkövetője az adóhatóság előtt elismerte, hogy hamis adatokat tartalmazó bejelentést tett, és ezzel egy időben az adó „veszélyeztetett összegének” kétszeresét önként befizette.

Ha mégis adócsalást állapítottak meg, akkor a pénzügyigazgatóság megtette a feljelentést az illetékes ügyészség felé. Az adócsalás vétsége és büntetése miatt az eljárást az a törvényszék folytatta le, amelynek területén az elkövetést megállapító állami adóhivatal volt. Ebben az esetben a törvényszék nem mint jövedéki büntető bíróság, hanem mint rendes büntető bíróság ítélt, ennél fogva a közvádat nem a pénzügyi hatóság, hanem az ügyészség képviselte.

Az adócsalás miatt kiszabható szabadságvesztés büntetésén felül mellékbüntetésként minden esetben a pótlólag előírt adó háromszorosától nyolcszorosáig terjedő pénzbüntetést,

⁴⁷⁸ 137.000/1946. VII. P. M. sz. rendelete az együttes kereseti és jövedelemadóról, a társulati és tantiemadóról, valamint a vagyoni többletadóról szóló 5.890/1946. M. E. sz., illetőleg az ennek módosítása és kiegészítése tárgyában kiadott 8.830/1946. M. E. sz. rendelet végrehajtásáról. Magyar Közlöny, 1946/182. szám.

⁴⁷⁹ 100/1947. P. M. sz. rendelet a belföldi forgalomban fizetendő termelői forgalmi adóról, továbbá általános és fényűzési forgalmi adóról. Magyar Közlöny, 1947/4. szám.

továbbá hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését is ki kellett mondani. A bíróság mindezek felül akár végleg is bevonhatta az elítélt iparjogosítványát, elrendelhetette foglalkozásának meghatározott időtartamú vagy végleges betiltását és akár a közigazgatási elkülönítő őrizet alá vételét, vagyis internálását.

1948-tól akkor is büntettek, ha a súlyosnak minősített kihágás közadót egyáltalán nem rövidített meg, vagy annak mértéke a 300 forintot nem érte el. Ebben az esetben a büntetése 3000 forint volt.⁴⁸⁰ Továbbá a bíróságok – a pénzügyi hatóságok javaslata alapján – kisebb jövedéki kihágásként ítélték meg – és fogházra átváltoztatható pénzbüntetéssel büntették – a közadókról szóló jogszabályok szándékos vagy gondatlan megszegését akkor is, ha maga a jogszabály nem definiálta őket annak,⁴⁸¹ és nem rendelte a büntetésüket.⁴⁸²

Az adócsalás, vagy jövedéki kihágás miatti pénzbüntetést – akár főbüntetésként, akár mellékbüntetésként –, ugyanabban a formában, értékmérőben kellett kiszabni, amelyben a „megrövidített”, illetve „veszélyeztetett” adót megállapították. Ha valamely adó nem pénzben, hanem adópengőben vagy más értékben (pl. búzában) lett meghatározva, akkor az illetékes pénzügyi hatóság kérelmére az adótartozás biztosítására szolgáló jelzálogjogot is ebben az értékben vezették be a telekkönyvbe.⁴⁸³ Emellett alkalmazták az elkobzás és a kiutasítás, mellékbüntetését is.

Az adócsalásokról szóló ügyek kiváló propagandaanyagot szolgáltattak a kommunista párt számára, a lapokban szinte minden nap olvasni lehetett az alábbihoz hasonló történeteket:

„Meglepő folytatása akadt Budapesten a Bagdadi tolvajnak: a bagdadi adócsaló. Az izgalmas történet szerzője a pénzügyigazgatóság forgalmiadó-osztályának ellenőrzési csoportja. A történet úgy kezdődik – kevésbé szépen, mint a filmen –, hogy egy adóellenőrzési bizottság a múltkoriban kiszállt Nagy József »Unió«-hoz elnevezett építési vállalatához. A figyelmes tulajdonos értékelte a hatóság érdeklődését és ezért, amikor üzleti könyveit kérték, hálából mesekönyvet tett a bizottság elé. Olyan feljegyzéseket, amelyeknek semmi közük a valósághoz, hanem mesébe illő adócsalásokat – 1945. július 1-től 1946. április 30-ig 8 millió

⁴⁸⁰ 7.950/1948. Korm. sz. rendelet egyes jövedéki kihágásoknak a pénzügyi hatóság hatáskörébe utalása tárgyában. Magyar Közlöny, 1948/168. szám.

⁴⁸¹ Kiseb jövedéki kihágás lehetett a közadókról szóló jogszabályok szándékos vagy gondatlan megszegése, ha nem minősült adócsalásnak, súlyos jövedéki kihágásnak vagy szabálytalanságnak. A közadókra vonatkozó jogszabályok tételesen sorolták fel a kisebb jövedéki kihágásokat, ezt nem vették figyelembe a pénzügyi hatóságok és a bíróságok, amikor „szabad belátásuk” alapján döntöttek ezekben az ügyekben, így előfordulhatott, hogy olyan tényállás alapján ítélték valakit pénzbüntetésre – vagy ezt átváltoztatva akár fogházbüntetésre –, amelyet a jogszabály nem is sorolt fel kisebb jövedéki kihágásként.

⁴⁸² Takács, 1970. 408.

⁴⁸³ 20/1946. M. E. sz. rendelet a közadóknak adópengőben, illetőleg más értékben való meghatározásával kapcsolatos büntetőjogi és telekkönyvi rendelkezések tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/2. szám.

adópengő hiányt – titkolnak el. A bizottság, amely kellően értékelte ezt a figyelmességet, odaadó érdeklődéssel lapozta a könyvet. Az egyik széphangzású tételnél: Bagdad Étterem építkezése – megállt. – Ez után az összeg után, miért nem fizetett forgalmiadót? – kérdezték az építész, aki bebizonyította, mennyire szíven fekszik a mulató- és luxushelyek újjáépítése. – Azért nem, mert ennek az étteremnek én vagyok a tulajdonosa – hangzott a felelet, amit ugyan nem fogadtak el, de ami tovább fokozta az ellenőrök amúgy is felcsigázott érdeklődését. És nem csatlakoztak. Igazán Meseországba – a Bagdad Étterembe jutottak. Bécsiszeletek, tejszínhabos csokoládé, narancsok villogtak a tányérokra. Alig tudtak hová nézni. De azért tudtak. Jobban mondván tudtak volna, ha lett volna hová. De kiderült, hogy nincs adókönyv és az előkelő mulató eddig egy fillér adót sem fizetett: 10 millió adópengővel károsította meg a kincstárt.

A Bagdadi tolvaj című filmet a reakció annakidején betiltotta. Követi-e vajjon ezt a példát a demokrácia a bagdadi adócsaló iparendedélyének esetében?

Gróf Apponyi Júliát, az úri világ ruhaszalonjának tulajdonosnőjét a nyomozók régi ismerősként üdvözölték. Ez év elején már jártak nála, akkor megállapították, hogy hatalmas adócsalást követett el és dollárban számlázta méregdrága ruháit. Most csak azért jöttek, hogy megnézzék: volt-e eredménye az első vizsgálatnak, megváltoztatta-e véleményét a grófnő a kereskedelmi tisztességről? A haladás, amit észleltek, óriási volt. Egyetlen dollárról kiállított számlát sem találtak. A grófnő már nem mintázott – csak csalt. Röpke pár hónap alatt újabb 15 millió adópengős adócsalást követett el. Tizenöt millió Itt, tíz millió adópengő ott. Csak ez a két ember ennyivel károsította meg a kincstárt. Helyettük a küszködő munkásoknak és tisztviselőknek kellett fizetni – eddig. A jó pénzzel azonban megszűnik a bagdadi vásár, ahol a grófnők csálnak és jön a budapesti kényszermunka, ahol a dologkerülőket is befogják a dolgozók érdekeit szolgáló újjáépítésbe.”⁴⁸⁴

Az a rendszer, amely a különböző adónemeket szabályozó rendeletekben, külön-külön határozta meg az adócsalás fogalmát, tehát 1950-ig állt fenn. 1951. január 1-jén lépett hatályba a pénzügyi bűncselekményekről szóló 1950. évi 47. tvr., amelyre a 1950. évi Büntető törvénykönyv általános részének (Btá.) rendelkezései alkalmazandóak voltak,⁴⁸⁵ s amely összefogóan pénzügyi büntettként definiálta a szándékosan elkövetett adócsalást és súlyos jövedéki kihágást, ha a veszélyeztetett közadó összege – illetve vámoknál az áru belföldi értéke

⁴⁸⁴ Szabad Nép, 1946. június 5.

⁴⁸⁵ A büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (Btá.)

– az ötezer forintot meghaladta.⁴⁸⁶ A főbüntetést öt évig terjedhető börtönben, a mellékbüntetést a közadó 1-8-szorosában állapították meg.⁴⁸⁷

A következő, csekély mértékű változás 1954-ben következett be, a pénzügyi és vámbüntettekről valamint szabálysértésekről szóló jogszabály elfogadásával.⁴⁸⁸ Erről az időszakról általánosságban elmondható, hogy az adócsalásra pusztán az adminisztratív jogszabályok megsértésével elkövetett – tehát a „társadalomra kevésbé veszélyes” – cselekményként tekintettek, nem pedig az állami bevételek „tervszerű növekedését akadályozó”, vagy a „szocialista gazdaság építését veszélyeztető” magatartásként. Másrészt vagyoni elleni bűntettként kezelték, amely a társadalmi tulajdont károsítja meg. Ezért a bűnüldözési és az ítélkezési gyakorlatban is enyhülés volt tapasztalható. Az adócsalás felderítése továbbra is a pénzügyőri szervek feladata volt, ennek érdekében a Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága mellett országos hatáskörrel, a megyei Pénzügyőri Parancsnokságon pedig megyei hatáskörrel nyomozó csoportok működtek. Azonban ezek feladata nem annyira a bűnügyi nyomozás, hanem a megrövidített köztartozások igazgatási úton történő felderítése volt, abból a célból, hogy az adók utólagos kivetésének lehetőségét megteremtsék.⁴⁸⁹

Az első jogszabály, amely – új büntetési törvényi tényállást megállapítva – már valamennyi adónemre vonatkozóan adócsalássá minősített bizonyos cselekményeket, illetve csak azokat a cselekményeket rendelte büntetni, melyek valamennyi adónem tekintetében megvalósultak, az *adócsalás büntetéről és a pénzügyi szabálysértésre vonatkozó rendelkezések módosításáról* szóló 1959. évi 18. számú tvr. volt.⁴⁹⁰ Ez az egységesítés egyrészt lényeges könnyítést jelentett a jogalkalmazók számára, mivel feleslegessé vált az egyes adónemek felsorolása. Másrészt ez a büntethetőség kiterjesztését is jelentette azon adókra – pl. földadó, és a mezőgazdasági lakosság jövedelemadója –, amelyek esetében maga az adónorma szövege nem írt elő büntetőjogi szankciót.⁴⁹¹ A rendelet – feltéve, hogy az államnak okozott kár összege az 5000 forintot meghaladta – az adócsalást három évig terjedhető börtönnel büntette, illetve öt

⁴⁸⁶ 1950. évi 47. tvr. 1. §.: „Pénzügyi büntett a közadóra vonatkozó jogszabállyal bűncselekménnyé nyilvánított, úgyszintén a korábbi jogszabályok értelmében adócsalásnak, adóelvonásnak vagy jövedéki kihágásnak minősülő szándékos cselekmény, ha az általa megrövidített vagy veszélyeztetett közadó összege, illetőleg vámjogszabály megszegése esetében a tárgyául szolgáló áru belföldi forgalmi értéke az ötezer forintot meghaladja.”

⁴⁸⁷ A kisebb jövedéki kihágás a szabálysértésbe olvadt bele, amelyről a pénzügyi és vámbüntettekről, valamint a szabálysértésekről szóló 1954. évi 3. tvr. rendelkezett.

⁴⁸⁸ 1954. évi 3. sz. tvr, a *pénzügyi és vámbüntettekről valamint szabálysértésekről*. Magyar Közlöny, 1954/12. szám.

⁴⁸⁹ Szilágyi, 1959. 836.

⁴⁹⁰ 1959. évi 18. tvr. Az *adócsalás büntetéről és a pénzügyi szabálysértésre vonatkozó rendelkezések módosításáról*. 1. §. (1) „Adócsalás büntetést követi el az, aki a) adókötelezettségének megállapítása szempontjából jelentős tény (adatot) a hatóság előtt szándékosan valótlanul ad elő, vagy elhallgat és ezáltal vagy más fondorlatos magatartásával az adóbevételt csökkenti.” Magyar Közlöny, 1959/49. szám.

⁴⁹¹ Szilágyi, 1959. 835.

éven belüli visszaesés esetén a büntetés öt évig terjedhető börtön volt. Az adócsalás büntetést csak szándékos magatartással lehetett megvalósítani, a gondatlan elkövetés miatt büntetőjogi felelősségre vonásnak nem volt helye; ilyen esetekben az okozott kár összegére való tekintet nélkül, pénzügyi szabálysértés címén kellett eljárni. A büntetőeljárás csak a pénzügyminiszter, vagy az általa kijelölt szerv feljelentésére indulhatott meg, a bíróság pedig az eljárást jogerősen befejező ítéletének vagy végzésének egy példányát minden esetben köteles volt a feljelentő szervnek megküldeni.⁴⁹²

Ezen rendelet szabályait lényegében változatlanul vette át az 1961-es Btk,⁴⁹³ amelynek különös részében először került összefoglalásra a gazdasági büntetőjog, és amelynek szabályozásában az adócsalás bűncselekménye valamennyi adónemre nézve egységesen került meghatározásra.⁴⁹⁴

Az adócsalás témakörét vizsgálva külön említést érdemelnek az – úgy a kiszabása mint a behajtása tekintetében – erősen adóztatási jelleget mutató beadási kötelezettségek elmulasztásához kapcsolódó intézkedések.

1952-től a beadási kötelezettség a természetben fizetendő földadót és a kulákoknál előírt mezőgazdaság-fejlesztési járulékot is magában foglalta.⁴⁹⁵ Azoknak, akik a rendeletben foglaltakat az előírt határidőben nem teljesítették, a beadási kötelezettségét 1952-ben 5, 1953-ban pedig már 10 százalékkal emelték meg, és kártérítés fizetésére is kötelezték őket. A kártérítés mértékét a begyűjtési miniszter állapította meg, és azt az ő utasítása szerint, közadók módjára kellett behajtani. Az a gazdálkodó pedig, aki a rendeletben foglaltakat megszegte, a 8.800/1946. ME rendelet, illetőleg a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló 1950 évi 4. tvr. alapján öt évig terjedő börtönnel, enyhébb esetben hat hónapig terjedő elzárással vagy pénzbírsággal büntették.⁴⁹⁶

Az 1953-as enyhülés a beszolgáltatást is érintette. Első lépésként törölték a beadás elmulasztása miatt kivetett kártérítéseket, elengedték a beadási hátralékokat, és tíz százalékkal csökkentették a termelőszövetkezetek beadási kötelezettségét.⁴⁹⁷ 1954. január 1-től azután a

⁴⁹² A pénzügyminiszter 20/1959. (VIII. 12.) P. M. sz. rendelete az adócsalás büntetéről és a pénzügyi szabálysértésre vonatkozó rendelkezések módosításáról szóló 1959. évi 18. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. Magyar Közlöny, 1959/83. szám

⁴⁹³ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntetőtörvénykönyvéről

⁴⁹⁴ Wiener, 1982. 765.

⁴⁹⁵ 1952. évi 2. tvr. az állami begyűjtésről, 5.§; az 1953. évi állami begyűjtésről szóló 1952. évi 26. tvr. 5.§.

⁴⁹⁶ 1952. évi 2. tvr. az állami begyűjtésről, 50–51.§; az 1953. évi állami begyűjtésről szóló 1952. évi 26. tvr. 44–45.§.

⁴⁹⁷ 1953. évi 10. tvr. a beadás elmulasztása miatt kivetett kártérítések törlése, a beadási hátralékok elengedése, valamint a termelőszövetkezetek beadási kötelezettségének 10%-os csökkentése tárgyában. Magyar Közlöny, 1953/29. szám.

begyűjtés szabályai ismét változtak, és – azon túlmenően, hogy a beszolgáltatandó mennyiséget az 1953. évihez képest általánosan csökkentették – a változások a mulasztókkal szembeni fellépést is érintették: nem a rendőrhatalósági intézkedésre, hanem az adók módjára történő behajtásra helyezték a hangsúlyt. Ennek megfelelően, ha valaki határidőre nem teljesítette a beadási kötelezettségét, majd ezt követően a 10 százalékkal felemelt hátralékát 3 napon belül nem rótta le, akkor az elmaradást közadók módjára hajtották be. A behajtási eljárással kapcsolatos kérdéseket a pénzügyminiszter a begyűjtési miniszterrel együtt határozta meg.⁴⁹⁸ Az eljárás során elsősorban azokat a mezőgazdasági termékeket foglalták le, amelyeknek beadását a termelő elmulasztotta. Ha ilyen nem állt rendelkezésre, akkor más, a beadási kötelezettség teljesítésére alkalmas terményt, ennek hiányában pedig pénzt foglaltak le, a 10%-kal felemelt hátralék állami szabadfelvásárlási árát alapul véve.⁴⁹⁹ Mindezekon túlmenően szigorúbb büntetést a mulasztókkal szemben nem lehetett alkalmazni, vagyis a beszolgáltatási kötelezettséget megsértőkre a 8.800/1946. M. E. rendelet, az 1950. évi 4. tvr., 1954-től nem vonatkozott.⁵⁰⁰

IV.5. Csempészet

A határvámokon keresztül a kincstár már a Monarchia idején is fontos jövedelemforráshoz jutott. Éppen ezért a csempészet⁵⁰¹ – az áruk illegális átjuttatása a határon – visszaszorítása és az elkövetők felderítése a legfontosabb állami feladatok közé tartozott. A csempészet célja nemcsak az államnak fizetendő vámok és díjak elkerülése lehetett, hanem

⁴⁹⁸ 3/1954. (III. 19.) Bgy. M. rendelet *a beadási kötelezettségüket nem teljesítő termelőkkel szembeni behajtási eljárás szabályozásáról*. Magyar Közlöny, 1954/21. szám.

⁴⁹⁹ Az eljárás során a községi (városi, városi kerületi) tanács végrehajtó bizottságának (VB) begyűjtési nyilvántartója szólította fel a beadás 3 napon belül történő teljesítésére. A felszólítás eredményét a begyűjtési nyilvántartó ellenőrizte, annak eredménytelensége esetén a községi VB öt napon belül behajtást elrendelő határozatot hozott. Ez ellen ugyan három napon belül panasszal lehetett élni, de annak az eljárás lefolytatására halasztó hatálya nem volt. Az eljárást az elrendelő határozat meghozatalától számított 5 napon belül le kell folytatni. Ezt alapesetben – ha a behajtás mezőgazdasági termékre irányult – egy kéttagú bizottság folytatta le, amelynek egyik tagja a községi tanács VB begyűjtési nyilvántartója, a másik tag a közvetlen felettes (járás, megyei, városi) tanács VB begyűjtési osztályának kiküldöttje volt. Ha azonban a mezőgazdasági termék állami szabadfelvásárlási árát kell behajtani, akkor azt – a községi (városi) tanács VB-a által kiállított határozat alapján – a községi (városi) adóügyi megbízottak végezték végrehajtási eljárás keretében, amely ingatlanra nem, de jövedelemre, ingóságokra kiterjedhetett.

⁵⁰⁰ 1953. évi 27. tvr. *az állami begyűjtés többéves rendszeréről* Magyar Közlöny, 1953/65. szám.

⁵⁰¹ Csempészetnek hívták általában azokat a cselekményeket, amelyekkel vámköteles, vagy vámmentes árukat és tiltott tárgyakat a szabályszerű vámhivatali eljárás elől elvontak. A csempészet vámjövedéki kihágás volt.

Aki pedig szándékosan valamely árut az árubevallás alkalmával nem jelölt meg, vagy az áru mennyiségét vagy más áru értékét a valóságnál kisebbnek tüntette fel, vagy valamely áru minősége, származási és rendeltetési országa, vagy szándékos felhasználása tekintetében valótlan adatokat vallott be, és ezzel a vámjövedéket megrövidítette, vagy aki szándékosan magának öt meg nem illető vámelőnyt szerzett, vámmegrövidítés kihágását követte el. (166.§)

politikai célzattal is történhetett – pl. röpiratok csempészése –,⁵⁰² de a dolgozatom témáját tekintve, kizárólag a pénzügyi bűncselekmények körébe tartozó csempészettel foglalkozom.

A közös osztrák-magyar határ ellenőrzésével megbízott magyar pénzügyi szervek számára a legnagyobb kihívást ezen a téren a román és a szerb határszakasz, illetve Fiume jelentette.⁵⁰³ De a csempészet, legyen szó bármilyen útvonalról és szállítási módról, vagy akármilyen árurol – például szarvasmarháról, szeszről vagy dohányról –, nagy népszerűségnek örvendett, s a válságidőszakokban különösen virágzott. A Tanácsköztársaság idején a vidéki direktóriumok amelyek elsősorban a saját területükön akarták enyhíteni az ipar cikchiányt, ennek érdekében támogatták, sőt, elősegítették a csempészetet, és olykor lelkiismeretesen jelentették is a csempész utak eredményeit az illetékes központi szerveknek. *„Minden héten előfordul – háborog Varga Jenő a Tanácsok Országos Gyűlésén –, hogy vidéki direktóriumok, vagy azoknak egyes tagjai által ajánlott csirkefogókat kell kidobni, akik útlevelet kérnek Bécsbe és Ausztriába, mindenféle nagyon gyanús üzletekre. Ezek a vidéki direktóriumok azt gondolják: Na, most van egy jó alkalom arra, hogy a mi területünkre behozzunk árukat.”*⁵⁰⁴ A csempészek tehát az állami „csereakció” konkurensei voltak, éppúgy, mint a batyuzók és az üzemi beszerzőcsoportok is.⁵⁰⁵

Az árubehozatal ezen illegális módja a 20-as években is gyakran alkalmazott módszer volt. Mint ahogy arról egy 1921-es cikk is beszámol: *„Egyre furfangosabb módot eszelnek ki a csempészésre. Újabban vékony lemezekké olvasztották a legfinomabb aranyat és nemes fémeket. Így könnyű szerrel tudtak kivinni aránylag nagymennyiségű aranyat a mellényzseb, szivarzseb, nadrágfelhajtás, kamásni bélésébe bevarrva. Mihelyt azonban az ellenőrző hatóságuk ezt a trükköt megismerték, sokkal fantasztikusabb, rutinírozottabb eszközökhöz folyamodtak. Hisz minden fáradságot, minden költséget megér nekik egy út. Egy kilogramm finom aranytak Budapestről Bécsbe való csempészése százötvenezer korona tiszta hasznot hoz*

⁵⁰² 1898-ban például Erdély Sándor igazságügy miniszter rendeletet adott ki, mert *„Hivatalos úton nyert értesülésem szerint oly izgatást tartalmazó nyomtatványok, melyeknek lefoglalását a sajtóügyi vizsgálóbíró elrendelte és részben foganatosította is, árumintákba, árjegyzékekbe és más hírlapokba rejtve, keresztöltés alatt vagy zárt csomagokban adatnak fel a postára.”* Emiatt utasította az ügyészeket, hogy *„ott, a hol a nyomtatvány lefoglalása elrendeltetett, valamint ott, a hol az ily nyomtatványok tilos terjesztése a közrend bűnös megzavarására vezethetne, a postahivatalokat keressék meg, hogy az ily határozottan megjelölendő nyomtatványok csempészetét minden törvényes módon akadályozzák meg...”* A kir. igazságügy miniszternek 858/1898. I. M. sz. rendelete, a bíróságilag lefoglalt nyomtatványok postai szállításának megakadályozása tárgyában. Igazságügyi Közlöny, 1898/3. szám, március 20.

Ugyanígy az 1914. évi XIV. tc, a sajtótörvény végrehajtási rendeletének – 2.500/1914. M. E. sz. rendelet – 28. §-a is kimondta, hogy *a kir. ügyészség – amennyiben az állami közrend érdekében szükségesnek tartja – a postahivatalokat megkeresheti, hogy az ily határozottan megjelölendő nyomtatványok terjesztését vagy csempészetét minden törvényes módon akadályozzák meg.”* Igazságügyi Közlöny, 1914/4. szám, április 25.

⁵⁰³ Nagy B., 2007. 189.

⁵⁰⁴ Tanácsok Országos Gyűlésének Naplója. 1919. június 16.-i ülés. Közli Rédei, 1959. 306.

⁵⁰⁵ Uo.

– minden költséget leszámítva – még horribilisabb összegeket keresnek a drágakövek és platina kiszállításán. Egy egészen jelentéktelen, kis briliáns kő kicsempészése hatvanöt-hetvenezer korona tiszta haszonnal jár. Elképzelhető tehát, hogy egy több százmilliós üzletnél – ami egyáltalán nem tartozik a ritkaságok közé – mit keresnek egy-egy csempész- gárda tagjai.”⁵⁰⁶

1915-ben a háborús helyzet miatt, kormányrendeletben bízták meg a pénzügyőrséget, hogy 1915. december 11-től egyes termények és termékek – pl. búza, árpa, rozs, kukorica, liszt, bab, repcemag, lenmag – készleteit ellenőrizze, a kivitelüket és a forgalomba helyezésüket megakadályozza. A termékekre bejelentési kötelezettséget rendeltek el, az eltitkolt árut a pénzügyőrség felkutatta és lefoglalta. Mindezért a szervezet tagjait jutalék illette meg, amelynek mértékéről a pénzügyminiszter döntött.⁵⁰⁷ 1916 januárjától a mezőgazdasági termények és ebből előállított termékek fuvarozását is megszigorították: január 10-től ezeket csak egy e célra kiállított igazolvány birtokában lehetett szállítani.⁵⁰⁸ Aki szállítási levél nélkül, vagy hamis papírokkal fuvaroztatott árut, kihágást követett el és két hónapig terjedhető elzárással valamint hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntették, az árut pedig elkobozhatták.⁵⁰⁹ Az elkobzott áru értékének egyötöde a kihágást felfedező vasúti, illetve hajózási közeget illette, a többi része – a felmerült költségek levonása után – a rokkant katonák segélyalapjába került.⁵¹⁰ A csempészség megakadályozása érdekében 1916 novemberétől további szigorításra, illetve a pénzügyőrség hatáskörének kibővítésére is sor került. A vizsgálatok alapján indult kihágási ügyeket soron kívül kellett tárgyalni, kihágás esetén a teljes eltitkolt készletet – a személyes szükségletek kivételével – elkobozták, még akkor is, ha az nem az elkövető tulajdona volt. Az áruszállítás tekintetében már kihágást követett el az is, aki csak megkísérelte az ország területén kívül eső helyre a szállítást.⁵¹¹

1919. október 25-én a Friedrich-kormány léptette hatályba az áruk kivitelét és behozatalát egyaránt korlátozó rendeletet.⁵¹² Ez tételesen felsorolta azon termékeket – a

⁵⁰⁶ 8 órai újság, 1921. december 25.

⁵⁰⁷ 4.397/1915. M. E. sz. rendelet, a pénzügyőrségnek a búza, rozs, kétszeres, árpa, zab és tengeri, valamint az ezen gabonaművekből előállított liszt és dara, továbbá a bab, borsó és lencse, végül a repcemag-, lenmag- és kendermagkészleteknek és az ezekre vonatkozó bejelentéseknek ellenőrzésével és mindezen. készletek kivitelének megakadályozásával leendő megbízatásáról. Magyarországi Rendeleték Tára, 1915. 2108.

⁵⁰⁸ 4.551/1915. M. E. sz. rendelet, a mezőgazdasági termények, lisztművek és egyes mezőgazdasági terményekből előállított ipari termékek szállításáról és vasúton, hajón vagy gépkocsin történő szállításukhoz szükséges igazolványokról. Magyarországi Rendeleték Tára, 1915. 2134.

⁵⁰⁹ A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912:LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912:LXVIII. törvénycikknek kiegészítéséről szóló 1914. évi L. tc. 9. §.-a alapján.

⁵¹⁰ 4.551/1915. M. E. sz. rendelet 9. §.

⁵¹¹ Az eltitkolt gabona- és egyéb terménykészletek felkutatása végett a pénzügyőrség fellépése alapján folyamatba tett ügyekről és az említett készletek csempészetének megállításáról szóló 3.653/1916. sz. M. E. sz. rendelet. Magyarországi Rendeleték Tára, 1916. 1531–1533.

⁵¹² 5.510/1919. M. E. sz. rendelet az árukülforgalom újabb rendezéséről. Magyarországi Rendeleték Tára, 1919. 830.

fűmagvaktól kezdve a gőzmozdonyon keresztül a könyvekig –, amelyeket engedély nélkül lehetett az országba behozni,⁵¹³ és azokat a cikkek is, amelyek behozatalához a közélmezési miniszter engedélye kellett (mint pl. kávé, tea, fűszerek, gabonafélék, vágóállatok, tej, tojás, méz, stb.) A listákon nem szereplő termékek engedély nélküli behozatala tilos volt, mint ahogyan tiltott lett bármilyen áru engedély nélküli kivitele⁵¹⁴ a Magyarország határain túl fekvő helyekre, ideértve a volt osztrák-magyar monarchia területén alakult államokat is. (Ezzel párhuzamosan az utasforgalomban kivihető árukat is meghatározták.⁵¹⁵) Aki a kiviteli vagy behozatali korlátokat érintő tilalmat kijátszotta vagy megszegte, kihágást követett el, amelynek következtében az elzárás és a pénzbüntetés mellett az árut kötelezően elkobozták, majd értékesítették. Az ebből befolyt összeg felét jutalomként azok kapták, akik a „*akik a jövedéki kihágás feljelentése vagy kiderítése körül érdemeket szereztek.*”⁵¹⁶ A rendelet egy, a pénzügyőri és a rendőri hatóságok között fennálló vitát is eldöntött, ugyanis a cselekmény minősítésére nézve elérő véleményen volt két a hatóság. A pénzügyőrök azt mondták, hogy a csempészet vámjövedéki kihágásnak tekinthető, a rendőrség határmenti közegei pedig rendőri kihágásnak tartották azt. Az 5.510-es rendelet szerint a csempészet vámjövedéki kihágásnak minősült.⁵¹⁷

A csempészet megakadályozásának érdekében 1920-ban további szigorítást hoztak, amely nemcsak a tilalom alá eső áruk körét bővítette ki, de súlyosbította az elkövetés büntetőjogi megítélését, s ezzel a büntetési tételeket is. Ugyanis a *kiviteli és behozatali csempészet megakadályozásáról* szóló 8.790/1920. M. E. sz. rendelet⁵¹⁸ – az útiholmi, az „átköltözködési ingóság”, és maximum 2000 magyar korona kivételével – minden ingó dolog engedély nélküli külföldre vitelét megtiltotta.⁵¹⁹ A kiviteli engedélyeket termények tekintetében a közélmezési, állatokra vonatkozóan a földművelésügyi, minden más (áru, pénz, érték) esetben a pénzügyminiszter adta ki. Ezen engedély birtokában is csak a kijelölt vámutakon lehetett az ingóságokat külföldre vinni. Az áruk behozatalát – pénz és egyéb értékek kivételével

⁵¹³ A tételesen megnevezett termékeken kívül ide sorolták pl. a bevándorlás alkalmával a betelepült magával hozott holmiját, a nászajándékokat és örökölt tárgyakat is.

⁵¹⁴ A műtárgyak kivitelét már 1919. augusztus 19.-én megtiltotta a 3.923/1919 M. E. sz. rendelet, amelynek értelmében „*Nem élő művészeknek képzőművészeti alkotásait (festmények, grafikai művek, szobrok), régiségeket, ideszámítva a régi fegyvereket is, földből kikerült leleteket, régi iparművészeti és szépművészeti tárgyakat, továbbá régi kéziratokat, nyomtatványokat és okleveleket az ország területéről további intézkedésig kivinni tilos.*” A rendelet megszegőjét kihágás miatt hat hónapig terjedhető elzárással és 2000 koronás pénzbüntetéssel büntethették. Magyarországi Rendeletek Tára, 1919. 628.

⁵¹⁵ Az utipodgyásznak a forgalmi korlátozások alól való kivételéről szóló 8.313/1919.P. M. sz. rendelet, Budapesti Közlöny, 1919/97. szám.

⁵¹⁶ 5.510/1919. M. E. sz. 6. §.

⁵¹⁷ Kis Újság, 1920. január 25.

⁵¹⁸ Magyarországi Rendeletek Tára, 1920. 521.

⁵¹⁹ A rendelet tartalmazott egy kivételt: 1920. szeptember 5. és november 30. között külön engedély nélkül – de a kiviteli illeték megfizetésével – lehetett az országból bort, pezsgőbort és híg borseprőt.

– szintén engedélyhez kötötték. A határszéli ellenőrző szervek, úgymint a fővámhivatali kirendeltségek, a vámbemondó állomások és vámbemondó őrsök, a pénzügyőrség, az államrendőrség, a csendőrség, határcsendőrség és a határvédelmi katonai alakulatok számára elrendelték a határszakaszok fokozott ellenőrzését. A csempész-gyanús személyeket a legközelebbi vámállomásra, illetve pénzügyőrségi vagy államrendőrségi alakulathoz kísérték.

A kiviteli és behozatali tilalmak szándékos megszegőit, mint árdrágítókat, az *árdrágító visszaélésekről* szóló 1920. évi XV. tc. szerint büntették,⁵²⁰ az enyhébb eseteket kihágásként ítélték meg. A csempészet büntetőjogi értékelésénél a következő években egyedül az döntött, hogy a tilalom ellenére kivitt árú közszükségleti cikk volt-e, s hogy a kivitel nyerészkedési célból történt-e.⁵²¹ A csempészet fogalmát is kiterjesztőleg értelmezték: a bíróság elvi határozatban mondta ki, hogy „*a csempészetnél az elkövetési cselekmény fogalma magában foglalja azokat a tevékenységeket is, amelyek a határon való közvetlen átszállítást vagyis a kicsempésztést szükségszerűleg megelőzik (üzletkötés, árubeszerzés, szállítás stb.)*”⁵²²

Ezek alapján hozott ítéletet például a miskolci törvényszék 1921 decemberében, egy lócsempészesi ügy 57 vádlottjával kapcsolatban. A bíróság Neumann Sámuel szentsimoni kocsmárost egy évi börtönre, 30.000 korona pénzbüntetésre és 100.000 korona vagyoni elégtétel megfizetésére ítélte. Az 57 vádlott közül kilencnek az ügyét a bíróság elkülönítette, a többi 48 vádlottat pedig egy hónaptól egy évig terjedő börtönbüntetésre, illetve fogházra és 1000 koronától 10.000 koronáig terjedő (összesen 40.000 korona) pénzbüntetésre és együttesen 190.000 korona pénzbüntetésre ítélték.⁵²³

A hatékonyabb felderítés érdekében a csempészek feljelentőit és tettenérőit is jutalmazták a befolyt pénzbüntetésből: a feljelentőket (katonák, csendőrök) az összeg egyharmada illette meg, míg a tettenérőknek a fennmaradó összeg négy- vagy öthatod része járt.⁵²⁴

⁵²⁰ Vagyis büntetendő az, aki olyan közszükségleti cikket, amelynek forgalmát a minisztérium rendelkezései korlátozzák, e korlátozások megszegésével vagy kijátszásával nyerészkedés végett beszerez, vagy a minisztérium tilalma ellenére külföldre, vagy az ország megszállott területére kivisz, vagy e cselekmények valamelyikét megkísérli, vagy ily cselekmény elkövetésére felhív, ajánlkozik, másokkal összebeszél vagy egyesül.

⁵²¹ Ha igen, akkor az árdrágításról szóló törvény 1. §. 6. pontját alkalmazták, a kivitel egyéb eseteiben pedig jövedéki kihágásként szankcionáltak. B. II. 1371/1921. sz. Büntetőjogi elvi határozat (E. H.), 1921. május 31. Igazságügyi Közlöny, 1924/11. szám.

⁵²² B. II. 2325/1921. sz. E. H. 1921. október 12.-én. Igazságügyi Közlöny, 1924/11. szám.

⁵²³ 8 órai újság, 1921. december 31.

⁵²⁴ 8.790/1920. M. E. sz. rendelet 7. §.

1920. április 10-től az internálási rendelet⁵²⁵ hatályát kiterjesztették a „gazdasági életre káros” csempészekre,⁵²⁶ akiknek internálását a belügyminiszter rendelhette el, a rendőrhatalóságok pedig kötelesek voltak őket az eljárás megindításakor azonnal rendőri felügyelet alá helyezni és azt az internálási határozat miniszteri jóváhagyásáig szigorú felügyelet alatt tartani.

A csempészek elleni küzdelem 1921-ben vált még szervezettebbé: Bethlen István miniszterelnök augusztus 21-én írta alá azt a rendeletet, amely *„addig is, amíg eziránt a törvényhozás rendelkezik”*, megszervezte a vámigazgatást és ennek keretében megalapította a vámőrséget.⁵²⁷ A rendelet alapján a pénzügyminiszter a határkerületek⁵²⁸ egyes részeiben – az általánosan fennálló korlátozások mellett – szigorításokat rendelhetett el, ha egy adott országrészben a csempészség jelentős mértékben elharapózott. Ezeken a területeken a leginkább csempésztett árukat a szállításuk során külön igazolvánnyal kellett ellátni, magát az árut – főként az állatokat – különös ismertetőjellel jelölni, amiről hivatalos jegyzéket vezettek. A kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági üzemek kötelezhetőek lettek arra, hogy az ilyen árukat hozzáférhető helyeken őrizzék, nyilvántartsák, amelyeket a vámügyi hatóság közegei bármikor megtekinthettek. Árut a határon csak a vámúton⁵²⁹ lehetett kivinni. A vámhatár őrzésére, a vámjüvedéki kihágások megakadályozására és felderítésére állították fel a pénzügyi tárca keretében vámőrséget,⁵³⁰ amelynek feladata lett *„a határőrzetet, valamint a határon átmenő*

⁵²⁵ A m. kir. belügyminiszter 1920. évi 4.352. int. sz. rendelete a budapesti főkapitányhoz, valamennyi kerületi főkapitányhoz és valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez, *az állam biztonsága vagy a társadalmi rend és béke szempontjából, valamint a közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, úgyszintén gazdasági okokból káros egyének rendőri felügyelet alá helyezéséről, őrizetbe vételéről és internálásáról*. Magyarországi Rendeletek Tára, 1920. 674.

⁵²⁶ A m. kir. belügyminiszter 1921. évi 3.000. int. sz. rendelete, *az állam biztonságára vagy a társadalmi rend és béke szempontjából, valamint a közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, úgyszintén gazdasági okokból káros egyének rendőri felügyelet alá helyezése, őrizetbe vétele és internálása tárgyában kiadott 4.352/1920. B M int. sz. rendelet módosításáról és kiegészítéséről*. Magyarországi Rendeletek Tára, 1922. 221.

⁵²⁷ 1921. évi 6200. M. E. sz. rendelet *a vámőrség létesítéséről* Magyarországi Rendeletek Tára, 1921. 223.

⁵²⁸ A határkerület a vámhatár mentén végighúzódnó terület, amelynek belső határát az ú. n. belső vámvonal képezi. A határkerület rendszerint államközi szerződés alapján nyert megállapítást: általában a külső vámvonalától (országhatártól) az ország belseje felé számított 10–15 km-es területsáv volt. Rendészeti, pénzügyi és gazdasági szempontból különös jelentőséggel bírt, mert az ott élők – pontosabban közülük a rendészeti, vámszaki és politikai szempontból megbízhatónak nyilvánítottak – bizonyos kedvezményekben részesülhettek. Így például a kishatárszéli forgalomban használható útiokmányokat kaptak, és ezekkel – meghatározott feltételek mellett a szomszédos határkerületekbe átmehtek. Mojzer, 1948. 7.

⁵²⁹ Vámút lehetett a közforgalomnak átadott vasút, a nemzetközi víziutak, a határvizeken az áruforgalomnak megnyitott kikötőhelyek, valamint a közutak és víziutak, amelyek jelzőtáblákkal és hirdetésekkel vámútnak nyilvánítottak.

⁵³⁰ A vámőrség a pénzügyminisztérium hatáskörébe tartozó segédszerv volt, amely 1921. szeptember 1.-től ellátta az államhatár őrzését – ezt a feladatot a Csendőrségtől vette át –, felügyelte a határon átmenő személy- és áruforgalmat. Szervezetileg hét vámőrkörületre oszlott. A testület a határőrizet és a határrendészet szétválasztását, valamint a honvédség szervezeti változtatásait követően, 1932. október 1.-én névleg megszűnt, jogutódja a továbbra is a pénzügyi tárcahoz tartozó határőrség lett. További átszervezéseket követően, 1933 júliusára véglegesen szétvált a határőrizet, egyrészt az államhatár és a vámjüvedék katonai szempontú őrzete, másrészt a

személy- és áruforgalom feletti felügyeletet más kormányzati ágazatok ügykörébe tartozó ellenőrzés szempontjából, átruházott hatáskörben, az ezidő szerint hatályban levő vagy jövőben hozandó törvények és rendeletek értelmében és az illető szakminisztereknek a pénzügyminiszter útján kiadott utasításai szerint ellátni.”⁵³¹ Ezzel párhuzamosan a határ őrizetét addig ellátó szerveket ezen feladatuk alól felmentették, és belterületi vagy egyéb szolgálatra osztották be.⁵³²

A Bethlen-féle rendeletet az 1922. évi I. tc. erősítette meg, amelynek 25. szakasza szerint: „Tudomásul vétetik a kormánynak azon intézkedése, hogy a vámhatárok őrzésére a pénzügyi tárca keretében vámőrséget létesített. Felhatalmaztatik a pénzügyminiszter, hogy a vámőrség létszámát addig is, míg ez a létszám az állami költségvetésben megállapítást nyer, rendeleti úton meghatározhassa; továbbá felhatalmaztatik, hogy a vámőrség szervezetét, létszámának kiegészítését és szolgálatát, az érdekeltminiszterekkel egyetértően rendeletileg szabályozhassa.”⁵³³ 1922-ben a vámőrség létszámát 4500, míg a pénzügyőrségét 3000 főben állapították meg.⁵³⁴ A testület egyfajta „fedőszervezet” is volt, mivel az álcájában katonai erőket rejtettek el. Ugyanis a létszámnövelés egyik oka a trianoni békediktátum katonai korlátozásaiban keresendő, amely miatt a vámőrség szervezetében 882 honvédtisztet, 750 altisztet rejtettek el, és több mint 750 fős legénységet irányítottak át ide.⁵³⁵ A vámőrséget ugyanakkor a Pénzügyminisztérium felügyelete alá helyezték, szervezésénél látszólag a pénzügyi szempontokat hangsúlyozták, és a testületben olyan címeket, beosztásokat, elnevezéseket rendszeresítettek, amelyekkel azt próbálták elhíttetni, hogy a vámőrség nem katonaság.⁵³⁶

1924-ben a vámtörvény⁵³⁷ – egyrészt meghatározta a csempészet fogalmát –,⁵³⁸ másrészt kimondta, hogy a pénzügyminiszter a határkerületnek azokban a részeiben,

---

vámhatár vámjövédéki és más minisztériumok által előírt feladatok szerinti őrizete. A különválással a segédvámhivatali feladatok a pénzügyigazgatóságok szerves részévé váltak. Ezen feladatokat a Pénzügyőrség látta el. Kiss, 1997a. 425; Kiss, 1997b. 1209.

⁵³¹ 1921. évi 6200. M. E. sz. rendelet 9. §.

⁵³² Így pl. a pénzügyőrség teljes kapacitását is a belterületi jövédéki ellenőrző szolgálat ellátására rendelték.

⁵³³ 1922. évi I. törvénycikk az 1921/22. költségvetési év augusztus elsejétől decembervégéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1921:XXXIV. tc. hatályának 1922. évi június hó végéig való kiterjesztése tárgyában. Kihirdetve: 1922. 01.31. forrás:

[https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=92200001.TV&targetdate=&printTitle=1922.+%C3%A9vi+I.+t%C3%B6rv%C3%A9ny%20sz%C3%A9r%20a%201921+22.+k%C3%B6lts%C3%A9gvet%C3%A9si+%20%C3%A9v+augusztus+elsej%C3%A9t%C3%B3l+decemberv%C3%A9g%C3%A9ig+viselend%C3%B3+k%C3%B6zterhek+r%C3%B3l+es+fedezend%C3%B3+állami+kiadásokról+szóló+1921:XXXIV. tc. hatályának 1922. évi június hó végéig való kiterjesztése tárgyában](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=92200001.TV&targetdate=&printTitle=1922.+%C3%A9vi+I.+t%C3%B6rv%C3%A9ny%20sz%C3%A9r%20a%201921+22.+k%C3%B6lts%C3%A9gvet%C3%A9si+%20%C3%A9v+augusztus+elsej%C3%A9t%C3%B3l+decemberv%C3%A9g%C3%A9ig+viselend%C3%B3+k%C3%B6zterhek+r%C3%B3l+es+fedezend%C3%B3+%C3%A1llami+kiad%C3%A1sokr%C3%B3l+sz%C3%B3l%C3%B3+1921+XXXIV.+tc.+hat%C3%A1ly%C3%A1nak+1922.+%C3%A9vi+j%C3%BAnius+h%C3%B3+v%C3%A9g%C3%A9ig+val%C3%B3+kiterjeszt%C3%A9se+t%C3%A1rgy%C3%A1ban) (Utolsó letöltés: 2019. 09. 04.)

⁵³⁴ 1922. évi VIII. tc. a m. kir. vámőrség és a m. kir. pénzügyőrség létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról. Kihirdetve: 1922. február 25. forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92200008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> (Utolsó letöltés: 2019. 09. 04.)

⁵³⁵ Kiss, 1997b. 1209.

⁵³⁶ Suba, 2017. 104.

⁵³⁷ 1924. évi XIX. tc. a vámjog szabályozásáról

⁵³⁸ Eszerint tiltott áru csempészetét követte el, aki olyan, akár vámköteles, akár vámentes árut, melynek behozatala, kivitele vagy átvitele tilos volt, a tilalom ellenére a vámhivatal vagy a vámőrségi közegek

amelyekben a csempészet jelentékeny mértékben elharapódzott, szigorított korlátozásokat rendelhet el. Külön rendeletben sorolták fel azokat az árukat, amelyek kiváltképpen tárgyai a csempészetnek és amelyekre ezért szigorított korlátozások vonatkoznak.

A jövedéki büntetőjog általános szabályai – annak ellenére, hogy azokhoz a büntetőjogi általános szempontokon kívül jelentős pénzügyi érdekek is fűződtek –, 1928-ig nem voltak egységes jogszabályba foglalva.⁵³⁹ Ezt a hiányt 1928-ban a jövedéki büntetőjog anyagi- és eljárási szabályait tartalmazó rendelet pótolta, amely egybefoglalta az e körbe tartozó tényállásokat, a kapcsolódó büntetési tételeket, és az eljárás szabályait.⁵⁴⁰ E szerint súlyos vagy kisebb jövedéki kihágást követett el az, aki közadóra⁵⁴¹ vonatkozó szabályt segett meg. A súlyos jövedéki kihágás szándékosan és gondatlanságból is elkövethető volt, ha azzal a közadót megrövidítették vagy veszélyeztették.⁵⁴² A jövedéki kihágásokra kiszabható büntetések között a fogház, a vagyonbüntetés (pénzbüntetés és az ingóságok elkobzása) és a kiutasítás szerepelt, azzal, hogy a fogházbüntetés a két évet nem haladhatta meg. A pénzbüntetés a veszélyeztetett közadó egytől nyolcszorosaig, kisebb kihágások esetében pedig két pengőtől száz pengőig terjedhetett. Ha a megrövidített közadó összege nem volt megállapítható, akkor a pénzbüntetést kettő és tízezer pengő közötti összegben határozták meg. Amennyiben a pénzbüntetés nem volt behajtható, illet a „*behajtás az elítéltnak teljes elszegényedését okozná*”, azt fogházbüntetésre váltották át.⁵⁴³ Az elkobzás tekintetében a rendelet kimondta, hogy attól bizonyos esetekben

---

elkerülésével, vagy valótlan árubevallással, vagy a vámhivatal, illetve a vámörtség közegei megtevesztésével a vámhatáron szándékosan áthozott vagy átvitt. (164. §.)

Vámköteles áru csempészetét követte el, aki vámköteles árut a megvámolás elől szándékosan elvont azzal, hogy az árut nem állította a vámhivatal elé, vagy azt fondorlattal eltitkolta, vagy a kötött forgalomban álló árut a törvény ellenére szándékosan a szabadforgalomba hozta. (165. §)

⁵³⁹ A jövedéki büntetőjog általános szabályainak alapja az 1842. évi harmincad-hivatali utasítás negyedik része volt, az abban foglalt általános határozatok az 1033/1893. P. M. sz. rendelet értelmében nemcsak a vámjövedéki, hanem a többi jövedéki kihágásokra is mérvadók voltak. A büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. tc.-t és a kihágásokról szóló 1879. évi XIX. tc.-t életbeléptető 1880. évi XXXVII. tc. 9. §.-a értelmében érintetlenül maradtak az egyenes adók, a jövedékek, a fogyasztási adók és az illetékek iránt fennálló törvényeknek és a törvény által fenntartott szabályoknak megsértését tárgyaló büntetőintézkedések, amennyiben a magyar büntetőtörvények intézkedései azokat meg nem változtatták. Az 1924. évi XIX. tc. (vám törvény) 149. §.-a értelmében „amennyiben a jelen törvény máskép nem rendelkezik, a vámjövedéki kihágásokra a kihágásokról szóló büntetőtörvény (1879. évi XL. tc.)” volt irányadó. Az 1879. évi XL. tc. 12. §.-a értelmében pedig a „büntettekről és vétségekről rendelkező büntetőtörvénykönyv (1878. évi V. tc.) általános határozatai, amennyiben a jelen törvény ellenkezőt nem állapít meg, a kihágások eseteiben is alkalmazandók” voltak.

⁵⁴⁰ 18.400/1928. P. M. sz. rendelete a *jövedéki büntetőjog anyagi szabályainak megalkotása és a jövedéki büntetőeljárás szabályozása tárgyában*. Igazságügyi Közlöny, 1928/7. szám.

⁵⁴¹ A törvény szerint „közadó” alatt az állami egyenes adókat, a fogyasztási adókat (kincstári részesedéseket), a forgalmi adókat, az illetékeket, a vámokat, a jövedékeket, a helyhatósági adókat és mindazokat a szolgáltatásokat kellett érteni, amelyeket közadók módjára hajtottak be.

⁵⁴² Az ilyen cselekmény akkor is súlyos jövedéki kihágás volt, ha a jogszabály szövegszerűen nem definiálta annak. A közadóra vonatkozó jogszabály olyan megszegése pedig, mellyel közadót nem rövidítettek meg vagy nem veszélyeztettek, súlyos jövedéki kihágás volt akkor, ha jogszabály kifejezetten annak nevezte. 18.400/1928. P. M. sz. rendelet 2. §. (2).

⁵⁴³ Egy nap „ára” egy és száz pengő közötti összeg lehetett.

eltekinthetnek – pl., ha az aránytalanul súlyos intézkedés lenne –, de nem lehet mellőzni „*tiltott áru csempészete esetében, az ily áru tekintetében, vagy ha az elkobzás alá eső tárgy egyedárusági cikk.*”⁵⁴⁴ Az elkobzás mellőzése esetén pedig a már meghatározott pénzbüntetésen felül, az elkobzás alól mentesített tárgy értékével egyenlő külön pénzbüntetést is ki kellett szabni.

A nyomozások elrendelése és lefolytatása a pénzügyi hatóságok (pénzügyigazgatóság, központi vámigazgatóság) hatáskörébe tartozott, és ők rendelték el a terhelt esetleges letartóztatását is. A lefoglalást a pénzügyi hatóság, a vámhivatal vagy a jövedéki büntető bíróság, míg az elkobzást kizárólag ez utóbbi mondhatta ki.⁵⁴⁵ A nyomozás megindulhatott névtelen feljelentés vagy besúgás alapján is, illetve az ilyen úton szerzett információkat a hatóság felhasználhatta, de ezt nem tekintették feljelentésnek és házkutatást tartani vagy az üzleti könyveket áttekinteni sem lehetett csupán ez alapján. A szabályszerű feljelentőket, valamint a tettenérőket viszont a rendelet jutalmazta, mivel kimondta, hogy: „*Tettenérés esetében, valamint ha a szabályszerűen tett feljelentés jövedéki kihágás felfedezésére vezetett, a befolyt pénzbüntetésből, kivéve a forgalmi adók ellen elkövetett jövedéki kihágások miatt kiszabott pénzbüntetéseket, a tettenérő és a feljelentő jutalékban részesíthető.*”⁵⁴⁶

A szigorodó szabályozás ellenére a csempészség a két világháború között és a második világháború alatt is meglehetősen kifizetődő, éppen ezért népszerű „foglalkozás” volt, amely folyamatos munkát biztosított a hatóság számára.⁵⁴⁷ Például: a dohánycsempészet felszámolása terén 1932-ben 52.391 kg. leveles és vágott, 222 kg. feldolgozott dohány, valamint 468 db. dohány vágógép került lefoglalásra. Jelentős munkát fektettek továbbá a mesterséges édesítőszer csempészetének felderítésébe, valamint a tűzkő és gyújtószereszekkel való visszaélések felszámolására.⁵⁴⁸ De a dohány mellett népszerű csempészárunak számított az arany, a szesz, a só és a gyógyszer is – és a helyzeten a háború vége sem változtatott – illetve „csak” annyiban, hogy a hatalmi harcok során a kommunista propaganda igyekezett a saját előnyére felhasználni a helyzetet. „*Talán sehol sem olyan kiterjedt és lelketlen a feketepiac,*

⁵⁴⁴ 18.400/1928. P. M. sz. rendelet 7. §. (5).

⁵⁴⁵ Egy kivételtől eltekintve: önálló elkobzást a pénzügyi hatóság is elrendelhetett. Önálló elkobzásra akkor került sor, ha a felderített jövedéki kihágás miatt senkit sem lehet büntetni. 18.400/1928. P. M. sz. rendelet 7. §. (8). és 20. §. (5)–(6).

⁵⁴⁶ 18.400/1928. P. M. sz. rendelet 118. §.

⁵⁴⁷ Emiatt, a csempészet hatékonyabb leküzdése érdekében adták ki 1936. július 24.-én a 119.099 B. M. sz. körrendeletet. A jogszabály eredeti szövegét a rendelkezésemre álló forrásanyagokban nem találtam meg, a kiadásának tényét a 191.045/1947. IV.–1. B. M. sz. rendelet igazolja: „*A csempészet hatályosabb leküzdése tárgyában az 1936. évi július hó 24. napján 119.099/1936. B. M. szám alatt körrendelet jelent meg. Az ebben a körrendeletben foglalt kérdéseket a változott viszonyokra való tekintettel újból szabályozni kell.*”

⁵⁴⁸ Szigetvári, 2017. 128.

mint a gyógyszerfronton. A csempészs teljes virágjában folyik. Vadidegen emberek állítanak be a patikámba, akik drága és veszedelmes gyógyszereket hoznak eladásra méregdrága áron. A nemrégiben Magyarországra került penicillin két-három adagjáért nem kevesebb, mint 150 dollárt kérnek. A salvarsanéért ampullánként 6-8000 pengőit kérnek, az inzulin ára, ha néha egy-egy gazember betéved vele ide, 20-40.000 pengő között mozog. Nem sokkal különb azonban a helyzet egyes hazai gyógyszertáraknál sem, amelyek nem a gyógyítást tartják főszempontnak, hanem a spekulációt.”⁵⁴⁹

„Oktalan adó miatt gyakran megkísérlik az emberek a csempészetet is. S minél sűrűbben fordulnak elő kísérletek, annál inkább súlyosbodnak majd a büntetések is.”⁵⁵⁰ Adam Smith 1776-os alapvetése 1945 utáni évek Magyarországon különleges aktualitással bírt. Mint ahogyan az az évszázados tapasztalat is, hogy egy országban minél magasabb vámokkal és minél szigorúbb tilalmakkal gátolják a külforgalmat, annál magasabbra lendül fel a csempészet.⁵⁵¹

A két világháború között meghozott jogszabályok ezen a területen is érvényben maradtak a '40-es évek második felében, egészen a pénzügyi bűncselekményekről rendelkező 1950. évi 47. tvr.,⁵⁵² valamint az új vámtörvény, az 1951. évi 24. tvr.⁵⁵³ hatályba léptetéséig. A gyakran változó adójogi szabályok, a büntető jellegű adótételek, a többszörös adóztatás – tetézve a súlyos áruhiánnyal és a közellátási gondokkal – azonban mind a csempészet elterjedését erősítették. Ahogyan a folyamatot gerjesztette az infláció is, hiszen a pénz elértéktelenedése egyrészt növelte a feketepiaci termékcsere és értékesítést, másrészt a külföldre vagy onnan Magyarországra irányuló – például határmenti – kereskedelemben sem a külföldiek nem fogadták el a mind értéktelenebbé váló pengőt, és érthető okokból a magyar kereskedők sem akarták az államnak beszolgáltatni a valutát, amelyhez egy-egy ügylet során jutottak. A folyamattal szemben az állam viszont egyre szigorúbban kívánt fellépni, és ennek érdekében mind nagyobb erőket mozgósított.

Először az 1945. augusztus 17-én kelt rendelettel felállított határrendőrség kapta feladatául, hogy támogassa *„a csempészet megakadályozására és a vámjövedéki kihágások felfedezésére hivatott szerveket”*, illetőleg közreműködjön a csempészet

⁵⁴⁹ Világosság, 1945. november 14.

⁵⁵⁰ Adam Smith adózással kapcsolatos nézeteit a *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól* című 1776-os munkájában fejtette ki. Közli Laky, 1929. 10.

⁵⁵¹ Surányi-Unger, 1936. 249.

⁵⁵² 1950. évi 47. sz. tvr. a pénzügyi bűncselekményekről. Magyar Közlöny, 1950/199–203. szám.

⁵⁵³ 1951. évi 24. tvr. a vámjog szabályozásáról. Magyar Közlöny, 1951/126. szám.

megakadályozásában,⁵⁵⁴ majd egy 1946. március 15-én hatályba lépett belügyminisztériumi rendeletben a feladatmeghatározás szerint: „Az államrendőrség valamennyi tagjától elvárom, hogy a dohányjövédéki kihágások felderítése terén, a pénzügyőrrel karöltve, maradéktalanul eleget tesz az ebben a feladatkörben rája háruló, jelentőségében igen fontos kötelességének.”⁵⁵⁵

A megnövekedett feladatok mellé az állam technikai eszközöket is biztosított: 1945 decemberében a határrendőrség 155 autót és 60 teherautót kapott, amelyeket riadóautókká alakítottak át. „A teherautókat azonnal átalakítják riadóautókká. Amint a kocsik elkészülnek, leküldik őket a határvidékre és állandó portyázásokkal biztosítják, hogy semmilyen engedély nélküli szállítmány ne léphesse át a határt. A határőrség megerősítésére ezenkívül külön 16 gépkocsit utalnak ki. A megerősített egységeket elsősorban azokra a helyekre irányítják, ahol legnagyobb a csempészforgalom.”⁵⁵⁶

Az összehangolt munka első nagyobb „próbája” a magyar-román határ melletti Csengeren zajlott, amelyről a Szabad Nép több napon keresztül tudósított, hogy: „Pálffy György tábornoké az érdem, hogy a határőrség munkáját összehangolta a gazdasági rendőrségével és közösen vetette harcba ezt a két szervezetet a csempészet leküzdésére. Az első közös akció most folyik a román határon... Koromsötétben futnak be a rendőrök és a nyomozók Csengerre. Túloldalról, Romániából rakéta jelzi: elment a magyar járőr, indulhat a csempészet, jöhet szajré. Mintha Csongor határát a természet és a békeszerződés is a csempészeknek alkotta volna. Gyümölcsösökön, bozótokon húzódik át a határvonal. Csak a bolond nem csempészik itt! – mondja az egyik nyomozó. Jelentés érkezik a vezérkarhoz: a vasúton ideszállított határvadász-századok 50 kilométer szélességben, 10 kilométer mélységben, kettős vonalban lezárták a vidéket. Bejönni mindenkinek lehet, a vonalon kilépni azonban 24 óráig tilos.”⁵⁵⁷ A razzia során nemcsak Csengert, de a környező településeket – Márk, Vállalj, Csengerújfalú, Tiborszállás, Zajta községeket – is átkutatták, és sót, dohányt valamint más termékeket is lefoglaltak.⁵⁵⁸ Így pl. elfogtak egy papot, akinél 13 kilogramm törött borsot találtak. A források alapján nem lehet egyértelműen megítélni, hogy a tényeken, vagy a szervek közötti versengésen alapult a közös razzia egyik eredménye: a rendőrnemzetek elfogták Kelemen János vámszaki tisztet, akit azzal

⁵⁵⁴ 410.212/1946. IV.—12. B. M. sz. rendelet A magyar határrendőrség felállításáról szóló 145–389/1945. IV.—12. B. M. sz. rendelet módosítása tárgyában. 6. §. Rendőrségi Közlöny 1946/13. szám.

⁵⁵⁵ 212.226/1946. IV.—12. B. M. sz. rendelet az államrendőrség szerveinek a dohánytermelés zavartalan beszolgáltatásának biztosításában és a jövédéki kihágások üldözésében való közreműködése tárgyában. Rendőrségi Közlöny, 1946/7. szám.

⁵⁵⁶ Szabad Nép, 1946. november 6.

⁵⁵⁷ Szabad Nép, 1946. november 7.

⁵⁵⁸ Az eset feldolgozását lásd Szócs, 1971. 545-560.

vádoltak, hogy kapcsolatot tart a csempészekkel és irányítja azok munkáját. A vizsgálat érdekében Budapestről rendeltek ki egy vámszakértőt, Bakonyi Sándort, aki számos jövedéki csalást leplezett le. „*Bakonyi az iratokat a csempészettel kapcsolatos adatokkal együtt bezárta a vámhivatal páncélszekrényébe. A páncélszekrényt azonban kinyitották és az iratok eltűntek. A razziázó rendőrnyomozók néhány óra alatt felfedték, hogy Kelemen vámtiszt volt a tettes. Az iratokat a latrinagödörbe rejtette. Kelemen, akinek egyébként 600 forint körül van a havi fizetése, nyugatos tisztnek Romániába való csempészésével is foglalkozott.*”⁵⁵⁹

A fővárosban a GRO nyomozói tartottak időről-időre razziákat a csempészek elfogása, raktáraik felszámolása érdekében. 1946 januárjára már közel százmilliárd pengő értékű árut foglaltak le, 3200 ügyben jártak el és több mint másfélezer ügyben fejezték be a nyomozást. A statisztikáik szerint szárnyas, bor, pezsgő, talpbőr, burgonya, cigaretta, cipő, cukor, arc- és ajakrúzs, púder, sacharin, kölnivíz, szódabikarbóna, dió, dohány, ecet, élesztő, gyertya, tea, kávé, csokoládé, rizs, gyufa, lúgkő és hagyma is lefoglalásra került, se a legnagyobb mennyiségben lisztet koboztak el, ebből 80 vagonnyit adtak át a Közellátásügyi Minisztériumnak, amely lefoglalt árukat az Általános Fogyasztási Szövetkezet raktáraiba szállította, és a nyomozás befejezését követően forgalomba helyezte.⁵⁶⁰

A forint bevezetésével az inflációs időkben elburjázott csempészet mértéke valamelyest csökkent – persze nem olyan arányban, hogy a kérdés lekerülhetett volna a napirendről – de főként a bevont termékek változtak. Ritkább lett a só- és a cukorcsempészet, mint ahogyan a pesti utcák 1945–46-ban megszokott figurája, a tűzkő- és szacharin „pisszegő” is ritkábban került a hatóságok látókörébe, s helyüket például a ló- és szarvasmarha csempészek vették át. Mint ahogyan az is jellemzővé vált, hogy a csempészet nem kizárólag a határon és a határkerületben zajlott, hanem az egész országot – a belső területeket is – behálózta. Egyre többször került megfogalmazásra, hogy a szervezeten fellépő csempészettel szemben eredményesen csak akkor lehet fellépni, ha a pénzügyi, illetve vámszaki szervek a rendőrségtől hathatós támogatást kapnak.⁵⁶¹

1946 decemberétől a pénzügyi hatóságok, a vámhatóságok, továbbá a pénzügyőri biztosságok, a pénzügyőri szakaszok és a pénzügyőrség szolgálatban álló tagjai – amelyek a szükséges karhatalom kirendelésének érdekében addig is megkereshették a rendőrkapitányságokat – jogosultak lettek a rendőrörsöket közvetlenül is igénybe venni.⁵⁶²

⁵⁵⁹ Szabad Nép, 1946. november 8.

⁵⁶⁰ Demokrácia, 1946. január 13.

⁵⁶¹ Mojzer, 1948. 7.

⁵⁶² 535.000/1946. B. M. sz. rendelet *A magyar államrendőrség vidéki főkapitányságának, valamint az alája rendelt rendőri hatóságoknak szervezeti szabályai tárgyában.* Rendőrségi Közlöny, 1946/25. szám.

1947. február 10-én kelt rendelet pedig kimondta, hogy – bár a csempészet hatályosabb ellenőrzésének fokozatos kiépítése, és a csempészet „elnyomása” elsősorban a pénzügyi hatóságok és a pénzügyőrség, valamint a vámigazgatás feladata – az említett szerveket a közigazgatási és rendőri hatóságok a csempészet leküzdése iránti tevékenységükben is hathatósan támogatni kötelesek. Ezért nyomatékosan utasították a rendőrhatalóságok vezetőit, hogy *„a pénzügyőrség tagjait működésükben a fentiek szerint mindenben támogassák és részükre indokolt esetekben karhatalmat is bocsássanak rendelkezésre.”*⁵⁶³ Ugyancsak ekkor vált megindíthatóvá a csempészzel rendszeresen, üzletszerűen foglalkozó személyek, valamint azok ellen, akikről megállapítható, hogy *„valamely községben való tartózkodásuk gazdasági okokból káros”,* a kitiltási és rendőri felügyelet alá helyezési, illetőleg internálási (rendőrhatalósági őrizet alá helyezési) eljárás.⁵⁶⁴

Ez alapján internálták 1947. július 29-én Sárközi Lászlót, miután a *„GRO 4555/2-1947. számú javaslata szerint a cigarettapapírüzérek elleni razzia alkalmával megállapítást nyert, hogy nevezett hosszabb ideje rendszeresen és üzletszerűen foglalkozik csempészáru forgalomba hozatalával. Árusításra engedélye nincs... Alaposan feltételezhető, hogy szabadon hagyása esetén a közrend és közbiztonság – fontos állami érdek szempontjából – aggályos – gazdasági okokból káros tevékenységet folytatna.”*⁵⁶⁵ Sárközi internálását 1948. január 30-án megszüntették, de egyben őt rendőrhatalósági felügyelet alá helyezték.⁵⁶⁶

1947-től a magyar-jugoszláv határszakasz – a gazdasági menetrenddel párhuzamosan zajló politikai tisztogatások miatt is – kiemelt jelentőséggel bírt. 1947 májusában *„a jelentékeny mértékben kifejlődött csempészet megakadályozása és hatályos üldözése céljából”* az e szakaszon kialakított határkerületben 1947. évi október hó 31. napjáig tartó érvénnyel, bizonyos áruk és termények vonatkozásában szigorított forgalmi korlátozást rendeltek el,⁵⁶⁷ amelyek csak szállítási igazolvány birtokában, az élő állatok és a gépjárművek pedig csak külön ismertető jellel ellátottan lettek szállíthatóak. A készleteket a vállalatoknak és a magánszemélyeknek egyaránt *„ellenőrzésre alkalmas helyen”* kellett tartaniuk. Azokat a iparosokat, boltosokat, házaló kereskedőket, akik korábban – három éven belül – vámjövédéki kihágást követtek el, vagy szigorított vámjövédéki felügyelet alá kerültek, a határkerületekből további három évre

⁵⁶³ 191.045/1947. IV.-1. B. M. sz. rendelet a pénzügyi és rendőri hatóságok együttműködésének kiépítése, valamint a csempészet hatályosabb leküzdése tárgyában. Rendőrségi Közlöny, 1947/5. szám.

⁵⁶⁴ 191.045/1947. IV.-1. B. M. sz. rendelet 4. pont.

⁵⁶⁵ 82275/1947. sz. véghatározat. ÁBTL 3.1.9. V-55221. Sárközi László és tsa.

⁵⁶⁶ B. M. 514.725/1948/IV/4 sz. véghatározata. ÁBTL 3.1.9. V-55221. Sárközi László és tsa.

⁵⁶⁷ Például 5 kg feletti gabona, 3 kg. feletti liszt, tészta, 50 kg-ot meghaladó burgonya, 20 kg feletti kukorica, 2 kg feletti hagyma, 20-nál több tojás, hús, cukor, textil, dohány, gyógyszerek, 2 liternél több égetett szesz, gépjárművek, arany stb.

gyakorlatilag kitiltották – minthogy a foglalkozásuk, tevékenységük gyakorlásától ezen övezetben eltiltották őket, illetve iparendélyük kiadását a központi vámigazgatóság kívánságára megtagadták. Az, aki a rendeletet megszegte, kihágás miatt legfeljebb 2000 forintnyi pénzbüntetéssel volt sújtható, az ügyek megítélése a rendőri büntetőbíróságok hatáskörébe tartozott.⁵⁶⁸

1948-ra a korlátozások olyan méreteket öltöttek, hogy bárki, aki átlépte a határt, feltételezett csempésszé válhatott. Még mindig az 1924-es vámtörvény és annak az árukra vonatkozó hármas megkülönböztetése volt hatályban, tehát elvileg létezhetett volna tiltott, engedélyhez kötött és szabadon fogalmazható áru, de a gyakorlatban ekkorra minden tiltott árunak számított,⁵⁶⁹ hiszen a Külkereskedelmi Igazgatóság engedélye nélkül be, illetve a Magyar Nemzeti Bank engedélye nélkül kifelé csak egészen kivételes esetekben lehet árut szállítani.⁵⁷⁰

A csempészet felszámolására tett állami lépések az országhatárok mentén élők számára egyet jelentettek a – jogilag szabályozott – zaklatással. A határmenti ingatlanok tulajdonosainak és birtokosainak el kellett tűrniük, hogy a telkükön a határ őrzésére rendelt szervek térítés nélkül létesítsenek és használjanak „figyelőállásul szolgáló műtárgyat”.⁵⁷¹ A határ mellett ötven, egyes helyeken pedig százméteres sávban tilos volt a fák, magasabb növények ültetése, a meglévőket pedig ki kellett irtani. Azt, hogy ezeken a helyeken mit termesszenek, nem a tulajdonos döntötte el, hanem a földművelésügyi, a belügyi és a honvédelmi tárcák. A határvédelem és csempészet elleni küzdelem akadályozói – vagyis azok, akik a telkükön emelt „műtárgyat” megrongálták, vagy a megszabottnál magasabb bokrot ültettek, esetleg a számukra előírttól eltérő növényt termesztettek – alapesetben kihágásért hat hónapi elzárásra vagy pénzbüntetésre számíthattak, amelynek a legmagasabb összege huszonnégyezer forint volt. A kihágás miatt az eljárás az államrendőrség, mint rendőri büntetőbíróság hatáskörébe tartozott.⁵⁷²

Az ötvenes években a csempészet iránya és elkövetési formája is változáson ment keresztül. Egyrészt ezek a tevékenységek jellemzően már nem a határkerületekben zajlottak – arra nyugaton és délen lehetőség sem volt: nyugaton a magyar-osztrák, délen a magyar-jugoszláv határt már határsávval, őrtornyokkal, fegyveres és kutyás határőrök láncolatával

⁵⁶⁸ 105.851/1947. XII. P. M. sz. rendelet, *a határkerületben szigorított forgalmi korlátozás bevezetése tárgyában*. Rendőrségi Közlöny, 1947/10. szám.

⁵⁶⁹ Tiltott áru: az olyan áru, amelynek forgalma a vámhatáron át nincs megengedve.

⁵⁷⁰ Mojzer, 1948. 10.

⁵⁷¹ 3.810/1948. Korm. sz. rendelet, *a jogtalan határátlépés és a határon folyó csempészség megakadályozásának előmozdítása tárgyában*. Rendőrségi Közlöny, 1948/76. szám.

⁵⁷² Uo.

lezárták, a megbízhatatlan embereket kitelepítették, és 1949 elején megkezdődött a műszaki zár, vagyis a határ menti drótkadály és aknazár telepítése.⁵⁷³ Vagyis a határvédelem belső funkciói kerültek előtérbe, amelyek arra voltak hivatva, hogy az ország lakosságát megakadályozzák a határ megközelítésében és átlépésében.⁵⁷⁴ Mindezt erősítette, hogy 1950. január 1-től a határőrség az Államvédelmi Hatóság alárendeltségébe került.⁵⁷⁵

Az ötvenes évek elején a jogszabályok is változtak: az 1951-es új vámtörvény⁵⁷⁶ megerősítve az állam – már az 1949-es Alkotmányban rögzített – külkereskedelmi monopóliumát, elrendelte, hogy minden behozatalra, vagy kivitelre kerülő árut a vámhatóságnak be kell mutatni.⁵⁷⁷ Az ellenőrzés során vizsgálni kellett az áruk behozatalához, illetve kiviteléhez szükséges engedélyek érvényességét, a tervgazdálkodáshoz szükséges statisztikai adatok szolgáltatását és gondoskodni kellett az árukat terhelő vám beszedéséről. A vámtörvényben biztosított „állami érdek megsértése” pénzügyi bűncselekmény, vámbűncselekmény volt,⁵⁷⁸ s mint ilyet, az 1950-es büntetőjogi szabályozás alapján⁵⁷⁹ öt évig terjedhető börtönnel, azon felül minden esetben kiszabandó és az eljárás tárgyát képező áru belföldi forgalmi értékének egyszeresétől nyolcszorosáig terjedhető pénzbüntetéssel, továbbá a legtöbb esetben az eljárás tárgyát képező áru elkobzásával kellett büntetni. Ha az elkobzandó áru bármely okból nem volt őrizetbe vehető (mert forgalomba került, elhasználták, egy állami vállalat tulajdonába került, stb.) az elkobzás helyett térítést kell kiszabni. A vámtörvény nem sokkal később, 1951. október 1-én hatályba lépő végrehajtási rendelete⁵⁸⁰ meghatározta a vámigazgatás szervezetét, részletesen szabályozta az eljárások menetét, attól kezdve, hogy „A határ és a határszéli vámhatóság között az utat letérés, szándékos késedelem és a szállítmány megváltoztatása nélkül kell megtenni”,⁵⁸¹ a vámvizsgálat vagy a vámmentességek leírásán

⁵⁷³ A déli határszakasz aknásítása a tervek szerint 18.275.755 forintba került, amely összeg magában foglalt 601.050 darab aknát, 665,54 tonna tüskésdrótot, 411,55 folyóméternyi dorongfát, 9816,5 kg U-szőget, 30 303 darab jelzőtöltényt, 54 605 kilogramm botlódrótot, valamint a kiépítéshez szükséges 23 554 liter benzint és 23.000 kg fakátrányt. Lásd bővebben Suba, 1998. 52–59.

⁵⁷⁴ Suba, 2014. 5–12.

⁵⁷⁵ 4.353/1949 M. T. sz. rendelet Magyar Közlöny, 1949/268 szám.

⁵⁷⁶ 1951. évi 24. tvr. a vámjog szabályozásáról Magyar Közlöny, 1951/126. szám.

⁵⁷⁷ Vámtörvény 7.§ (1)–(4).

⁵⁷⁸ A vámbűncselekmények tényállásait a vámtörvény 36. §. (1) a.)–m.) pontja határozta meg, tizenhárom elkövetési módot különböztetve meg. Ezek szándékos és gondatlan alakzata is büntetendő volt. Az elkövetési módok között szerepelt pl.: ha valaki árut a vámellenőrzés elkerülésével vagy megtévesztésével, illetőleg a bemutatási kötelezettség megszegésével a határon át behoz vagy kivitt; nem hozta be azt a külföldi árut, amelyet behozatali előjegyzési engedély alapján előre kivitt belföldi áru helyett be kellett volna hoznia, magának vagy másnak illetéktelen vámelőnyt szerzett stb.

⁵⁷⁹ 1950. évi 47. sz. tvr. a pénzügyi bűncselekményekről Magyar Közlöny, 1950/199–203. szám.

⁵⁸⁰ 6.600—I/V/I 10/1951. II. b. P. M. sz. rendelet, a vámjog szabályozásáról szóló 1951. évi 24. sz. törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában. (Vámtv. vhr.) Magyar Közlöny, 1951/133. szám.

⁵⁸¹ A Vámtv. vhr. 6. §. (1).

keresztül egészen a pénzügyi bűncselekmények és szabálytalanságok szankcionálásáig.⁵⁸² A pénzügyi bűncselekmények tettenérője továbbra is „nyomozási költségtérítésben” részesült a lefoglalt áruk után, amely bizonyos termékek tekintetében tételesen megállapított összeg, más esetekben a belföldi forgalmi érték 10 százaléka volt.⁵⁸³

A határzár, vagy a jogszabályi változások ellenére a csempészet persze nem szűnt meg, de jelentős irányváltás történt. Még az ötvenes években is előfordultak olyan „alapesetek”, amikor a csempész tiltott helyen lépte át a határt, és így hozta magával az árut, vagy akár a határon vette át azt – akadtak erre alkalmasnak tűnő szakaszok, pl. a magyar-csehszlovák határon. Ilyen ügyben bukott le hat csempész és nyolc vámorgazda, 1953-ban. A csempészek pár hét alatt nyolcszor járták meg a csehszlovák-magyar határt, ahol mintegy 400.000 Ft értékű árut vettek át és csempészték be az ország területére. Az áruk között 234 kg fésű, 105 kg önborotvapenge, 57 kg tűzkő, 40 kg hamis gyöngysor, és 10 kg egyéb áru szerepelt. A társaságot Zóbel János vámőr hadnagy – meglehetősen színesre sikerült – beszámolója szerint egy villamosút, és – a korszellemnek megfelelően – egy névtelen bejelentés buktatta le. A balszerencse ugyanis egy kocsiba zárt egy nyomozót és egy csempészt. Ez utóbbi, úgy érezve, hogy figyelik, bőröndjét hátrahagyva leugrott a villamosról. A csomagot a végállomáson átvizsgálták, és abban 6900 db borotvapengét, 2 kg tűzkövet és 470 db csehszlovák gyártmányú fésűt találtak, 9200 Ft értékben. A bőrönd tulajdonosa nem lett meg, de pár nap múlva egy bejelentés érkezett a nyomozócsoporthoz arról, hogy a Köztársaság téren egy vidéki személygépkocsiból gyanús csomagokat raktak ki. A gépkocsi forgalmi rendszámából megállapították, hogy az egy miskolci taxivállalaté. A nyomozók kihallgatták a taxisofőrt, ő pedig egy nála felejtett csomagról és annak feledékeny tulajdonosáról is vallott, aki másnapra is megrendelte a taxit, méghozzá Felsőzsolcára, a vasútállomástól másfél kilométerre eső kilométerkőhöz. A rendőrök utasítására a gépkocsivezető másnap elment lebonyolítani a fuvart. Az éber nyomozók, akik a megjelölt hely közelében „lesállást foglaltak el”, a határ felől közlekedő vonat beérkezése után nem sokkal, három bőröndökkel megrakott személyt vettek észre, akik – egymástól mintegy 50-50 méter távolságra – léptek ki a búzatáblából és ültek be a kocsiba. A rendőrök ezen a ponton közbeléptek és letartóztatták a csempészeket...⁵⁸⁴

⁵⁸² A pénzügyi bűncselekményeket – az 5000 forintot meghaladó áru tekintetében, szándékosan elkövetett, vámtörvény 36.§-ban felsorolt magatartásokat –, valamint a pénzügyi kihágásokat – amelyeket gondatlanul vagy ötezer forintot meg nem haladó mértékben követtek el – az 1950. évi 47. tvr. szerint kellett büntetni. A szabálytalanságok büntetése és a késedelmi bírságok tekintetében a Vámtv. vhr. 37. §-a tartalmazott rendelkezést.

⁵⁸³ Például a leveles külföldi dohány minden lefoglalt kilogrammjáért 4 forint, eredeti külföldi csomagolású szivar után 100 darabonként 5 forint, külföldi szesz után hl-fokonként 4 forint, a tűzkő kilójáért 200 forint, 440 édesítőerejű mesterséges édesítőszer kilójáért 100 forint járt a lefoglalónak. Vámtv. vhr. 36. §. (3).

⁵⁸⁴ Zóbel, 1953. 984.

1950-től a kisebb tételben csempészők is új utakat és módszereket találva – nem tiltott határátlépéssel, hanem a vámellenőrzésen keresztül, de annak megtevesztésével hozták be az ország területére az árut: például kettősfenekű bőröndben, a személyes holmik között, vagy a járművek láthatatlannak tűnő zugaiba rejtve, az áru pedig a nagyvárosokban, de leginkább a fővárosban cserélt gazdát.⁵⁸⁵ Egy 1953-ban készült tanulmány szerint ezeken a helyeken „*a spekulációs zugaiban az utóbbi években olyan méreteket öltött, hogy csak behunyva szemekkel lehetett nem látni a külföldről becsempészett karórákkal, női nylon-harisnyákkal és fehérneművel, japán selyemkendőkkel és egyéb luxuscikkkel üzérkedő spekulánsok népes társaságait.*”⁵⁸⁶

A határok lezárásával a hétköznapi szükségletek kielégítését szolgáló, határkerületekben zajló magánakciók kora lezárult. Az utasforgalomban a magánszemélyek olykor valutát, és bizonyos – itthon hiánycikknek számító és jól értékesíthető – termékeket, pl. órát, ékszert, harisnyát, gyógyszereket továbbra is próbáltak elrejteni a vámellenőrzések során. Az általánosan elfogadott vélemény szerint az árut alkalmoszerűen, kis mennyiségekben a sportolók hozták be az országba. Azonban a hangsúly a kis mennyiségen volt, s emiatt a csatorna felszámolására a hatóságok sem tettek erélyes intézkedéseket.⁵⁸⁷

A csempészáru jelentős része szervezeten, szállítmányozó cégeken keresztül, vasúton vagy hajón érkezett az országba. A hajóforgalom ellenőrzése nemcsak a pártállam idején, de a két világháború között is kiemelt terület volt, amelyet akkor a hajóforgalom ellenőrzéséről szóló 1924. évi 1.340. M. E. sz. rendelet szabályozott.⁵⁸⁸ Ez alapján az ellenőrzéseket közigazgatási, közbiztonsági, államrendészeti, folyamrendészeti, hajózási, forgalmi és kikötőrendészeti szempontból, révkapitányságok útján a belügyminiszter rendészeti szervei, míg vámjövédéki szempontból a vámigazgatási szervek, így a vámhivatalok és vámhivatali kirendeltségek, a vámőrség és a pénzügyőrség ellenőrizte. Ezeken felül volt köz- és állategészségügyi valamint műszaki és üzembiztonsági ellenőrzés is. Mindezek ellenére a hajókon történő csempészés virágzott. „*A vámellenőrzés megtevesztésével elkövetett csempészés az is, amikor a megtevesztés céljára a határon rendszeresen átlépő járműveken található rejtékhelyeket használják fel, különösen a hajókon és a vasúti kocsikon lévő rejtékhelyeket. A vasúti kocsikon, de különösen a vízijárműveken több olyan rejtékhely van, amelyek különösen kisebb terjedelmű csempészáruk befogadására alkalmasak. Amikor a jármű a határt átlépi, nincs mindig*

⁵⁸⁵ Uo. 984–985.

⁵⁸⁶ Sarkadi, 1956. 248.

⁵⁸⁷ Uo. 248.

⁵⁸⁸ Magyarországi Rendeleték Tára, 1924. 14.

lehetőség arra, hogy az áruk forgalmának nagymértékű és a gazdasági életre káros késleltetése nélkül a járművet minden kis férőhelyre kiterjedő figyelemmel megvizsgálják. Ilyen vizsgálathoz esetenként nemcsak több órára, hanem esetleg több napra lenne szükség. (Hajók!)”⁵⁸⁹

Egy hajóskapitány például hat-hét útja során összesen 141 db karórát és 350 pár nylonharisnyát, mintegy 150.000 Ft értékben csempészett be az ország területére, úgy, hogy hajó kezelőkabinja egyik szekrényének belső oldalfalát leszerelve, a Bécsben megszerezett árut a hajó kettős fala közé helyezte el. Egy másik hajóskapitány egy hónap alatt három útján összesen 509 pár nylonharisnyát (88.000 Ft értékben) csempészett be az ország területére, a szolgálati kabinjában a paplan vattatölteléke közé bevarrva azokat. Egy harmadik esetben a külföldről hazatérő látszólag teljesen üres roncsszerelvény rejtékhelyeit használták fel 190.000 Ft értékű áru becsempészésére.⁵⁹⁰

A becsempészett árut értékesíteni kellett, aki ebben valamilyen formában részt vett – elrejtette, eladta vagy megvette – szintén bűncselekményt követett el, és vámorgazdaság miatt vonták felelősségre. A vámorgazdaság nehezebben volt bizonyítható, mint a csempészet. A pénzbüntetés alapját az áru forgalmi értéke adta, de azt nemcsak a lefoglalt, hanem a forgalomba helyezett teljes árumennyiségre kiszabhatták. Vagyis a pénzbüntetés alapjának, a térítésnek és a megrövidített vámtartozásnak a megállapításához az összes áru pontos mennyiségére és az őrizetbe nem vett áruk pontos, egyedi meghatározására is szükség volt. Minél nagyobb mennyiséget tudtak feltárni és bizonyítani, de legalábbis feltételezni, az állam annál nagyobb vagyoni elégtételhez jutott. A vámorgazdaság esetében ezért nem volt elegendő egy beismerő vallomás arra vonatkozóan, hogy pl. egy karóra, egy pár harisnya vagy egy doboz kakaó a feketepiacon került beszerzésre. Tisztázni kellett azt is, hogy a csempészáru honnan származik, ki adta el, mikor, ki működött esetleg közre az elidegenítésben, az őrizetbe vett árun felül pontosan milyen mennyiségű és minőségű csempészáru került a leleplezésig már forgalomba, azt kik, milyen körülmények között szerezték meg. Vagyis a csempészáru útját lehetőleg teljesen fel kell deríteni. Ennek során a hatóságok gyakran kényes területre tévedhettek, amikor kiderült, hogy a lefoglalt árut egy diplomata, vagy egy szovjet katona értékesítette.⁵⁹¹ A külföldi diplomáciai testületek és a szovjet hadsereg tagjai is, a személyes szükségletükre szolgáló tárgyakat – beleértve a gépjárműveket is –, vámentesen hozhatták be az ország területére. Ha azonban ezeket másnak eladták, vagy más módon átengedték, az árukat

---

⁵⁸⁹ Zóbel, 1953. 985.

⁵⁹⁰ Uo. 985.

⁵⁹¹ Zóbel, 1953. 987–988.

vámkezeltetni kellett volna. Aki ilyen árut vámkezelés nélkül megszerezett, vámbűncselekményt követett el.⁵⁹²

A felderítések lendülete 1950-től alábbhagyni látszódott, jóllehet az üzletszerűen folytatott, szervezett csempészet és az ehhez kapcsolódó vámorgazdaság mind nagyobb méreteket öltött. Azonban azzal a hatóság sok esetben nem tudott – vagy érintettsége okán nem akart –⁵⁹³ mihez kezdeni.

Az ötvenes években, a tervgazdálkodás idején a külkereskedelem állami monopólium volt, vagyis az egyes külföldről behozott áruk árait nem a kereslet-kínálat törvénye, de nem is a profitra törekvés alakította ki, hanem az ötéves terv. Vagyis a kereteket nem a lakossági szükségletek, hanem olyan pártállami szempontok irányították, mint a termelés fokozása vagy a devizagazdálkodás. A csempészet így a lakossági hiánycikkekre épült.⁵⁹⁴

1950 őszétől a Közlekedésügyi Minisztérium kiküldetésében, vasutas szakemberek utaztak Kelet-Németországba, hogy a háború idején nyugatra vitt MÁV mozdonyokat, személy- és tehervagonokat felkutassák, majd a szükséges javításokat elvégezve, visszazállítsák Magyarországra. Az utazók között volt Pazár Miklós okleveles gépészmérnök, a MÁV műszaki tanácsosa, Szádvári Béla mozdonyfelvigyázó, Várnai József, Keszei Károly, Nemeskéri Mihály, Wiedermann Imre mozdonyvezetők, Bényi István kocsivizsgáló, Szaller Sándor főmozdonyvezető és Komlósi Győző főművezető is.

A küldöttség vezetője Pazár Miklós volt, berlini állomáshellyel, a többiek az ország területét járták, hogy felkutassák és megjavítsák a mozdonyokat és kocsikat. A többéves kiküldetés eredményeként nagyértékben tértek haza vasúti szerelvények Magyarországra. Azonban a *„hivatalos és jó eredménnyel végzett munka mellett, Pazár Miklós vezetésével és irányításával olyan üzelmeket folytattak, amely a népgazdaságot nagymértékben károsította.”*⁵⁹⁵

A szakemberek kiküldetési illetményben részesültek, amit az NDK-ban árura cseréltek. Pazár például 3 Leica fényképezőgépet, 50 tekercs filmet vásárolt, amit a küldöttség egyik tagjával juttatott haza, és a feleségének is küldött egy csomagot, amiben két pár harisnya, 250 gr. kölnivíz, egy rúzs, egy Montblanc töltőtoll, fél kilogramm kakaó, két tábla csokoládé, 10 borotvapenge és egy karóra volt. Az asszony kórházban feküdt, így a csomagot Galánffy Jánosné vette át, aki egy hét múlva továbbította azt a hazatérő feleségnek.

⁵⁹² Vámtv. 36. §. (1). m.) pont

⁵⁹³ A GRO, az ÁVO és közvetve az állam szerepvállalását a cigarettacsempészetben 1945 és 1949 között, Cserényi-Zsitnyányi Ildikó ismerteti. Lásd bővebben Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 87–82.

⁵⁹⁴ Zóbel, 1957. 322.

⁵⁹⁵ 1952.áü.7.796/14. sz. vádirat. BFL XXV. 4.a. 6599/1952.

Pazár és beosztottai ezt követően több alkalommal hoztak be árut a vámeljárással megkerülésével, annál is inkább, mert vállalták, hogy időnként a kint élő magyaroktól csomagokat hoznak az itthon élő rokonok számára. Amikor pedig megkezdődött a megjavított szerelvények hazaszállítása, ők is nagyobb tételre váltottak – egy-egy szerelvényben 40 és 65 közötti csomagot rejtettek el – a vámárukat a szerkocsiban, a víztartóban vagy a mozdony gőzkúpjában elhelyezve. Az utolsó szerelvény 1952 augusztus elején érkezett haza, mintegy ötven csomaggal. A csempészárut ajándékba hozták, rokonoknak, barátoknak, vagy beszerzési áron – előzetes megrendelés alapján – adták el. A Doxa karórát például Pálfi Antal fogadta el ajándékként, a Leica fényképezőgépeket pedig Pazár a bátyja, Miklós segítségével értékesítette. De került be kérésre aktatáska, borotvapenge és gyógyszer is.

A rendőrség az utolsó szerelvény beérkezésekor csapott le a társaságra, ezt követően megkezdődtek a kihallgatások, házkutatások, letartóztatások. Az elsőfokú ítéletet 1952. december 31-én hirdette ki a Budapest Megyei Bíróság. Eszerint Pazár Miklóst részben tettesként, részben felbujtóként vámcsempészéssel folytatólagosan elkövetett pénzügyi büntett és jelentős értékű külföldi fizetőeszköz rendeltetésellenes felhasználásának büntette miatt nyolc hónapi börtönre és 187.861 forintnyi pénzbüntetésre ítélték. Az elkobzás alá eső, de már el nem kobozható áruk – mint például az elfogyasztott csokoládé, az elhasznált filmtekercs, stb. – értékének megtérítése címén 43.907 forint és 90 fillér megtérítésére kötelezték. A többi vádlottat kettő és hat hónap közötti börtönbüntetésre, illetve jelentős pénzbüntetésre ítélték. Galánffy Jánosnét – aki a Pazár által küldött csomagot megőrizte, majd átadta a kórházból hazatérő feleségnek – 1275 forint pénzbüntetésre ítélték.⁵⁹⁶

A fellebbezéseket követően a Legfelsőbb Bíróság 1953. május 26-án egyes rendelkezések tekintetében megváltoztatta az ítéletet: a pénzbüntetések jó részét – pl. Pazár, Szávádi, Várnai, Keszei, Nemeskéri, Widermann, Szaller vonatkozásában – felemelte.⁵⁹⁷

A pénzügyi bűncselekményekről szóló 1954. évi szabályozás⁵⁹⁸ tartalmazta a vámbűncselekmények büntetési tételeit és azokat az anyagi és eljárásjogi külön rendelkezéseket, melyeket a vámbűncselekmények nyomozásánál, minősítésénél és elbírálásánál az általános szabályoktól eltérően alkalmazni kell. Ez alapján a csempészet legmagasabb büntetési tétele háromévi börtönbüntetés lett.⁵⁹⁹

⁵⁹⁶ B. V. 6599/1952/15. sz. ítélet. BFL XXV. 4.a. 6599/1952.

⁵⁹⁷ Bf. V. 746–1953/41. sz. ítélet. BFL XXV. 4.a. 6599/1952.

⁵⁹⁸ 1954. évi 3. sz. tvr. a pénzügyi és vámbűntettekéről, valamint szabálysértésekről. Magyar Közlöny, 1954/12. szám.

⁵⁹⁹ Ez azt a különös helyzetet idézte elő, hogy míg a bűncselekményhez fűződő elévülési idő három év lett, addig a vámtörvény a behajtandó vám vonatkozásában ötéves elévülést írt elő, vagyis a nyomozások folytatódhattak akkor is, ha az elkövetőt a tette miatt szabadságvesztésre már nem lehetett ítélni.

1954. június 9-én jelent meg, de csak 1956. május 1-én lépett életbe az új vámtörvény,⁶⁰⁰ amely az addiginál egyszerűbben és közérthetőbben, öt pontban sorolta fel a vámbűntettek tényállásait,⁶⁰¹ köztük a csempészetet és a vámorgazdaságot is.⁶⁰² Csak az a vámbűncselekmény minősült vámbűntettnak, amelyet 5000 Ft-ot meghaladó belföldi forgalmi értékű áruval követtek el. Ha ez az érték az 5000 Ft-ot nem haladta meg, a bűncselekmény vámszabálysértésnek minősült, amelyet a vámhatóság pénzbírsággal torolt meg.

1955-ben a kihágás intézményének felszámolása szigorítást hozott a határon zajló csempészet megítélésében: az addig a kihágás kategóriájába tartozó – a 3.810/1948. Korm. sz. rendelet szerinti eseteket, már bűntettként bírálták el, s a kiszabható börtönbüntetés legkisebb mértéke 30 nap, legmagasabb mértéke hat hónap lett.⁶⁰³

1958-ban – az október 24-én jóváhagyott jegyzékváltás alapján – megszületett az első nemzetközi megállapodás a magyar és a szovjet fél kölcsönös segítségnyújtásáról vámkérdésekben, közöttük a csempészet elleni küzdelemben.⁶⁰⁴ A csempészet – valamint a többi pénzügyi bűncselekmény – átfogó szabályozására az 1961-es Btk adott lehetőséget.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ 1954. évi 16. sz. tvr. a vámjog szabályozásáról. Magyar Közlöny, 1954/42. szám.

⁶⁰¹ Az 1951-es Vámtv. még 13 különböző elkövetési magatartást tartalmazott. (1951. évi 24. tvr. 36. §) Lásd feljebb.

⁶⁰² A jogszabály szerint vámbűntett maradt a csempészetten és a vámorgazdaságon kívül a vámveszélyeztetés vagy vámmegrövidítés, az illetéktelen vámelőny szerzése, és a bűnpártolás. 1954. évi 16. sz. tvr. 29. §. a.)–e.) pont.

⁶⁰³ 1955. évi 17. sz. tvr. a kihágás intézményének és a kihágási bíráskodásnak megszüntetéséről. Magyar Közlöny, 1955/61. szám.

⁶⁰⁴ 1958. évi 36. sz. tvr a Magyar Népköztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége között a vámkérdésekben történő együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról Budapesten, az 1958. évi július hó 21. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről. Magyar Közlöny, 1958/106. szám.

⁶⁰⁵ 1961. évi 5. tc. a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről. Magyar Közlöny, 1961/97. szám. A vámbűntetteket a törvény 249. §.-a szabályozta, amely már csak a csempészetet és a vámorgazdaságot határozta meg bűncselekményként

V. A jogalkalmazás szereplői

„A bíróság működése igenis politikai működés és mindég is az volt. [...] Az államéletben minden megnyilatkozás csakis politikai célt szolgál [...] Mindent alapos megfontolás után csinálunk, mindent kidolgozunk előre a legapróbb részletekig.”
Ries István⁶⁰⁶

1944. december 21-én ült össze Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely másnap, december 22-én megválasztotta az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. E két szerv pedig hozzálátott a konszolidációhoz szükséges büntető anyagi- és eljárásjogi rendelkezések megalkotásához, illetve újraszervezte azokat a bíróságokat, amelyek akár az újonnan alkotott, akár a régi jogszabályok érvényesítésére voltak hivatottak. Ennek keretében a büntető jogszolgáltatást részben a rendes bíróságok, részben pedig a különbíróságok, illetve rendkívüli bíróság hatáskörébe utalta.⁶⁰⁷

Az elkövetkező három évben nemcsak a politikai hatalom került teljes egészében a kommunisták kezébe, de a gazdaság szerkezetét is jelentősen megváltoztatták: az állami szektor jelentősége megnőtt, egyes területeken túlnyomóvá, sőt kizárólagossá vált. Az energiaszolgáltatás, a legfontosabb iparágak, valamint a hitelélet túlnyomórészt állami tulajdonba vagy kezelésbe, de legalább is állami irányítás alá kerültek. Tehát az ország politikai és gazdasági berendezkedése is megváltozott. Gerő Ernő szavaival élve „*Magyarország átlépte a Rubikont, népi demokráciává lett s elindult a szocializmus útján*”.⁶⁰⁸ Ehhez képest a jogalkotás lemaradásban volt, így a pártállam számára egyre égetőbb szükségé vált a háború előtti szabályozók hatályon kívül helyezése és új, a diktatúra szellemiségét a szövegükben is megjelenítő törvények (rendeletek), mindenekelőtt egy új büntetőjogi kódex megalkotása.⁶⁰⁹ A kommunisták szempontjából a lemaradás a gazdaságirányítási és a gazdasági/ pénzügyi büntetőjog területét is jelentősen érintette: ezen a jogterületen 1948-ban még jellemzően

⁶⁰⁶ Ries István hozzászólása a Legfelsőbb Bíróság 1949. november 18.-ai teljes ülésén. Közli Katona, 2013.

⁶⁰⁷ A kérdéstről lásd bővebben Tóth J., 2008. 87–110.

⁶⁰⁸ Névai, 1948. 122.

⁶⁰⁹ Ez utóbbi kapcsán abban mindenki egyetértett, hogy újításra van szükség: „Miután a megváltozott életviszonyok és a mozdulatlan büntetőjogi rendszer közötti ellentmondásokból adódó ütközéseket ma már büntetőjogunk mind elméleti művelői, mind gyakorlati alkalmazói egyaránt látják, az ellentétek mielőbbi kiküszöbölésének szükségességét egyaránt vallják.” Azonban a megvalósítás módját illetően voltak viták. A jogászok egy része a régi büntetőjogi kódex „tatarozását” szorgalmazta, az elavult részek kiiktatásával, míg mások „a magyar büntetőjog 70 éves klasszikus épületének, a népi demokratikus fejlődés irányának megfelelő, teljes átépítését” tartották csak megvalósíthatónak. A vitában a döntő szót ezúttal is az MDP mondta ki programnyilatkozatában: „A Párt sikraszáll az igazságszolgáltatás és a jogrend gyökeres reformjéért a termelési és a társadalmi rend változásainak megfelelően... A Párt szükségesnek tartja a népi demokrácia alaptörvényének megalkotását, hogy az állampolgárok jogait és kötelezéseit az állami, gazdasági és társadalmi rend alapvető változásait, a magyar köztársaság (sic!) népi jellegét a törvény erejével alkotmányban szentesítsük.” Olti, 1948. 108–109.

hatályban voltak a háború előtt keletkezett jogszabályok. A jog alkalmazóinak, a bíróknak ezért előírták, hogy töltsék meg új tartalommal a régi jogszabályokat, alkalmazzák azokat az „*új idők szellemében korszerű módon.*”⁶¹⁰ A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy minden bűncselekményt politikailag kellett értékelni: a jogalkalmazás folyamatában – már a tényállás megállapításakor is, de még inkább a döntéshozatalkor – egyre nagyobb szerepet kapott a jogértelmezés politikai jellege, az aktuális ideológiai szempontok megfelelő figyelembevételével.⁶¹¹ A jogalkalmazóknak is a lenini elvárások mentén kellett dolgozniuk, amely szerint: „*a bíróság a proletáriátus és a szegényparasztság hatalmi szerve... a bíróság a fegyelemre nevelés eszköze.*”⁶¹²

V.1. A rendes bíróságok

Bár a bírósági szervezet átalakítása – az ügyeknek a rendes bíróságok hatásköréből történő elvonása – 1945 elején a politikai népbírászkodás bevezetésével megindult,⁶¹³ azért a régi szervezetű általános bíróságok (járásbíróság, törvényszék, ítélőtábla, kúria), sőt egyes különbíróságok is (honvédbíróságok, közigazgatási bíróság, hatásköri bíróság stb.) hosszabb-rövidebb ideig változatlan formák között folytatták működésüket. Azonban sem ez a szervezeti forma, sem pedig a formát kitöltő bírók, akik szaktudásukat a háború előtt szerezték, nem feleltek meg a szovjet mintának – amely szerint a bíróság feladata az ellenségesnek tekintett osztályok féken tartása és a dolgozó osztályból származó ingatag elemek nevelését –,⁶¹⁴ és az ezt adaptálni kívánó kommunista párt elvárásainak. Az általános bíróságok rendszerint alkalmatlanoknak bizonyultak e feladatok elvégzésére, „*sőt nemegyszer egyenesen szembe szegültek a népi demokrácia politikájával és az ellenséges elemeket támogatták ítélezésükkel. A bírósági szabotázs gyakran egészen határozott formákat öltött a földvisszaítélések, az adócsalóknak, a gazdasági kártevőknek a felmentése stb. formájában.*”⁶¹⁵

A háború előtti jogszabályokat alkalmazó, 1945 előtt gyakorlatot szerzett bírók, akik hatályos jogszabályokon és tényeken nyugvó, esetleg felmentő, vagy az elvárásokhoz képest enyhe ítéletet hoztak, tehát minden bizonnyal szálkát jelentettek a kommunisták szemében.

⁶¹⁰ Gerzenzon–Iszajev–Pijontovszkij–Utyevszkij, 1951. 188–189.

⁶¹¹ Révész, 2003.

⁶¹² Lenin, 1949. 386.

⁶¹³ 81/1945. M. E. sz. rendelet *a népbírászkodásról*. Magyar Közlöny, 1945/3. szám.

⁶¹⁴ Pető, 1962. 11. Ez a gondolat megfogalmazásra kerül a szovjet Btk-ban is, amely kimondja, hogy a „társadalmi védekezés intézkedéseit” egyrészt a bűncselekmény elkövetőjével szemben újabb bűncselekmények megakadályozása céljából, továbbá az elkövetőknek a „dolgozók államába való társadalmi együttélésre átnevelés céljából” valamint „a társadalom kevésbé öntudatos tagjaira hatás gyakorlása céljából” kell alkalmazni. Vö Menysagin, 1951.

⁶¹⁵ Névai, 1960. 212.

Mint ahogyan a probléma lényegét Névai László megfogalmazta: *„A régi jogszabály az új életviszonyok közepette már valóságos spanyolcsizmaként szorít és hogy várhatnók régi jogszabályainknak új tartalommal való megtöltését azoktól a bíraktól, akik maguk is a régi rendszer neveltjei, sőt legtöbbször nemcsak neveltjei, hanem hívei is?! Az ilyen kísérlet a legtöbb esetben hajótörésre van ítélve: nemcsak hogy őszinte alkalmazkodást nem várhatunk a régi rendszer egyes, fejlődni nem képes bírától, hanem egyenesen annak vagyunk tanúi, hogy a reakciós bírák a régi jogszabályoknak új, demokratikus módon való alkalmazása helyett még azt a néhány új, demokratikus jogszabályt is reakciós, formalisztikus, skolasztikus módon próbálják alkalmazni s keresik a kibúvókat. (Lásd a földbirtokpereket, lópereket, árdrágítási, fegyverrejtegetési ügyeket stb.)”*⁶¹⁶

Mindezen pedig a politikai hatalom változtatni akart. A változást három csapásirány mentén tartották megvalósíthatónak: egyrészt a régebb óta működő bírák „demokratikus átnevelése” (és az erre alkalmatlanok elbocsájtása) által – ennek érdekében első lépésként igazoló bizottság elé állították a bírókat, és ügyészeket –, másrészt egy új bírói generáció kinevelésével,⁶¹⁷ harmadsorban pedig a laikus/népi bírászkodás újraértelmezett formájának bevezetésével, amelynek kereti között az ítélezőket már egyáltalán nem köti gúzsba holmi jogi szakmaiság.⁶¹⁸

Ennek feltételeit az 1948. évi XXII. tv. teremtette meg, amely lehetővé tette bármely bíróság ítéldbírójának — beleegyezése nélküli – áthelyezését, vagy 1949. december 31-ig történő végelbánás⁶¹⁹ alá vonását.⁶²⁰ Az áthelyezhetőség és nyugdíjazhatóság pusztán lehetősége is alkalmas volt a bírák megfélemlítésére, zaklatására, biztonságérzetük elvonására. Ahogyan azt az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület megfogalmazta: *„Miként ítéleznek szabadon a bíró kényes természetű politikai büntető, vagy polgári ügyekben, ha mint lehetőség állandóan fönnyforog, hogy áthelyezhetik, nyugdíjazhatják. Nem lesz-e a bíró hajlamos arra, hogy az eléje vitt ügyben ne csupán a jogszabályokat tekintse zsinórmértékül, hanem más, tilos területre is elkalandozzék figyelme és érdeklődése. Már pedig a bírói eljáráshoz és az ítélezés*

⁶¹⁶ Névai, 1948. 122.

⁶¹⁷ A bírósági és ügyészségi apparátus új káderekkel való erőteljes felfrissítése érdekében állították fel a Büntetőbírói és államügyészi akadémiát – későbbi nevén Bírói és ügyészi akadémiát. [4181/1949. (VIII. 6.) Korm. sz. rendelet]. Az akadémia a népi származású dolgozók részére nyújtott jogi képzést, a végzett növendékek közül több százan nyertek kinevezést a bírói és ügyészi karba. A kérdéstről lásd bővebben Szabó, 1948. 107–108.

⁶¹⁸ Ez valósult meg az uzsorabíróság különtanácsának (a munkásbíróságoknak) a munkája során. Ld. később.

⁶¹⁹ Különleges okokból a szolgálati idő letelte előtt nyugdíjazott vagy elbocsátott.

⁶²⁰ 1948. évi XXII. tc. az ítéldbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítéldbírák és az államügyészségi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról. Kihirdetve az Országos Törvénytárban, 1948. március 23.-án. Rendőrségi Közlöny, 1948/9. szám.

pártatlanságához fűződő közjogi érdek szempontjából a gyanú látszatát is kerülni kell, nehogy az ítélelőbíró aggályt kelthessen maga iránt.”⁶²¹

Noha az igazoló és létszámcsökkentő eljárás következtében 304 olyan bíró távozott a bírói karból, akiknek politikai magatartását kifogásolták az erre kijelölt hatóságok, a szűrőn átesettek pedig már megfeleltek a „*demokratikus szellem követelményeinek*”,⁶²² Ries István a bírói karral kapcsolatban még 1948 közepén is a következő véleményen volt: „*Sem az igazolás, sem a B. listázás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket és a bíróságokban nagyon sok reakciós elem maradt benn.*”⁶²³

A bírósági szervezet alapjaiban történő átalakítása az egypártrendszer megvalósulásával új erőre kapott. 1949-ben a büntetőbíráskodás egész területén bevezették a népi ülnökök rendszerét,⁶²⁴ amit az új alkotmány megerősített, valamint megfogalmazta a bírák határozott időre szóló választásának és visszahívhatóságának lehetőségét.⁶²⁵ Az alkotmányban rögzített elveket a gyakorlatban ráadásul sajátosan értelmezték, így a kormánynak az igazságügyi tárcán keresztül olyan jogosítványokat adtak, amelyek a bíróságokat merev hierarchiába vonták. „*A hierarchikus államszervezés teljességét a végrehajtó apparátus, a bíróságok és a párt szerveződésének totális párhuzamossága biztosította. A miniszter a bíróságok formális irányítását a bírósági elnökökön keresztül végezte titkos utasítások, leiratok, miniszteri és felügyeleti tájékoztatók segítségével. A megyei elnökök közvetlen utasíthatósága és teljes alárendelődése az igazságügy-miniszternek a miniszter felé való jelentési kötelezettségben csúcsosodott ki.*”⁶²⁶ Ez a közvetlen utasításos rendszer nemcsak a (direkt) politikai perekben, hanem a gazdasági perekben is megmutakozott, és az e téren hozott ítéletek is – főleg nagy számuk okán – alkalmasak lettek arra, hogy a jog eszközt felhasználva, tömegeket félemlítsenek meg.⁶²⁷

Alapvető változást jelentett a Legfelsőbb Bíróság feladatának új meghatározása is. 1949-ig a Kúria (a hatáskörébe tartozó ítélkezési tevékenységen kívül), az elvi kérdésekben meghozott határozataival a jogalkalmazás egységét biztosította. Az Alkotmány elfogadását követően a feladat változott: a Legfelsőbb Bíróság már nem az egységes jogalkalmazást biztosította, hanem – a bíróságok számára kötelező erővel rendelkező irányelveken és az elvi

⁶²¹ Sz. n.: A bírák áthelyezésének és végelbánság alá vonásának szabályozásáról szóló törvény körül – az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület észrevételei. Jogtudományi Közlöny, 1948/5–6. szám. 60.

⁶²² Uo. 61.

⁶²³ Ries, 1948. 140.

⁶²⁴ 1949. évi XI. tv. a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről

⁶²⁵ 1949. évi XX. törvény 37. és 39. §.

⁶²⁶ Fleck, 2001. 117.

⁶²⁷ Idézi Hack, 2007. A kérdés részletes elemzését lásd Kahler, 1993.

döntéseken keresztül –,⁶²⁸ elvi irányítást gyakorolt az összes bíróságok bírói működése és ítélezése tekintetében.⁶²⁹

Az 1949. évi XI. tc.⁶³⁰ megszüntette a büntetőeljáráásban a harmadfokú felülvizsgálat lehetőségét. Ezt követően 1950-ben az 1949. évi alkotmány módosításáról szóló törvény a főállamügyészség intézményét is felszámolta. Az 1951-ben kiadott Büntető perrendtartásról szóló törvény⁶³¹ (Bp.) pedig már egyértelműen a szovjet minta leképeződése volt, amelyről a korszak párthű értékelői azt tartották, hogy „világos áttekinthetőségével, egyszerű, magyaros, mindenki számára érthető nyelvezetével komolyan hozzájárult ahhoz, hogy büntetőbíróságaink büntetőtörvényeinket helyesen alkalmazzák a nép ellenségeivel szemben, és dolgozóinkat a szocialista társadalmi együttélés szabályainak a megtartására neveljék.”

A magyar bírósági szervezet 1950 után radikális változásokon ment át. Az 1950. évi 46. tvr. újrászabályozta a bíróságok hatáskörét. Általános hatáskörű bíróságnak a megyei bíróságok (törvényszékek) helyett a járásbíróságokat tette meg, polgári ügyekben és büntetőügyekben első fokon egyaránt. Ettől kezdve a polgári és büntetőügyek általában a járásbíróságok hatáskörébe tartoztak, azok kivételével, amelyeket a törvény eleve a megyei bíróságok elé utalt: pl. árdrágító visszaélés és a közellátás érdekét veszélyeztető bűncselekmények, ha arra a törvény halálbüntetést állapított meg; a tervbüntettek; a társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények.⁶³²

A Sztálin halálát követő enyhülés a gazdasági bűncselekmények megítélése terén is éreztette a hatását: kritikák fogalmazódtak meg az 1953 előtt kialakult gyakorlattal szemben, hangoztatva, hogy az igazságszolgáltatás a legsúlyosabb hibákat a gazdasági bűncselekmények üldözése terén követte el.⁶³³ Nagy Imre 1953 július 4-én elmondott, a kormánya programját ismertető beszédében ezzel kapcsolatban a következőket mondta: „A bírósági és kihágási eljárások nagy száma a széles körben alkalmazott adminisztratív módszerek, a begyűjtés, az adóbehajtás, a kuláklista, a tagosítások terén elkövetett tömeges túlkapások és visszaélések,

⁶²⁸ Legfelsőbb Bíróság irányelvet adott ki, ha a „bírói hivatás helyes betöltése érdekében akár általános szempontból, akár valamely jogszabály részletes kifejtése végett elvi irányítás szükséges, ezt az igazságügy-miniszter kezdeményezésére az Alkotmány 38. §.-án alapuló jogkörében a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága irányelv megállapításával adja meg”. Az elvi döntés meghozatalára akkor került sor, ha egy bíróság téves alapon álló jogerős határozatot hozott, vagy ha bíróságok ellentétes elvi alapon álló határozatokat hoztak, és az elvi kérdés eldöntése „az igazságszolgáltatás helyes működése érdekében szükséges”, vagy ha korábbi elvi döntéstől való eltérés volt szükséges. 4338/1949. (XII. 6.) MT rend. 1. §.-ának (2) bek. és 6. §.

⁶²⁹ 1949. évi XX. törvény 38. §.

⁶³⁰ *A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről*

⁶³¹ 1951. évi III. tv. *a büntetőperrendtartásról*. Magyar Közlöny, 1951/79. szám.

⁶³² 1950. évi 46. sz. tvr. *az igazságügyi szervezettel kapcsolatos hatásköri és eljárási szabályok módosításáról*. Magyar Közlöny, 1950/199–203. szám.

⁶³³ Vida, 1955. 103.

*valamint egyéb zaklatások sértették a lakosság igazságérzetét, megrendítették a törvényességbe vetett hitét, megláztották a dolgozó nép és állami szerveink, helyi tanácsaink kapcsolatát.*⁶³⁴

A közigazgatási és bírósági szervezet területi összehangolását szolgálta a 48/1953. M.T. sz. rendelet, amely a járásbíróságokat 1953. október 6-tól kerületenként újra decentralizálta. Ezt erősítette meg az Bírósági Szervezeti Törvény,⁶³⁵ amely megyei bírósági hatáskörben létrehozta a Fővárosi Bíróságot, ami a Budapesti Megyei Bíróság megszüntetését jelentette, és járásbírósági hatáskörben kerületi bíróságokat állított fel. Ez az átalakítás is csak 1957-ig volt érvényben.

V.2. Külön- és rendkívüli bíróságok

Az új gazdasági rend megvalósítása és védelme érdekében kiadott rendkívül szigorú jogszabályok, önmagukban nem bizonyultak elégséges eszköznek a politikai hatalom által elérni kívánt cél eléréséhez. Ezért az igazságszolgáltatás terén is változásokra volt szükség, vagyis olyan eszközre, amely fokozza a büntetőjogi szankciók hatásosságát. Minthogy a rendeletek már tartalmazták a legsúlyosabb büntetési tételeket, így új csapásirányt kellett kijelölni: célravezetőnek tűnt, hogy a szabályok gyakorlati alkalmazásánál, vagyis az ítélezésnél vezessenek be változásokat, amelyek által háttérbe szorítják és szoros ellenőrzés alá vonják a háború előtti rendszerben diplomát szerzett és ezért megbízhatatlannak tartott hivatásos bírókat. Így került előtérbe a laikus bíraskodás szerepe.

V.2.1. Az uzorabíróság

A gazdasági bűncselekmények elbírálásánál a laikusok már 1945 előtt is szerephez jutottak. A gazdasági bűncselekmények bírói megítélése 1920 óta az uzorabíróságok hatáskörébe tartozott,⁶³⁶ amelyeket ítéldbírákból, továbbá az őstermelés, az ipar és a kereskedelem képviselői közül kell megalakítani. A törvényhez fűzött miniszteri indoklás szerint a laikus résztvevők bevonásának oka az ítélezés alaposságának és szakszerűségének fokozása volt, hiszen az őstermelés, az ipar illetve a kereskedelem érdekének képviselői a hivatásos bírót támogatni tudták a gazdasági vonatkozású visszaélések elbírálásánál. Az uzorabíróságok ennek megfelelően a súlyosabb megítélés alá eső ügyekben két szakbíróból és

⁶³⁴ A kormány programja az országgyűlés előtt – Beszéd az Országházban, 1953. július 4.-én. In: Nagy, 1954. 368.

⁶³⁵ 1954. évi II. tc. a *Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről*. Magyar Közlöny, 1954/5. szám.

⁶³⁶ Az 1920. évi XV. törvénycikk 9. §.-a az ott felsorolt gazdasági bűncselekmények esetében az eljárást az erre a célra szervezendő uzorabíróság hatáskörébe utalta.

egy behívott ülnökből álló, háromtagú tanácsban jártak el,⁶³⁷ ahol az ülnök a vádlott foglalkozási köréhez tartozó szakértőként vett részt az ítékezésben.

Az ülnökök kiválasztásának rendszere azonban a második világháborút követően rövidesen módosult; épp a korábban fontosnak tartott szakmaiság háttérbe szorításával. Az uzorabíróági külön tanácsokról szóló 1947. évi XXIII. tc. szerint ugyanis az ülnökök csak a nagyobb ipari és bányüzemek dolgozói közül kerülhettek ki, az osztályszempontok érvényesítése mellett. A laikusok részvétele az ítékezésben annyira beváltotta a hozzá fűzött reményeket, az 1949. évi XI. tc. a népnek *a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről*, általánossá tette az ülnökök szereplésével alakított tanácsok eljárását, majd az 1949. évi XX. törvény alkotmányi szinten hagyta jóvá s – mint a joghierarchia élén álló törvény – emelte elsődleges szabállyá az ítékezés ezen formáját.⁶³⁸

A 8.800/1946-ban meghatározott büntettek esetében az eljárást az uzorabíróság folytatta le. Néhány hónap múlva az uzorabíróság lassúnak tartott működése miatt az eljárások gyorsítását rendelték el,⁶³⁹ a tárgyalást a vádirat benyújtása után három napon belül meg kellett kezdeni, és azt érdemleges határozattal három nap alatt be kellett fejezni; ez a határidő egy ízben további három nappal volt meghosszabbítható. Rövidesen kormányrendelet jelent meg arról, hogy az árdrágító visszaélés, valamint a közellátás érdekét veszélyeztető büntett vagy vétség esetén az ügyész egyesbíró elé terjessze az ügyet, ha annak megítélése egyszerű és ötévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetés kiszabása nem valószínű.⁶⁴⁰

Az uzorabíróságokat 1949-ben szüntették meg, kimondva, hogy *„Az uzorabíróság megalakítására és a vádnak az uzorabíróság előtt való képviselőre vonatkozó eddigi törvényes rendelkezések – az uzorabíróági külön tanácsra vonatkozó rendelkezések kivételével – hatályukat veszítik... Az uzorabíróági egyesbíráskodás megszűnik.”*⁶⁴¹ Az uzorabírósnál tárgyalt ügyeket az illetékes törvényszéki illetve járásbíróági büntetőtanácsok vették át.

⁶³⁷ Enyhébb megítélésű ügyekben a szakbíró, mint egyesbíró ítélezett, másodfokon pedig kizárólag a szakbírók kezében volt a döntés joga.

⁶³⁸ Az igazságszolgáltatásban a laikus részvétel egészen az 1973. évi I. törvény hatályba lépéséig, 1974. január 1.-ig megmaradt.

⁶³⁹ 23.710/1946. M. E. sz. rendelet *az uzorabíróági eljárás gyorsítása tárgyában*. Magyar Közlöny, 1946/274. szám.

⁶⁴⁰ 24.680/1946. M. E. sz. rendelet *az uzorabíróági eljárásban az egyesbírói hatáskör kiterjesztése tárgyában*. Magyar Közlöny, 1946/293. szám.

⁶⁴¹ 1949:XI. tc. „a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről, 99. §. A végrehajtás módját a 23.300/1950. I. M. sz. rendelet tartalmazta.

V.2.2. Munkásbíróságok

Az uzsorabírósi különtanácsok, vagyis a munkásbíróságok a büntető igazságszolgáltatás átmeneti jellegű intézményei voltak, amit gyakorlatilag azért hoztak létre, hogy kiküszöböljék a bíróságok „*túlzott szakmaiságból*” eredő hibáit. Ugyanis a gazdasági bűncselekmények esetében addig ítélező uzsorabíróságokban többségben, a fellebbviteli tanácsokban pedig kizárólagosan szakbírák voltak jelen. Ezzel szemben az 1947-ben létrehozott munkásbíróságokon egy szakbíró a bányák és a nagyüzemek által delegált munkásokkal ítélezett, a hatáskörébe tartozó ügyekben első és egyben végső fokon járt el, vagyis jogorvoslatnak helye nem volt, és az itt született ítéleteket csak perújrafelvétel és rendkívüli perorvoslat útján lehetett támadni. Vagyis ezeken a fórumokon a szakmaiságot egyértelműen felülírták a pártpolitikai szempontok.

Eljárását a gyorsaság jellemezte, mivel ott sem vizsgálatnak, sem alakszerű nyomozásnak nem volt helye. A vádat az ügyész nyújtotta be, azt követően haladéktalanul intézkedni kellett az ügy lehető legsürgősebb tárgyalásáról. Az eljárás elejétől a végéig az együtt ülő bíróság előtt, lehetőleg félbeszakítás nélkül folyt le. Ez a gyorsított forma tette alkalmassá arra munkásbíróságot, hogy direkt osztálypolitikai eszközként funkcionáljon. Új összetételében tükröződött a régi bírókkal szembeni bizalmatlanság is, hisz az őt munkásszármazású bíró uralta a döntési folyamatot. A munkásbíróságok a büntetőeljárás egyik gyorsított változatát jelentették, amelynek végén jogorvoslat kizárásával akár halálbüntetés is kiszabható volt.

A munkásbíróságok felállítását a kommunisták a törvényalkotás kiemelkedő jelentőségű eredményének tartották, amellyel a törvényalkotó a „*stabilizáció védelmét a munkássztyály kezébe helyezte*”, az pedig megszolgálva a bizalmat, ítélezésével visszaverte a „*gazdasági fronton támadó erőket*.”⁶⁴²

A munkásbíróságok tárgyalták az árdrágító visszaélés, vagy közellátás érdekét veszélyeztető büntetteket a visszaesők és az üzletszerű elkövetők esetében, vagy ha a vádlott jelentős, illetéktelen nyereséget ért el, vagy törekedett elérni.⁶⁴³ 1948 márciusától ide utalták a fizetési eszközökkel elkövetett visszaéléseket, a külföldi fizetési eszközök és követelések, a külföldi értékpapírok, továbbá az arany és az aranytárgyak, műtárgyak forgalmazására és

⁶⁴² Alapy, 1952. 314.

⁶⁴³ 569–340/1947. TV. 1. a. B. M. sz. rendelet, az *Uzsorabírósi Különtanácsok hatáskörébe tartozó bűnügyekben követendő eljárás tárgyában*. Rendőrségi Közlöny, 1947/26. szám, december 15.

készítésére vonatkozó korlátozó rendelkezések megszegőit.⁶⁴⁴ 1949 májusától a szabályozást annyiban módosították, hogy az államügyészség az uzorabíróság rendes tanácsa előtt emelhetett vádat, ha a büntetés előreláthatólag ötévi szabadságvesztésnél nem lett súlyosabb. Ez az „előreláthatósági” szabály az uzorabíróságokat nem kötötte; öt évnél nagyobb börtönbüntetést is kiszabhattak.⁶⁴⁵

A hatalom elégedettségét jelezte, hogy a büntetőeljárás törvény 1951. január 1-jén történő bevezetése a munkásbíróságok működését nem érintette,⁶⁴⁶ és a Bp. hatálybaléptetéséről szóló rendelet a munkásbíróságok szervezetére, hatáskörére és eljárására vonatkozó rendelkezéseket változatlanul hatályban tartotta.⁶⁴⁷

Az uzorabírósági különtanácsokat 1953. október 1-jével szüntették meg,⁶⁴⁸ a folyamatban lévő és új ügyeket a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságokhoz tették át, ahol már a jogorvoslat is biztosított volt. Az MDP fórumain ezt a lépést a megcsappant ügyforgalommal indokolták, kiemelve, hogy nagyra értékelik, hogy a munkásbíróságok a stabilizáció éveiben „*példamutató ítéleteikkel*” hozzájárultak a spekuláció és az árdragító bűncselekmények visszaszorításához.⁶⁴⁹

V.2.3. Rögtönbíráskodás⁶⁵⁰

A rögtönbíráskodás eljárási szabályai a Horthy-korszakéhoz (vagyis tulajdonképpen az 1912-es szabályozáshoz) képest nem változtak. 1945 után is hatályban maradt az az 1939-es rendelet, amely a rögtönbíráskodás eljárási szabályait állapította meg.⁶⁵¹ Ezek szerint egy terhelt csak akkor volt a rögtönítélő bíróság elé állítható, ha tetten érték, vagy ha bűnösségét haladéktalanul be tudták bizonyítani.⁶⁵² Ilyen ügyekben sem nyomozó eljárásnak, sem vádindítvány benyújtásának nem volt helye, az eljárás elejétől végig az együttesen üléselő rögtönítélő bíróság előtt és lehetőleg félbeszakítás nélkül folyt, az ítéletet azonnal írásba kellett

⁶⁴⁴ 3.350/1948. Korm. sz. rendelet, *Egyes büntetteknek az uzorabírósági különtanács hatáskörébe utalása tárgyában*. Rendőrségi Közlöny, 1948/8. szám, április 1.

⁶⁴⁵ 4.040/1949. Korm. sz. rendelet, *Az uzorabírósági különtanács hatáskörébe tartozó egyes bűncselekményeknek az uzorabíróság rendes tanácsa elé utalása tárgyában*. Kihirdetve a Törvények és Rendeleték Tára, 1949. május 21.-i, 106–108. számában. Rendőrségi Közlöny, 1949/15 szám, június 1.

⁶⁴⁶ Bp. 247. §.

⁶⁴⁷ 1951. évi 31. tvr. az 1951. évi III. törvénybe iktatott büntető perrendtartás hatálybaléptetéséről, végrehajtásáról és a katonai büntető eljárásban való alkalmazásáról. Ennek 3. §.-a rendelkezett a munkásbíróságokra vonatkozó rendelkezések hatályban tartásáról.

⁶⁴⁸ 1953. évi 22. sz. tvr. *Az uzorabírósági különtanácsok megszüntetése*. Magyar Közlöny, 1953/49. szám.

⁶⁴⁹ Varsányi, 2015.

⁶⁵⁰ A témáról lásd bővebben Tóth J., 2017. 143–177.

⁶⁵¹ 8.020/1939. M. E. sz. rendelet *a rögtönbíráskodás eljárási szabályainak megállapításáról*. Magyarországi Rendeleték Tára, 1939. 1258-1264.

⁶⁵² Nem állhattak rögtönítélő bíróság elé az elmebetegek, a súlyos betegek és a terhes nők.

foglalni. Ha a rögtönítélő bíróság a terheltet a rögtönbíráskodás alá tartozó valamely bűncselekményben egyhangúlag bűnösnek nyilvánította, akkor ítéletében halálbüntetést szabott ki.⁶⁵³ A rögtönítélő bíróság határozatai ellen perorvoslatnak helye, a kegyelmi kérvénynek pedig felfüggesztő hatálya nem volt.⁶⁵⁴

A fenti rendelkezések azonban – a háború alatt és után is – csak akkor nyertek alkalmazást, ha a rögtönbíráskodás kihirdetését a kormány elrendelte. Erre a második világháborút követően először 1945. október 18-án, a 9.600/1945. M. E. sz. rendelet kihirdetésével került sor,⁶⁵⁵ amely – a közállapotokra való tekintettel – gyilkosság, szándékos emberölés, rablás, betöréses lopás, robbanóanyag előállítás esetében rendelt statáriumot. November 1-jén pedig megjelent az ilyen bűncselekmények nyomozását szabályozó rendelet is, kimondva, hogy a nyomozást haladéktalanul és gyorsan kell lefolytatni, jegyzőkönyvet csak a főtárgyaláson bizonyítékul szolgáló cselekményekről kell írni, a terheltet pedig előzetes letartóztatásba kell helyezni és az illetékes államügyészség elé kell állítani.⁶⁵⁶ 1945 decemberében módosították az eljárási szabályokat, a korhatár tekintetében jelentős szigorítást vezetve be: húszról tizenöt évre csökkentették a halálra ítéletesség korhatárát.⁶⁵⁷ A statárium hatályát 1946-ban is többször kiterjesztették, pl. a vasúti és egyéb tömegközlekedési vállalatok eszközeit eltulajdonítókra,⁶⁵⁸ a gátak, csatornák, hidak és vasutak megrongálóira,⁶⁵⁹ a gyújtogatókra,⁶⁶⁰ a lőfegyver- és lőszertartókra.⁶⁶¹

1946. november 30-tól pedig közel két évig volt életben statárium az ország egész területén az árdrágító visszaélések és a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények 8.800/1946. M. E. számú rendelet 9. § (4) bekezdése alá eső, a gazdasági rend érdekét súlyosan sértő bűntettére, továbbá a közszükségleti cikkek engedély nélkül való kivitelének 9.480/1945 M. E.

⁶⁵³ Húsz év alattiakra nem lehetett halálbüntetést kiszabni, ők tíztől tizenöt, míg a 18 év alattiak öttől tíz évig terjedhető fogházbüntetést kaptak. Halálbüntetés helyett a bíróság felnőttek esetében is hozhatott tíz–tizenöt év közötti fegyházbüntetést elrendelő ítéletet kisebb súlyú esetben, ha az ügynek több vádlottja volt, és közülük már egyet vagy többeket a bíróság halálra ítelt.

⁶⁵⁴ Perújrafelvétel és jogegység érdekében használható perorvoslat kivételével

⁶⁵⁵ 9.600/1945. M. E. sz. rendelet a rögtönbíráskodás kihirdetésének elrendelése tárgyában. Magyar Közlöny, 1945/154. szám.

⁶⁵⁶ 273.310/1945. IV – 12. B. M. sz. rendelet a rögtönbíráskodás alá tartozó bűncselekmények nyomozása tárgyában. Rendőrségi Közlöny, 1945/8. szám, november 1.

⁶⁵⁷ 11.800/1945. M. E. sz. rendelet a rögtönbíráskodás eljárási szabályainak újabb módosítása tárgyában. Magyar Közlöny, 1945/199. szám.

⁶⁵⁸ 50/1946 M. E. sz. rendelet a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/2. szám.

⁶⁵⁹ 1.830/1946 M. E. sz. rendelet a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/44. szám.

⁶⁶⁰ 6.330/1946 M. E. sz. rendelet a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/125. szám.

⁶⁶¹ 7.200/1946 M. E. sz. rendelet a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/139. szám.

sz. rendelet szerinti büntetéré.⁶⁶² A pénzügyi bűncselekmények vonatkozásában a statáriumot 1948. szeptember 29-én vonták vissza.⁶⁶³

V.3. Vádlók és védők

1945 után a bírósági és az ügyészségi szervezet átalakítása is szovjet mintára történt.⁶⁶⁴ Az ügyészség létének kizárólagos célja az lett, hogy közreműködjön a szocialista törvényesség biztosításában.⁶⁶⁵ Ez azért volt könnyebben megvalósítható, mert ez a szervezet közvetlenül az igazságügyi miniszter, mint legfőbb ügyész irányítása alatt állt.⁶⁶⁶ A népbíróságokról szóló rendelet szerint pedig a népügyészség is utasítható volt.⁶⁶⁷ Vagyis az igazságügyminiszter a központi akaratot a hatályos törvények betartása mellett valósíthatta meg: *„Soha nagyobb szükség nem volt e joggal való élésre mint manapság, amikor jogászaink, bíráink, eltekintve a népi demokráciával szembeni ellenérzésüktől, a bírói függetlenség körül a múltban, a letűnt uralmi rendszer alatt kialakult »misztikus« ideológia alapján amúgy is hajlamosak a formális igazság keresésére. A demokratikus büntetőjogi reform megalkotásáig tehát az ügyészségek utasítása az egyetlen út és mód, hogy az irányító államhatalom megszabja azokat a szempontokat, amelyek figyelembevételével a jogalkalmazást az államhatalom általában instruálja.»*⁶⁶⁸

A politikai felső irányítás leginkább a vádiratokban mutatkozott meg,⁶⁶⁹ ezek ugyanis minden jelentős ügyben a törvényi, felsorolt kellékeken felül politikai helyzetképet is adnak, elsősorban a *„népi demokrácia nézőszögéből”* kiértékelve a bíróság elé vitt tényállásokat.

⁶⁶² 23.700/1946. M. E. sz. rendelet a *rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában*. Magyar Közlöny, 1946/274. szám.

⁶⁶³ 9.700/1948. Korm. sz. rendelet a *rögtönbíráskodás korlátozása tárgyában*. Magyar Közlöny, 1948/218. szám.

⁶⁶⁴ Az ügyészség kormánytól való függetlenségét, közvetlen parlamenti alárendeltségét, feladatainak szélesítését a korábbiakhoz képest az 1949. évi alkotmány rögzítette. Györgyi, 1996. 515. A kérdéstről lásd még Nánási, 2001.; Kiss, 1993. 93–111.; Kertész, 1993. 594–602.

⁶⁶⁵ Nánási, 2001. 32.

⁶⁶⁶ a királyi ügyészségről szóló 1871. évi XXXIII. tc. 5. §. alapján Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87100033.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (Utolsó letöltés: 2019.01.24.)

⁶⁶⁷ 81/1945. M. E. sz. rendelet 25. §.: *„Az igazságügyminiszter felügyeleti joga tekintetében a 1871. évi XXXIII. tc. 5. §-át, illetve a 4.600/1899. IM rendeletet, (Rt. 1899. évf. 1898. p.) valamint az azokat kiegészítő jogszabályokat kell alkalmazni.”* Magyar Közlöny, 1945/3. szám.

⁶⁶⁸ Bajor, 1948. 112.

⁶⁶⁹ A vádiratok elkészítésének kérdését ugyancsak egy régről hatályban maradt jogszabály, a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. 255. §. szabályozta. Eszerint a vádiratnak tartalmaznia kellett terhelt nevét (annak megjelölésével, hogy fogva van-e vagy nincs), a vád tárgyává tett bűncselekmény megjelölését, a törvényi tényállás szerint, a nyomozás, illetve a vizsgálat adataiból összeállított „tömör, összefüggő és tárgyilagos” leírást és a bizonyítékok megjelölését. Továbbá meg kellett nevezni benne a főtárgyalásra illetékes bíróságot. Az ügyészség a vádiratban az előzetes letartóztatás vagy a vizsgálati fogság elrendelése, fenntartása vagy megszüntetése tárgyában is köteles volt nyilatkozni. A vádirathoz csatolni kellett a megidézendő tanúk és szakértők, illetőleg a főtárgyalásra beszerzendő egyéb bizonyítékok jegyzékét.

Ráadásul azt is megvalósíthatónak tartották, hogy az ügyészségen keresztül a bíróságokat is politikai irányítás alá helyezték: *„Nincs annak akadálya, hogy egy nem kielégítő bírói döntést az igazságügyminiszter jogi és politikai szempontból bírálat tárgyává tegyen, észleleteiről, a döntésből levont következtetéseiről az ügyészségeket tájékoztassa. Elvégre már az 1871. évi XXXIII. t.-c. I. §-a megállapítja, hogy az ügyészség »az állam közérdekeit képviseli«. Azt is érdemes megfontolás tárgyává tenni, hogy az ügyészségek részére kiadott rendelkezéseket tájékoztatás végett nem lenne-e célszerű a bíróságoknak is megküldeni.»⁶⁷⁰*

A pénzügyi bűncselekmények során lefolytatott eljárásokban a védők szerepe a diktatúra kiépülésével párhuzamosan formálissá vált. Az ügyvédi rendtartásról szóló törvény⁶⁷¹ ugyan kimondta, az ügyvédnek joga van az ország bármely bírósága vagy hatósága előtt az ügyfeleket képviselni,⁶⁷² a nyomozási szakaszban, vagyis gazdasági rendőrség eljárása során pedig az 1951-ig hatályban lévő, 1896. évi Bp.⁶⁷³ lett volna az irányadó, amely szerint a védő a nyomozás egésze alatt eljárhatott volna.⁶⁷⁴ De az 1951-ben kiadott büntető perrendtartási törvény⁶⁷⁵ is előírta, hogy a terhelt érdekében az eljárás bármely szakában védő járhat el,⁶⁷⁶ és hogy az előzetes letartóztatásban lévő terhelt akár ellenőrzés nélkül érintkezhet a védőjével.⁶⁷⁷

A gyakorlatban ezeket a rendelkezéseket – különösen a rendőrségi eljárás során alkalmazandó szabályokat – nem vették figyelembe, és az ügyvédi képviseletet főlegesen, a bűnpártolás határán mozgó okvetetlenkedésnek tartották, amely a hatóságot az igazság kiderítésében akadályozza.⁶⁷⁸ Emiatt Villányi András az ügyvédeket egyszerűen kitiltotta a GRO-ról. *„Eleinte megengedtem, hogy a védők bejöhessenek osztályunkra. Később rájöttünk*

⁶⁷⁰ Bajor, 1948. 113.

⁶⁷¹ 1937. évi IV. tc. az ügyvédi rendtartás tárgyában. A törvény háború utáni első módosítására 1948-ban került sor, az ügyvédi rendtartásról szóló 1937. évi IV. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről szóló 1948. évi XXIX. törvény által, amely főként az ügyvédi kamara választmányára, az ügyvédi kamarák országos bizottságára, valamint a fegyelmi eljárásokra vonatkozóan hozott változásokat, pl. megszüntette a Kúria Ügyvédi Tanácsát, és ezzel a fegyelmi ügyek másodfokú elbírálását az ügyvédi kamarák országos bizottságának hatáskörébe utalta. Az 1937-es törvény még további tíz évig hatályban maradt, akkor az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről szóló 1958. évi 12. sz. tvr. váltotta fel.

⁶⁷² 1937. évi IV. tc. 75. §.: *„Az ügyvédnek joga van az ország bármely bírósága és hatósága előtt ügyfelet képviselni, más részére beadványt vagy okiratot szerkeszteni... Az ügyvédet ügyfele képviseletében törvényeinkben meghatározott keretben szólásszabadság illeti meg.”*

⁶⁷³ A büntető perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc.

⁶⁷⁴ Bp. 62. §. : *„A védő védettje érdekében az eljárás bármely szakában, különösen a nyomozás alatt is eljárhat; a védelem érdekében beadványban vagy szóban előterjesztést tehet. A szóbeli előterjesztés jegyzőkönyvbe veendő. A letartóztatott védettjével a védőnek rendszerint joga van hatósági személy közbenjövete vagy ellenőrzése nélkül is érintkezni.”*

⁶⁷⁵ 1951. évi III. tv. a büntető perrendtartásról

⁶⁷⁶ 1951. évi III. tv. 48. §.

⁶⁷⁷ 1951. évi III. tv. 102. §. (3): *„Az előzetes letartóztatásban lévő terhelt levelezése és általában más személyekkel való érintkezés ellenőrzés alatt áll. Védőjével az előzetes letartóztatásban lévő terhelt ellenőrzés nélkül érintkezhetik, ha azonban attól kell tartani, hogy az érintkezésnek ez a módja az eljárás sikerét megghiúsíthatja, a védővel való érintkezést is megfelelően ellenőrizni kell.”*

⁶⁷⁸ Szirmai, 1946a. 229.

arra, hogy egyes ügyvédek nem védői kötelességeiket teljesítik, hanem kitanítják a bűnözőket, akkor, amikor kihallgatásokra kísérik őket. Tanácsokat adnak, hogy mit ne valljon. Közlik, hogy milyen bűnjeleket nem találtak meg. Még ennél is súlyosabb az a tény, hogy egyes ügyvédek megvesztegetésekkel kísérleteztek... Hogy ilyenek ne fordulhassanak elő, először a rendőrséget tisztítottam meg az oda nem való elemektől, egyidejűleg rendeltem el az ügyvédek kitiltását”⁶⁷⁹

---

⁶⁷⁹ Szirmai, 1946b. 342.

VI. A pénzügyi bűncselekményekért is kiszabható büntetések

„A büntetőjog hatékonysága nem a szigorúságukon múlik, hanem azon, hogy
kikerülhetetlenek”
Vlagyimir Iljics Lenin⁶⁸⁰

Az 1945 után a hatalmat megszerző kommunisták a társadalom egyre szélesebb körére húzták rá az „objektív ellenség” fogalmát, amely kategóriába belekerültek a korábbi uralkodó osztály és a középosztály tagjai, a gazdag- és középparasztok, gyárosok, iparosok, értelmiségiek, egyháziak, másként gondolkodók, és a belső hatalmi harcok mentén az azonosan gondolkodók is. A cél a társadalom egészének megfélemlítése és félelemben tartása volt, amely gondolatot a Szovjet Igazságügyi Népbiztosság vezetője, Nyikolaj Krilenko fogalmazta meg: „Nemcsak a bűnösöket kell kivégezniünk. Az ártatlanok kivégzése még nagyobb hatást fog gyakorolni a tömegekre.”⁶⁸¹

Elfogadva Horváth Attila jogtörténész a korszakban hozott ítéletekkel kapcsolatos tipológiáját, megkülönböztethetünk igazságtalan, méltánytalanul súlyos valamint amorális jogszabályok alapján hozott ítéleteket.⁶⁸² Különösen igaz volt mindez a gazdasági, s azon belül is a pénzügyi bűncselekmények esetében, amelyekre szintén rányomta a bélyegét a politika, ami az ítéletekben is tetten érhető volt: a korábbi gyakorlatnál jóval szigorúbb szankciókat alkalmaztak.

A Btá. – a szocialista törvényesség eszköztárát használva – a súlyozás szempontjából nem tett különbséget szándékosan és gondatlanul elkövetett cselekmények között. Büntetési nemekként a halált, a börtönt, a pénzbüntetést,⁶⁸³ az elkobzást és vagyoneklobzást, a közügyektől eltiltást, a foglalkozástól eltiltást és a kiutasítást határozta meg. A radikális szemléletváltást jelezte az is, hogy az Igazságügyi Minisztériumtól előbb elkerültek azok a büntetés-végrehajtási intézmények, amelyekben zömmel politikai elítélteket őriztek – a felügyeletüket 1950. február 1-jén az ÁVH VI. Jogi és Börtönügyi Főosztálya vette át –,⁶⁸⁴ majd 1952-től, a 2033/10/1952. MT sz. határozattal a börtönügy teljes egészében az Igazságügyi

⁶⁸⁰ Közli Pető, 1962. 12.

⁶⁸¹ Horváth, 2014. 24.

⁶⁸² Az ítéletek tipizálásáról lásd bővebben Horváth, 2015. 53–55.

⁶⁸³ A Btá. jelentős szerepet szánt a pénzbüntetésnek, amelynek 10 és 50.000 forint közötti összegben lett kiszabható, börtönbüntetésre történő átváltoztatás esetén pedig egy naptól egy évig terjedő börtönbüntetés kiszabását tette lehetővé.

⁶⁸⁴A témáról lásd bővebben Boreczky, 1999. 91–114.

Minisztériumtól a Belügyminisztérium alá került,⁶⁸⁵ s az igazságügyi tárca csak 1963-ban kapta vissza a területet.⁶⁸⁶

VI.1. Halálbüntetés

A kiszabható legmagasabb büntetési tétel a halálbüntetés volt, amelynek kiszabhatóságát a korszakban jelentős mértékben kiterjesztették. A folyamat első lépéseként törvényt fogadtak el a népbírászkodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről (1945. évi VII. tv.). Ezt követően a legkülönbözőbb tárgyú rendeletekben tették lehetővé a halálbüntetés alkalmazását; úgymint az 1946. évi VII. tv. *a demokratikus államrend és a köztársasági büntetőjogi védelméről*, a 8.800/1946 M. E. sz. rendelet *a gazdasági rend büntetőjogi védelméről*, a 9480/1945. M. E. sz. rendelet *a közszükségleti cikkek engedély nélkül való kivitelének megtorlása tárgyában*, a 60/1946 M. E. sz. rendelet *az orgazdaság szigorúbb büntetőjogi megítéléséről*.

VI.2. Szabadságvesztés

A leggyakrabban alkalmazott főbüntetés a szabadságvesztés volt. Az 1950-ig hatályban lévő Csemegi-kódex⁶⁸⁷ és a Kihágási Büntető Törvénykönyv⁶⁸⁸ öt különféle szabadságvesztési nemet – a fegyházat, a börtönt, a fogházat, az államfogházat⁶⁸⁹, valamint kihágások esetén az elzárást – különböztetett meg.

A Btá. a szovjet mintát követte: „*Nem tévesztette szem elől a szovjet szocialista büntetőjognak, a legmagasabb jogtípusnak a tanításait, elért eredményeit. A törvény megalkotásánál a törekvés arra irányult, hogy a szovjet jogtudomány kiapadhatatlan gazdagságát, a szovjet bírói gyakorlat irányt mutató tapasztalatait a törvény alapelveinek kialakításánál kövesse.*”⁶⁹⁰ A jogszabály – miután a jogalkotó szükségtelennek, sőt károsnak tartotta a rövid tartamú szabadságvesztést – kivezette a szabadságvesztés különböző nemeit, vagyis a fogház–börtön–fegyház fogalmi elkülönítése megszűnt, s a törvény csak kétféle szabadságvesztés-büntetést ismert, büntett esetére a börtönt, kihágás esetére pedig az elzárást. A kiszabható legalacsonyabb szabadságvesztés-büntetés mértékét 30 napban határozta meg.⁶⁹¹

⁶⁸⁵ Horváth, 2013b. 156–157.

⁶⁸⁶ Az igazságügyminiszter és a belügyminiszter 008/1963. sz. közös utasítása (1963. október 30.)

⁶⁸⁷ 1878. évi V. tc

⁶⁸⁸ 1879. évi XL. tc.

⁶⁸⁹ Az államfogház intézményét már az 1946. évi XIV. tc. megszüntette.

⁶⁹⁰ BTBSZ, 1950. 367.

⁶⁹¹ Változást csak az 1961. évi Btk. bevezetése hozott (1961. évi V. törvény), amely a szabadságvesztésnek kétfajta végrehajtási módját különböztette meg: a börtönt és a büntetés-végrehajtási munkahelyet. Azt, hogy kinek melyik

Egyfajta szabadságvesztés büntetést jelentett az új büntetőjogi intézkedésként bevezetésre kerülő javító-nevelő munka, amelyet ötévi börtönnél nem súlyosabb büntetéssel fenyegetett bűncselekmény miatt lehetett kiszabni, ha a büntetés célja szabadságelvonás nélkül is elérhető volt. Figyelembe vették az elkövető társadalmi helyzetét, az eset körülményeit és az elkövetési okokat is. Nem lehetett alkalmazni pl. kisiparosokra vagy szövetkezeti tagokra, csak az állami vállalatok, állami gazdaságok alkalmazottjaira. Ezzel is azt hangsúlyozta a diktatúra, hogy csak bizonyos társadalmi csoportok esetében érheti el hatását az enyhébb, javító szándékú büntetés, míg másoknál a megtorlás alkalmazása szükséges.

VI.3. Vagyoni szankciók

A pénzügyi bűncselekmények esetében az ítéletek döntő többsége vagyoni szankciókat is tartalmazott, akár fő-, akár mellékbüntetésként. Ezek közül a legjelentősebb bevételt az állam számára a vagyonelkobzás biztosította. A büntetőbíróság által elrendelt vagyonelkobzás, valamint a gazdasági rend ellen elkövetett bűncselekmények miatt a büntetőbíróságok által kiszabott vagyoni elégtétel, az elítéltnak az állam kincstár felé fennálló köztartozása volt, amely a pénzbüntetéssel esett egy tekintet alá – közzadók módjára behajthatók és végrehajthatók voltak.⁶⁹²

VI.3.1. Vagyonelkobzás

A vagyonelkobzást⁶⁹³ célzó retorziót a 20. században a hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló 1915:XVIII. tc. vezette be – mintegy kártérítésként, amelyet az államnak polgári perrel kellett érvényesítenie –, majd az 1920-as években az árdrágító visszaélésekkel,⁶⁹⁴ a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekkel,⁶⁹⁵ az állami rend elleni bűntettekkel⁶⁹⁶ kapcsolatos ítéletekben alkalmazták. Az államkincstár javára történő, „*az elítélt egész*

---

fokozatban kellett letöltenie a büntetését, az Igazságügyi Minisztérium 1964. május 29.-én szabályozta. A témáról lásd bővebben Horváth, 2013b. 160.

⁶⁹² A vagyonelkobzási eljárással összefüggő feladatokat 1952-től Budapest területén a kerületi, vidéken pedig a járási, illetőleg a megyei tanács közvetlen felügyelete alatt álló városi tanácsok végrehajtó bizottságainak pénzügyi osztályai látták el. 33–17/1952. P. M. számú rendelete *A vagyonelkobzással kapcsolatos egyes hatásköri kérdések újabb szabályozása*. Belügyi Közlöny, 1952. július 17.

⁶⁹³ A témáról lásd bővebben Székely, 1956. 488–493.

⁶⁹⁴ 1920. évi XV. tc.

⁶⁹⁵ 1922. évi XXVI. tc.

⁶⁹⁶ 1921. évi III. tc.

vagyoneértékének elkobzásáig terjedhető” vagyoni elégtétel egyes polgári és katonai büntettek esetére 1930-ban vált lehetővé.⁶⁹⁷

A második világháborút követően a vagyonekobzás először 1945-ben, a népbírászkodásról szóló rendeletben került megfogalmazásra,⁶⁹⁸ s azt követően a népbírósági ítéletek kötelező eleme lett, amelynek végrehajtása során nemcsak az elítélt vagyonát vették számba, hanem vizsgálták a környezetét is, hiszen a 2600/1945. M. E. sz. rendelet – visszamenőleges hatállyal – kimondta, hogy hatálytalan az elítéltnek az 1944. évi december hó 22. napja után kötött minden olyan jogügylete, amellyel vagyonát vagy annak valamely részét akár ellenszolgáltatás fejében, akár anélkül egyenesági- vagy oldalági rokonára, sógorára, illetve házastársára, házastársának testvérére vagy testvérenek házastársára, ellenszolgáltatás nélkül bárkire átruházta.⁶⁹⁹ A vagyonekobzás során a pénzügyigazgatóság a rendelkezésére álló adatok (pl. adóbevallások), helyszíni eljárás és nyomozás alapján állapította meg, hogy melyek azok az – 1944. december 22. napjától az elítélt tulajdonában lévő –⁷⁰⁰ ingó és ingatlan vagyontárgyak, amelyek a népbírósági ítélet alapján elkobzás alá esnek, különös gondot fordítva arra, hogy a vagyont terhelő tartozások is megállapítást nyerjenek. A pénzügyigazgatóság az elkobzott vagyontárgyakat hatósági zár alá vette, azokról leltárt készített, kincstári tulajdonná nyilvánítva őket,⁷⁰¹ vagyis azoknak a vagyontárgyaknak a tulajdonjoga, amelyekre a vagyonekobzás kiterjed, az államra szállt.⁷⁰²

Az 1945 után hozott büntetőjogi keretjogszabályok mindegyike tartalmazta a teljes vagy részleges vagyonekobzás lehetőségét, így pl. a népbírászkodásról szóló 1945. évi VII. törvény, ennek novellája, a népbírászkodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről szóló 1947. évi XXXIV. törvény, a köztársaság védelméről szóló 1946. évi VII. törvény, a fizetési eszközökkel kapcsolatos újabb szabályozásról szóló 8.400/1946. M. E. sz. rendelet, a gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8.800/1946. M. E. sz. rendelet, a hároméves terv büntetőjogi védelméről szóló 14.200/1946. M. E. számú rendelet. A vagyonekobzás fajtái, illetve

⁶⁹⁷ A katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk 70. §. (2).

⁶⁹⁸ Az ideiglenes nemzeti kormány 81/1945. sz. rendelete A népbírászkodásról, az 1440/1945. M. E., 5.900/1945. M. E. és 6.750/1945. M. E. sz. rendeletekkel elrendelt kiegészítésekkel és módosításokkal. 65. §. Magyar Közlöny, 1945/3. szám.

⁶⁹⁹ 2.600/1945. M. E. sz. rendelet a vagyonekobzás kimondását vagy pénzbüntetés kiszabását tartalmazó népbírósági határozatok végrehajtásának biztosítása tárgyában. Magyar Közlöny, 1945/42. szám.

⁷⁰⁰ A 2.600/1945 M. E. sz. rendelet szerint az elítélt vagyonát érintő, 1944. december 22.-e után kötött jogügyletek hatálytalanok voltak. Magyar Közlöny, 1945/42. szám.

⁷⁰¹ 1.170/1946. P. M. sz. rendelet a vagyonekobzást kimondó népbírósági ítéletek végrehajtása tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/81. szám.

⁷⁰² A vagyonekobzással kapcsolatos eljárás újabb szabályozásáról szóló 94/1951. sz. M. T. rendelet 11. §. Magyar Közlöny, 1951/63. szám.

terjedelme szerinti megkülönböztetésnél teljes és részleges vagyonekobzást mondhatott ki a bíróság.

A népbíróági törvény 1947-es módosítása alapján halálbüntetés vagy öt évet meghaladó szabadságvesztés büntetés esetén teljes vagyonekobzást rendeltek, amely azokra a vagyontárgyakra is kiterjedt, amelyek öröklés vagy bármely más jogügylet címén az elkövetőről másnak juttatott. A terhelt távolléte pedig sem a tárgyalás megtartását, sem az ítélethozatalt nem akadályozza.⁷⁰³

Az első önálló vagyonekobzási rendelet kibocsájtására – a külföldre szökött magyar állampolgárok állampolgárságuktól való megfosztásáról és vagyonuk elkobzásáról szóló törvénycikk végrehajtási utasításaként – 1948. július 20-án került sor. Ennek értelmében a vagyonekobzás végrehajtásáról a pénzügyminiszter rendeletére az általa kijelölt pénzügyigazgatóság gondoskodott, amely az elkobzott vagyontárgyak leltározása során vizsgálta, hogy az állampolgárságától megfosztott személy elidegenített-e előzőleg egyes vagyontárgyakat.⁷⁰⁴ Az elkobzott vagyontárgyak közül az ingatlanokat telekkönyvileg az államra írták, az ingókat pedig elárverezték. Ezen kormányrendelet alapján kobozták el többek között Pfeiffer Zoltán, Sulyok Dezső, Varga Béla, Nagy Ferenc, Híves Henrik (Nagy Ferenc volt titkára), Hőgye Mihály és Peyer Károly vagyonát.⁷⁰⁵

A vagyonekobzás a legsúlyosabb vagyoni büntetés volt, amely – jellegeből fakadóan – nemcsak az elkövetőt sújtotta, de a hozzátartozók életét is befolyásolta, az állam szemszögéből nézve pedig a bevételeket gyarapította. A büntetőjog általa tehát egyaránt szolgált gazdasági és politikai célokat.

VI.3.2. Elkobzás

A vagyonekobzást meg kell különböztetni az elkobzástól. A 8.800/1946. M.E. sz. rendelet lehetővé tette az elkobzást, annak az árucikknek, terménynek, terméknek a vonatkozásában, amelyre nézve a bűncselekményt elkövették, mégpedig akkor is, ha az nem az

⁷⁰³ 1947. évi XXXIV. tc. *a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről*. 1.§. (1). Rendőrségi Közlöny, 1948/2. szám.

⁷⁰⁴ A vagyonekobzás azokra a vagyontárgyakra is kiterjedt, amelyek az állampolgárságuktól megfosztott személyektől 1944. március 19. után, élő személyek között létrejött ingyenes jogügylettel másra szálltak, továbbá azokra a vagyontárgyakra is, amelyeket az állampolgárságuktól megfosztott személyek 1944. március 19.-ike után olyan más személyre átruháztak, aki az átruházásnak kijátszásra irányuló célját ismerte. Végül azokra a vagyontárgyakra, amelyeket az állampolgárságuktól való megfosztást kimondó határozatot megelőző egy héten belül elosztogattak vagy átruháztak.

⁷⁰⁵ Világosság, 1948. július 21.

elkövető tulajdona volt, de a tulajdonos az elkövetésről tudott. Az elkobzást nem akadályozta sem a terhelt halála, távolléte, illetve más ok, ami miatt az eljárást folytatni nem lehetett.

Az 1950. évi 4. tvr. szerint el kellett kobozni a terméket vagy terményt, amire a tervbűncselekményt elkövették, az 1950. évi 30. tvr. pedig előírta a pénz vagy egyéb érték elkobzását, amelyre nézve a bűncselekményt elkövették. Az 1950. évi 47. tvr. 4. §-a értelmében pénzügyi büntett miatt akkor volt helye elkobzásnak, ha ezt a közadóra vonatkozó jogszabály elrendelte. Vagyis ebben az esetben összekapcsolták az államigazgatási és a büntetőjogi rendelkezéseket. Az 1950. évi II. tv. Btá. 30. §-a már a büntetések, azon belül a mellékbüntetések közé sorolta az elkobzást. Elkobozni pedig nemcsak az elkövetés eszközéül használt vagy a büntett következtében létrejött dolgot lehetett, hanem azokat is, amelyeket elkövetési eszköznek szántak, vagy amelyet a terhelt a bűncselekmény elkövetéséért kapott, illetve, amelyre nézve a büntettet elkövették, feltéve, hogy a tárgy az elkövető tulajdona, vagy a tulajdonosnak az elkövetésről tudnia kellett. Az elkobzást pedig akkor is kimondhatták, ha egyébként az elkövető nem volt büntethető, mert pl. elmebeteg vagy kiskorú volt. (37. §)

Tehát a rendszer egy olyan büntetési nemet hozott létre, amely olyan személlyel szemben is alkalmazható volt, aki nem is volt büntethető, és akkor is, ha nem is jött létre bűncselekmény. Vagyis a büntetőbíráskodásban létrejött egy olyan jogintézmény, amely hol büntetés volt, hol pedig csak intézkedés. Ez a változtatás azért is érdekes volt, mert a szovjet jogtudomány nem tekintette az elkobzást büntetésnek, ez a büntetési forma a szovjet Btk-ban nem szerepelt. A szovjet érdekszférába tartozó országok közül a csehszlovákok és bolgárok alkalmazták (ez utóbbiaknál azonban nem általánosan, hanem csak kifejezetten egyes bűncselekményekre – pl. beszolgáltatási kötelezettség megsértése esetén – alkalmazva), de pl. a román büntetőkódex nem ismert ilyen mellékbüntetést.⁷⁰⁶

A Büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. tv. eljárásjogilag is szélesebb körben szabályozta a tárgyi elkobzást (229. §), kimondva, hogy amennyiben a büntetőtörvény alapján elkobzásnak van helye, de a terhelt ellen az eljárást megszüntették, esetleg elmebetegség miatt felfüggesztették, vagy ismeretlen helyen avagy külföldön tartózkodik, esetleg eljárás nem is indult, az ügyész az elkobzás kimondása érdekében bírósághoz fordulhat.

VI.3.3. Egyéb joghátrányok

A pénzügyi bűncselekmények miatt elítéltek a halál-, börtön- (mint fő-) illetve pénzbüntetés, politikai jogoktól eltiltás, kitiltás és hírlapi közzététel (mint mellékbüntetés)

---

⁷⁰⁶Székely, 1956. 489–490.

mellett további joghátrányokra is számíthattak. Így például a közmunka-kötelezettséget szabályozó rendelet⁷⁰⁷ – amely a havi négy napra történő közmunka-kötelezettségre behívhatók korát, a férfiak esetében főszabályként 18-60, míg a nőknél 18-42 közötti életévben határozta meg –, kimondta, hogy tartós – legfeljebb hat hónapnyi –, közmunkára korhatárra tekintet nélkül igénybe lehet venni azokat, akiket 1945. január 1. után elkövetett közellátási vagy árdrágítási bűncselekmény, illetve adócsalás miatt jogerősen szabadságvesztés büntetésre ítélték, és a büntetésüket már letöltötték.⁷⁰⁸

Továbbá Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter nevével fémjelzett iparendedély-revíziós rendelete⁷⁰⁹ értelmében iparigazolványt sem kaphatott az, akit 1945-ben vagy 1946-ban elkövetett árdrágító visszaélés, a közellátás érdekeit veszélyeztető büntett vagy vétség, fizetési eszközökkel elkövetett visszaélés büntette vagy vétsége, adócsalás vagy jövedéki kihágás miatt jogerősen elítéltek.⁷¹⁰ A rendeletben foglaltak alapján az adócsalást meglehetősen tágan értelmezték: *„A kereskedelmi miniszter különösen nagy súlyt vet arra, hogy a kereskedők és iparosok 1945/46-ban milyen mértékben tettek eleget adófizetési kötelezettségüknek. Ha az adóalap kicsi, abból az derül ki, hogy az illető iparából megélni nem tud és ez esetben bizonyos, hogy iparán kívül más kereseti lehetőségei is vannak. Ebből a*

⁷⁰⁷ 4.000/1945. M. E. sz. rendelet, az újjáépítési közmunkakötelezettség szabályozása tárgyában. Magyar Közlöny, 1945/63. szám.

⁷⁰⁸ A rendelet ezen kitétele azokra is vonatkozott, akik önkéntes jelentkezéssel tagjai voltak valamely német katonai vagy rendfenntartó alakulatnak: a Volksbundnak, a Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalomnak, a Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak, az Antiboldsevista Ifjúsági Tábornak, vagy a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetségnek, valamint akik családi nevüket korábbi német hangzású nevükre kérték visszaváltoztatni, illetve akiket munkakerülőnek nyilvánítottak (rendszeresen munkát nem végeztek és megélhetésüket biztosító állandó jövedelmüket igazolni nem tudták).

⁷⁰⁹ 3.300/1946. M. E. sz. rendelet a kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter ügykörébe tartozó iparigazolványok illetőleg iparendedélyek felülvizsgálása tárgyában. Magyar Közlöny, 1946/69. szám.

⁷¹⁰ Az 1939. január 1. után kiállított iparendedélyek revíziójára vonatkozó kérelmeket június 15.-ig, az 1939. január 1. előtt kiadottakra vonatkozó kérelmeket pedig július 16. és augusztus 5. között kellett benyújtani, vidéken az iparhatóságokhoz, Budapesten pedig az előljárási hatóságokhoz. Másodfokon a kereskedelmi és iparkamarákon belül kialakított véleményező bizottságok elé kerültek az ügyek. Az iparendedélyek felülbírlásával kapcsolatos főbb szempontok a következők voltak: 1. szakmai megbízhatóság; 2. szakmai gyakorlat és szakismeret; 3. az adófizetési és készletbejelentési kötelezettség eddigi teljesítése; 4. szakmai telítettségi fok; 5. a helyi gazdasági viszonyok mérlegelése.

Az elsőfokú iparhatóságnál vagy a kereskedelmi kamaránál kellett beszerezni egy 41 pontból álló kérdőívet, amelyben nemcsak arra kellett válaszolni, hogy mekkora az üzleti forgóteke, milyen érték- és anyagkészlettel rendelkezik a kereskedő, vagy mekkora közmunkaváltságot fizetett a folyamodó a legutóbbi három hónap alatt, de fel kell tüntetni, hogy mikor és hogyan igazolták, volt-e ellene árdrágító visszaélés, adócsalás vagy egyéb, a közellátás érdekeit veszélyeztető bűncselekmény miatt eljárás. Kossuth Népe, 1946. április 6.

A rendelet előírása szerint, az iparendedély megújítása akkor is megtagadható volt, ha az ilyen vétségeket nem bíróságok, hanem az illetékes miniszter állapította meg. Az ügyek kivizsgálásakor a Magyar Belkereskedelmi Igazgatóság hivatalból járt el, és egyúttal összeállította azoknak a kereskedőknek a névsorát, akiket az 1945. és 1946. években árdrágításért, adócsalásért, áruelejtegetésért, láncolásért vagy valutázásért elítéltek. Ugyancsak névsort készítettek azokról a kereskedőkről is, akiknek igazolása nem történt meg, vagy akinek igazolását megtagadták. E névsorok adatait az iparendedélyek revíziójánál az illetékes hatóságok felhasználták. Forrás: Világosság, 1946. április 6.

szempontból nagyon fontos, hogy az érdekeltek a tényeknek megfelelően adózzanak, mert a vizsgálóbizottság csak ennek alapján tudja megállapítani, hogy az engedélyt kérő valóban az iparengedély folytatásából eredő jövedelemből tartja fenn magát.”⁷¹¹ Tehát valójában nem kellett adócsalónak lenni; az iparigazolványát az is elveszíthette, aki kevés adót fizetett.

Ezen felül a közmunkaváltság alapjául szolgáló jövedelem kiszámításához a rendelet hatálya alá tartozó személyeknek be kellett jelenteniük a földbirtokból, a házbirtokból, a szolgálati vagy munkaviszonyból származó jövedelmüket. Aki a bejelentésében a jövedelem összegére valótlan adatot közölt vagy adatot elhallgatott, adócsalás vétségét követte el és egy évig terjedő fogházzal volt büntethető.⁷¹²

VI.4. A büntetések célja a „Sólyom József-ügy” tükrében

A pénzügyi bűncselekmények nemcsak a köztudatban, vagy a sajtóban, de a bíróság megítélésében is gyakran keveredtek vagy fedték le egymást, a tényállásokat nem lehetett elkülöníteni. A valutázás összefüggésbe kerülhetett a csempészéssel, a csempészet az árdrágítással, az árdrágítás az adócsalással. Egy biztos volt: a rendszer célja a legszigorúbb ítéletek kiszabása, a legnagyobb vagyoni elégtételek begyűjtése, a legszélesebb társadalmi réteg megfélemlítése és a társadalom szerkezetének erőszakos átalakítása volt. A börtönbüntetések mellett ezt a célt szolgálták a kötelezően kiszabott pénzbüntetések, az elkobzások, a gyakran alkalmazott – akár teljes – vagyonekobzás, vagy az iparengedélyek bevonása és az üzletbezárás. A Rákosi-korszakban a pénzügyi bűncselekmények rendszerét úgy alakították ki, hogy az alkalmassá váljon az egyes emberek magánvagyonának teljes vagy jelentős mértékű elvételére, így a társadalom szerkezetének átalakítására. E rendszer áldozata lett például Sólyom József,⁷¹³ akit a siklói járásbíróság 1951. december 14-én 1 havi börtönre ítélt, a 8.800/1946 7§ (6) és 10§(1) pontja alapján közellátás érdekét veszélyeztető büntett miatt. Sólyom József büntett előéletű volt, mivel 1950. március 29-én a siklói járásbíróságon lopás miatt 2 hó fogházra és 200 Ft pénzbüntetésre, majd 1951. október 3-án közellátás érdekét veszélyeztető büntett miatt a siklói járásbíróság 700 Ft pénzbüntetésre ítélte. Büntetéseit kitöltötte illetve kifizette.

Sólyom szülei nincstelen parasztok voltak, öregségükre szereztek 3 hold földet, amelyet ő örökölt. Fiatal korában cselédeskedett, majd állatokat kezdett nevelni, s lassanként annyi

⁷¹¹ Kossuth Népe 1946. április 6.

⁷¹² Az újjáépítési miniszter 15.971/1946. sz. Ú. M. rendelete a közmunkaváltság alapjául szolgáló jövedelem bejelentése tárgyában.

⁷¹³ ÁBTL 3.1.9. V–153635. Ítéletek gyűjtője. Sólyom József ügye.

pénzt szedett össze, hogy földet tudott vásárolni. Összesen 21 holdas gazda lett, de a földjeinek 4 és fél holdat meghaladó részét 1951-ben felajánlotta az államnak, amivel nyilvánvalóan a kuláklistára kerülést akarta elkerülni. Tehát mint a földjéből élő gazda, beszolgáltatási és egyéb adófizetési kötelezettsége volt.

Az 1951-52. évre vonatkozó beszolgáltatást az 1951. évi 10. tvr. szabályozta. Ez kimondta, hogy a burgonyatermés 10%-át be kell szolgáltatni. Ezen kívül az összesen megtermelt terménye bizonyos hányadát is be kellett szolgáltatni. Ezt a mennyiséget, valamint a beszolgáltatandó termény típusát a parasztok egy végrehajtó bizottsággal egyetértésben állapították meg, a vállalást egy beadási könyvbe jegyezték be, ez lett a számonkérés alapja.

Sólyom József az 1950. év vonatkozásában 1202 kg termény beszolgáltatását vállalta, a beadási könyvében az szerepelt, hogy ebből 622 kg burgonya lesz. A vállalásról mindenki értesült, kivéve az időjárást, amelynek következtében a termés nem az elvártak szerint alakult. A vádlott emiatt beszolgáltatott 702 kg kukoricát, 300 kg szénát és 200 kg árpát és egyéb terményt. Vagyis a vállalásában szereplő teljes mennyiséget teljesítette. De nem szolgáltatott be burgonyát – jóllehet saját bevallása szerint 4-5 mázsa burgonyatermése volt.

Az elsőfokú ítélet szerint tehát Sólyom Józsefet egy hónapnyi börtönbüntetésre ítélték, mert a bíróság szerint a beszolgáltatási kötelezettségét alapvetően teljesítette, de a 4-5 mázsa burgonyatermés után járó 10 százalékot nem adta be, vagyis megkárosította az államot 40-50 kg burgonyával. Az ítéletet mindkét fél megfellebbezte, a vádlott a felmentését kérve, az ügyész a vádtól eltérő minősítés és pénzbüntetés alkalmazásának mellőzése miatt.

Sólyom József felkészült a másodfokú tárgyalásra: jószándékát bizonyítandó, az elsőfokon meghozott ítélet után a burgonyatermésének 10%-át beszolgáltatta, s a fellebbezési tárgyaláson az erről szóló átvételi jegyet bemutatta. A tárgyalás mégsem alakult szerencsésen: a bíróság megállapította, hogy a 10 %-os beszolgáltatás nem határidőben történt (az utólagos befizetés pedig csak enyhítő körülményként vehető figyelembe). Megállapította továbbá azt is, hogy a beadási könyvben 622 kg burgonya beszolgáltatása szerepel, ami nem történt meg. Ez viszont már nem csekély, hanem jelentős mennyiségre elkövetett mulasztás. A bíróság figyelembe vette továbbá, hogy a vádlottnak 4 és fél hold ingatlana van, 1951-ben ajánlott fel az államnak 16 és fél holdat, *„Ilyen körülmények között a vádlott még feltétlenül rendelkezik olyan anyagi eszközökkel, amikre figyelemmel vele szemben a pénzbüntetés alkalmazásának feltételei megvannak...”* Mindezek miatt a pécsi megyei bíróság 1952. január 17-én az ítéletet megváltoztatva, jogerősen 4 hónapi börtönre és 1000 Ft pénzbüntetésre ítélte Sólyom Józsefet,

az Ár.7§6. pontjába ütköző és a 9.§ 1 bekezdés szerint minősülő közellátás érdekét veszélyeztető büntette miatt.

A jogerős ítélet ellen a vádlott perújítással élt, amelynek tárgyalására 1952. június 25-én került sor. Előtte, március 1 és június 14. között az elítélt letartóztatásban volt. A perújítás során új tényként hozta fel, hogy szeretett volna burgonyát beszo­lgáltatni, csak annak minőségét a tanács­titkár kifogásolta, és utasította őt, hogy előbb válogassa ki a nagyobb szemeket és azt adja be. A válogatásra sor került, de a beszo­lgáltatás emiatt csúszott. A perújrafelvétel során úgy ítélték meg, hogy a 600 kg 10%-át, vagyis 60 kg-ot kellett volna burgonyában beszo­lgáltatnia, ami csekély mennyiség. Emiatt a másodfok ítéletét hatályon kívül helyezték, az elsőfokú ítéletet a bűnösség megállapítása és a minősítés tekintetében is hatályban tartották, a főbüntetés tekintetében azonban hatályon kívül helyezték. A vádlott főbüntetését 3 hónapban határozták meg. (Ami megegyezett a letöltött szabadságvesztéssel) A mellékbüntetést az ítélet változatlanul hagyta, az összeget az elítélt kifizette.

Egy év sem telt el, és 1953 júniusa Sólyom Józsefet ismét a siklói járásbíró­ságon érte. 1952-ben a cséplés után az összes gabonatermését leadta, nem maradt vetőmagja. Vetési terve annál inkább volt, amely szerint 2 hold 800 négyszögöl őszi búzát kellett volna elvetnie. A földet felszántotta, előkészítette, de üresen hagyta. A községi tanács átütemezte az őszi búzát tavaszi búzára, Sólyom pedig októberben a betonútépítő vállalat­hoz ment dolgozni, részben azért, hogy adófizetési kötelezettségének eleget tegyen, részben, hogy vetőmagot vegyen. A tanács­tól csak 904 négyszögöl elvetését fedező búzamennyiséget kapott, mivel kulákként tartották nyilván – arra hivatkozva, hogy korábban cselédet tartott – és a „*kulákok csak annyit kaptak a vetőmagból, amennyi a dolgozó parasz­tok igénylése után fennmaradt*”. Azt javasolták neki, hogy menjen a környező községekbe vetőmagot venni. Ő nem ezt tette, hanem a búza mellett árpát, burgonyát, zabot, napraforgót és kukoricát, valamint cukorborsót, cukorrépat és takarmányrépat vetett. De a tervben nem ez állt. S ő ahelyett, hogy példát vett volna a község dolgozó parasztjairól, akik az őszi vetéstervet 105%-ban, a tavaszi vetéstervet 128%-ban teljesítették, ismét közellátás elleni büntetést követett el, mert nagyobb mennyiségű búzát vont el a dolgozóktól. Mindezek miatt – súlyosbító körülményként figyelembe véve büntetett előéletét – 1953. június 11-én Sólyom Józsefet egyévnyi börtönre és 500 forint pénzbüntetésre ítélték.

A fent ismertetett jogeset jól példázza a bírósági gyakorlatban megmutatkozó bizonytalanságot, miszerint a keretet kitöltő szabályt a bírók esetleg tévesen ítélik meg. Az nem volt kétséges, hogy az elkövetett magatartás jogellenes. De az már problémát okozott, hogy a

keretet kitöltő szabályok elkövető általi téves értelmezését a bíróság egy-egy konkrét ügyben elfogadta-e kimentési indokként, enyhítő körülményként, vagy éppen ellenkezőleg, súlyosbításként vette figyelembe. A bíróság általában csak azt vizsgálta, hogy a keretet kitöltő igazgatási norma a tett elkövetésekor hatályban volt-e. Az fel sem merült, hogy volt-e egyáltalán esélye megismerni az elkövetőnek azt a normát, amelyet be kellett volna tartania. Emiatt *„e jogterületen nagymértékű bizonytalanság keletkezett. Nemcsak a dolgozók széles rétegei, főleg a parasztság nem volt tisztában azzal, hogy mikor követ el bűncselekményt, és mikor nem, de néha a jogalkalmazó bíróságok sem láttak tisztán a különböző jogszabályok tömegében.”*⁷¹⁴

Az elítélt szempontjából vizsgálva a kérdést megmutatkozik az a béklyó, amelybe egy-egy – akár még enyhének mondható – ítélet is belekényszerítette az egyént. Mert ezekben az esetekben nemcsak hónapokra történő fizikai elzárásról vagy pénzbüntetés kiszabásáról volt szó – amely önmagában is ellehetetlenítette az elítéltet –, hanem arról, hogy a hosszú távú megélhetését bizonytalanították el azáltal, hogy kivették a termelésből, miközben továbbra is igazgatási normákat kényszerítettek rá. A bűnelkövetés ezáltal sok esetben saját magát generálta, és ez a folyamat képes volt bizonytalanságban és félelemben tartani a társadalom tagjait.

---

⁷¹⁴ Horgosi, 1960. 12.

VII. Pénzügyi bűncselekmények felderítése

VII.1. Rendvédelmi szervek újjászervezése a második világháború után

Az ország nyugati részein még harcok folytak, amikor 1944. december 21-22-én Debrecenben megalakult az új törvényhozó és végrehajtó hatalom, az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Első intézkedéseik a közrend és a közbiztonság helyreállítására irányultak. A kormány egy új rendvédelmi szervezet kialakítását tűzte ki célul, amely a hagyományos rendőri feladatok mellett politikai rendészeti tevékenységet is végez. Erdei Ferenc, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere 1945. január 12-én tartott minisztertanácsi ülésen ismertette a rendőrség újjászervezéséről szóló rendelettervezetét.⁷¹⁵ Eszerint a *„a rendőrség feladata kettős. Egyfelől a demokratikus államrend védelmét és megszilárdítását kell szolgálnia, másfelől pedig a rendet és közbiztonságot biztosítani a közönséges bűnözőkkel szemben. Ennek a kettős feladatnak megfelelően végig az egész rendőrségi szervezeten érvényesülnie kell a kettős tagoltságnak: a politikai és bünyügyi osztályok egymás mellett való megszervezésének, kivéve a legalsó helyi szervezeteket.”*⁷¹⁶ Bár a tervezetben a *„demokratikus államrend védelmére”* hivatkozva biztosítani kívánták az önkormányzatok befolyását a rendőrség szervezetében, elsősorban a helyi altiszti állomány kinevezésében, de az összes megyei és városi főkapitányság legfőbb parancsnoka, az országos főkapitány a belügyminiszter alá tartozott, aki 1945. november 15-ig a nemzeti parasztpárti kriptokommunista, Erdei Ferenc volt, majd őt követően az 1989-es rendszerváltásig a kommunista párt soraiból került ki. Ezzel 45 esztendőn keresztül a Belügyminisztérium irányítása a kommunisták kezébe került, alapvetően meghatározva a rendőri feladatokat ellátó szervek működését. A rendelettervezet érdekessége, hogy a szervezet struktúrájánál, feladatainak meghatározásánál a Horthy-korszak rendőrségének felépítését vette alapul, azt vélelmezve, hogy a háború utáni időszak nem hoz alapvető változásokat a közigazgatás e területén.⁷¹⁷

Az ország azon területein, ahol a front már elvonult, különböző önjelölt rendvédelmi alakulatok jöttek létre, a közrend és a közbiztonság helyreállítása érdekében. Ezen kaotikus helyzet megszüntetésére csak a harcok befejeződésével, a kormánynak a fővárosba költözésével, a közigazgatás újraindításával és a rendőrség helyzetének jogi tisztázásával került

⁷¹⁵ Szűcs, 1997. 114.

⁷¹⁶ Uo. 118.

⁷¹⁷ Kovács, 2008.

sor.⁷¹⁸ A rendőrség tényleges újjászervezése azonban csak négy hónappal a fent említett rendelettervezet bemutatása után történt meg. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 10-én jelentetett meg két rendeletet, amelyek közül az első feloszlatta a csendőrséget és rendelkezett az államrendőrség megszervezéséről, a második a belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt álló Magyar Államrendőrség felállítását rendelte el,⁷¹⁹ amelynek fő feladata a demokratikus államrend helyreállítása, megszilárdítása és a közbiztonság fenntartása lett.⁷²⁰ Az 1690/1945. M.E. számú rendelet a rendőrség szervezetét területi alapon Budapesti és Vidéki Főkapitányságra tagolta. Ennek értelmében a „*Budapesti Főkapitányság hatásköre Nagy-Budapestre, a Vidéki Főkapitányságé az ország egész többi területére terjed ki.*”⁷²¹

Az új államrendőrség létrehozása előtt, már 1945 januárjában megindult a rendőrség szervezetén belül a politikai rendőrség szervezése is.⁷²² Az országot megszálló szovjet csapatoknak köszönhetően a politikai rendőrség is kommunista irányítás alá került. Debrecenben az Ideiglenes Kormány jóváhagyásával, Tömpe András vezetésével indult meg a politikai rendőrség létrehozása, és az első tagjaikat január 21-én nevezték ki.⁷²³ A Tömpe vezette szervezet január végén Budapestre ment, hogy felállítsa a rendőrség politikai osztályát, azonban megérkezését követően szembesülnie kellett a helyzettel, hogy már működik egy politikai nyomozó szervezet, Péter Gábor vezetésével.⁷²⁴ E két, egymás mellett működő politikai nyomozó szerv fő feladata – nemzetközi kötelezettségként is – a háborús és néPELLenes bűntettek elkövetőinek felkutatása mellett azon személyek vagy szervezetek tevékenységének különös figyelemmel kísérése volt, akikre az MKP vezetése a „*demokrácia ellensége*” bélyegét rásütötte.⁷²⁵ A hatásköri villongások elkerülése végett – hasonlóan az Államrendőrség szervezetéhez –, a működési területüket szintén területi alapon határolták el, így a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán (PRO) Péter Gábor, a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán Tömpe András vezette a politikai nyomozásokat.⁷²⁶

A rendőrség mellett a hadseregben belül is megindult 1945 januárjában a politikai nyomozó szervezet kiépítése. Mivel a szovjet vezetésű Szövetséges Ellenőrző Bizottság nem emelt kifogást egy ilyen szervezet létrehozásával szemben, így Vörös János honvédelmi

⁷¹⁸ Müller, 2012. 14.

⁷¹⁹ 1690/1945. M. E. sz. rendelet, 1700/1945. M. E. sz. rendelet. Lásd bővebben Krahulcsán-Müller, 2009. 117–129.

⁷²⁰ Palasik, 2000. 34.

⁷²¹ Krahulcsán-Müller, 2009. 120.

⁷²² Müller, 2012. 11–12.

⁷²³ Krahulcsán-Müller, 2009.

⁷²⁴ Müller, 2017. 104.

⁷²⁵ Gyarmati, 2002. 11–12.

⁷²⁶ Baczoni, 2002. 84., valamint Müller, 2012. 14.

miniszter március 12-én hagyta jóvá a Katona Politikai Osztály (Katpol) felállítását, amelynek élére az MKP Katona Bizottságának vezetőjét, Pálffy György egykori vezérkari századost nevezte ki.⁷²⁷ Az 1945. november 15-től közvetlenül a honvédelmi miniszteri alárendeltségben működő, elsősorban katonai elhárítással foglalkozó szervezet feladata a háborús bűnösök felkutatása és a hadsereg állományának politikai ellenőrzése volt.⁷²⁸

Az újjászervezett, vagy éppen most létrehozott rendvédelmi szervezetek a közrend és a közbiztonság helyreállításában, az addig soha nem látott bűnözési hullám megállításában emberfeletti munkát végeztek. A Budapesti Főkapitányság Bűnügyi Osztálya által 1945. július 28-án, a főváros közigazgatási bizottsága részére készített féléves jelentés szerint az osztályon dolgozó nyomozó apparátus *„június 30-ig 19.870 bűneset nyomozását fejezte be. Ezek közül 16.188 volt büntett és 3682 vétség. E számadatokban foglalt bűncselekmények közül 1283 irányult ember élete és testi épsége ellen, 14.610 a vagyon ellen és 3977 volt egyéb bűncselekmények száma.”*⁷²⁹ A rendőrség mindemellett razziákkal, illetve az 1946-ban létrehozott „R” (riadó) csoport felállításával igyekezett Budapest utcáin a közrendet fenntartani.⁷³⁰ E csoport munkájáról a korabeli lapok is beszámoltak. A Szabadság napilap 1947. április 23-ai számában tudósított arról, hogy az R-csoport az éjszaka során két fiatalembert fogott el, akik a Bethlen-téri Községi Élelmiszerüzem üzletébe akartak betörni. A nyomozók a központi ügyeletre vitték az elfogottakat, ahol a *„kihallgatásuk során eddig több vetkőztetést⁷³¹, rablást, és betörést ismertek el”*.⁷³²

A budapesti rendőrfőkapitány minden hónapban jelentést tett a székesfőváros Közigazgatási Bizottsága számára a közbiztonság helyzetéről, és a rendőrség addigi működéséről. Sólyom László július havi jelentésében még mindig arról számolt be, hogy a közbiztonság igen rossz, csak e hónapban a bűnügyi osztályon 7423 nyomozást fejeztek be és 272 embert helyeztek előzetes letartóztatásba. A főkapitány a bűnügyi munka mellett elsősorban a *„reakció és a fasizmus még szabadon mozgó egyedei ellen”* folytatott nyomozásokat említette meg, amelyeket a PRO állománya végzett.⁷³³ A politikai nyomozók a tárgyalt időszakban 4718 ügyben kezdték meg a munkát, a már folyamatban lévő ügyekben

⁷²⁷ Okváth, 2000. 59–60., Dávid, 2015. 37–40.

⁷²⁸ Papp, 2013.

⁷²⁹ BFL VI.12.a.5. 225/1945. fk. II. res. Budapesti székesfőváros közigazgatási bizottságának teendő félévi jelentés, 1945. július 28.

⁷³⁰ A csoport egyik nyomozója Fóti Andor volt, aki visszaemlékezéseiben írta meg e korszakban végzett rendőri munkáját. Fóti, 1980., Papp, 2013.

⁷³¹ A vetkőztetés olyan rablás, amikor az áldozattól annak ruháját és ékszereit veszik el.

⁷³² Szabadság, 1947. április 23.

⁷³³ BFL VI.12.a.5. 10.908/1/fk.eln./1945. Székesfőváros Közigazgatási Bizottságához július havi jelentés beterjesztése, 1945. augusztus 6.

összesen 2300 személyt vettek őrizetbe és közülük 371 főt adtak át a Népiügészségnek háborús, illetve népellenes bűncselekmények gyanúja miatt. És bár ezek a budapesti főkapitányságnak csak két osztályát érintő adatok, de jól mutatják a rendőri erők leterheltségét. A rendőri munka legnagyobb részét kitevő bűnügyi és politikai nyomozások mellett azonban a rendőrség számára az egyik legnagyobb problémát a háborút követő nehéz gazdasági helyzet, az áru- és élelmiszerhiány miatt egyre növekvő számú gazdasági bűnözők kézre kerítése jelentette. Ahogy Sólyom is írta a jelentésében „*a főváros képét igen károsan befolyásoló és a nehéz gondokkal küzdő nagyközönség szükség helyzetét kihasználó alkalmi árusokkal szemben számos szigorú eljárást tettünk folyamatba. Ezek közül ki kell emelni a július hó végén rendezett razziát, amely a fekete árusok legkedveltebb tartózkodási helyén a fővárosi esspressókban a déli órákban folyt le. E razzián 80 rendőr és detektív vett részt, számos előállítás történt. Az előállítottak közül több személyt vontunk közigazgatási eljárás alá, többek ellen pedig bűnvádi eljárás megindítását tettük folyamatba.*”⁷³⁴ És bár a rendőrök mindent igyekeztek elkövetni annak érdekében, hogy ezen esetekben is hatékony és sikeres munkát végezzenek, de egyre inkább érződött annak a szüksége, hogy felállítsanak egy kifejezetten gazdasági-pénzügyi ügyekben nyomozó szervet.

VII.2. A gazdasági nyomozó szervek

A pénzügyi bűncselekmények felderítése összetett, bizonyos esetekben – pl. adócsalás, vámjövedéki bűncselekmények – speciális szaktudást igénylő feladat volt, amely a különböző nyomozati tevékenységet végző szervezetek összehangolt munkáját feltételezte. A nyomozások számba vételekor nem szabad megfeledkezni a politika által irányított ügyészség szerepéről sem, mivel itt ügyészségi nyomozók is működtek, akik a háborús és népellenes bűntettektől a tervgazdálkodás érdekeit sértő bűntetteken át az üzemi balesetekig, meglehetősen széles körben jártak el. A nyomozási szakasz fontosabb határozatait akkor is az ügyész hozta meg, ha az ügyben a rendőrség nyomozott, és a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedéseket is általában az ügyész rendelte el.⁷³⁵

A második világháborút követő időszakban a háborús pusztítás, ennek következtében parlagon maradó szántóföldek, az ipari üzemek pusztulása, a termelés leállása, a megszálló szovjet hadsereg ellátása, a jóvátétel mind-mind óriási terhet jelentett az ország számára.⁷³⁶ A mindenütt jelentkező hiány (nyersanyag, ruházat stb.), elsősorban az élelmiszerek beszerzését

⁷³⁴ Uo.

⁷³⁵ Király, 2003. 36.

⁷³⁶ Romsics, 1999. 303–307.

nehezítette meg, vagy lehetetlenítette el. Az élelmiszerek és az alapvető ellátási cikkek hiányától leginkább Budapest lakossága szenvedett.⁷³⁷ A gazdasági életet beindítása és konszolidálása érdekében a kormányzat tengernyi jogszabályt hozott, amelynek betartása szinte lehetetlen volt, így a törvénysértések száma ugrásszerű növekedésnek indult, ami rendkívül nagy terheket rótt a rendőrségre. Ráadásul a rendőrségen belül nem volt olyan szervezeti egység, amely kifejezetten a gazdasági bűnözés felderítését szolgálta volna, ezért viszonylag hamar megfogalmazódott az arra irányuló igény, hogy létrehozzanak egy gazdasági nyomozó szervet.

Mínthogy a lakosság élelmiszerral történő ellátása a fővárosban okozta a legnagyobb problémát, ezért az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1945. február 15-án tartott ülésén elfogadta Vas Zoltán kinevezését Budapest székesfőváros közellátási kormánybiztosává.⁷³⁸ Vas kormánybiztosként *„az egész ország területéről gyűjthetett élelmiszereket és az ellátáshoz szükséges más cikkeket, sőt hatáskörébe utalták a gyermekek és asszonyok Budapestről történő esetleges kitelepítését is.”*⁷³⁹ A közellátással kapcsolatos rendelkezések betartására 1945 tavaszán létrehozták a Közellátási Ellenőrzési Főcsoportot, amelynek a vezetője Fogass József volt.⁷⁴⁰ A nyilvánvalóan közellátási rendészeti feladatokat végző csoport vélhetően nem tudta betölteni feladatát, mert vezetője a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál folytatott nyomozás kapcsán tapasztalt szakmai hibák miatt már 1945. április 2-án javaslattal fordult az MKP KV-hez, a Közellátási Ellenőrzési Főcsoport kereteiből kiindulva, egy gazdasági rendőrség felállításáért. Fogass javaslatában jelezte, hogy *„amennyiben ilyen minden vonatkozásban szakképzett munkaerővel rendelkező rendőri szerv nem áll a legrövidebb időn belül az állam szolgálatára, az a veszély fenyeget, hogy a -gazdaságilag iskolázatlan politikai rendőreink csak a másod-, harmadfokú [sic!] kis bűnözők ellen fognak tudni fellépni, akiknek közvetlen tettességük nyilvánvaló, de a régi rendszer igazi brigantiai, a magyar gyarmati kapitalizmus élharcosai, az hautfinance⁷⁴¹ emberei [sic!] sértetlenek maradnak, és büntetlenül menekülnek, sőt káros tevékenységüket a jövőben is zavartalanul folytathatják, mert nem áll egy olyan rendőri szerv készenlétben ellenük, amely szakismereteivel ebbe a magas régiókba be tudna*

⁷³⁷ Molnár, 2010. 53–61.

⁷³⁸ A Budapesti Közellátási Kormánybiztosság működéséhez lásd Ruszoly, 2002. 321–337.

⁷³⁹ Szűcs, 1997. 205. Vas első rendelkezése volt a nők és gyermekek ideiglenes kitelepítése ellátásuk érdekében. Szűcs, 1997. 207.

⁷⁴⁰ A szervezet létrejöttéről, működéséről alig maradt fenn forrás. Molnár, 2003. 296.

⁷⁴¹ Helyesen haute-finance. A pénzarisztokrácia, a pénzvilág felső része, a nagytőke, a nagyobb bankok, hitelintézetek gyűjtőneve.

hatolni”.⁷⁴² Fogass a rátermettség és szakismeret mellett a gazdasági nyomozók kiválasztásánál a párthűséget helyezte első helyre. A főcsoportvezető olyan gazdasági rendőrség felállítására tett javaslatot, amely nem a rendőreg keretei belül, hanem a „*rendőri hierarchia kikapcsolásával közvetlenül az érdekelt tárca-miniszterek főhatósága alatt állna*.”⁷⁴³ A létrehozandó szervezet feladataként a háborús bűnösök által okozott károk, a közellátás elleni, pénzügyi és gazdasági bűncselekmények feltárása mellett a magyar állam külföldi érdekeltségeinek felmérése és a törvénytelenül kivitt vagyonok hazahozatala volt.⁷⁴⁴ Az MKP vezetősége azonban nem reagált Fogass feljegyzésére.

VII.2.1. A PRO Gazdaságpolitikai alosztálya

Bár Fogass József javaslatára nem érkezett válasz, de hogy fontos kérdést feszegetett, mi sem jelzi jobban, mint hogy a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya 1945. június 28-án szintén javaslatot tett egy gazdasági rendőrség felállítására. A javaslattervezet szerint e szervezet hatásköre a szakminiszterek és hatóságok által kibocsájtott rendeletek betartatása, e jogszabályok megszegőinek, a gazdasági érdekek veszélyeztetőinek felkutatása és a népbíróságok elé állítása, valamint a „*háborúval kapcsolatos gazdasági bűncselekmények felderítése*” volt.⁷⁴⁵ Hasonlóan Fogass felvetésének sorsához a budapesti PRO javaslatára sem érkezett válasz, de úgy tűnik, hogy a szervezetet irányító Péter Gábort ez nem befolyásolta. Az egyre növekvő létszámú budapesti PRO szervezetét az év első felében többször is átszervezték. 1945. május 15-én lépett életbe Péter Gábor 9. számú körözüvénye, amelyben a PRO szervezetét három alosztályra és négy, közvetlenül az osztályvezetőnek illetve a helyettesének alárendelt szervekre tagolta. Az I. (Szervezési és szolgálati) alosztály vezetőjének irányítása alatt működtek saját csoportvezetővel a központban és a kerületeknél elhelyezett nyomozó csoportok.⁷⁴⁶ 1945. június 5-étől kezdve Péter 10. számú utasítása értelmében a központban működő, úgynevezett belső, nyomozó főcsoportok mindegyike az általános nyomozati munkáján felül, „*az Osztály nyomozó munkájának alaposabbá tétele végett*”, különleges szakfeladatokat kaptak, így például az állomány egy

⁷⁴² MNL OL M-KS 274.f. 11.cs. 8.ő.e. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Gazdasági Rendészeti Osztály felállítására tett javaslatok, 1945. április 2. – 1947. október 21., A forrást közli: Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: A politizált gazdasági rendőrség. A Gazdasági Rendészeti Osztály, 1945–1948. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2015. 99–102. pp.

⁷⁴³ MNL OL M-KS 274.f. 11.cs. 8.ő.e. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Gazdasági Rendészeti Osztály felállítására tett javaslatok, 1945. április 2. – 1947. október 21.

⁷⁴⁴ Molnár, 2003. 297.

⁷⁴⁵ Szentpáli, 1975. 27.

⁷⁴⁶ 9. sz. körözüvény a budapesti politikai rendőrség átszervezéséről, 1945. május 15. In: Krahulcsán–Müller, 2009. 130.

része gazdasági vonatkozású ügyek felgöngyölítésében is részt vett. Az utasítás szerint az I. főcsoport feladatai közé kerültek „*az ipari üzemek és a termelés politikai rendészeti /: szabotázs, szürke reakció, gyanus [sic!] igazolások, stb.:/ ügyei*”.⁷⁴⁷

Azonban az egyre romló gazdasági helyzet, az ellátási nehézségek fokozódása miatt úgy tűnt, szükség van egy, kizárólag csak a gazdasági ügyek nyomozásait végző szervezeti egység kialakítása. A budapesti Politikai Rendészeti Osztály már 1945. június 28-án javasolta egy gazdasági rendőrség felállítását,⁷⁴⁸ azonban mivel nem kaptak rá választ Péter Gábor saját hatáskörében intézkedett és 1945. július 13-án kiadta 125. számú napi parancsát, amelyben IV. számmal egy új, Gazdaságpolitikai alosztály felállítását rendelte el. A parancs szerint június 20-ai hatállyal felállított alosztály vezetőjévé dr. Villányi Andor fogalmazót nevezte ki, az új szervezeti egységet a PRO épületének Andrassy út felé néző első emeleti szobáiban helyezte el.⁷⁴⁹ Péter a nyomozó csoportok munkájának szakosításán túl a hatékonyabb felderítés érdekében igyekezett a politikai nyomozók szakmai felkészültségén is javítani. Ennek érdekében politikai nyomozói tanfolyamokat állított fel, ahol a tananyagban szerepelt a politikai, jogi, nyomozati tárgyak mellett a kereskedelmi és közgazdasági ismeretek oktatása is.⁷⁵⁰ Mivel a PRO vezetői továbbra sem kaptak semmilyen visszajelzést javaslatukkal kapcsolatban, augusztus 14-én Péter Gábor első helyettese, Fehér Lajos feliratban fordult Erdei Ferenc belügyminiszterhez „*az ügyvitel során mind gyakrabban előforduló gazdasági természetű háborús és népellenes bűncselekmények lenyomozása végett*”.⁷⁵¹ Péterék szeptember 1-jei dátummal kapták meg a BM részéről az ideiglenes hozzájárulást a gazdaságpolitikai alosztály felállításához, valamint a „*személyi, szervezeti és feladatkör tekintetében az alosztály működéséhez*”.⁷⁵² A 29 fővel létrejött szervezet 2 csoportra tagozódott, melyek mindegyikében a csoportvezetők és helyetteseik mellett hat szaknyomozó valamint 2 „*hites könyvvizsgáló*” végezték a nyomozati munkát.⁷⁵³

A PRO-nak a gazdasági ügyekben való akcióiról a napi lapok is beszámoltak. „*A politikai rendőrség bekapcsolódott a gazdasági élet ellenőrzésébe*” címmel adott hírt a Magyar Nemzet 1945. szeptember 2-ai száma, amelyben arról tudósítottak, hogy több visszaélést is leleplezett a Budapesti Főkapitányág Politikai Rendészeti Osztálya. Az egyik

⁷⁴⁷ ÁBTL 1.1. 10/1945. június 5. sz. utasítás.

⁷⁴⁸ Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 16.

⁷⁴⁹ ÁBTL 1.1. 125/1945. július 13. sz. napiparancs.

⁷⁵⁰ ÁBTL 1.1. 15/1945. július 31. sz. körölvény.

⁷⁵¹ Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 16–17.

⁷⁵² ÁBTL DGY MOL XIX-B-1-r-119.sorszám-1945. Köszönöm Müller Rolf segítségét az ÁBTL Dokumentum Gyűjteményében található források felhasználása tekintetében.

⁷⁵³ ÁBTL DGY MOL XIX-B-1-r-119.sorszám-1945.

esetben egy 30 millió pengős hitel nem rendeltetésszerű felhasználásával kapcsolatos nyomozás eredményei olvashatóak a napi lap hasábjain. A Gyümölcsforgalmi Iroda kereskedői kapták ezt a hitel összeget. A nyomozás megállapította, hogy a kereskedők közül Radványi György a számára kiutalt 1.300.000 pengőnyi hitel java részét feketézésre fordította, egy másik kereskedő 60.000 pengő értékben sírkövet vásárolt, és volt olyan, aki a hitelét tőzsdetagság megszerzésére költötte.⁷⁵⁴ A cikkből kiderül, hogy a politikai nyomozók több más cégnél, így a Behozatali és Áruforgalmi Kft-nél valamint a dr. Piroska és Juhász cégnél is végeztek házkutatást, ahol zárolt cikkeket, zsírt és olajt foglaltak le nagy mennyiségben, melyek vélelmezhetően csempészárucikkek voltak. A nyomozók több mint negyven személyt állítottak elő. A Szabad Nép 1945. szeptember 2-ai számában adott hírt a lap újságírója arról, hogy a politikai rendőrség hosszabb ideje folytatott nyomozást Bihari Ferenc orvos ellen árucsempészség gyanúja miatt. A nyomozók szeptember 1-jén állították elő az orvost, aki bevallotta, hogy *„régebb óta foglalkozik zsírcsempészéssel”*, melyet teherautón vitt ki Bécsbe, ahol azt magas áron értékesítette.⁷⁵⁵ Ezek hírek jól jelzi a gazdasági nyomozások fontosságát és volumenének nagyságát, valamint a gazdaságpolitikai alosztály munkatársainak túlterheltségét. Maga az alosztály csak addig állt fenn, amíg a Gazdasági Rendészeti Osztályt létre nem hozták. Péter Gábor az 1945. szeptember 15-ei 177/1945. számú napiparancsában a PRO IV. (gazdaságpolitikai) alosztályát megszüntette, tekintettel arra, *„hogy a gazdasági vonatkozású bűncselekmények üldözést a jövőben a gazdasági rendészeti osztály veszi át”*.⁷⁵⁶ Azonban Péter a gazdasági ügyekben történő nyomozati munkát nem kívánta a PRO kereteiből teljesen kiengedni, ezért a megszüntetett alosztályon szolgálatot teljesítők egy részét a G/14. csoportba osztotta be és számukra feladatként szabta, hogy a *„csoport kizáróan gazdaságpolitikai vonatkozású bűncselekmények nyomozásával foglalkozzon”*.⁷⁵⁷ Így Péter lehetővé tette az osztálya számára, hogy az emberei továbbra is nyomozhassanak gazdasági vonatkozású ügyekben. A parancs szerint a G/14. csoport Lichtig László irányítása alatt tíz nyomozóval kezdte meg munkáját. A PRO I. (szervezeti és szolgálati) alosztálya belső főcsoportjai közül a G főcsoport foglalkozott az intellektuális vonatkozású politikai bűnügyekkel,⁷⁵⁸ amelyhez a G/14. csoport is tartozott. 1945 októberében, szervezeti változások miatt, megváltoztatták a belső nyomozócsoportok jelző számait,⁷⁵⁹ így a G főcsoportot is átalakították. A

⁷⁵⁴ Magyar Nemzet, 1945. szeptember 2.

⁷⁵⁵ Szabad Nép, 1945. szeptember 2.

⁷⁵⁶ ÁBTL 1.1. 177/1945. szeptember 15. sz. napiparancs.

⁷⁵⁷ ÁBTL 1.1. 177/1945. szeptember 15. sz. napiparancs.

⁷⁵⁸ Krahulcsán–Müller, 2009. 28–29.

⁷⁵⁹ ÁBTL 1.1. 194/1945. október 5. sz. napiparancs.

gazdaságpolitikai szakcsoport ezt követően G/15. jelzéssel működött tovább, amelynek létszámát Péter 20 főben szabta meg.⁷⁶⁰ A Gazdasági Rendészeti Osztály felállításával a PRO gazdasági jellegű nyomozásai alapvetően más irányt vettek. A többszöri átszervezésen áteső, 1946 októberében a Vidéki Rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát is magába olvasztó új, a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) néven működő politikai nyomozó szerv jött létre, amelynek feladatai között szerepelt többek között a „*csempészösvények, szállodák, benzinkutak*” figyelése mellett „*az ipari centrumokban folyó kémkedés és esetleges szabotázs cselekmények leleplezése is*”.⁷⁶¹ Az ÁVO VII. alosztálya végezte Nagy-Budapest területén az üzemekben az ellenséges személyek felderítését, az esetleges szabotázs tevékenységek elleni nyomozást.⁷⁶² Mivel az ÁVO vezetője, Péter Gábor nem akarta végleg kiengedni a kezéből a gazdasági bűnügyekben történő nyomozásokat, így hagyta, hogy detektívjei, sokszor a GRO illetékességét is sértve, végezzenek ilyen jellegű nyomozásokat, sőt napi árjelző szolgálatot is felállított.⁷⁶³ Az ÁVO konkurálása a GRO-nak a fennállásáig, 1948 decemberéig tartott.

VII.2.2. A Budapest Főkapitányság Gazdasági Ellenőrző Csoportja

1945. augusztus 14-én, Fehér Lajosnak a budapesti PRO-on belül felállítandó gazdaságpolitikai alosztályra vonatkozó feliratával párhuzamosan, egy másik javaslat is Erdei Ferenc belügyminiszter asztalára került. Ebben az szerepelt, hogy a Budapesti Főkapitányság Bűnügyi Osztályán belül hozzanak létre egy gazdasági ellenőrző csoportot.⁷⁶⁴ A csoport nyomozóinak feladata a „*piaci és piacon kívüli lánckereskedés, árdragítás, közélelmezési visszaélések, ipari kihágások ellenőrzése és az illetékes hatóságoknak való átadása*” volt.⁷⁶⁵ A javaslat szerint e két nyomozó szervnek, vagyis a bűnügyi osztály gazdasági ellenőrző csoportjának és a PRO gazdaságpolitikai alosztályának az ügyek felgöngyölítése során szorosan együtt kell működniük, és kötelesek egymást kölcsönösen tájékoztatniuk, valamint ha szükségesnek mutatkozott az elkezdett nyomozás anyagait egymásnak át is adhatták. A csoport munkájával kapcsolatban eddigi kutatásaim során nem találtam forrást.

⁷⁶⁰ ÁBTL 1.1. 225/1945. november 13. sz. napiparancs. A korábbiakban a G főcsoport a G/13. és G/14. csoportokra tagozódott, ettől kezdve a G/13 eddigi munkáját (az értelmiségiakkal szembeni nyomozások) a G/14., a G/14. feladatait (gazdaságpolitikai nyomozások) a G/15 látta el. A G/15 szakcsoportot két csoportra bontották, Nemes Béla rendőr nyomozó főhadnagy a G/15/1. csoport, Ferenczi Endre rendőr nyomozó hadnagy a G/15/2. csoport vezetője lett.

⁷⁶¹ Müller, 2012. 27.

⁷⁶² Cseh, 1999. 74–75.

⁷⁶³ Krahulcsán–Müller, 2009. 46.

⁷⁶⁴ ÁBTL DGY MOL XIX-B-1-r-119.sorszám-1945.

⁷⁶⁵ Szentpáli, 1975. 28.

VII.2.3. A Közélelmezési Ügyosztály Áruellenőrző Osztálya

A budapesti PRO Gazdaságpolitikai alosztálya mellett szintén hasonló jellegű nyomozati munkát végzett a főváros polgármesterének alárendeltségében működő Áruellenőrzési Osztály is. Az Osztály a Polgármesteri Hivatal VIII. (Közélelmezési) Ügyosztály hatáskörébe tartozó Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet szervezeti egysége volt.⁷⁶⁶ A Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet tevékenységi körébe elsősorban a „*fővárosi törvényhatóságok által beküldött élelmiszerek, fogyasztási cikkek stb. kémiai, közegészségügyi vizsgálata, szakvélemény és szaktanács adása*” tartozott,⁷⁶⁷ de ellenőrző munkája az élelmiszerforgalom minden részére kiterjedt.⁷⁶⁸ Az Intézet részeként működő Áruellenőrző Osztály a „*vendéglátóüzemek, fűszerek, hentesek, mészárosok, tejcsarnokok és piaci árusok*” tevékenységét ellenőrizte, hogy betartják-e a közellátási rendeleteket, nyomozott az élelmiszerjegyekkel történt visszaélési ügyekben, 1946. február 1-jétől begyűjtötte vidéken a kenyérgabonát.⁷⁶⁹ Az Osztály rendszeresen tartott razziákat a fővárosban, sőt 1946-ban „*számos esetben a gazdasági rendőrséggel együttműködött és eljárását indította meg a visszaéléseket elkövetőkkel szemben*”.⁷⁷⁰

Az Osztály több esetben Vas Zoltán polgármester utasítása alapján razziákat tartott budapesti éttermekben, kávéházakban, eszpresszóokban, áruraktárakban, melyekről a korabeli, elsősorban a kommunista párthoz köthető sajtó előszeretettel számolt be.⁷⁷¹ Így például 1945. augusztus 31-én, pénteken, előzetes bejelentés alapján, rendelte el Vas a város több vendéglőjének és éttermének ellenőrzését.⁷⁷² Ennek során az Osztály 60 nyomozója Dolgos László osztályvezető irányításával több csoportra oszolva járták végig azokat a vendéglátóhelyeket és üzlethelyiségeket (New York Kávéház, Éva eszpresszó-étterem, Lidó Kávéház, több Andrassy úti étterem, valamint a Dob utca és környékén található fűszerüzletek és raktárhelyiségek), amelyeket már korábban is figyeltek árurejtegetés gyanúja miatt.⁷⁷³ Az éttermekben a nyomozók „*hatalmas mennyiségű borjú és sertéshúst találtak, amiket mint őz és*

⁷⁶⁶ A polgármester jelentése a székesfőváros közigazgatásának 1946. évi I. félévi állapotáról. 1. melléklet. Fővárosi Közlöny, 1946/34. szám. 10.

⁷⁶⁷ Gönczy Árpád: A magyarországi hatósági élelmiszer-ellenőrzés kialakulása és rövid története. Élelmiszervizsgáló Közlemények, 1993. (különszám). 8–9.

⁷⁶⁸ Gárdonyi, 1946. 89.

⁷⁶⁹ A polgármester jelentése a székesfőváros közigazgatásának 1946. évi I. félévi állapotáról. 1. melléklet. Fővárosi Közlöny, 1946/34. szám. 10.

⁷⁷⁰ A polgármester jelentése a székesfőváros közigazgatásának 1946. évi II. félévi állapotáról. II. melléklet. Fővárosi Közlöny, 1947/9. szám. 13.

⁷⁷¹ Az Osztályt a napilapok tévesen Főosztálynak írják.

⁷⁷² Világosság, 1945. szeptember 2.

⁷⁷³ Szabad Nép, 1945. szeptember 1.

*vadpecsenyét szerepeltettek az étlapon. Több espressóban [sic!], kávéházban sok borjú, sertés és libahúst foglaltak le.*⁷⁷⁴ A razzia eredményéről értesült Vas azonnal eljárást indított a jogszabályok ellen vétőkkel szemben és súlyos büntetések kiszabását kérte a rendőrbírótól⁷⁷⁵. A razziát követő negyedik napon, az elindított eljárásokban Debreczeni Gyula rendőri büntetőbíró szeptember 4-én már meg is hozta az igen szigorú ítéleteket. Általában a vendéglátóhely tulajdonosokat hét napi elzárásra és magas pénzbüntetésre ítélte, de az Erzsébet királyné étterem tulajdonosa 60 napi elzárást kapott.⁷⁷⁶ Az Osztály nyomozói razziáztak vásárcsarnokokban és piacokon is. 1945. szeptember 1-jén két detektívcsoporthoz jelent meg a soroksári Duna parton található majd 10.000 négyzetméter alapterületű Nagyvásártelepen, amelyet a főváros élelmiszer nagykereskedelmének lebonyolítására építettek 1930-as évek elején. A nyomozók a rajta ütést követően több nagykereskedő ellen indítottak eljárást, mivel az általuk árult terméket a „*maximális áron felül adták el*”.⁷⁷⁷ Az Osztály munkája során igyekezett együttműködni a rendőrséggel is. Így például a VI. kerületi rendőrséggel közösen göngyöltettek fel egy cukrot, szaharint és inzulint csempésző csoportot.⁷⁷⁸

VII.2.4. Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Nyomozó Osztálya

Szintén, a korban gazdasági bűncselekménynek minősített ügyekben végeztek felderítő munkát az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának nyomozói. Az 1945. március 31.-én rendeleti úton létrehozott⁷⁷⁹ – kezdetben a koalíciós alkuk nyomán a Szociáldemokrata Párt által irányított – Elhagyott Javak Kormánybiztossága kezelte mindazon a javakat⁷⁸⁰, amelyek a háborús viszonyok következtében kikerültek az eredeti tulajdonos birtokából, vagy ellenőrzése alól – általában annak nyugatra történő menekülése folytán.⁷⁸¹ Ezen javak bejelentését

⁷⁷⁴ Népszava, 1945. szeptember 2.

⁷⁷⁵ Rendőrbíró: 1945 előtt kisebb vétségek, kihágások, szabálysértések esetében ítélkező rendőrtiszt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1690/1945. M. E. sz. rendeletével utalta ismét az államrendőrségi szervek hatáskörébe a kihágási ügyekben (közegészségügyi, állategészségügyi, erdő- és mezőrendőri, ipari (hálalási), vízrendőri, halászati, iskolamulasztási (tanonc), mértékügyi, különböző szabályrendeletekbe ütköző kihágásokban) ítélkező rendőri büntetőbíráskodást. Krahulcsán–Müller, 2009. 119., valamint Gárdonyi, 1946. 234.

⁷⁷⁶ Esti Szabad Szó, 1945.szeptember 4. Az újságcikkből nem derül ki, hogy miért kapott ilyen súlyos ítéletet az étterem tulajdonos.

⁷⁷⁷ Szabad Nép, 1945. szeptember 2.

⁷⁷⁸ Makói Népujság, 1945. szeptember 15.

⁷⁷⁹ 727/1945. M. E. sz. rendelet „*az elhagyott javak kormánybiztossága*” felállítására Magyar Közlöny, 1945/14. szám.

⁷⁸⁰ Az elhagyott javak lehetnek ingó- és ingatlan vagyontárgyak: ház- és földbirtokok, lakásberendezések, ruházati és háztartási tárgyak, járművek, ékszerek, képzőművészeti alkotások, de az ipari és kereskedelmi vállalatok is.

⁷⁸¹ Az elhagyott javak fogalmát a 10.490/1945. M. E. sz. rendelet 3. és 4. §-a határozza meg. Ezek szerint a jogi személyek tulajdonában levő vállalatot vagy egyéb vagyontárgyat akkor is teljes egészében elhagyottnak kell tekinteni, ha csupán a részvényesek, illetőleg a tagok nagyobb része, avagy a vállalat vezetői tekinthetők háborús távollévőknek. Az 1948. évi XXVIII. tv. leszűkítette a fogalmat azokra a javakra, amelyeknek 1. § 1. bekezdése szerint „*A jelen törvény alkalmazásában azokat a javakat kell elhagyottnak tekinteni, amelyeknek tulajdonosa az*

rendeletben tették kötelezővé, Budapesten 8, egyébként pedig 30 napos határidő kiszabásával.⁷⁸² Akik ennek a kötelezettségnek nem tettek eleget, vagy megpróbáltak ezen ingóságokból a hatóságok tudta nélkül értékesíteni, azok ellen indítottak nyomozást a Kormánybiztosság Vagyonmegállapítási Főosztály Nyomozó Osztályának detektívjei.⁷⁸³ Fennállásának első évében többször átalakították a Kormánybiztosság szervezetét. Az 1946. márciusi szervezeti változások már érintették a nyomozókat is. Ennek során a Nyomozó Osztályt a négy főosztályra csökkentett szervezetben az Igazgatási Főosztályhoz sorolták.⁷⁸⁴ 1947 második felében a Kormánybiztosság irányítása az egyre erősebbé váló kommunisták kezébe került. Ennek köszönhetően szervezet munkáját ellenőrző és a kormánybiztos mellett működő a Kormánybiztosság Elnöki Tanácsának elnökévé a kommunista Nógrádi Sándort nevezték ki.⁷⁸⁵

Sajnos a Kormánybiztosságnak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött iratanyaga még az 1956-os forradalom idején egy orosz gránátalálatnak köszönhetően fellobbanó tűzvészben elpusztult,⁷⁸⁶ így sok más információ mellett ilyen típusú nyomozásról sem találtam forrást. Azonban a Kormánybiztosságnak más nyomozószervekkel való együttműködéséről maradt fenn adat. 1948-ban a szervezet egyik legjelentősebb tevékenysége a Festetics család vagyonának államosítása volt, amelyben közösen jártak el a Gazdasági Rendészeti Ügyosztállyal. A Világ című napilap 1948. április 2-ai számában tudósított arról, hogy az „*elhagyott javak kormánybiztosságának feljelentésére a gazdasági rendőrség hetek óta nyomozást folytat az elhagyott jószágoknak számító »herceg« Festetics-vagyon felkutatására*”.⁷⁸⁷ A nyomozás során a rendőrök több embert is letartóztattak és a lefoglalt értékeket, az arany és ezüst tárgyakat, a festményeket, valamint a könyvtárakat és a levéltárakat is a Kormánybiztosságnak adták, így az, az állam birtokába került.⁷⁸⁸

A Kormánybiztosság 1948. február közepéig működött, amikor is az 1800/1948. számú kormányrendeletben foglaltak szerint 90 napon belül fel kellett számolni a szervezetet, a

---

1939. évi szeptember hó 2. napja és az 1945. évi április hó 4. napja között az ország területéről Németországba, vagy a németek által megszállott valamely más ország területére, vagy pedig fasisztabarát felfogásból kifolyólag bármely külföldi állam területére távozott s az ország területére az 1945. évi október hó 31. napjáig nem tért vissza.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94800028.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D43> (Utolsó letöltés: 2019. augusztus.19.)

⁷⁸² 2.490/1945.M. E.sz. rendelet az *elhagyott javak bejelentése tárgyában* Magyar Közlöny, 1945/46. szám. 8.

⁷⁸³ Kardos, 1960. 54, 58–59.

⁷⁸⁴ Uo. 56.

⁷⁸⁵ Mihályi, 2018. 14. Továbbá Nemzeti Emlékezet Bizottsága/Tudástár/Pártvezetők/Nógrádi Sándor <https://neb.hu/hu/nogradi-sandor> (Utolsó letöltés: 2019. július 15.)

⁷⁸⁶ Ólmosi, 2006., Kardos, 1960. 53.

⁷⁸⁷ Világ, 1948. április 2.

⁷⁸⁸ Mihályi, 2018. 15. A Keszthelyi Újság 1948. március 7.-i és november 7.-i cikkét újraközölte a Hévíz című folyóirat 2002/4. száma. Cséby, 2013. 21.

feladatott az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottságának kellett elvégeznie.⁷⁸⁹ A Felszámoló Bizottság 1948 végén történt megszűnését követően a kormánybiztosság hatásköre a Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztályához került.⁷⁹⁰ Ezt követően az elhagyott javakat az Államvédelmi Hatóság foglalta el és döntött sorsukról.⁷⁹¹

VII.2.5. Vám és Pénzügyőrség

Az új gazdasági rend biztosításában a rendőrség, és egyéb, olyan kisebb hatáskörrel bíró szervek mint pl. az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Nyomozó Osztálya, vagy a Közélelmezési Ügyosztály Áruellenőrző Osztálya mellett, a pénzügyőrség is részt vett, amely a fentiekben bemutatott nyomozó szervezetekhez képest sokkal régebbi múltra tekinthet vissza. Az 1867-ben felállított szervezet legfontosabb feladat- és hatásköre a „*pénzügyi törvények és rendszabályok áthágásának megakadályozása, az elkövetők kézre kerítése*” volt, de emellett egyes határszakaszokon az állam és vámhatárok őrizetét is ellátták.⁷⁹² A két világháború között időszakban, az egyre növekvő számú „*fogyasztási adók és jövedékek terén tapasztalt kihágások és visszaélések*” megakadályozására, és azok elkövetőinek felderítése érdekében 1933-ban 2-5 főből álló pénzügyőri nyomozócsoportokat hoztak létre, amelyeknek a rendőrséggel és a révfőkapitánysággal való együttműködését belügyminiszteri rendelet írta elő.⁷⁹³

A csendőrség mintájára 1921-ben megszervezett Vámőrség, a Pénzügyőrséghez hasonlóan szintén a Pénzügyminisztérium irányítása alá tartozott, feladata a határokon átmenő áruforgalom vámjövédéki ellenőrzése mellett, a határok őrzése volt. A Vámőrség tevékenysége az 1930-as évek elejétől kezdve egyre inkább a határőrizetre kezdett korlátozódni, így 1932-ben ki is kerültek a Pénzügyminisztérium felügyelete alól és a hadsereg részévé váltak, a vámkezelésekkel kapcsolatos munkákat a továbbiakban a pénzügyőrség látta el.⁷⁹⁴

A második világháborúba belépő Magyarországon szigorú hadigazdálkodást vezettek be, amelyben az állami bevételek biztosítása miatt a pénzügyőrségnek kiemelt szerep jutott.⁷⁹⁵ A háborús éveket követően a Magyar Pénzügyőrséget 1945. február 20-án újjászervezték, s jóllehet, feladatai nagyrészt megegyeztek a háború előttivel; vagyis ellenőrizte a fogyasztási adókat (pl. ásványolajadó, söradó, tűzkőadó, cukor- és melaszadó stb.), az

⁷⁸⁹ Szendiné, 1995. 215.

⁷⁹⁰ Kardos, 1960. 54., valamint Rigó, 2011. 280.

⁷⁹¹ Mihályi, 2018. 16.

⁷⁹² Szabó, 2017. 351–352.; Parádi, 2003. 51–55.

⁷⁹³ Köpf, 2003. 43.

⁷⁹⁴ Prukner, 2013. 55–56.

⁷⁹⁵ Arnold, 2002. 9. Szintén idézi Szabó, 2017. 353.

államegyedáruságokat és jövedékeket (pl. szeszegyedáruság, dohányegyedáruság, sóegyedáruság, halászati és vadászati jövedék, határvám jövedék, állami italmérési jövedék, lottó jövedék stb.), a forgalmi adókat, valamint a bélyeg- és egyéb illetményeket (pl. termelési, általános és fényüzési adó, bélyeg és jogilleték), számos területen kellett helyt állnia⁷⁹⁶ Így például a – a huszonhét féle adónem és illeték beszédése mellett –, 1945. júliusától a fővárosban részt vettek a dohányjegyek szétosztásában. Július 28-tól ugyanis Budapesten jegyre adták a dohányt.⁷⁹⁷ A jegyeket az érdekeltek a tömb- vagy házmegbízott útján kaphatták meg, akiknek az illetékes pénzügyi szakaszokon osztották szét azokat.⁷⁹⁸ A pénzügyőrök ugyancsak részt vettek a sertésvágások ellenőrzésében és a feketevágások felderítésében, az ötvenes években már egy rendelet alapján is a vágást korlátozó rendelkezések betartását a rendőrség, illetőleg a pénzügyőri szervek útján ellenőrizték.⁷⁹⁹

A pénzügyőrség feladata szerint el kellett, hogy járjon a pénzügyi jogszabályok szándékos megsértőivel szemben éppen úgy, mint a nehéz gazdasági helyzet miatt a törvényi rendelkezéseket áthágni kényszerülő kistermelők és kiskereskedők ellen, akik legkevésbé sem az újonnan alakuló rendet akarták megdönteni, hanem céljuk kizárólag a családjuk megélhetésének biztosítása volt.⁸⁰⁰ Működésük hatékonyságát bizonyítja, hogy 1946-ban csak Nagy-Budapest területén félmillió csomag szivarkapapírt, 3207 öngyújtót, 38 kiló tűzkövet, 12.000 csomag gyufát, 7788 kiló cukrot, 14.587 hektoliter szeszt és 185 kiló mesterséges édesítőszer, a csempészekről pedig közel 2.300.000 darab külföldi cigarettát, 2 millió hamisított dohánnyal töltött cigarettát és 8000 kiló leveles dohányt koboztak el.⁸⁰¹

A fegyver és egyenruha nélkül, csak egy „*pénzügyőrség*” feliratú karszalaggal ellátott állomány nehéz körülmények között igyekezett a munkáját ellátni.⁸⁰² Az alföldi tanyavilágban olyan eset is előfordult, hogy éjjel a be nem jelentett dohánykészletek után kutató pénzügyőröket a helyiek egyenruhás lótolvajoknak nézték, s a kialakuló összetűzés során egy hivatásos bele is halt sérüléseibe.⁸⁰³ Az atrocitások később sem szüntek meg: 1948

⁷⁹⁶ Köpf, 2003. 69. és 166. A Pénzügyőrséggel együtt szervezték újjá a Magyar Központi Vámigazgatóságot is.

⁷⁹⁷ Dohányjegyre jogosult volt minden 1928-ban, vagy annál korábban született férfi, aki Budapesten állandó lakással rendelkezett és az összeírás idején a fővárosban lakott. A jegy 3 hónapra volt érvényes, 3 pengőbe került és egy-egy szelvényre 25 szivarkát vagy 5 szivart vagy 25 gr. cigaretta-dohányt vagy 50 gr. pipadohányt kellett kiszolgáltatni.

⁷⁹⁸ Világosság 1945. július.12.

⁷⁹⁹ 924.620/1951. Élm. M. sz. rendelete *A sertésvágási engedélyek kiadása és a levágott sertések utáni zsírbeadás szabályozása tárgyában megjelent 254.700/1951. (X 23.) Élm. M. számú rendelet végrehajtása tárgyában.* Belügyi Közlöny, 1951/24. szám.

⁸⁰⁰ Kovácsics, 2000. 80.

⁸⁰¹ A Reggel 1947. március 24.

⁸⁰² Prukner, 2013. 67.

⁸⁰³ Kecskeméti Lapok 1947. március 7.

novemberében például az Angliából hazatérő Morócz Árkádina ellen indult büntetőper, mert a vád szerint november 8-án a vonaton összeszólkkozott Pásztor Mihály rendőrnnyomozó hadnaggyal, akit kétszer arcul ütött, ezután Kádár József szolgálatot teljesítő pénzügyőrnek esett és ernyőjével ütlegelni kezdte, úgy, hogy annak a sapkája is kiesett a vonatból. Közben azt kiabálta, hogy *„Majd én megtanítom magukat a jó nevelésre!”*.⁸⁰⁴

Még 1945 tavaszán megalakult a pénzügyőrök szakszervezete, amely igyekezett a tagok panaszait, kéréseit (pl. alacsony bérek rendezése, előre lépési lehetőség biztosítása stb.) a pénzügyminisztérium illetékesei, többek között a pénzügyőrség ügyeit intéző Kovács Zoltán osztálytanácsos felé tolmácsolni. 1945 májusában a Népszava újságírója, Hámori László készített cikket a pénzügyőrök helyzetéről, amelyben arról is írt, hogy a kormány hogyan igyekszik a pénzügyőri hivatást népszerűbbé tenni – így például a fizetéseket úgy próbálják kiegészíteni, hogy lehetővé teszik a számukra, hogy a nyomozás sikeressége esetén un. tettenérési jutalomban részesülhessenek. Azonban a szakszervezet kérésére a pénzügyőrök erről a lehetőségről lemondtak, úgy indokolva döntésüket, hogy *„nem akarjuk, hogy a közönség úgy érezze, hogy saját hasznunk miatt még a kákán is csomót keresünk. Jutalom helyett rendes fizetést kérünk.”*⁸⁰⁵ A Népszava újságírója interjút készített Kovács Zoltán osztálytanácsossal is, aki elmondta, hogy *„ma is már fontos feladatokat látnak el a pénzügyőrök. Átvették a határőrizetet, megakadályozzák a csempészt, a lispei⁸⁰⁶ olajkutaknál állandó őrséget adnak, nehogy szabotázs-cselekmények, vagy rablások legyenek, megkezdték a trafikok ellenőrzését. Folyik a pénzügyőrök oktatási tanfolyama, ahol a fekete-piac-elleni eljárásra tanítják őket. Ők lesznek a fekete-piac ellenes harc katonái”*. A pénzügyőr szakszervezet ekkor vetette fel – mivel még nem hozták létre a gazdasági nyomozó szervet, így az elnevezés „szabad” volt –, hogy az ő, gazdasági bűncselekmények felderítésében is részt vevő testületük kapja a gazdasági rendőrség elnevezést. Bár e kérés nem talált meghallgatásra, de a pénzügyőrség egész országra kiterjedő, sokrétű feladatainak ellátása érdekében szükségszerű volt a más rendvédelmi szervekkel való szoros, ám nem mindig felhőtlen együttműködés.

VII.2.6. Együttműködési kötelezettség a felderítések során

Ilyen együttműködés keretében ellenőrizték például a pénzügyőrök és a rendőrök közösen 1945 nyarától a batyuzást, amely ugyan Rónai Sándor, akkori közellátásügyi miniszter szerint *„nincsen eltöltve, saját részére kézipoggyászként mindenki hozhat árut... A kézipoggyász*

⁸⁰⁴ Friss Újság 1948. november 24.

⁸⁰⁵ Népszava 1945. május 19.

⁸⁰⁶ Lisszentadorján (Zala megye)

*jellegét azonban nem lépheti túl, mert a batyuzás ürügye alatt nagyméretű feketezés folyt. Ezt teljes szigorral ellenőrizzük. A városok határán a pénzügyőri közegek, valamint a megszervezés alatt állé gazdasági rendőrség tagjai ügyelnek arra, hogy e téren visszaélések ne történhessenek.*⁸⁰⁷

A belügyminiszter 1945. szeptember 25-én kiadta a 146.860/1945. IV.-12. B. M. számú rendeletet, amelyben a megnövekedett dohányáru-csempészet és a feketepiacra történő bekerülés megakadályozása érdekében elrendelte, hogy a rendőri szervek nyújtsanak karhatalmi segítséget a pénzügyőrök számára, mivel a feladat ellátása az elkövetések nagy száma miatt már meghaladja a lehetőségeiket.⁸⁰⁸ A rendőrök azonban a hatályos rendelet ellenére is vonakodtak segítséget nyújtani, sőt, előfordult olyan eset is, amikor az „*ellenőrzésre hivatott pénzügyőri közegeket és dohány jövedéki alkalmazottakat kötelességük teljesítésében megakadályozták, veszélyesen megfenyegették, sőt tetteleg is bántalmazták, az államrendőrség pedig ahelyett, hogy az illetőket a 146.860/1945. IV.—12. B. M. számú rendelet értelmében (megj.: Rendőri Közlöny I- évi. 92. oldal) karhatalmi segítségben részesítette volna, a közreműködést – szabályellenesen – megtagadta, vagy pedig, ha a tényleges közreműködés elől nem is zárkózott el, merőben szabályellenesen járt el és ezáltal – bár közvetve – hozzájárult ahhoz, hogy a tapasztalt rendellenességek mindezideig gyökeresen megszüntethetők nem voltak*”.⁸⁰⁹

Mivel a dohánytermelők a kötelező beszolgáltatást megtagadva, a terményt a feketepiacon próbálták értékesíteni, a kormányzat elrendelte a készletek szigorú ellenőrzését és beszállítását. A pénzügyminisztérium kérésére a belügyminiszter 1946. február 26-án nyomatékostotta, hogy az államrendőrség valamennyi tagja „*a dohányjövedéki kihágások felderítése terén, a pénzügyőrséggel karöltve, maradéktalanul*” tegyen eleget a rá háruló feladatkörökben előírt kötelességének.⁸¹⁰ 1946 októberében pedig Bárányos Károly közellátási miniszter szervezett nagyszabású árellenőrzést, amelyben a pénzügyőrség mellett részt vettek a „*Közellátási Minisztérium szervei, a közellátási felügyelőségek, valamint a gazdasági rendőrség vármegyei főkapitánysága, járási kapitánysága, továbbá minden rendőrőrs.*”⁸¹¹

⁸⁰⁷ Képes Figyelő 1945/2. szám.

⁸⁰⁸ 146.860/1945. IV.-12. B. M. sz. rendelet a dohánycsempészés megakadályozására kiküldött dohányjövedéki alkalmazottaknak nyújtandó esetleges karhatalmi támogatás tárgyában. Rendőrségi Közlöny, 1945/6. szám.

⁸⁰⁹ A belügyminiszter 212.226/1946. IV.-12. B. M. sz. rendelete Az államrendőrség szerveinek a dohánytermelés zavartalan beszolgáltatásának biztosításában és a jövedéki kihágások üldözésében való közreműködése tárgyában. Rendőrségi Közlöny, 1946/7. szám.

⁸¹⁰ Uo.

⁸¹¹ Szegedi Népszava 1946. október 26.

Azonban ezen együttműködés továbbra sem ment teljesen zökkenőmentesen. A belügyminiszter 191.045/1947. IV.-1. BM számú rendeletéből is kiderül, hogy a rendőri szervekkel való együttműködés megerősítésére nem csak az egyre növekvő számú csempészcsoporthoz elleni küzdelem miatt volt szükség, hanem azért is, mert előfordultak olyan esetek, amikor a rendőrök „*a hivatása gyakorlatában eljáró pénzügyőrt indokolatlanul őrizetbe vették*”.⁸¹² Anomáliák természetesen a hatóság részéről is előfordultak: 1947. december 3-án, országgyűlési felszólalásában Vaszkó Mihály kisgazdapárti képviselő arról panaszkodott, hogy mentelmi jogát megsértették. Ugyanis amikor egyik képviselőtársával Szegedről Budapestre utazott, a Nyugati pályaudvaron szolgálatot teljesítő pénzügyőrök valószínűleg feketézőnek nézték, s a csomagjai bemutatására szólították fel. A pénzügyőrök azzal sem törődtek, hogy országgyűlési képviselőről van szó, és „*a vizsgáló közeg »nem érdekel, menjen jobbra« felszólítással a többi utas közé irányította őt is. A csomagban pedig nem volt más, csak egyheti élelem és fehérnemű.*”⁸¹³

A pénzügyőrök segítségét a gazdasági ügyek felderítése során más nyomozó szervek igénybe vették, de szorosabb együttműködés elsősorban a gazdasági rendőrséggel, vagyis a Magyar Államrendőrség Gazdasági Rendészeti Osztályával (GRO) alakult ki.⁸¹⁴ Így például 1948 nyarán a gazdasági rendőrség a pénzügyőrséggel végrehajtott közös akcióban, egy szalicilt – befőzéshez használt tartósítószer – csempésző csoportot leplezett le. A csempészek 30 mázsa szalicilt hoztak be hajón Ausztriából. A két szerv hatékony együttműködésének köszönhetően „*a nyomozók akkor érték tetten a társaságot, amikor megkezdték a félmillió forint értékű szalicil kirakodását Budapesten. A nyolc csempészt a gazdasági rendőrség őrizetbe vette.*”⁸¹⁵

A Pénzügyőrség munkája – hasonlóan más gazdasági nyomozást végző szervekhez – népszerű, propagandaként is felhasználható forrásanyagot biztosított a pártstábj számára. A *pénzügyőrség fokozza a harcot a zugszálkafőzők és csempészek ellen* címmel jelent meg cikk a Kecskeméti Lapok című újság 1949. április 17-ei számában. A cikkíró beszámolója szerint a kecskeméti pénzügyőrök nap, mint nap derítenek fel zugszálkafőzőket, foglalnak le nagy mennyiségben hatósági engedély nélkül árusított bort, pálinkát, és igyekeznek megakadályozni a cigarettapapír, tűzkő, egyéb öngyújtóalkatrész csempészését is. A pénzügyőrség munkáját dicsérve az újságíró kiemelte, hogy „*az államháztartás természetesen nem mondhat le ezeknek*

⁸¹² 191.045/1947. IV.-1. B. M. sz. rendelet, *A pénzügyőri és rendőri hatóságok együttműködésének kiépítése, valamint a csempészet hatályosabb leküzdése tárgyában*. Rendőrségi Közlöny, 1947/ 5 szám.

⁸¹³ Friss Újság 1947. december 4.

⁸¹⁴ 1946 végétől Magyar Államrendőrség Gazdasági Rendészeti Ügyosztálya elnevezéssel működött.

⁸¹⁵ Szabadság 1948. július 17.

a monopóliumoknak jövedékéről, amelyek hatalmas pénzügyi alapot nyújtanak továbbfejlődésünkhöz. Ezért pénzügyőrségünk munkája, amely a leleplezett csempészeknek, zugfőzőknek nagy pénzügyi károsodást, esetleg elzárást is jelent, mégis a nép érdekében végzett értékes, jó munka.”⁸¹⁶

VII.2.7. Átszervezések és hatásköri változások

A pénzügyőrség és a gazdasági rendőrség nem csak konkrét ügyekben végzett közös nyomozást, hanem a GRO központjában a gazdasági nyomozók munkáját egy mellékletként rendelt pénzügyőr csoport segítette. Azonban 1948 nyarán, tisztogatási hullám indult el a pénzügyőrség tisztjei ellen, és korrupció vádja miatt több, a szervezetnél a pályafutását még 1945 előtt kezdő pénzügyőr parancsnokot távolítottak el beosztásából. Ennek lett áldozata a gazdasági rendőrség mellett működő pénzügyőr csoport is, amelynek parancsnokát leváltották, és ahogy a korabeli sajtó hasábjain olvasható volt *„elhelyezték a csoport tagjait is, mert kiderült, hogy egy pénzügyőr is elég ezen a poszton”*.⁸¹⁷ Mindez részben azt a célt szolgálta, hogy minél több munkás-paraszt származású, a kommunista párt iránt elkötelezett személyekkel töltsék fel a pénzügyőrség parancsnoki állományát, részben pedig első jele volt annak, hogy az addig egyre magasabbra emelkedő gazdasági rendőrség pozíciója, a párton belüli hatalmi harcoknak köszönhetően, gyengülni kezdett.

A pénzügyőrök és a vámosok 1949/1950 során folyamatos szervezeti változásokat éltek meg. 1949-ben beolvasztották a Magyar Központi Vámigazgatóságot a Magyar Pénzügyőrségbe, amely közvetlen pénzügyminisztériumi irányítás alá került,⁸¹⁸ majd 1950. március 23-án létrehozták az Országos Pénzügyőri Főparancsnokságot,⁸¹⁹ június 1-jén pedig a Vámigazgatóságot.⁸²⁰ A feketézőkkel, árurejtegetőkkel szembeni fellépések mellett a Rákosi-korszakban a pénzügyőrséget bevonták politikai célú intézkedésekbe is, így részt kellett venniük a padláslesöprésekben, vagy a kuláknak minősített személyek gazdasági ellenőrzésében is.⁸²¹ A növekvő feladatok miatt 1950-ben felállították a Fővárosi Pénzügyőrség Útellenőrző Nyomozóosztályát – amelynek feladata többek között a Budapest területén történt

⁸¹⁶ Kecskeméti Lapok 1949. április 17.

⁸¹⁷ Szabadság 1948. június 6.

⁸¹⁸ Köpf, 2003. 77. és 166.

⁸¹⁹ 1952. október 1.-től Országos Pénzügyőri Parancsnokság lett a neve.

⁸²⁰ Kovácsics, 2000. 82.

⁸²¹ Prukner, 2013. 69.

jövedéki kihágások felderítése volt –, majd 1952-ben megalakult az országos pénzügyőr nyomozócsoporth.⁸²²

1951-től a pénzügyi és vámbüntettek (adócsalás, adóelvonás, jövedéki kihágás, vámjogszabály megsértése 5000 forint érték feletti belföldi forgalmú áru esetén, stb.) felderítését kizárólag a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény 89. §.-ában, illetve az 1954. évi 3. számú törvényerejű rendeletben meghatározott nyomozó hatóságok végezheték: a rendőrség, a Belügyminisztérium államvédelmi szervei és az ügyészség.⁸²³ Azonban ha a nyomozás során olyan körülmény merült fel, amely azonnali lépések megtételét követelte (tettenérés, szökésveszély, bűncselekmény megakadályozása, bűnjelek biztosítása, házkutatás, lefoglalás stb.), akkor a fenti jogszabályok lehetővé tették, hogy a pénzügyőrség és a vámőrség is nyomozati munkát végezhesen. Ezt főleg az indokolta, hogy a pénzügyi büntettek nyomozása kriminalisztikai ismereteken kívül különleges pénzügyi szaktudást is igényelt. Emiatt a pénzügyőrséget a nyomozó hatóságok bevonhatták az egyes nyomozásokba, vagy akár annak teljes lefolytatását is rábízhatták,⁸²⁴ illetve ha a rendőrség bármilyen ügyben pénzügyi büntettre utaló jelet fedezett fel, akkor kötelezően értesítette a pénzügyőri szerveket, hogy azok a rendelkezésre álló adatok alapján a feljelentést tehessenek.

A nyomozati munka végzése céljából az Országos Pénzügyőri Főparancsnokság mellett országos hatáskörrel, a megyei Pénzügyőri Parancsnokságon pedig megyei hatáskörrel nyomozó csoportok működtek. Feladatuk azonban döntően nem a szabálysértések, vagy büntettek felderítése és nyomozása volt, hanem – igazgatási jellegű felderítő tevékenységük során – elsősorban arra gyűjtöttek adatokat, hogy valaki a köztartozásait miért nem fizette be, és hogy ezzel milyen mértékben károsította meg az államot, vagy tett kárt a társadalmi tulajdonban. A pénzügyőri szervek a bűnügyi nyomozáshoz hasonló módon járnak el, de nyomozó hatóságnak sem szervezeti formájuknál, sem feladataiknál fogva nem voltak tekinthetők.⁸²⁵

---

⁸²² Kovácsics, 2000. 89–90.

⁸²³ A halaszthatatlan okokból végzett nyomozás eredményéről értesíteni kellett az illetékes nyomozóhatóságot, és számára a nyomozás anyagát át kell adni. 1951. évi III. törvény; 1954. évi 3. sz. tvr.

⁸²⁴ Erre az 1954. évi 3. sz. tvr. 6. §. (3) bekezdés adott lehetőséget.

⁸²⁵ Szilágyi 1959. 837.

VII.3. A Budapesti Kapitányság Gazdasági Rendészeti Osztálya

VII.3.1. A gazdasági rendőrség létrejötte

1945 nyarának vége felé a gazdasági ügyekben nyomozó szervekre, természetesen elsősorban a rendőrségre és ezen belül a PRO gazdasági ügyekben nyomozó tisztjeire egyre nagyobb társadalmi nyomás nehezedett, hogy eredményt mutassanak fel, ahogy a *Szabad Nép* hasábjai is olvasható volt „*az egyre szemérmertlenebbül jelentkező gazdasági reakcióval*” szemben, „*amelynek ügynökei, az üzérek, a feketézők és csempészek alapjaiban akarják meggingatni a dolgozók épülő Magyarországot*”.⁸²⁶ Fábrián Ferenc újságíró a Farkas Mihály belügyi államtitkárral 1945. szeptember 1-jén készített interjú bevezetőjében fogalmazott így, melynek a címe is hangzatos és sokat ígérő volt: „*Általános offenzíva a feketézők, munkakerülők és csempészek ellen*”. Az interjúban Farkas kifejtette, hogy „*a rendőrség általános támadásba fog átmenni a feketézők, siberék*⁸²⁷ *és munkakerülők ellen. A reakció most főleg gazdasági téren akarja megfojtani a fiatal magyar demokráciát. A rendőrség új feladata tehát, hogy nemcsak politikai téren, hanem gazdasági téren is megvédje a demokratikus rendet. Az árak ugrásszerű emelkedése, a terménybeszolgáltatás lassúsága nem természetszerű jelenség, hanem a reakció fondorlatos mesterkedése, az üzérek és a spekulánsok nagyszabású aknamunkája. Az ország legveszedelmesebb ellenségei ezek. Amellett hogy ténykedésükkel arcátlanul provokálják a becsülettel dolgozó munkástársadalmat, kiéheztetéssel, teljes gazdasági csóddal fenyegetnek, általános elégedetlenséget szítanak és különösen az ingadozók között olyan hangulatot teremtenek, amelyet a reakció a demokrácia ellen használ ki. Ezeknek a heréknek a törvényszabta legszigorúbb megbüntetését a legkíméletlenebb eszközökkel végre fogjuk hajtani. Nem fogunk visszariadni a legszigorúbb intézkedésektől sem. Részletekről természetesen még most nem nyilatkozhatom, annyit azonban mondhatok, hogy ilyen értelemben fog utasításokat kapni a rövidesen felállítandó gazdasági rendőrség és határrendőrség is.*”⁸²⁸ A belügyi államtitkár kemény szavai jól szemléltetik, hogy a politikai vezetés mit kívánt a rendőrség számára új arc poeticaként megfogalmazni. Mindemellett Farkas a társadalom segítségét is kérte a nyomozások sikeressége érdekében. Ahogy fogalmazott „*az eddigi razziák tapasztalata szerint ugyanis a letartóztatottak között igen sok az olyan, aki nemcsak belföldi viszonylatban végzi sötét és káros üzelveit, hanem vagyonok külföldre csempészésében és egyéb nemzetközi szélhámosságok elkövetésében is bűnös. Felhívjuk*

⁸²⁶ Szabad Nép, 1945. szeptember 1.

⁸²⁷ csempész

⁸²⁸ Szabad Nép, 1945. szeptember 1.

Budapest népét, hogy a feketézők elleni harcban aktív segítséget nyújtson a rendőrségnek, annál is inkább, mivel az elkobzott élelmi [sic!], ruházati stb. cikkeket a főváros közellátása részére bocsátjuk. Ezenfelül be fogjuk vezetni, hogy a feljelentők minden esetben jutalmat kapnak.” A belügyi államtitkár szavaiból mindenki számára világossá válhatott, hogy rövid időn belül felállításra fog kerülni egy gazdasági bűnügyekkel kapcsolatos nyomozásokat végző rendőri szerv, és hogy a politikai vezetés a leendő gazdasági rendőrség munkájának segítése kapcsán a társadalommal szemben milyen elvárásokat fogalmaz meg.

A nehéz gazdasági helyzetben lévő országban a gazdasági bűnözés rendkívüli méreteket öltött, amelynek felderítésére a fent bemutatott nyomozó szervek, így többek között a BRFK Politikai Rendészeti Osztályán létrehozott Gazdaságpolitikai alosztály sem tűntek elégségesnek, így egyre inkább szükségesnek mutatkozott egy gazdasági rendőrség felállítása. 1945. szeptember 5-én készítette el Illek András rendőr őrnagy, a szervezési osztály vezetője Sólyom László főkapitány részére egy, a budapesti főkapitányság keretén belül felállításra kerülő gazdasági rendészeti osztály szervezetével kapcsolatos tervezetét. Eszerint *„a gazdasági rendészeti osztály a budapesti főkapitány közvetlen rendelkezése alatt álló önálló osztály, mely szervezetszerűen 1 központi csoportra és I.-VI. számozott 6 ellenőrző alosztályra tagolódik, I. Valuta ellenőrző alosztály, II. Tüzelőanyag ellenőrző alosztály, III. Élelmiszer ellenőrző alosztály, IV. Ipari nyersanyag ellenőrző alosztály, V. Ipari cikkeket és ruházati cikkeket ellenőrző alosztály, VI. Közlekedési és üzemanyag ellenőrző alosztály. Az I., III., V. alosztály 5-5, a II., IV., VI., alosztály 3-3 csoportra tagozódnak.”*⁸²⁹ A tervezet szerint a központi csoport végezi az osztály irányítását, a beérkezett ügyiratok kiszignálását, a parancsok, rendeletek és szolgálati utasítások nyilvántartását, a razziák és más rendészeti intézkedések szervezését. Illek elképzelésében az ellenőrző alosztályok feladata elsősorban az adott szakági nyomozás elvégzése, az egyes nagyobb szabású rendészeti intézkedések megtételekor annak koordinálása, más csoportokkal való együttműködés kialakítása, ha a tervezett nyomozati akció nagysága igényli, akkor csoportösszevonások igénybe vétele. A csoportokat detektív főcsoportvezető irányította. A munkaanyagban szerepelt a gazdasági szaktanácsadó poszt kialakítása, akiknek a feladata a *„gazdasági és kereskedelmi szakkérdésekben szakvélemény adása, fontosabb ügydarabok szakszerűségi előkészítése”* lett.⁸³⁰ Illek a hat alosztályra és 24 csoportra felosztott

⁸²⁹ ÁBTL DGY BFL XXIV.1. Elnöki Osztály (áthelyezve jelenleg VI.12.a.1.) A budapesti főkapitányság keretén belül felállításra kerülő gazdasági rendészeti osztály szervezet, 1945. szeptember 5., A forrásra hivatkozik még Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 24.

⁸³⁰ ÁBTL DGY BFL XXIV.1. Elnöki Osztály (áthelyezve jelenleg VI.12.a.1.) A budapesti főkapitányság keretén belül felállításra kerülő gazdasági rendészeti osztály szervezet, 1945. szeptember 5. A forrás szerint gazdasági szaktanácsadó a 237 fős állományból mindössze 7 fő volt.

gazdasági rendészeti osztályt 237 fővel kívánta felállítani, amelyből 192 főt tervezett nyomozói munkára alkalmazni.

Bár a Gazdasági Rendészeti Osztály (GRO) felállításáról rendelkező forrást nem sikerült fellelni, de az bizonyos e gazdasági nyomozó szerv létrejöttével kapcsolatban, hogy 1945. szeptember 7-én már működött. Ezt igazolja Sólyom főkapitány napiparancsa, amit a budapesti PRO vezetője, Péter Gábor 1945. szeptember 7-ei 171/1945. számú napiparancsában hirdetett ki, miszerint „*Dr. Villányi András fogalmazói munkakörben foglalkoztatott r. [rendőr – CPV] tisztviselőt a politikai rendészeti osztálytól a Gazdasági Rendészeti Osztályhoz azonnali hatállyal áthelyezem*”.⁸³¹ Péter napiparancsában Villányit törölte a budapesti PRO állományából és bevonta igazolványát is. A Budapesti Főkapitányság Gazdasági Rendészeti Osztálya működését a főkapitány parancsa szerint Villányi András⁸³² vezetésével az V. kerületi Wurm utca 3. számú épületben kezdte meg.⁸³³ Az állomány feltöltését a Főkapitányság különböző szervezeti egységeiből (pl. PRO, bűnügy, élelmezési osztály, kerületi kapitányságok stb.) átvezényelt személyekkel kezdték meg, egyedül az osztályvezető helyettese, Rónai Rudolf jött a miskolci kapitányságról⁸³⁴. A GRO kötelékébe kerültek 23%-a érkezett Péter Gábor Politikai Rendészeti Osztályától, így például 1945. szeptember 15-én Sólyom 16 főt helyezett át egyszerre a PRO-tól a GRO-ra.⁸³⁵ A Gazdasági Rendészeti Osztály szeptember 7-ei létrejöttének időpontját erősíti meg egy másik forrás is. Eszerint szeptember 8-án Ratulovszky János főkapitány-helyettes felszólalt a budapesti rendőrség párt aktívái számára tartott gyűlésen. Itt, a gyűlés jegyzőkönyve szerint, a rendőri vezető már „*a gazdasági rendészeti osztály felállításáról referál. Csak kiválóan megbízható elvtársak delegálandók erre az osztályra, amely kb. 200-240 főből fog állni – kerületenként 2-3 megbízható nyomozó elvtársat*

⁸³¹ ÁBTL 1.1. 171/1945. szeptember 7. sz. napiparancs.

⁸³² Villányi András Budapesten született 1913-ban, eredetileg Wilhelm Andor néven. Villányi 1934-ben jogi diplomát szerzett és 1942-ig egy ügyvédi irodában dolgozott. 1942-ben munkaszolgálatra hívták be, ahonnan 1944 novemberében megszökött. Debrecenben 1945 januárjában lett a politikai rendőrség tagja. A jól képzett Villányi gyorsan haladt a ranglétrán előre, rendőr fogalmazóvá, majd alosztályvezetővé nevezték ki. Január végén Budapestre küldték, ahol hamarosan a Péter Gábor vezette PRO szervezetéhez került. Villányi munkájával elégedett Péter egyre feljebb emelte őt, először a Gazdaságpolitikai alosztály vezetőjévé nevezte ki, majd a tervbe vett gazdasági rendőrség leendő vezetőjének ajánlotta. Villányi életével kapcsolatban lásd: ÁBTL 2.1. I/11-a. dr. Villányi András. 112. Jelentés, 1954. augusztus 13., Molnár, 2003. 305–306., Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf, 2009. 11., 22–23., Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 19–21.

⁸³³ ÁBTL 1.1. 172/1945. szeptember 10. sz. napiparancs. A GRO otthonául szolgáló Wurm utca nevét többször megváltoztatták. 1947-től a Károlyi- és Berinkey-kormányok pénzügyminiszterének, Szende Pálnak a nevét viselte, majd 2015-ben a Fővárosi Közgyűlés Wekerle Sándor utcára keresztelte át.

⁸³⁴ BFL VI.12.a.1. 19.720/1945. fk.-eln. A gazdasági rendészeti osztály személyzeti állományának felterjesztése, 1945. szeptember 24.

⁸³⁵ ÁBTL 1.1. 177/1945. szeptember 15. napiparancs.

*delegálnak. Továbbá új felvételek lesznek. Az őrszemélyzet keretéből nem delegálunk, mert azokra szükség van a mai beosztásukban.*⁸³⁶

A Gazdasági Rendészeti Osztály létrehozásáról a korabeli lapok is beszámoltak. Az MKP központi napilapja a *Szabad Nép* az 1945. szeptember 15-én megjelent számában a következőképp kommentálta az új rendőri szervezet létrejöttét: *„A budapesti főkapitányság keretében most végre felállították a gazdasági rendőrséget! Vezetője dr. Villányi András, a kereskedelmi és piaci problémák kitűnő ismerője lesz. A gazdasági rendőrség 250 különlegesen kiképzett főből áll. Feladata lesz elsősorban a valutapiac ellenőrzése.*”⁸³⁷ A párt másik sajtóorgánuma, a *Szabadság* ugyanezen a napon, az újság címlapján adta hírül, hogy megalakult a gazdasági rendőrség. Ahogy fogalmaztak *„a hatóságoknak a gazdasági élet hiénáival szemben folytatott mindennapos küzdelmében egyre nagyobb szükség volt arra, hogy speciálisan képzett gazdasági rendőrség kezére bízzák a feketézők, valutázók, csempészek és az ország gazdasági életének rendjét veszélyeztető elemek működését.*”⁸³⁸ A Supka Géza által szerkesztett és a Polgári Demokrata Párthoz köthető fővárosi napilap a *Világ* 1945. szeptember 18-ai számában így írtak a GRO felállításáról: *„Magyarország új demokratikus rendőrségének korszerűsítése során szükségessé vált az úgynevezett gazdasági rendőrség felállítása is, amelynek létrehozását a jelenlegi gazdasági helyzet is parancsoló módon előírta. Ez az új szerv ma kezdte meg a működését Villányi Andor [sic!] dr. osztályvezető vezetésével, aki 250 főnyi fogalmazókarbeli tisztviselőt és detektívet irányít, mert a hatóság el van szánva arra, hogy minden körülmények között letöri a fekete piacot, kiirtja az áruzsorásokat, rendezi a hiteléletet és könyörtelenül internálótáborba juttatja mindazokat, akik a dolgozó polgárság gyomrára spekulálva máról holnapra gyűjtenek árurejtegetéssel és különböző spekulációs eszközökkel.*”⁸³⁹ Az új nyomozó szerv létrejötte miatti lelkes hangvétellű cikkek mellett az egyre romló gazdasági helyzet, a gyorsan értéktelenedő pénz, a fokozódó áruhiány miatt számos kritika érte is a rendőrség munkáját. E rendkívüli időszakban, a megnövekedett bűnözés miatt túlterhelt rendőrséggel szemben a politika részéről is érkeztek bírálatok. A szociáldemokrata igazságügyminiszter, Ries István saját pártja lapjának, a *Népszava* hasábjain üzent a rendőri vezetésnek. A napilap az 1945. szeptember 16-ai számában egy interjút közölt Riessel a gazdasági bűnügyek felderítésével és a bírósági ítélezésekkel kapcsolatban. A miniszter kifejtette, hogy a bíróságok ítéletei, bár enyhének tűnnek, de a hatályos jogszabályoknak

⁸³⁶ Molnár, 2003. 302.

⁸³⁷ *Szabad Nép*, 1945. szeptember 15.

⁸³⁸ *Szabadság*, 1945. szeptember 15.

⁸³⁹ *Világ*, 1945. szeptember 18.

megfelelnek, ugyanakkor a rendőrségtől hatékonyabb munkát vár. Ries úgy fogalmazott, hogy „egy hónappal ezelőtt rendelet jelent meg a mai gazdasági élet bűnöző, a feketézők legszigorúbb megbüntetéséről, sőt halálra ítélsük lehetőségéről.”⁸⁴⁰ A rendelet megjelenése óta is vígan folyik a feketezés és nem tudunk róla, hogy akármelyik gazdasági bűnözőre keményebben lesújtott volna a törvény keze. Az igazságszolgáltatás apparátusa készen várja a feketezőket, akiknek törvény elé állítása a rendőrség feladata. A mai napig azonban nem kaptunk a rendőrségtől egyetlen feketézőt sem.”⁸⁴¹ Azonban a lap szeptember 20-ai számában, a fentebb említett sajtóorgánumokhoz hasonlóan már pozitív hangnemben írtak a GRO megszervezéséről, bizakodva abban, hogy az új gazdasági nyomozó szerv megoldást hoz az áldatlan közállapotokra. Ahogy a lap újságírója fogalmazott „a Villányi András és Rónai Rudolf elvtársak vezetésével most munkába állított gazdasági rendőrség a legnagyobb eréllyel végzi a gazdasági élet megtisztításának munkáját. Repülőrazziák sorával csap le a gazdasági élet vámszedőire”.⁸⁴² A szociáldemokraták két másik orgánuma, a *Világosság* és a *Kossuth Népe* nem adott hírt a GRO megalakulásáról. A Nemzeti Parasztpárt lapja az *Esti Szabadszó* sem tett említést az új gazdasági nyomozó szervezet felállításáról. A Független Kisgazdapárt napilapjában, a *Kis Újságban* és hetilapjában, az *Igazságban* szintén nem jelent meg hír a Gazdasági Rendészeti Osztály felállításával kapcsolatban. A szintén a párthoz köthető napilap, a *Magyar Nemzet* bár konkrétan nem adott hírt a GRO létrehozásáról, de lap 1945. szeptember 15-ei számában Rónai Sándor közellátásügyi miniszter rádióbeszédének felidézésekor említésre került a közellátást veszélyeztető spekulánsok, feketézők tevékenységét felderítő gazdasági rendőrség is. Az újság szerint Rónai azt mondta „a gazdasági rendőrség lesújt majd azokra a spekulánsokra, akik a burgonyát a dolgozók elől elvonták”.⁸⁴³

VII.3.2. A gazdasági rendőrség működése

A korabeli újságok cikkei nem csak a Gazdasági Rendészeti Osztály létrejöttéről adtak hírt, hanem mint jól értesült hírforrások a szervezet létszámáról, feladatáról és elvégzett munkájáról is igyekeztek tudósítani az olvasó közönségüket. Több helyen is olvasható volt, hogy 250 fős létszámmal alakult meg a GRO.⁸⁴⁴ Bár a valós adatoktól messze volt az újságok által közölt létszám, de a nyilvánvaló cél az lehetett, hogy nyomatékosítsák a társadalomban az

⁸⁴⁰ 6.730/1945. M. E. sz. rendelet, az árdrágító visszaélések büntetésének szigorítása tárgyában. Magyar Közlöny, 1945/106. szám.

⁸⁴¹ Népszava, 1945. szeptember 16.

⁸⁴² Népszava, 1945. szeptember 20.

⁸⁴³ Magyar Nemzet, 1945. szeptember 15.

⁸⁴⁴ Szabad Nép, 1945. szeptember 15., Szabadság, 1945. szeptember 15., Világ, 1945. szeptember 18.

új, gazdasági ügyekben nyomozó szervezet szerepét. Sólyom László főkapitány 1945. szeptember 24-én terjesztette fel a belügyminiszter felé a Gazdasági Rendészeti Osztály személyzeti állományáról készített kimutatását, mely szerint az osztályra mindössze 75 fő volt beosztva.⁸⁴⁵

Az osztály munkájába enged bepillantást Sólyom László főkapitánynak, a Budapesti Főkapitányság 1945. szeptember havi működéséről készített jelentése. A Budapest Székesfőváros Közigazgatási Bizottsága részére készített iratból kiderül, hogy a főkapitányság szervezete szeptember hónapban a baleseti járőrszolgálat újbóli életre hívása mellett gazdasági rendészeti osztály felállításával bővült ki.⁸⁴⁶ A dokumentum alapján a GRO ügyforgalma 191 ügy volt, ebből 181 nyomozati ügy volt. A gazdasági detektívek naponta 8-10 árdrágítási és láncolási ügyben⁸⁴⁷ fejezték be a nyomozást, amelynek során az elkobzott árut a Közellátásügyi Minisztérium Romanelli utca 12-14. szám alatti raktárába szállították.⁸⁴⁸ Az osztály főfeladataként az élelmiszereknek a termelőtől a fogyasztóig tartó forgalomba hozatali útjának ellenőrzése, valamint a valutaüzérek tevékenységének felszámolása és az árucsempészség útvonalainak felderítése és az országból való kijuttatásuk megakadályozása volt. A gazdasági ügyekben eljáró nyomozók munkájáról a lakosság a napilapokban olvasható cikkek alapján értesült. A Világ című napilap a szeptember 20-ai számában arról adott hírt, hogy gazdasági rendészeti osztály detektívjei valutaüzérkedés és feketezés alapos gyanúja miatt már több személy ellen indítottak eljárást, a lefoglalt élelmiszereket átadták a közellátás részére. Az újság szerint már négy hónapja valutaüzérkedéssel foglalkozó az országon átutazóban lévő lengyel származású férfi szállodai szobájában „több millió pengő értékű különböző valutát, félmillió magyar pengőt és 3 kilogrammnyi aranyrudat találtak”, akit emiatt a rendőrök előzetes letartóztatásba is helyeztek.⁸⁴⁹ A szintén e napon megjelent Népszava tudósítása szerint a gazdasági nyomozók négy mázsa zsírt, három kocsirakomány szalonnát és húsárut, valamint több mázsa mézet és cukrot foglaltak le és bocsájtották a közellátás rendelkezésére.⁸⁵⁰ A Kis

⁸⁴⁵ BFL VI.12.a.1. 19.720/1945. fk.-eln. A gazdasági rendészeti osztály személyzeti állományának felterjesztése, 1945. szeptember 24.

⁸⁴⁶ BFL VI.12.a.1. 10.908/7/1945. fk.-eln. Székesfőváros közigazgatási bizottságához szeptember havi jelentés felterjesztése, 1945. október 7.

⁸⁴⁷ láncolási ügy: olyan ügy, amikor valaki közszükségleti cikkel árdrágításra alkalmas módon üzérkedik, így a közszükségleti cikk árát az árunak a fogyasztóhoz juttatása végett nem szükséges közbenső kereskedéssel (láncolatos kereskedés) drágítja vagy közszükségleti cikk forgalomba hozatalának közvetítésénél aránytalan díjazásért jár el (árdrágító üzérkedés). 1920. évi XV. tc. az árdrágító visszaélésekről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=92000015.TV&txtreferer=99000026.TV> (utolsó letöltés: 2019. július 30.)

⁸⁴⁸ Romanelli utca ma a főváros VIII. kerületében található, a Baross utcát és a Korányi Sándor utcát összekötő Illés utcával azonos. A Romanelli utca 14. szám alatt korábban Zeidl Vencel Kolbász- és Hentesáruháza volt a raktára.

⁸⁴⁹ Világ, 1945. szeptember 20.

⁸⁵⁰ Népszava, 1945. szeptember 20.

Újság szeptember 21-22-ei számaiban egy, a főváros ellátását érintő százezer mázsányi burgonya eltűnéséről írt. A cikk szerint a Budapestre „*augusztus 7-e és szeptember 7-e között felérkezett 104.000 mázsa burgonya ügyében a gazdasági rendőrség nyomozást indított, mert világos, hogy ennek a rendkívül nagy tételnek a legjava, sőt túlnyomó része valamilyen úton eltűnt a feketekereskedelem süllyesztőjében*”.⁸⁵¹ A cikkíró szakemberek véleményére hivatkozva azt írta, hogy a fenti mennyiségen túl még szeptember hónapban is legalább 40-50.000 mázsa burgonya kerülhetett a feketézők kezébe, ami fedezhette volna a főváros teljes burgonya igényét. Novemberben újabb valutázási ügyről számolt be az Esti Szabadszó. A GRO nyomozói házkutatást tartottak a Zsidó Tanács egykori vezetőjénél, Stern Samunál és a Tanács egyik volt tagjánál Wilhelm Károlynál, valamint Krausz Hermannál és Krausz Miklósnál. A házkutatások során lefoglaltak 500 dollárt, 165 Napóleon aranyat, 4 Mária Terézia aranytallért, 60 fontot, 50.000 svájci frankot és egy 1 kilogrammos aranytömböt. Az eljárást bejelentési kötelezettség elmulasztása miatt indították meg.⁸⁵² E néhány példa is jól mutatja, hogy a GRO nyomozói számos ügyben eljárak. A Villányi András által a Gazdasági Rendészeti Osztály ügyforgalmáról készített kimutatás alapján 1945-ben, tehát a gazdasági rendőrség létrehozásától eltelt három és fél hónap alatt 3215 ügyben végeztek valamilyen munkát, ami a kezdeti napi 8-10 ügygel szemben az év végére már 20-30 elintézendő ügyszámra emelkedett.⁸⁵³ Ezen hatalmas munka eredményességéhez óhatatlanul szükséges volt más szervekkel való együttműködés.

Már a szeptemberi indulásnál leszögezte a GRO vezetése, hogy a nyomozati munka sikeressége érdekében igyekezni fognak együttműködni „*a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztériummal, a Népjóléti, a Földművelésügyi és Ipariügyi Minisztériumokkal, valamint az ennek fennhatósága alatt működő elosztó és forgalomellenőrző központokkal, továbbá a Nemzeti Bankkal, a Pénzügyi Központtal és Pénzügyigazgatósággal*”.⁸⁵⁴ Bár a GRO a Budapesti Rendőrkapitányság szervezeti kereteibe tartozott közvetlen főkapitányi

⁸⁵¹ Kis Újság, 1945. szeptember 21., Kis Újság, 1945. szeptember 23.

⁸⁵² Esti Szabadszó, 1945. november 18.

⁸⁵³ Kimutatás a Gazdasági Rendészeti Osztály ügyforgalmáról, 1946. február 18. MNL OL M-KS 274.f. 11.cs. 8.ő.e. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Gazdasági Rendészeti Osztály felállítására tett javaslatok, 1945. április 2. – 1947. október 21.

⁸⁵⁴ BFL VI.12.a.1. 10.908/7/1945. fk.-eln. Székesfőváros közigazgatási bizottságához szeptember havi jelentés felterjesztése, 1945. október 7. Arra is akadt példa, hogy a fentebb bemutatott gazdasági nyomozásokban résztvevő szervek (Közélelmezési Ügyosztály Áruellenőrző Osztálya, Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Nyomozó Osztálya, Pénzügyőrség) mellett a gazdasági rendőrség razziai során együttműködött a budapesti orosz parancsnoksággal. 1945. október 26.-án a gazdasági rendőrség „*az orosz parancsnoksággal karöltve nagyszabású razziát tartott Budapest határában*”. A Soroksári úton tartott egész napos razzia során számtalan teherszállító gépjárművet állítottak félre a nyomozók, amelyeken több száz kilogramm engedély nélkül szállított élelmiszert foglaltak le. Szabad Nép, 1945. október 27.

alárendeltségben mégis, elsősorban a feladatköréből adódóan, szoros kapcsolatban állt a Közellátásügyi Minisztériummal. Már néhány nappal a GRO létrehozását követően magához kérte Rónai Sándor közellátásügyi miniszter Villányit, hogy megbeszélje vele az együttműködésük kereteit. A megbeszélés során a miniszter jelezte, hogy kérni fogja a belügyminisztertől fiának, Rónai Rudolfnak a Borsod vármegyei Rendőrkapitányságról a gazdasági nyomozókhoz történő áthelyezését, mivel így látja biztosítottnak a hatékony együttműködést.⁸⁵⁵ Sólyom főkapitány Rónait, áthelyezését követően, a Gazdaság Rendészeti Osztály vezetőjének helyettesévé nevezte ki. Azonban a közellátásügyi miniszter az együttműködést még ennél is szorosabbra kívánta venni, ezért kérte Villányit és helyettesét, vagyis fiát, Rónai Rudolfot, hogy mindennap jelenjenek meg nála, vagy az általa kijelölt államtitkárnál, esetleg osztályvezetőnél a napi ügyek megbeszélése céljából, hogy „*minden nyomozati cselekmény a minisztérium intenciói szerint működjön*”.⁸⁵⁶ A nyomozások során lefoglalt áruk további sorsának eldöntése sokszor vezetett feszültséghez e két szervezet között. Így például 1945 novemberében Vas Zoltán polgármester panaszolta be a GRO-t a közellátásügyi miniszternél, hogy a lefoglalt élelmiszerek szétosztásáról a gazdasági nyomozók intézkednek, holott ez nem tartozik az illetékességi körükbe, így indokolatlan nehézségekkel veszélyeztetik a Budapest közellátását. A polgármester feljegyzését elfogadó minisztérium a GRO-val kapcsolatos panaszokat Sólyom Lászlónak továbbította, aki azonban megvédte Villányiékat. A rendőr altábornagy válaszában jelezte, hogy „*Rónai Sándor volt közellátási miniszter úr 1945. szeptember 20-án, közvetlenül a gazdasági rendészeti osztály felállítása után, magához hívatta az osztály vezetőjét és közölte vele azon utasítását, mely szerint a gazdasági rendészeti osztály által kihágások, vétségek és büntettek nyomozása során lefoglalt élelmiszereket és más, a közellátási tárca hatáskörébe tartozó árucikkeket a közellátási minisztérium [sic!] Romanelli utca 14. sz. [szám] a. [alatt] lévő raktárába kell beszállítani*”.⁸⁵⁷ Sólyom nem felejtett el arra is kitérni, hogy a fent említett raktárba beszállított árukról a minisztérium tisztviselői átvételi elismervényeket állítottak ki, amiket a nyomozók az egyes

⁸⁵⁵ MNL OL M-KS 274.f. 11.cs. 8.ö.e. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Gazdasági Rendészeti Osztály felállítására tett javaslatok, 1945. április 2. – 1947. október 21.

⁸⁵⁶ Uo. A minisztérium és a GRO között állandó összekötő tiszt volt Salgó László rendőr százados.

⁸⁵⁷ MNL OL M-KS 274.f. 11.cs. 8.ö.e. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Gazdasági Rendészeti Osztály felállítására tett javaslatok, 1945. április 2. – 1947. október 21. A gazdasági rendőrség által lefoglalt és a Romanelli utcai raktárba beszállított árucikkkel kapcsolatban a Szabad Nép 1945 októberében már arról írt, hogy a rossz tárolási körülmények miatt „*a raktárban romlik a lefoglalt élelmiszer*”. A raktárt meglátogató újságíró, György István arról beszámolt be, hogy „*az óriás rakodóhelyiségben egymás hegyén-hátán összedobálva a zsíros hordók, rajta a finom textilárúk, mellette az avasodó margarin és már teljesen ehetetlen vaj fekszik.*”, sőt „*a lefoglalt élőállatokat is ebben a helyiségben vágják le, azonban nincs szerv, amely ellenőrizné, hogy a levágott állatok bőrével mi történik. Különben is a behozott és kicsontozott, kiszállított árumennyiségek között gyanús nagy eltérés mutatkozik és ennek az ellenőrzés hiánya az oka.*” Szabad Nép, 1945. október 28.

ügyek aktáihoz csatoltak, hogy az eljáró bíróságok előtt is igazolható legyen az a tény, hogy a „*bűnjelet képező árumennyiséget a közellátási minisztérium [sic!] igénybe vette és az ítéletben megfelelően tudjon diszponálni*”. E tarthatatlan helyzet megoldására adta ki a közellátásügyi miniszter az 478/1945. számú utasítását, amely szerint a gazdasági rendőrség által lefoglalt közszükségleti árucikkek gyűjtőhelye 1945 novemberétől kezdve az Általános Fogyasztási, Termelői és Értékesítő Szövetkezet raktárai lesznek.⁸⁵⁸ A minisztériummal való együttműködés nem csak a közszükségleti cikkek lefoglalásával kapcsolatos kérdésekre korlátozódtak. Így például nyomozások megindítását is kérhette a Közellátásügyi Minisztérium a GRO-tól, aminek köszönhetően, az addig csak a főváros területén végzett gazdasági bűnügyek felderítésének helyszíneit már 1945 novemberében kiterjesztették vidékre is.⁸⁵⁹

A háborút követő nehéz gazdasági viszonyok, a bevetetlen szántóföldek vagy az harcok közben megsemmisült mezőgazdasági termények miatt fellépő élelmiszerhiány, az egyre gyorsuló pénzromlás a vidéki embereket is sújtotta, sőt a főváros élelemmel való ellátása is az ő vállukra nehezedett. A kötött gazdálkodás bevezetése, a közszükségleti cikkel kapcsolatosan hozott számtalan rendelet, a korábbi piaci-kereskedelmi lehetőségek megszűnése magával hozta a gazdasági szabályok megsértésének növekedését, ami indokoltá tette ennek felderítése végett, hogy vidéken is hozzanak létre gazdasági nyomozó szervet. Már 1945. november 13-án javaslatot tett a Debreceni Főkapitányság gazdasági rendőrség felállítására, amit a felettes szervek ekkor még nem láttak indokoltnak, mondván „*a közellátással kapcsolatban elkövetett bűncselekmények közönséges bűncselekmények, amelyekben a nyomozást a bűnügyi osztálynak kell lefolytatnia, teljesen felesleges tehát e bűncselekmények nyomozására egy különálló szerv létrehozása*”.⁸⁶⁰ A Gazdasági Rendészeti Osztály illetékességi köre csak Budapest területére terjedt ki, mind a peremkerületekben, mind másutt vidéken a helyi rendőrkapitányságok végezték a gazdasági ügyekben történő nyomozást.⁸⁶¹

A gazdasági rendőrség vidéki jelenlétének hiányáról és felállításának szükségességéről több napilap is beszámolt. Már 1945. szeptember 18-án arról írt az MKP észak dunántúli lapja, a Dunántúli Szabad Nép, hogy értesülésük szerint „*rövidesen vidéken is, Győrött is felállítják a gazdasági rendőrséget. Annál inkább is szükség van erre, hiszen a vidék a feketézés melegágya.*”⁸⁶² Hogy a kérdésben nem sikerült előre haladni mi sem jelzi jobban, mint hogy

⁸⁵⁸ Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 57.

⁸⁵⁹ MNL OL M-KS 274.f. 11.cs. 8.ö.e. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Gazdasági Rendészeti Osztály felállítására tett javaslatok, 1945. április 2. – 1947. október 21.

⁸⁶⁰ Szentpáli, 1975. 30.

⁸⁶¹ Dunántúli Szabad Nép, 1945. augusztus 9.

⁸⁶² Dunántúli Szabad Nép, 1945. szeptember 18.

november 15-n a győri nemzeti bizottság a kötött gazdasági rendszer bevezetése és a lánckereskedők statáriális bíróság elé állítása mellett a gazdasági rendőrség felállítását követelte.⁸⁶³ Szeged városának törvényhatósági közgyűlése 1945. november 13-án tartott ülésén Pipicz István felszólalásában a „közellátás érdekében gazdasági rendőrség szervezését javasolta”.⁸⁶⁴ Ezen áldatlan helyzet megoldásáig a budapesti GRO nyomozói nem tehettek mást mint, hogy saját maguk indultak vidékre, bár más rendőrkapitányságok illetékességi körét sértve, de a nagyobb érdekeket szem előtt tartva, vagyis, hogy lefolytassák a közellátással kapcsolatos rendelkezések megsértőivel szembeni nyomozásokat. Ilyen esetről számolt be a Kecskeméti Lapok című újság 1945. október 18-ai száma, amelyben arról tudósítottak, hogy „államrendőrségünk kebelében működő gazdasági rendőrségünk bravúros nyomozás után a keddi napon rendőri eljárást indított Makári Béla Munkácsi utcai kereskedő ellen”, aki pincéjében többek között 20 láda gyufát, 45 mázsa babot, két mázsa lisztet, hét mázsa sót és 200 liter petróleumot „raktározott” el.⁸⁶⁵ 1945 decemberében Győrött fogott el a gazdasági rendőrség árdrágító falusi asszonyokat, akik a burgonyát a megszabott 50 pengős hatósági árral szemben kilógrammonként 3000 pengőért akarták árusítani.⁸⁶⁶ Miskolcon 1946. január 23-án tartott razzia során 30 kocsinyi szenet foglalt a gazdasági rendőrség, mivel a szénárosok „nem tudták felmutatni az előírt szállítási igazolványt”.⁸⁶⁷

Amíg azonban nem született döntés a gazdasági rendészeti osztályoknak a vidéken történő megszervezéséről, addig több helyi kapitányságon a bűnügyi osztály keretein belül szerveztek meg gazdasági ügyekkel kapcsolatos nyomozást végző csoportokat. Így Szegeden már 1945. november 20-án „a közellátási hivatal közegeinek ébersége alapján a rendőrség bűnügyi osztályának gazdasági csoportja 170 ezer doboz gyufát, 1300 kilogramm paprikát és nagyobb mennyiségű hagymát foglalt le, amelyet Ott József szállítmányozó akart Szeged és Dorozsma között vagonba rakni”.⁸⁶⁸ Azonban a bűnügyi nyomozók nem rendelkeztek elég ismertekkel a gazdasági jogszabályok terén, ezért előfordult, hogy annak ellenére jártak el és foglaltak le árucikkeket, hogy azokat jogszerűen birtokolták tulajdonosaik. A győri rendőrség működésével kapcsolatban is többször merült fel ilyen panasz. A Dunántúli Szabad Nép

⁸⁶³ Dunántúli Szabad Nép, 1945. november 15.

⁸⁶⁴ Szegedi Népszava, 1945. november 17.

⁸⁶⁵ Kecskeméti Lapok, 1945. október 18.

⁸⁶⁶ Dunántúli Szabad Nép, 1945. december 8.

⁸⁶⁷ Miskolci Hírlap, 1946. január 24.

⁸⁶⁸ Szegedi Népszava, 1945. november 20. A szegedi rendőrség bűnügyi osztályán belül már október 19.-én megalakult egy, a piacokat ellenőrző nyomozócsoport. Az ún. Láng-csoportban a „nyomozók mindannyian kereskedelmi szakemberek és így alkalmasak arra, hogy a piacot szakszerűen ellenőrizzék”. Szegedi Népszava, 1945. október 19.

hasábjain megjelent cikkben úgy fogalmazott az újságíró, hogy a rendőrség *„elrejtett árukészlet címén lefoglal kismennyiségű magánháztartásokban lévő élelmiszereket. A túlkapásokkal kapcsolatban az cikkíró megállapította: „annyi bizonyos, hogy vannak előrelátó szerencsés emberek, akik még a nyáron beszerezték téli szükségletüket, vagy annak egy részét, de sokan ezek közül utolsó nélkülözhető ruhadarabjukat adták oda érte. Nem lehet cél ezeknek a dolgozó kisembereknek életszükségeit elvonni, annál inkább azokét, akik nyereszkesedésre, feketőzésre rejtik el a közszükségleti cikkeket.”*⁸⁶⁹

A fentiek jól jelzik, hogy a bűnügyi nyomozóknak a kriminalisztikai szakértelem mellett speciális jogi és gazdasági ismeretekre is szükségük lett volna. A gazdasági bűncselekmények felderítését nehezítette még a bűnügyi nyomozóknak az alacsony létszáma, amely szintén nem tette lehetővé a hatékony munkát. Ezt támasztja alá a Gazdasági Rendészeti Osztály beosztottjai, Sas László rendőr nyomozó őrnagy és Svéd András rendőr nyomozó százados által 1946. február 5-én, az Váci Rendőrkapitányságon illetékességi köre alá tartozó településeken folyó gazdasági nyomozásokról készített jelentése. Eszerint *„a kapitányságon természetesen gazdasági rendészeti osztály vagy beosztott nem működik és mai napig ilyen irányban semmilyen felsőbb utasítást, útmutatást nem kaptak. A bűnügyi osztály – ahova a gazdasági rendészeti ügyek tartoznak – nyomozói létszáma /6 illetve fentiek szerint a valóságban csak 5/ túlságosan kevés a közönséges bűnügyek, lopás, betörés, stb. ellátására, további munkát, új munkakört csak létszámemeléssel tudnának jól betölteni”*.⁸⁷⁰ A rendőrök jelentésükben azt javasolták, hogy a GRO-tól küldjenek ki a váci kapitányságra 2-4 detektívből álló csoportot, akik segítenek a gazdasági bűncselekmények felderítésében, és igyekeznek a helyi nyomozók figyelmét a *„gazdaság rendészeti kérdésekre irányítani, hogy azok a nyomozócsoportok által megkezdett munkát tovább folytassák”*. A vidéki nyomozások szükségességét jelezte Villányi egy 1946. februári jelentésében. Ebben beszámolt a száztizenöt vállalatnál végzett a készletbejelentési rendelettel kapcsolatos ellenőrzések eredményeiről, mely szerint csak tizenhárom vállalattal kapcsolatosan találtak valamilyen további eljárást igénylő szabálytalanságot, a többieknél minden rendben volt. Azonban Villányi a jelentésében megjegyezte, hogy *„a vidéki ellenőrzésekre a jövőben nagyobb súlyt kell fektetni, mert az eddig a vidéken eszközölt ellenőrzések azt mutatják, hogy az ellenőrzés alá vont vállalatok 50 %-ánál rendellenességek vannak. Ha a vidék is látni fogja, hogy egymás után kerülnek sorra a vidéki*

⁸⁶⁹ Dunántúli Szabad Nép, 1945. december 8.

⁸⁷⁰ Jelentés az Államrendőrség vidéki szerveinek Gazdasági Rendészeti megszervezése céljából tett első kiutazásról, 1946. február 5. MNL OL M-KS 274.f. 11.cs. 8.ő.e. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Gazdasági Rendészeti Osztály felállítására tett javaslatok, 1945. április 2. – 1947. október 21.

*gyárak ellenőrzésre a 100.500-as rendelet értelmében, úgy egészen bizonyos, hogy ott is ugyanaz a folyamat fog végbe menni, mint a budapesti gyáraknál és a vidéki gyárak is ránevelődnek arra, hogy a kormány rendelkezéseit és intencióit pontosan betartsák.*⁸⁷¹

Az egyre nagyobb számú gazdasági bűncselekmény sikeres felderítése érdekében a Gazdasági Rendészeti Osztály vezetője, Villányi András 1946. február 25-én javaslattal fordult a budapesti főkapitányhoz, amelyben kérte, hogy a gazdasági rendőrség illetékességi körét terjessze ki a nagy-budapesti terület huszonthárom kerületi, illetve peremkerületi kapitányságára is. E célra százhat főből álló huszonthárom nyomozócsoport felállítását kérte, amelyeket az adott kerületi rendőrkapitányság bűnügyi osztályai kereteibe helyeznének el, úgy hogy a bűnügyi osztály vezetőjén keresztül a helyi rendőrkapitány rendelkezne felettük felügyeleti, fegyelmi és szolgálati kérdésekben, azonban nyomozati feladataik megszabása, tevékenységük irányítása a Gazdasági Rendészeti Osztályhoz tartozna. Villányi a nyomozócsoportok munkájának irányításával kapcsolatban kifejtette, hogy *„a GRO központjában külső csoportfőnökséget állítanak fel egy törzstiszt vezetésével (összesen három fő), amely csoportfőnökség lenne hivatva az állandó ellenőrzést e kerületi csoportok működése felett gyakorolni*”.⁸⁷² Elfogadván Villányi javaslatát Sólyom László budapesti főkapitány az 1946. március 11-én kiadott napiparancsában rendelkezett gazdasági rendészeti nyomozóknak a kerület bűnügyi csoportokhoz történő vezényléséről.⁸⁷³ Rajk László belügyminiszter egyetértett a GRO illetékességi körének kibővítéséhez és elfogadta a Villányi által kért 160 fős létszám bővítését is.⁸⁷⁴ Ezen intézkedéseknek köszönhetően a gazdasági nyomozók leterheltsége csökkent, ami az 1946 áprilisában a főkapitánynak a belügyminiszterhez küldött jelentésből is kiderül. Eszerint *„az ügyszám csökkenése az osztály által foganatosított decentralizáció következménye, amelynek folyamánként kisebb jelentőségű gazdasági vétségek és kihágások nyomozása a kerületi és peremkapitányságokon folyik le. Az ügyszám ilyen módon való csökkenése által a kívánt cél elértett és az osztály központi szervei fokozottabb erővel képesek a nagyszabású gazdasági ügyekben a nyomozást lefolytatni*”.⁸⁷⁵ Ez a helyzet csak 1946 júliusáig élt, amikor is az új budapesti rendőrfőkapitány, Münnich Ferenc megszüntette a gazdasági nyomozóknak a kerületi kapitányságokra történt vezénylését és elrendelte, hogy helyettük *„a gazdasági rendészeti osztálynál egy u.n. 'külső' csoport*” jöjjön létre, a *„IV., VII., IX., XI., és XIII. ker.*

⁸⁷¹ Jelentés, 1946. február 23. MNL OL M-KS 274.f. 11.cs. 8.ö.e. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Gazdasági Rendészeti Osztály felállítására tett javaslatok, 1945. április 2. – 1947. október 21.

⁸⁷² Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 179–180.

⁸⁷³ Uo. 182., Molnár, 2010. 48.

⁸⁷⁴ Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 181.

⁸⁷⁵ BFL VI.12.a.1. 10/6/1946. fk.-eln. Jelentés a magyar államrendőrség budapesti főkapitányságának hatásköri területén történt kiemelkedőbb az 1946. évi március 1.-től 15.-ig terjedő időszakra vonatkozóan.

kapitányságoknál pedig 20-25 főből álló csoportok állítatnak fel, melyek szolgálati szempontból a GRO vezetőjének vannak alárendelve".⁸⁷⁶

Bár fontosak voltak ezek az intézkedések, de a vidéken történt gazdasági bűnügyek felgöngyölítésében nem jelentettek tényleges segítséget. Az ország több területéről továbbra is folyamatosan érkeztek jelzések a gazdasági rendőrség vidéken történő megszervezése érdekében. Így például a Kecskemét és Vidéke Ipartestület 1946. március 17-én tartott közgyűlésén Tompos Sándor iparos felszólalásában a „*gazdasági rendőrség felállítását javasolta*".⁸⁷⁷ És bár a vidéki rendőrkapitányságok erejükön felül próbálták visszaszorítani a gazdasági bűnözést,⁸⁷⁸ egyre inkább nyilván valóvá vált, hogy a megoldást csak is a vidéki gazdasági rendészeti osztályok felállítása hozhatja el.

1946. július 31-ei dátummal készített egy feljegyzést Villányi András a gazdasági rendészeti feladatok vidéken történő ellátására.⁸⁷⁹ E felterjesztés alapján Rajk László belügyminiszter az 1946. augusztus 2-án kiadott 505.561/1946. B.M: számú rendeletével a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának és a vármegyei rendőrkapitányságoknak a feladatkörébe utalta a gazdaság rendészeti feladatok ellátását. Ezek a feladatok kiterjedtek a „*beszolgáltatásokkal kapcsolatos rendeletek ellenőrzésére, a kötött forgalomra vonatkozó rendelkezések és az ezekre vonatkozó árrendeletek ellenőrzésére, a határrendészeti szervekkel, valamint a honvéd határőrséggel karöltve a csempészség megakadályozására, a malmok ellenőrzésére, karöltve a Közellátásiügyi Minisztérium által is megbízott pénzügyi malom-ellenőrökkel, a gazdasági rend büntetőjogi védelme tárgyában hozott 8.800/1946.M.E. számú rendeletben szabályozott cselekmények nyomozati tevékenysége, a külföldi fizetőeszközök stb.-re vonatkozó rendeletek ellenőrzésére, a kereskedői eladási árak szabályozása tárgyában kiadott 150.050/1946.Ip.M. számú rendelet ellenőrzésre, valamint mindazon rendeletek ellenőrzésre, amelyek a fenti alaprendeletek kapcsán adattak ki, vagy fognak kiadni*".⁸⁸⁰ A vidéki kapitányságokon megalakuló gazdasági ügyekben nyomozó csoportokat a szakmai irányításukat ellátó GRO állományából töltötték fel. Ötvenhat főt vezényeltek a Gazdasági Rendészeti Osztályról a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályára, akik közül tizenegy vármegyei kapitányságra (Sopron, Győr-Moson, Vas, Baranya, Bács-Bodrog, Békés, Szabolcs, Hajdú, Zemplén, Borsod-Gömör, Somogy)

⁸⁷⁶ BFL VI.12.a.1. 10/19/1946. fk.-eln. Jelentés a magyar államrendőrség budapesti főkapitányságának hatásköri területén történt kiemelkedőbb és a testületnek 1946. évi július havában végzett munkájáról.

⁸⁷⁷ Kecskeméti Lapok, 1946. március 21.

⁸⁷⁸ Pápai Néplap, 1946. augusztus 4.

⁸⁷⁹ Szentpáli, 1975. 30.

⁸⁸⁰ Krahulcsán–Müller, 2009. 337–338.

negyvenhat fő, a törvényhatósági jogú városok közül Szegedre négy fő került.⁸⁸¹ Ezen ötven nyomozó irányítását és ellenőrzését az a hat személyt végezte, akiket a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának XIII. alosztályára vezényeltek Sas László rendőr őrnagy vezetésével.⁸⁸²

A gazdasági rendészeti feladatoknak a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya és a vármegyei rendőrkapitányságok hatáskörébe történt utalása szóba került a minisztertanács 1946. szeptember 6-ai ülésén is, ahol Rajk László belügyminiszter jelezte, hogy *„az országban, Budapesten kívül hat helyen gazdasági rendőrséget létesített, [...] mivel nem akarta a rendőrség létszámát emelni, Budapestről a Gazdasági Rendészeti Osztályról erre a hat helyre leküldött embereket, és az egészet a politikai rendőrség keretébe építette be”*.⁸⁸³ Azonban ez a helyzet nem sokáig maradt fenn. Rajk, néhány héttel a budapesti és a vidéki politikai rendészeti osztályok összevonását megelőzően, 1946. szeptember 28-án kelt 516.441/1946. számú rendeletével a Vidéki Főkapitányság területén *„a gazdasági rendészeti feladatok ellátását a politikai rendészeti osztályok hatásköréből a bünyügyi osztályok hatáskörébe”* utalta, valamint a GRO-ról a politikai rendészeti osztályokra áthelyezett nyomozókat a *„megfelelő főkapitányságok bünyügyi osztályához”* osztotta be.⁸⁸⁴

A két politikai rendészeti osztály rivalizálásából végül a Péter Gábor vezette budapesti került ki győztesen, a vidéki PRO-t beolvastották a fővárosi szervezetébe, és az országos hatáskörrel felruházott szervezet elnevezése a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályára (ÁVO) változott.⁸⁸⁵ Ám mindezek ellenére a gazdasági nyomozásokat továbbra is a Villányi András vezette szervezet, illetve a vidéki kapitányságok bünyügyi osztályaira helyezték, de a GRO szakmai irányításával működő gazdasági nyomozók végezték.

Péter nem kívánván elfogadni, hogy gazdasági bűnügyekben történő felderítés nem került vissza az általa vezetett államvédelem illetékességébe, ezért 1946. október 31-én az egyre jobban terjedő spekulációra és egyéb üzérkedésre hivatkozva elrendelte, hogy az összes vármegyei és törvényhatósági jogú városi államvédelmi osztályok *„szigorúan ellenőrizzék a gazdasági és kereskedelmi életünk minden területét és az első fokú kapitányság szerveivel*

⁸⁸¹ A budapesti főkapitányság gazdasági rendészeti osztályáról a vidéki főkapitányság politikai rendészeti osztályára áthelyezendők névsora. ÁBTL DGY MOL XIX-B-1-r-586.sorszám-1947.

⁸⁸² Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 35.

⁸⁸³ Szűcs, 2003. 1306. Arról, hogy melyik az a hat város, ahol gazdasági nyomozó csoport alakult, nem esik szó a szövegben.

⁸⁸⁴ Az 505.651/1946.IV.-12. B. M. rendelet módosítása. ÁBTL DGY MOL XIX-B-1-r-586.sorszám-1947.

⁸⁸⁵ A belügyminiszter 533.900/1946. B. M. sz. rendelete az államrendőrség kebelében végrehajtandó változásokról szóló 10.060/1946. B. M. sz. rendelet 1. §.-ában foglalt rendelkezések végrehajtása tárgyában. Krahulcsán-Müller, 2009. 342–343.

együttműködve a legerélyesebb intézkedéseket foganatosítsák. Ezen intézkedéseknek különösen az elsődleges fontosságú cikkekre kell vonatkozniuk. Így hatályosan ellenőrizendők a gabonafélék, kukorica, burgonya, hagyma, káposzta, zab, olajos magvak, illetve étolaj, zsír, szalonna és tojás, valamint az iparcikkek közül a textil és bőráru. Az ellenőrzéseket elsősorban hatósága területén működő malmok, szeszgyárak és szeszfőzdék, olajütők, piacok és nagyobb termelők tekintetében kell foganatosítani. Az eljárásoknál a fennálló rendelkezések /különösen a 8.400/1946. M.E. és 50.000/1946. Ip.M.:/ által szabályozott legszigorúbb megtorló intézkedéseket kell alkalmaznia és pedig olyképpen, hogy a bűncselekmény tárgyát képező áru lefoglalása mellett a gyanúsítottakat őrizetbe kell venni, lehetőleg gyorsított eljárás szabályai szerint /lásd fentebbi rendeleteket:/ az illetékes ügyészségnek átadni.”⁸⁸⁶ Az Államvédelmi Osztály vezetőjének körözüvényében megfogalmazott feladatok gyakorlatilag megegyeztek a Gazdaság Rendészeti Osztály feladatköreivel, így ez gyakorlatilag jelzés volt Villányi számára, hogy az addig sem felhőtlen kapcsolatuk egyértelműen konkurenciaharcá vált közöttük.⁸⁸⁷ A kérdés csak az volt, hogy a Péter Gábort támogató Rákosi Mátyás vagy a Villányi András mögött álló Rajk László közül kinek a pozíciója lesz erősebb a kommunista párt vezetésében.

1946. december 25-én lépett hatályba a belügyminiszter 535.420/1946. számú rendelete, amely a budapesti főkapitányság szervezetével kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazott. Eszerint az eddigi osztályok helyett ügyosztályok jöttek létre, melyek közül az egyik lett a Gazdasági Rendészeti Ügyosztály (GRÜ). A rendelet tételesen felsorolta, hogy a GRÜ mely ügyekben végezhetett nyomozást: „a gazdasági rendészeti ügyosztály ügykörét képezi a közélélmézzel, közellátással és általában a közszükségleti cikkekkkel való gazdálkodást veszélyeztető visszaélések és egyéb büntetendő cselekmények, továbbá a magyar forint értékállóságát veszélyeztető és általában a gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8.800/1946. M. E. számú rendeletbe, a közszükségleti cikkek engedély nélkül való kivitelének megtorlásáról szóló 9.489/1945. M. E. számú rendeletbe és a külföldi fizetési eszközök és követelések, a külföldi értékpapírok és az arany forgalmának, valamint a fizetési eszközök kivitelének újabb szabályozásáról szóló 8.400/1946. M. E. számú rendeletbe ütköző cselekmények ügyében a nyomozás lefolytatása, a tettesek felkutatása és feljelentése”.⁸⁸⁸ A megváltozott nevű gazdasági rendőrség változatlan feladatkörrel működött tovább.

⁸⁸⁶ ÁBTL 1.2. Az Államvédelmi Osztály vezetőjének 67/1946. október 31. sz. körözüvénye.

⁸⁸⁷ Már 1946. július 27.-én, a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetősége Titkárságának ülésén jelezte Rajk László belügyminiszter, hogy az ÁVO és a GRO között „hatásköri féltékenység és összeférhetetlenség” van. Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 38.

⁸⁸⁸ Magyar Közlöny, 1946/295. szám.

A gazdasági rendőrség tevékenységéről kevés levéltári iratanyag maradt fenn. Ezen források közül a legfontosabbak a GRO/GRÜ ügyforgalmáról készített kimutatók, a Villányi András által írt hangulatjelentések, valamint a budapesti főkapitány által a belügyminiszternek illetve a székesfőváros közigazgatási bizottságának küldött jelentések. A gazdasági rendőrség ügyforgalmáról heti rendszerességgel készített kimutatók az elvégzett munka nagyságáról adnak tájékoztató adatokat. Ezekből a statisztikai számokból jól nyomon követhető, hogy hetente, havonta, évente hány ügyben jártak el a nyomozók, mennyi ügyet sikerült lezárniuk, hány állt még nyomozás alatt, mennyit adtak át az államügyészség számára. Így például 1945-ben, vagyis fennállásuk három és fél hónapja alatt 3215, míg 1946 első negyedében már ezt meghaladó 3225 iktatott ügyük volt, amelyekből összesen a félév alatt 5476 nyomozást tudtak sikeresen lezárni, amelyek közül mindössze 483-at minősítettek kihágásnak, ugyanakkor 4227 esetben adták tovább a nyomozati anyagot az államügyészség részére.⁸⁸⁹ A kimutatók szerint a nyomozóknak e félév alatt csak az ügyek 15 százalékát nem sikerült lezárniuk. A kimutatókból nyomon követhető, hogy hetente átlagosan 100-200 új ügyben kellett nyomozást indítaniuk,⁸⁹⁰ 1946 novemberére a tárgyévi iktatott esetek száma elérte a 11.691-et.⁸⁹¹ A nyomozások száma 1947-ben is folyamatos növekedést mutatott, így „1947. június 22-éig a gazdasági rendőrségnek 21.093 ügye volt, ebből 20.360 eset került az államügyészséghez”.⁸⁹² A budapesti főkapitányság 1947. évi működéséről készített jelentésében Münnich Ferenc főkapitány a Gazdasági Rendészeti Ügyosztállyal kapcsolatban 16.284 ügyirat érkezéséről számolt be, melyek közül 4823 áruelvonással, 4776 valutával és arannyal üzérkedéssel, 4404 árdrágítással, 1097 csempészéssel és 37 egyéb, a gazdasági rendőrség hatáskörébe tartozó ügygel volt kapcsolatos.⁸⁹³ Azonban a száraz szám adatok mellett az is figyelmet érdemel, hogy az adott kimutatóban az ügyforgalom mellett feltüntették a lefoglalt árucikkeket is, így például az 1946. március 10-ei kimutatóban a következő csoportosításban: élelmiszer, ruházat, gyógyszer, valuta-ékszer, dohánytermékek, írógép-autó és motoralkatrészek és egyéb árucikkek, melyek közé sorolták a forgópisztolyt, benzint,

⁸⁸⁹ BFL VI.12.a.5. Kimutató a gazdasági rendészeti osztály ügyforgalmáról 1946. április 22.-éig.

⁸⁹⁰ BFL VI.12.a.5. Kimutató a gazdasági rendészeti osztály ügyforgalmáról 1946. április 22.-éig., BFL VI.12.a.5. Kimutató a gazdasági rendészeti osztály ügyforgalmáról 1946. április 27.-éig., BFL VI.12.a.5. Kimutató a gazdasági rendészeti osztály ügyforgalmáról 1946. május 4.-éig., BFL VI.12.a.5. Kimutató a gazdasági rendészeti osztály ügyforgalmáról 1946. május 12.-éig., BFL VI.12.a.5. Kimutató a gazdasági rendészeti osztály ügyforgalmáról 1946. május 19.-éig., BFL VI.12.a.5. Kimutató a gazdasági rendészeti osztály ügyforgalmáról 1946. május 26.-áig.

⁸⁹¹ BFL VI.12.a.5. Kimutató a gazdasági rendészeti osztály ügyforgalmáról 1946. november 10.-éig.

⁸⁹² Molnár, 2010. 50.

⁸⁹³ Münnich, 1975. 75.

petróleumot, pipereszappant, gyantát, nyersgumit, autógumit stb..⁸⁹⁴ Az üzeforgalomról szóló kimutatások mellett másik fontos forráscsoport az osztályvezető által írt hangulatjelentések. Ezekben a hetente készített két-három oldalas politikai felhangokkal átitatott hangulatjelentésekben Villányi a gazdasági élet aktuális helyzetét elemzi, néhol közgazdasági vénát is megcsillantva, jelezve, hogy az állampolgárok hogyan reagálnak az életüket alapvetően befolyásoló a kötött gazdálkodással kapcsolatos megszorító intézkedésekre. Az árak alakulásával kapcsolatban Villányi az 1946. február 9-ei jelentésében a következőket írta: *„a jelentési hét folyamán a dollár árfolyama változatlan maradt, sőt árnyalatilag néhány napra csökkent is. Ezzel szemben az élelmiszerek és közszükségleti cikkek ára száz százalékos vagy még ennél is nagyobb arányban emelkedett. Nem túlzok, ha azt állítom, hogy a dolgozók közvéleménye most már fogcsikorgatva követeli azt, hogy a kapzsiság és a haszonnak minden áron és minden eszközzel való valorizál⁸⁹⁵ biztosítása, amely ezen a vonalon tapasztalható, toroltassék meg oly módon, hogy igazán elmenjen a kedve akár gyárosnak akár kereskedőnek, vállalkozónak és őstermelőnek attól, hogy prompt és teljes mértékben estétől reggelig diszkontáljon⁸⁹⁶ egy olyan drágulási folyamatot, amely kiteljesülési ideje szűken számítva három hét.”⁸⁹⁷* Villányi jelentéseiben a gazdasági helyzet bemutatása mellett többször foglalkozik szociális kérdésekkel is, így például a megoldásra váró lakáshelyzettel. Az osztályvezető szerint *„aki arannyal lakást tud venni, annak van lakása, társbérlete, albérlete, aszerint, hogy mennyit fizet, akinek nincs, az kegyelmi szálláson tengődhet, míg megtűrik. Más irányban pedig, akinek kellő összeköttetései vannak, érintetlenül tartja meg bármily szobaszámú lakását, akinek nincs, vagy más áldozatot nem tud hozni, feldúlt otthonában megpihenni sem tud. A lakásokkal való üzérkedés csúcskonjunktúrájánál tartunk, és ha idejében valóban gyökeres változás be nem következik ez a kérdés a társadalmi elégedetlenség egyik fő forrása lesz.”⁸⁹⁸* Ezek a zszurnaliszta jellegű jelentések néhol tartalmaznak konkrét eseteket is, amelyekben nyomozást végezett a GRO, így az 1946. június 23-ai hangulatjelentésének végén Villányi felsorolja mindazokat a jelentősebb eseteket, amelyekben a gazdasági nyomozók az

⁸⁹⁴ A kimutatásból kiderül, hogy azon a héten lefoglaltak többek között 60 darab húskonzervet, 36 kilogramm fehér kenyeret, 31 mázsa lisztet, 1011 pár zoknit, 800 darab nadrágot, 19 méter Goldberger műselymet, 419 méter vászon anyagot, 10 milliárd pengő értékű gyógyszer, 186 USA dollárt, 19 kanadai dollárt, 11 svájci frankot, 305 francia frankot, 50.006 rubelt, 100.000 drachmát, 36 darab csákányt, 19 darab kapát, 496 darab különböző márkájú szivart, 600 darab borotvaszappant, 95 darab villanyégőt, 3 liter kölni vizet, 24.000 szál cigaretta, 3 darab Hermes Baby írógép, 1 darab Puch típusú oldalkocsis motorkerékpár, 3 darab különböző személygépkocsi. BFL VI.12.a.5. Kimutatás a gazdasági rendészeti osztály üzeforgalmáról 1946. március 10.-éig.

⁸⁹⁵ valorizálás: a pénz felértékelése az árfolyamcsökkenés okozta veszteség megszüntetésére.

⁸⁹⁶ diszkontálás: egy jövőbeni pénz jelenbeli értékének meghatározása, illetve egy majdani időpontban esedékessé váló pénzösszeg értékének megállapítása kamatos kamatszámítással.

⁸⁹⁷ BFL VI.12.a.5. Hangulatjelentés, 1946. február 9.

⁸⁹⁸ BFL VI.12.a.5. Hangulatjelentés, 1946. február 2.

elmúlt héten eljárak. A jelentésből kiderül, hogy detektívek fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekkel, árdrágítással, csempészéssel kapcsolatos ügyekben jártak el.⁸⁹⁹ A hangulatjelentéseken kívül Villányi több más jellegű feljegyzést és jelentést készített feljebbvalói számára. A gazdasági nyomozók vezetője négy oldalas feljegyzést készített 1946 februárjában a havi drágulások mértékéről, okairól és javaslatokat tett a lehetséges megoldásokra is.⁹⁰⁰ Fontos adalékok találhatóak még a gazdasági rendőrség működésével kapcsolatban a budapesti rendőrfőkapitány által a belügyminiszter illetve a székesfőváros közigazgatási bizottsága részére készített jelentéseiben. Ezekben a főkapitány az adott hónapban a magyar államrendőrség budapesti főkapitányságának hatásköri területén történt kiemelkedőbb eseményeiről, és a testület által elvégzett munkákról számolt be. A gazdasági rendészeti osztály nyomozói által 1945 december hónapban elvégzett munkák közül a főkapitány a belügyminiszternek küldött jelentésében a *„bankjegydézsma-bélyeg forgalomba hozatalával kapcsolatban elterjedt hírek valódiságának megállapítására, valamint az ezzel kapcsolatban előforduló esetleges bűncselekmények felderítésére irányuló széleskörű nyomozati eljárást”*, valamint a *„luxusszabók és luxusszűcsöknél lefolytatott razziákat”* emelte ki, konkrétan felsorolva azokat az iparosokat akiknél valamilyen jogszabályba ütköző tevékenységet tártak fel.⁹⁰¹ A következő havi jelentésben már a részvényt piac helyzetével és a jóvátételi szállításokkal kapcsolatos intézkedésekről számolt be Sólyom főkapitány, továbbá kiemelte, hogy *„januárban 4 gazdaság rendészeti razziát tartottunk, melynek során tekintélyes mennyiségű valutát és csempészárut sikerült lefoglalnunk, illetve nagyszámú üzért és csempészt ártalmatlanná tennünk”*.⁹⁰² A székesfőváros Közigazgatási Bizottsága részére küldött 1946 júliusi jelentésből kiderül, hogy a gazdasági nyomozók nem csak Budapest területén, hanem a Balaton környékén is végeztek razziát.⁹⁰³

A kevés levéltári irattanyaggal szemben a korabeli lapokban szinte naponta jelentek meg tudósítások a gazdasági rendőrség nyomozásairól, és azok eredményeiről.⁹⁰⁴ A rendőri vezetés ezekkel a cikkekkel akarta a bűnözőkre rendíthetetlenül és keményen lecsapó gazdasági

⁸⁹⁹ BFL VI.12.a.5. Hangulatjelentés, 1946. június 23.

⁹⁰⁰ BFL VI.12.a.5. Az 1946. évi január havi drágulás mértéke, okai és megszüntetésének lehetőségei, 1946. február 11.

⁹⁰¹ BFL VI.12.a.1. 10/1946. fk.-eln. Jelentés a magyar államrendőrség budapesti főkapitányságának hatásköri területén történt kiemelkedőbb és a testületnek 1945. évi december havában végzett munkájáról.

⁹⁰² BFL VI.12.a.1. 10/1/1946. fk.-eln. Jelentés a magyar államrendőrség budapesti főkapitányságának hatásköri területén történt kiemelkedőbb és a testületnek 1946. évi január havában végzett munkájáról.

⁹⁰³ BFL VI.12.a.1. 50/10-1946. fk.-eln. Székesfőváros Közigazgatási Bizottságához július havi felterjesztése.

⁹⁰⁴ Molnár, 2010. 53–61.

nyomozók képét erősíteni. Nem egy esetben maga Villányi is interjút adott az újságíróknak, vagy épp egy rádióadásban mesélt az osztályának munkájáról.⁹⁰⁵

A Gazdasági Rendészeti Ügyosztály névleg a BRFK vezetője alá tartozott, azonban Villányi befolyásos helyzetét mi sem jelezte jobban, mint az hogy az elvégzett munkájukról mindig személyesen a belügyminiszternek számolt be.⁹⁰⁶ A GRO nyomozói a már fent említett, különböző típusú gazdasági bűnügyekben elért sikereik, illetve vezetőjüknek Rajk László belügyminiszterhez fűződő rendkívül jó viszonya eredményezte, hogy egyre nagyobb szerepük lett a rendőrségi szervezeten belül.⁹⁰⁷ Mindez természetesen kiváltotta, az Államvédelmi Osztály vezetőjének, Péter Gábornak a nem tetszését, mivel egy egyre erősödő riválist látott a GRÜ-ben.⁹⁰⁸ Azonban mind addig amíg Rajk pozíciója erős volt, addig a GRÜ is egyre jelentősebb szerepeket töltött be a rendőri nyomozó szervek között. A gazdasági nyomozók a szokásos nyomozati munkájuk mellett fokozatosan szerepet kapnak politikai ügyek felgöngyölítésében is, így 1946 decemberétől részt vesznek, a gyanúsított kör nagy létszámára hivatkozva, a Magyar Közösség ügy nyomozásában.⁹⁰⁹ A GRÜ detektívjei számos későbbi koncepció per vádlói számára próbáltak munkájuk során elég bizonyítékot összegyűjteni: a Földművelődési Minisztérium tisztviselőinek pere, Ordass Lajos evangélikus püspök elleni per, Ferrotechnika-per, a jóvátétellel kapcsolatos ügyek.⁹¹⁰

A belügyi hierarchiában egyre feljebb emelkedő gazdasági rendőrség helyzete csak addig volt ilyen kivételezett, amíg Villányi András mögött ott állt Rajk. Azonban amikor Rajkot 1948 augusztusában menesztették a Belügyminisztérium éléről, nem kellett sokat várni arra, hogy a gazdasági rendészet eddig élvezett önállósága is megszűnjön. Kádár János belügyminiszter 1948. december 15-én szüntette meg a Gazdasági Rendészeti Ügyosztályt, amit a gazdasági élet stabilizálódásával indokolt.⁹¹¹ A gazdasági nyomozók egyik részét a belügyi ranglétrán újabb fokot lépő, immár BM Államvédelmi Hatóság néven működő, Péter Gábor vezette politikai rendőrség XVII alosztályába,⁹¹² a másik részét gazdaságrendészeti főcsoport néven a BRFK Bűnügyi Osztályába olvasztották be.⁹¹³ Villányi a

⁹⁰⁵ Szabadság, 1947. július 6.

⁹⁰⁶ Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 83.

⁹⁰⁷ Papp, 2013.

⁹⁰⁸ Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 84–86. Ezt az ellenszenvet erősítette, hogy 1947-ben Rajk László az ÁVO ipari üzemekkel kapcsolatos elhárító munkát végző alosztályát Villányi irányítása alá helyezte. Cseszka, 2012. 26.

⁹⁰⁹ Baczoni, 2000. 254.

⁹¹⁰ Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 52–55., Molnár, 2010. 61–63.

⁹¹¹ 584.309/1948. B. M. sz. rendelete *a budapesti főkapitányság szervezetéről szóló 535.420/1946. B. M. sz. rendelet egyes rendelkezéseinek megváltoztatása tárgyában*. Rendőrségi Közlöny, 1948/25. szám.

⁹¹² Gábor, 1998. 175.

⁹¹³ 584.309/1948. B. M. sz. rendelet, valamint Müller, 2013.

Pénzügyminisztériumba került, de a Rajk László és társai néven elhíresült koncepciók ügyben őt is letartóztatták, 1950-ben halálra ítélték és május 26-án kivégezték.⁹¹⁴

---

⁹¹⁴ Cserényi-Zsitnyányi, 2015. 90–92.

VIII. Összegzés

A második világháború pusztítása, a termelés leállása, a megszálló szovjet hadsereg ellátása, a jóvátételi kötelezettségek, valamint a világ eddig ismert legnagyobb mértékű inflációja nagy terhet jelentett az ország számára, romba döntve annak gazdaságát. A helyzet megoldásához gyors és radikális intézkedésekre volt szükség, azonban az állami beavatkozás módjának és mértékének tekintetében a politikai pártok álláspontjai – mint ahogyan a céljaik is – eltérőek voltak. A Moszkvából hazatérő kommunista pártvezetés álláspontja szerint a gazdasági intézkedéseknek szorosan össze kellett fonódniuk a politikai elgondolásaikkal. Ahogy Révai József az 1947/1948. évi költségvetés vitájában megfogalmazta: *„a gazdasági stabilizáció politikai stabilizáció nélkül fából vaskarika.”*⁹¹⁵ Az MKP politikai koncepcióit pedig a Szovjetunió határozta meg. Ezen elképzelések között szerepelt a tulajdonviszonyok megváltoztatása és a társadalmi szerkezet átalakítása is. Az ehhez vezető utat pedig részben a büntetőjogi szankciók széleskörű alkalmazása jelentette. Minthogy a szankcióktól – a politika által – elvárt cél túlmutatott a tett megbüntetésén, ezért az eljárások torzultak. Így volt ez a doktori dolgozatom középpontjában álló, 1945 és 1956 közötti időszakban elkövetett pénzügyi bűncselekmények esetében is. A kutatásaim során ezek jogi megítélését, a bíróságok szerepét és a bűnügyek felderítését vizsgáltam, a rendelkezésre álló szabályozó eszközök, a levéltári források és a korabeli sajtóanyagok alapján.

Az általam vizsgált téma jelentőségét, a korszakra gyakorolt hatását mutatja, hogy 1945-től az 1962-es Btk hatálybalépéséig eltelt időben a gazdasági (és ezen belül a pénzügyi) bűncselekmények évi több tízezres számmal szerepeltek a bűnügyi statisztikákban: 1950-ben a vádlottak 43,5%-a (61.910 fő) gazdasági bűncselekmény miatt állt bíróság elé, ezen belül 14,4% (8.930 fő) volt a pénzügyi bűncselekmények (árdrágítás, fizetőeszközzel elkövetett büntett) aránya, és 81,3% (50.358 fő) pedig az árdrágításhoz szorosan kapcsolódó közellátás elleni büntettek aránya.⁹¹⁶ 1948-ban a Budapesti Országos Büntetőintézet összesen 4016 elítélte közül – akik a háborús- és néPELLenes büntettől kezdve az emberölésen át, a kettős házasságig, 51 különböző bűncselekmény-típus miatt töltötték börtönbüntetésüket –, 435-en árdrágítás, 97-en fizetési eszközökkel elkövetett visszaélés, 4-en pénzhamisítás, 3 fő pedig csempészet miatt lett elítélve.⁹¹⁷ 1951-ben, a 125.000 felnőtt korú elítélte közül több mint 47.300

⁹¹⁵ Lásd 151. lábjegyzet

⁹¹⁶ A vádlottak és az előzetesen letartóztatottak számának alakulása gazdasági bűncselekményekben 1950. évben. MNL OL XIX-E-1-j Ügyészeti statisztika 1950–1951. I. 2.

⁹¹⁷ Budapesti Országos Büntetőintézet, Kimutatás a letartóztatottak életkora és büntetés forgalmi létszámáról, 1949. január 1. MNL OL XIX-E-1-j Az ítéletablak (törvényszékek stb.) ügyforgalma és tevékenysége. 1946-1950. Bírósági statisztika. 1946-1949. 22. kötet. Magyarországi Statisztika, 1948. évi börtönügy.

vádlottat ítélték el közellátás elleni büntett miatt,⁹¹⁸ 1952-ben 39.559 eljárást folytattak le közellátás elleni büntett, 4540-et árdrágítás és 7051-et tervbüntett miatt.⁹¹⁹ Az 1952-ben tárgyalta ügyek egyharmadában gazdasági bűncselekmények miatt emeltek vádat, többségében olyan parasztok vagy munkások ellen, akik nem teljesítették a tervet.⁹²⁰ 1955-ben a jogerősen elítélt 18 éven felüliek 42,3 százalékát a népgazdaság rendje elleni büntettek miatt ítélték el.⁹²¹

A kutatásaim során az általam felvetett hipotézisekkel (H) kapcsolatban a következő eredményekre (E) jutottam.

E1. A gazdaságpolitika alakításában a kereteket a szovjetek jelölték ki Magyarország számára. A szovjet tervgazdaság rendszertani elemeit használták fel többek között a hazai pénzügyi és bankrendszer átalakításakor, lehetővé téve a pénz- és hitelfolyamatok központosítását. A szovjet minta mutatkozott meg továbbá az 1947-ben induló hároméves tervben, és teljes egészében visszaköszött az 1950-ben induló első ötéves tervben, de az adópolitikában is, ahol átvették azt a szovjet alapvetést, miszerint az állam kiadásainak fedezése elsősorban az állami vállalatok és a gazdasági szervezetek feladata. Ezt követik a lakossági adóbefizetések, amelyek kivetése a „szocialista igazságosság” jegyében zajlik, vagyis a rendszer a városi és falusi munkásokat premizálja magánvállalkozók, kereskedők, kulákok rovására, mintegy büntető jelleggel. Összességében a magyar gyakorlat a szovjetek azon tézisét vette át, miszerint „*a pénzügyi politika a közgazdasággal szemben a belső erőforrások mozgósításának és a kiadások gazdaságos felhasználásának követelményeit támasztja s ezzel a szovjethatalom megerősödésének legfontosabb eszköze.*”⁹²²

A szovjet megszállási övezethez tartozó Magyarország, a megszállók számára gazdasági téren nem volt több mint nyersanyag- és erőforrásraktár, amelyet akkor tudnak a legkönnyebben kiaknázni, ha a saját gazdasági-politikai elképzelésüket kényszerítik rá, ennek érdekében bármilyen eszközt bevetve. „*A Szovjetunió nem érdekelt erős Magyarország létrehozásában*” – írta Ivan Majszkij egy Molotovnak címzett feljegyzésében.⁹²³ Éppen ezért – a politikai befolyás megszerzésén túl – azt sem hagyhatták, hogy a társadalom gazdaságilag, pénzügyileg, de akár morálisan talpra álljon a második világháborút követően. Mindennek

⁹¹⁸ 1955-ben ez a szám kb. 6000, 1957-ben 1128. Szolnoki–Pusztai, 1970. 63.

⁹¹⁹ Wiener, 1982. 770.

⁹²⁰ Horváth, 2014. 26.

⁹²¹ Az elítéltek 7,4%-a államhatalom és államigazgatás rendje elleni büntettek miatt, 11% polgárok személye elleni, 11,5% polgárok javai, 1,3% család, ifjúság és nemi erkölcs elleni, 2,6% egyéb bűncselekmény miatt volt elítélve. Mádai, 1956. 426.

⁹²² Gidófalvy, 1947. 97.

⁹²³ Lásd bővebben 98-as lábjegyzet.

pedig kiváló eszköze volt a büntetőjog, amely a fizikai elzárás során kivette az egyént a termelésből, a vagyoni szankciók és egyéb mellékbüntetések – mint például az iparendély bevonása, adott településről való kitiltás – által elvette nemcsak az esetleges megtakarítását, de a napi megélhetéséhez szükséges fedezetet is, és az ítélet – vagy a hozzá gyakran kapcsolódó sajtónyilvánosság – erkölcsileg is meggyötörte nemcsak az „bűnöst”, de a családját is. A politikai hatalom ezáltal láthatta biztosítottak a társadalmi ellenállás megtörését. Vagyis a pénzügyi bűncselekmények miatt lefolytatott eljárásoknak fontos szerepe volt a társadalom szerkezetének erőszakos megváltoztatásában.

E2. A kommunista hatalom az új pénzügyi igazgatás létrehozásával és a döntéshozói pozíciók megszerzésével (lásd Gazdasági Főtanács) olyan jogszabályi környezetet kialakítottak ki, amely a társadalom bármely tagja számára – akár politikai indíttatás nélkül is – magában rejtette a bűncselekmény elkövetésének – sokszor a helyzetből adódóan kikerülhetetlen – lehetőségét, ami jól nyomon követhető az adóztatással kapcsolatban. Adót kivetni egyrészt, csak működő gazdaságban érdemes, másrészt csak a társadalom teljesítőkétségének figyelembe vételével. Az állami adópolitika e szempontokat teljes mértékben figyelmen kívül hagyta, nem számolt a termelés leállításával, sem az anyagi, sem az emberi erőforrás veszteségekkel, amelyek a háború következtében a gazdaságot és a lakosságot nagy részét érték. Az államháztartási bevételek mindenáron történő biztosítására koncentráltak, bármelyfokú kiesést szankcionáltak. A kommunista párt gazdaságpolitikusi – pl. Mőd Aladár – ugyan a vagyonos rétegek erősebb megadóztatásáról beszéltek, de a kivetett terhek a társadalom minden rétegét sújtották, ráadásul egy részük hangsúlyozottan az állam aktuális társadalompolitikai célkitűzését fogalmazta meg.

Másrészt az igazgatási joganyag olyan gyakran változott, és a szabályozási területe is annyira szerteágazó volt, hogy mindez nagyfokú bizonytalanságot okozott. Sem a munkások, sem a parasztság nem tudta, hogy mikor követ el bűncselekményt. Tehát a jogszabályok (igazgatási szabályok) megfogalmazása, szerkesztettsége már önmagában biztosíthatta a jogsértések elkövetését.

A korszakban elkövetett pénzügyi bűncselekményeknél egy sajátos kodifikációs technikát, ún. kerettényállásokat alkalmaztak, ahol a büntetőjogi keretet rendszerint nem törvényi szintű szabályok töltötték meg, hanem a felelősség pozitív vagy negatív feltételeinek körülírásában a büntetőjogon kívüli – például a gyakran változó közigazgatási – normák is részt

vettek.⁹²⁴ Ezért a „nullum crimen sine lege” elve nem érvényesülhetett, a „szocialista törvényesség” eleve kizárta a jogbiztonság megvalósíthatóságát.

E3. A pénzügyi bűncselekmények általánosan az állam bevételeit veszélyeztették, vagyis az állam zavartalan működését gátolták. Ezért minden további nélkül sorolhatták azokat a politikai bűncselekmények kategóriájába, s eshettek jóval súlyosabb megítélés alá. A pártállami diktatúra ezek alapján a politikai és a gazdasági bűncselekményeket egyforma elszántsággal szankcionálta, a bírósági ítéletekben pedig a pénzügyi bűncselekmények esetében is kimutatható volt a politikai elfogultság, s az a szándék, hogy az ítéletek tükrözzék az állampárti ideológiát.

Mindezek mellett, az egyes büntettek hivatkozási alapjául szolgáló, rendkívül szerteágazó és gyakran változó igazgatási normákat a bíróságok sem látták át, ami a szakmaiság rovására teret engedett a politikai nyomásnak, s mindez megmutatkozott a kiszabott ítéletekben. A keretdiszpozíciók –mint a 8.400/1946. M. E., illetve a 8.800/1946. M. E. rendeletek – ugyanakkor helyet biztosítottak a bírói túlkapasoknak, és a politikai befolyásoltságnak is, hiszen a bíróságok deklarált feladata lett, a meglévő keretjogszabályok alapján vessenek gátat ítélezésükkel a gazdasági bűncselekmények elszaporodásának. Azon tettek esetében tehát, amelyeket egy-egy keretjogszabály alapján ítélték meg (pl. árdrágító visszaélés, fizetési eszközökkel elkövetett visszaélés) alapvetően bizonytalanná vált, hogy milyen magatartást nyilvánítanak bűncselekménnyé. A bíróságok nemcsak a tettet, hanem sokkal inkább az elkövető személyét ítélték meg.

Az ország politikai, gazdasági és társadalmi szerkezetének megváltoztatása a berendezkedő kommunista diktatúra alapvetése volt. Az általuk diktált és elvárt ütemhez képest azonban a jogalkotás általános lemaradásban volt: 1948-ban még jellemzően hatályban tartották a háború előtt keletkezett jogszabályokat is. Ezért a jogalkalmazók, a bíróságok számára írták elő, hogy új tartalommal töltsék meg a régi jogszabályokat. A kiépülő diktatúra a rendes bíróságok működésén keresztül is igyekezett biztosítani a részrehajló jogalkalmazást; a bírósági szervezet átalakítása – az ügyeknek a rendes bíróságok hatásköréből történő elvonása – 1945 elején a politikai népbíráskodás bevezetésével megindult. Egyrészt az igazoló bizottságok segítségével eltávolították a régi rendszerben képzett bírákat, másrészt a „népi származású dolgozók” jogi képzésével igyekeztek megbízható káderekkel feltölteni a bíróságok létszámát; ezt szolgálta Bírói és ügyészi akadémia felállítása. Addig is, amíg ez a folyamat lezajlott, a

---

⁹²⁴ Wiener, 1992. 615.

rendes bíróságoktól elvonták a kényesebb, pénzügyi gazdasági tárgyú ügyek jó részét. Az 1948. évre vonatkozó statisztikai adatok szerint,⁹²⁵ az összes járásbíróság által tárgyalta 37.679 büntetből és vétségből valamint 11.116 kihágásból, egy személyt ítélték el pénzhamisítás miatt, hatot értékpapír és bélyeghamisítás miatt, 1.044-et árdrágítás miatt (a közellátás érdekét veszélyeztető vétség miatt 14.641, míg e körbe tartozó kihágás miatt 897 főt ítélték el). A járásbíróságok hatáskörében inkább olyan köztörvényes ügyek maradtak, mint a lopás (5.782 fő), rágalmozás (1.054 fő), testi sértések (4.264 fő) csalás (1245 fő), vagy a munkásbiztosítási törvény elleni kihágás (6.623 fő),⁹²⁶ amelyekben politikai vagy gazdaságpolitikai párhuzamot nem tudtak felállítani. A politikai elit tehát ezáltal is biztosította, hogy amíg a járásbíróságok személyi állománya nem áll készen az új elvárásoknak megfelelően alkalmazni a törvényeket, addig ne is foglalkozhassanak a társadalmi és gazdasági hatásuk tekintetében kényesebb ügyekkel.

A törvényszékek 1948-ban összesen 19.894 személyt ítélték el különböző büntett, vétség (e két kategóriában 17.288 fő) vagy kihágás (2.606 fő) miatt. Ezen belül 1.551 főt árdrágítás, 45 főt jövedéki kihágás, 127 főt fizetési eszközzel való visszaélés (5.342 főt közellátás érdekét veszélyeztető vétség) miatt.⁹²⁷

Hangsúlyozni kell, hogy 1947-től az uzsora- és munkásbíróságok hatáskörébe tartozott a pénzügyi bűncselekmények jelentős része, de ezek ügyszámára vonatkozóan jelenleg nem állnak rendelkezésre statisztikai adatok.

A különbíróságok, s különösen az munkásbíróságok esetében, azok személyi összetétele önmagában garantálta ezen elvárás megvalósítását. Hiszen míg az uzsorabíróságok két szakbíróból és egy laikus ülnökből álló tanácsban hozták döntéseiket, addig a munkásbíróságok esetében egyrészt az arány megfordult: ott egy szakbíró mellett a bányák és nagyüzemek által delegált két pártkader jutott szerephez. Ráadásul az ügyeket gyakorlatilag nem vizsgálták – erre

⁹²⁵ Az 1946–1947. évek vonatkozásában az általam áttekintett iratokban nem voltak nevesítve az egyes bűncselekmények, csak arra találtam adatot, hogy pl. 1947-ben a járásbíróságok összesen – a fiatalok által elkövetett ügyeket nem ide számolva – 302.902 bűnügyet zártak le (75.400 folyamatban maradt). 220.991 ügy került tárgyalásra, és a 67.273 ítéletben 76.200 személyt ítélték el. De további adatok hiányában a rendelkezésemre álló iratok alapján nem tudtam kiemelni a pénzügyi bűncselekményekben hozott ítéleteket. MNL OL XIX-E-1-j Az ítéletablák (törvényszékek stb.) ügyforgalma és tevékenysége. 1946-1950. Bírósági statisztika. 1946-1949. 22. kötet. A bíróságok ügyfélforgalma az 1946-1949 években. A bíróságok ügyforgalma 1947-ben. A járásbíróságok ügyforgalma. 10.

⁹²⁶ A járásbíróság által kiszabott büntetések, a büntettet és vétséget, valamint kihágást elkövetőkre, 1948. MNL OL XIX-E-1-j Az ítéletablák (törvényszékek stb.) ügyforgalma és tevékenysége. 1946-1950. Bírósági statisztika. 1946-1949. 22. kötet. A bíróságok ügyfélforgalma az 1946-1949 években. Összes járásbíróság, kiszabott büntetés, 1948. elítélő.

⁹²⁷ A törvényszékek által kiszabott büntetések, a büntettet és vétséget, valamint kihágást elkövetőkre, 1948. MNL OL XIX-E-1-j Az ítéletablák (törvényszékek stb.) ügyforgalma és tevékenysége. 1946-1950. Bírósági statisztika. 1946-1949. 22. kötet. A bíróságok ügyfélforgalma az 1946-1949 években. Összes államügyész, kiszabott büntetés, 1948.

nem is állt rendelkezésükre idő –, nem vontak be szakértőket, hanem a vád benyújtása után, a lehető leghamarabb – akár másnapra – kitűzött és megszakítás nélkül lefolytatott tárgyalásokon hozhattak súlyos ítéletet is. Mindez pedig alkalmassá tette a munkásbíróságokat arra, hogy közvetlen osztálypolitikai eszközként funkcionáljanak. Minthogy ezen a fórumon tárgyalták az árdragító visszaéléseket, és a fizetési eszközökkel elkövetett visszaéléseket is – amelyek kizárólag a diktatúra keretrendszerében és értelmezésében lehettek visszaélések –, ezért a munkásbíróságok különös jelentőségre tettek szert a pénzügyi bűncselekményekkel kapcsolatos, súlyos ítéletek meghozatalában.

A különbíróóságok, szerepének növekedése a felsőbbíróóságok ügyszámának emelkedésében is mérhető. Minthogy a munkásbíróságok első és egyben végső fokon jártak el, az itt született ítéleteket csak perújrafelvétel és rendkívüli perorvoslat útján lehetett támadni, a felsőbbíróóságokon, ami jelentősen megnövelte ezek leterheltségét. A debreceni felsőbbíróóság 1949. évi ügyforgalmi kimutatásából például kiderül, hogy 1949-ben 4191 ügyet érkeztetett – az ügyszám ezt a mértéket korábban csak 1925-ben közelítette meg, az akkori 3700 darabbal –, ami 1948-hoz képest 35, 9 %-os növekedést jelentett. A 4191-ből 2997 volt büntetőügy, ami 1948-as adatokhoz képest 1100 darabos emelkedés volt. Egyes bűncselekmények szerint ugyan nem készült kimutatás, de az kiderül a jelentésből, hogy a *„büntetőügyszakon belül az érkezési többletnek túlnyomó többsége a falusi osztályharc kiéleződése folytán az uzoraiügyek csoportjára esik. Míg ugyanis a fellebbezés folytán felterjesztett ügyek száma csak 271 darabbal volt több mint a megelőző évben, addig a semmisségi panasz folytán a felsőbbíróósághoz felkerült ügyek száma 892 darabbal többet tett ki mint 1948. évben.”*⁹²⁸ Összességében tehát megállapítható, hogy annak ellenére, hogy a pénzügyi bűncselekmények elbírálása speciális ismereteket igényelt, és az egyes ügyek összes körülményének megítélése hosszabb időt vett volna igénybe, mégis ezeket az ügyeket a gyorsított eljárásban, jogi ismeretekkel aligha bíró, ámde politikailag elkötelezett pártkáderekre bízták.

E4. A pénzügyi bűncselekmények gyakran, szinte napi szinten szolgáltattak témát a sajtó – és nemcsak a kommunista párthoz tartozó orgánumok – számára. Az adócsalók, árdragítók ügyei nagy publicitást kaptak, s nemcsak a sikeres felderítésekről szóló beszámolók hirdették a bűnüldöző szervek, s főként a gazdasági rendőrség sikerét, de akár a bírósági eljárások folyamata, vagy maga a büntetőjogszabály létrejöttének körülményei, s persze

⁹²⁸ MNL OL XIX-E-1-j Az ítélőtáblák (törvényszékek stb.) ügyforgalma és tevékenysége. 1946-1950. Bírósági statisztika. 1946-1949. 22. kötet. Járásbíróságok, Megyei bíróságok (Törvényszékek) Itélőtáblák országos összesítője, 1949. Itélőtábla országos összesítő, 1949. A debreceni felsőbbíróóság 1949. évi ügyforgalmi és tevékenységi kimutatása, 1950. január 26.

szükségességének magyarázata is hetekig tarthatta lázban az olvasókat, hirdetve a kommunista állam erejét, amely legyőzi a „kártevőket”. Hírek és álhírek váltogatták egymást: hol leleplezett forinthatamisítókra cikkeztek, hol „*az ország gazdasági érdekeit veszélyeztető és minden alapot nélkülöző forinthatamisítási hírek ügyében*” indított szigorú rendőrségi vizsgálatról jelentek meg írások. A pénzügyi bűncselekmények által szolgáltatott témákat a sajtóban tendenciózusan életben tartották, s a társadalmi ellentétek kiélezésére használták. A pénzügyi bűncselekmények körülhatárolhatóságuk, kézzel foghatóságuk okán is alkalmasak voltak arra, hogy a propaganda felhasználja őket. Az „államellenes tevékenység” lehetett akár megfoghatatlan, a köz számára nehezen értelmezhető kategória, de ha ehhez csatolták a külföldi valutával való üzérkedés, vagy az aranyrejtegetés (bejelentési kötelezettség alá eső értékes tárgyjal való, engedély nélküli rendelkezés) büntetést, máris könnyebb volt az ellenségkép kialakítása.

A propagandát támogatták meg továbbá a bírósági ítéletek is, amelyek mellékbüntetésként gyakran kötelezték az elkövetőt tettének hírlapban, saját költségén történő közzétételére.

E5. A pénzügyi bűncselekmények felderítése összetett, bizonyos esetekben – pl. adócsalás, vámjövédéki bűncselekmények – speciális szaktudást igénylő feladat volt, amely ezért a különböző nyomozati tevékenységet végző szervezetek összehangolt munkáját feltételezte. Az új gazdasági rend biztosításában a rendőrség, és egyéb, olyan kisebb hatáskörrel bíró szervek mint pl. az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Nyomozó Osztálya, vagy a Közélelmezési Ügyosztály Áruellenőrző Osztálya mellett, a pénzügyőrség is részt vett. Ezen bűnüldöző szervek együttműködését, mint kötelezettséget több esetben jogszabály is előírta, s bár voltak hatásköri villongások – mint például a gazdasági rendőrség és a pénzügyőrség között –, de mégis több közös akciót hajtott végre együtt. A pénzügyőrséget a nyomozó hatóságok bevonhatták az egyes nyomozásokba, vagy akár annak teljes lefolytatását is rábízhatták, illetve ha a rendőrség bármilyen ügyben pénzügyi büntetetre utaló jelet fedezett fel, akkor kötelezően értesítette a pénzügyőri szerveket, hogy azok a rendelkezésre álló adatok alapján a feljelentést tehessenek.⁹²⁹ A közös munka több, propagandaként is felhasználható forrásanyagot biztosított a pártsajtó számára.

Az 1945 és 1956 között elkövetett pénzügyi bűncselekményekre fókuszáló disszertációm elkészítése során, több tudományterületet érintő kutatásaimon keresztül, úgy érzem sikerült bemutatnom, hogy hogyan tudta egy diktatúra az általa képviselt politikai koncepciót a gazdasági élet átalakításán keresztül, büntetőjogi eszközökkel ráerőltetni a társadalomra.

---

⁹²⁹ Lásd az 568-as lábjegyzetet.

Hogyan állította saját céljai megvalósításának egyaránt szolgálatába a jogalkotói tevékenységet, a bűnüldöző szervek munkáját, és a bírói jogalkalmazást.

IX. Felhasznált források és szakirodalmak jegyzéke

Felhasznált források jegyzéke

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1. Állambiztonsági (államvédelmi) szervek szervezetével, működésével kapcsolatos iratok

1.1. Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának iratai

10/1945. június. 5. Budapesti Főkapitányság PRO I. alosztályvezetői utasítása

15/1945. július 31. Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályvezető körözlése

47/1945. november 22. Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályvezető körözlése

171/1945. szeptember 7. Péter Gábornak, az Államvédelmi Osztály vezetőjének a napi parancsa

172/1945. szeptember 10. Péter Gábornak, az Államvédelmi Osztály vezetőjének a napi parancsa

177/1945. szeptember 15. Péter Gábornak, az Államvédelmi Osztály vezetőjének a napi parancsa

194/1945. október 5. Péter Gábornak, az Államvédelmi Osztály vezetőjének a napi parancsa

225/1945. november 13. Péter Gábornak, az Államvédelmi Osztály vezetőjének a napi parancsa

125/1946. július 13. Péter Gábornak, az Államvédelmi Osztály vezetőjének a napi parancsa

268/1946. november 27. Péter Gábornak, az Államvédelmi Osztály vezetőjének a napi parancsa

1.2. Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai

67/1946. október 31. Az Államvédelmi Osztály vezetőjének körözlése.

2. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

I/11-a. dr. Villányi András.

3. Hálózati, operatív és vizsgálati iratok

3.1. A Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék

3.1.6. P-dossziék

P-643. Bársony János ügye

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-55221. Sárközi László és tsa

V-71313. Kozma Béla

V-136741/1. Boros Zsigmond és tsai

V-140909. Brasch Mihály és tsai

V-153635. Ítéletek gyűjtője. Sólyom József ügye

Budapest Főváros Levéltára

- VI.12.a.1. Budapesti Rendőr-főkapitányság Központi Szervezetének iratai, Főkapitányság Hivatala iratai, Általános iratok
- VI.12.a.5. Budapesti Rendőr-főkapitányság Központi Szervezetének iratai, Főkapitányság Hivatala iratai, Munkatervek, munkabeszámolók
- XXV. 4.a. A jogszolgáltatás területi szervei, a Fővárosi Bíróság iratai, büntetőperes iratok

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

- W-12 Digitális másolatok gyűjteménye, Miniszterelnökségi levéltár, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek
- XIX-E-1-j Az államigazgatás felsőbb szervei, Igazságügyi Minisztérium, Bírósági, Közjegyzői és Ügyvédi Osztály
- XXVI-A-14-b Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Magyar Távirati Iroda iratai, híryanagok
- M-KS 274.f. 11.cs. 8.ő.e. Magyar Kommunista Párt iratai, Fegyveres erők, karhatalmi osztály, A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Gazdasági Rendészeti Osztályának felállítására tett javaslatok, 1945. április 2.– 1947. október 21.
- M-KS 276. f. 52. cs. 27. ő. e. Magyar Dolgozók Pártja központi szervei, Központi Vezetőség, A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1954. október 1-3. között tartott ülésének jegyzőkönyvei

M-KS 276. f. 54. cs. 2. ő. e. Magyar Dolgozók Pártja központi szervei, Titkárság, A Magyar Dolgozók Pártja Titkárságának 1948. június 24-én tartott ülésének iratai

Nyomtatásban megjelent források

BHÖ

Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása. Budapest, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1952.

Baráth, 1996.

Ivan M. Majszkij: A jövő világ kívánatos alapelveiről (1944). Közreadta és a bevezetőt írta Baráth Magdolna. *Külpolitika*, 1996/3–4. szám.

G. Vass, 2005.

G. Vass István (szerk.): *Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1945. november 15.–1946. február 4.* Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 41. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2005.

Horváth–Szabó–Szűcs–Zalai, 2003.

Horváth Julianna–Szabó Éva–Szűcs László–Zalai Katalin (szerk.): *Pártközi értekezletek... Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2003.

Krahulcsán-Müller, 2009.

Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf (szerk.): *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2009.

Magyarországi Rendeleték Tára, 1915.

Magyarországi Rendeleték Tára 1915, Negyvenkilencedik évfolyam. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1915.

Magyarországi Rendeleték Tára, 1916.

Magyarországi Rendeletek Tára 1916, Ötvenedik évfolyam. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1916.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1919.

Magyarországi Rendeletek Tára 1919, Ötvenharmadik évfolyam. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1919.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1920.

Magyarországi Rendeletek Tára 1920, Ötvennegyedik évfolyam. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1920.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1921.

Magyarországi Rendeletek Tára 1921, Ötvenötödik évfolyam. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1921.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1922.

Magyarországi Rendeletek Tára 1922, Ötvenhatodik évfolyam. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1922.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1924.

Magyarországi Rendeletek Tára 1924, Ötvennyolcadik évfolyam. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1924.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1939.

Magyarországi Rendeletek Tára 1939, Hetvenharmadik évfolyam. Budapest, Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság Nyomdája, 1940.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1946.

Magyarországi Rendeletek Tára 1945, Hetvenkilencedik évfolyam. I. kötet. Budapest, Szikra Irodalmi és Lapkiadóvállalat, Nyomdai Rt, 1946.

Monigl, 1992.

Monigl István (szerk.): *Az 1952–53. évi népesedéspolitikai program Magyarországon (dokumentumgyűjtemény)*. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének Kutatási Jelentései. Demográfiai Tájékoztató Füzetek 11. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1992.

Nemzetgyűlési Irományok, 1920.a.

Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés irományai. I. kötet. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1920.

Nemzetgyűlési Irományok, 1920.b.

Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés irományai. II. kötet. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1920.

Nemzetgyűlési Irományok, 1923.

Az 1920. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés irományai. II. kötet. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1923.

Nemzetgyűlési Napló, 1946.

Az 1945. évi november hó 29.-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója. I. kötet. (1945. XI. 29-1946. V. 9.) Budapest, Atheneum, 1946.

Nemzetgyűlési Napló, 1948.

Az 1945. évi november hó 29.-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója, II. kötet. (1946. V. 10-1946. VIII. 9.) Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 1948.

Szépfolusi, 1998.

Szépfolusi István (szerk.): *Ordass Lajos – Válogatott írások*. Budapest, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 1998.

Szücs, 1997.

Szűcs László (szerk.): *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23.–1945. november 15. A kötet.* Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1997.

Szűcs, 2003.

Szűcs László (szerk.): *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei A kötet, 1946. február 5.–1946. július 19.* Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 38. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2003.

TRHGY, 1950.

Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye, 1949. II. kötet. Budapest, Állami Lapkiadó, 1950.

Sajtó

8 órás újság, 1921. december 25.

8 órás újság, 1921. december 31.

8 órás Újság, 1940. december 14.

A Reggel, 1946. december 2.

A Reggel 1947. március 24.

A Reggel, 1947. október 25.

Belügyi Közlöny, 1951/24. szám.

Belügyi Közlöny, 1952. július 17.

Budapesti Közlöny, 1919/97. szám.

Corvina, A magyar könyvkiadók és könyvkereskedők országos egyesületének közlönye. 1946. július 15.

Demokrácia, 1945. november 4.

Demokrácia, 1946. január 13.

Demokrácia, 1946. május 26.

Demokrácia, 1947. február 23.

Dunántúli Szabad Nép, 1945. augusztus 9.

Dunántúli Szabad Nép, 1945. szeptember 18.

Dunántúli Szabad Nép, 1945. november 15.

Dunántúli Szabad Nép, 1945. december 8.

Esti Szabad Szó, 1945. szeptember 4.
Esti Szabadszó, 1945. november 18.
Fővárosi Közlöny, 1945/6. szám
Fővárosi Közlöny, 1945/17. szám
Fővárosi Közlöny, 1946/2. szám
Fővárosi Közlöny, 1946/34. szám
Fővárosi Közlöny, 1947/9. szám
Friss Újság, 1940. július 14.
Friss Újság, 1947. december 21.
Friss Újság 1947. december 4.
Friss Újság 1948. november 24.
Gazdaságstatisztikai Tájékoztató, I. évfolyam, 6. szám, 1947. május.
Gazdaságstatisztikai Tájékoztató, II. évfolyam 1. szám, 1948. január.
Hévíz, 2002/4. szám
Igazság, 1946. október 5.
Igazságügyi Közlöny, 1924/11. szám
Igazságügyi Közlöny, 1928/7. szám
Igazságügyi Közlöny, 1947/1. szám
Igazságügyi Közlöny, 1948/1. szám
Kecskeméti Lapok, 1945. október 18.
Kecskeméti Lapok, 1946. március 21.
Kecskeméti Lapok 1947. március 7.
Kecskeméti Lapok, 1947. március 11.
Kecskeméti Lapok 1949. április 17.
Keleti Újság, 1943. november 6.
Képes Figyelő 1945/2. szám
Kis Újság, 1920. január 25.
Kis Újság, 1945. szeptember 21.
Kis Újság, 1945. szeptember 23.
Kis Újság, 1946. április 13.
Kossuth Népe, 1945. augusztus 24.
Kossuth Népe, 1946. április 6.
Magyar Közlöny, 1945/1. szám

Magyar Közlöny, 1945/3. szám
Magyar Közlöny, 1945/14. szám.
Magyar Közlöny, 1945/20. szám
Magyar Közlöny, 1945/42. szám
Magyar Közlöny, 1945/46. szám
Magyar Közlöny, 1945/55. szám
Magyar Közlöny, 1945/63. szám
Magyar Közlöny, 1945/71. szám
Magyar Közlöny, 1945/106. szám
Magyar Közlöny, 1945/132. szám
Magyar Közlöny, 1945/136. szám
Magyar Közlöny, 1945/153. szám
Magyar Közlöny, 1945/154. szám
Magyar Közlöny, 1945/195. szám
Magyar Közlöny, 1945/198. szám
Magyar Közlöny, 1945/199. szám
Magyar Közlöny, 1946/1. szám
Magyar Közlöny, 1946/2. szám
Magyar Közlöny, 1946/12. szám
Magyar Közlöny, 1946/14. szám
Magyar Közlöny, 1946/42. szám
Magyar Közlöny, 1946/44. szám
Magyar Közlöny, 1946/46. szám
Magyar Közlöny 1946/49. szám
Magyar Közlöny, 1946/69. szám.
Magyar Közlöny, 1946/77. szám
Magyar Közlöny, 1946/81. szám
Magyar Közlöny, 1946/100. szám
Magyar Közlöny, 1946/119. szám
Magyar Közlöny, 1946/125. szám
Magyar Közlöny, 1946/137. szám
Magyar Közlöny, 1946/139. szám
Magyar Közlöny, 1946/142. szám

Magyar Közlöny, 1946/169. szám
Magyar Közlöny, 1946/172/b. szám
Magyar Közlöny, 1946/182. szám
Magyar Közlöny, 1946/213. szám
Magyar Közlöny, 1946/248. szám
Magyar Közlöny, 1946/274. szám
Magyar Közlöny, 1946/293. szám
Magyar Közlöny, 1946/295. szám
Magyar Közlöny, 1947/ 4. szám
Magyar Közlöny, 1948/107. szám
Magyar Közlöny, 1948/168. szám
Magyar Közlöny, 1948/218. szám
Magyar Közlöny, 1949/268 szám
Magyar Közlöny, 1950/13. szám
Magyar Közlöny, 1950/130-131. szám
Magyar Közlöny, 1950/199–203. szám
Magyar Közlöny, 1951/63. szám
Magyar Közlöny, 1951/79. szám
Magyar Közlöny, 1951/126. szám
Magyar Közlöny, 1951/133. szám
Magyar Közlöny, 1951/165. szám
Magyar Közlöny, 1953/5. szám
Magyar Közlöny, 1953/29. szám
Magyar Közlöny, 1953/65. szám
Magyar Közlöny, 1954/5. szám
Magyar Közlöny, 1954/12. szám
Magyar Közlöny, 1954/21. szám
Magyar Közlöny, 1955/61. szám
Magyar Közlöny, 1955/70. szám
Magyar Közlöny, 1955/85. szám
Magyar Közlöny, 1956/105. szám
Magyar Közlöny, 1958/106. szám
Magyar Közlöny, 1961/97. szám

Magyar Közlöny, 1958/60. szám
Magyar Közlöny, 1959/49. szám
Magyar Közlöny, 1959/83. szám
Magyar Nemzet, 1945. szeptember 2.
Magyar Nemzet, 1945. szeptember 15.
Magyar Nemzet, 1946. január 15.
Magyar Nemzet, 1947. május 30.
Magyar Nemzet, 1954. november 27.
Magyar Országos Tudósító, XXIX. évfolyam. 1947. szeptember 2.
Magyar Rendeleték Tára
Magyar Rendőr, 1948./2. szám, január 15
Makói Újság, 1942. december 10.
Makói Újság, 1942. december 22.
Makói Újság, 1943. május 15.
Makói Népújság, 1945. szeptember 15.
Miskolci Hírlap, 1946. január 24.
Népszava 1945. május 19.
Népszava, 1945. szeptember 2.
Népszava, 1945. szeptember 16.
Népszava, 1945. szeptember 20.
Népszava, 1946. március 1.
Népszava, 1946. április 7.
Pápai Néplap, 1946. augusztus 4.
Pesti Hírlap, 1940. december 25.
Rendőrségi Közlöny, 1945/6. szám
Rendőrségi Közlöny, 1945/8. szám
Rendőrségi Közlöny, 1946/7. szám
Rendőrségi Közlöny 1946/13. szám
Rendőrségi Közlöny 1946/25. szám
Rendőrségi Közlöny, 1947/1. szám
Rendőrségi Közlöny, 1947/10. szám
Rendőrségi Közlöny 1947/5. szám
Rendőrségi Közlöny, 1948/2. szám

Rendőrségi Közlöny, 1948/9. szám
Rendőrségi Közlöny, 1948/25. szám
Rendőrségi Közlöny, 1948/76. szám
Rendőrségi Szemle, 1955/1. szám
Rendőrségi Szemle, 1955/4. szám
Szabad Nép, 1945. május 5.
Szabad Nép, 1945. szeptember 1.
Szabad Nép, 1945. szeptember 2.
Szabad Nép, 1945. szeptember 15.
Szabad Nép, 1945. szeptember 26.
Szabad Nép, 1945. október 17.
Szabad Nép, 1945. október 27.
Szabad Nép, 1945. október 28.
Szabad Nép, 1945. november 11.
Szabad Nép, 1946. január 9.
Szabad Nép, 1946. január 15.
Szabad Nép, 1946. január 16.
Szabad Nép, 1946. június 5.
Szabad Nép, 1946. július 25.
Szabad Nép, 1946. november 6.
Szabad Nép, 1946. november 7.
Szabad Nép, 1946. november 8.
Szabadság, 1945. szeptember 15.
Szabadság, 1945. november 16.
Szabadság, 1945. november 20.
Szabadság, 1945. december 13.
Szabadság, 1946. január 24.
Szabadság, 1946. április 11.
Szabadság, 1947. április 23.
Szabadság 1948. június 6.
Szabadság 1948. július 17.
Szegedi Népszava, 1945. október 19.
Szegedi Népszava, 1945. november 17.

Szegedi Népszava, 1945. november 20.

Szegedi Népszava 1946. október 26.

Tiszántúli Néplap, 1949. január 16.

Világ, 1945. szeptember 18.

Világ, 1945. szeptember 20.

Világ, 1945. december 30.

Világ, 1946. április 11.

Világ, 1948. április 2.

Világosság 1945. július.12.

Világosság, 1945. szeptember 2.

Világosság, 1945. november 14.

Világosság, 1948. július 21.

Jogszabályok

törvények, törvényerejű rendeletek

1879. évi XL. tc.

1880. évi XXXVII. tc.

1896. évi XXXIII. tc. *a bűnvádi perrendtartásról*

1914. évi L. tc. *a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott 1912:LXIII. törvénycikknek és a hadiszolgáltatásokról szóló 1912:LXVIII. törvénycikknek kiegészítéséről*

1920. évi XV. tc. *az árdrágító visszaélésekről*

1920. évi XXXII. tc. *az államkincstár megkárosítására irányuló büntettekről és vétségekről (adócsalásról)*

1921. évi III. tc.

1922. évi I. tc. *az 1921/22. költségvetési év augusztus elsejétől decembervégéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1921:XXXIV. tc. hatályának 1922. évi június hó végéig való kiterjesztése tárgyában*

1922. évi VIII. tc. *a m. kir. vámörtség és a m. kir. pénzügyörtség létszámának, kiegészítési módjainak és felfegyverzésének megállapításáról.*

1922. évi XXVI. tc. *a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekről*

1924. évi XIX. tc. *a vámjog szabályozásáról*

1930. évi III. tc. *a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről*
1937. évi IV. tc. *az ügyvédi rendtartás tárgyában*
1945. évi XI. tc. *az államhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről*
1946. évi XVII. törvény *az államháztartásnak az 1946. évi január hó 1. napjától az 1946. évi október hó 31. napjáig terjedő viteléről*
1946. évi XXVII. tc. *az 1946:XVII. törvénycikkkel az államháztartás vitelére adott felhatalmazás meghosszabbításáról*
1947. évi XXXIV. tc. *a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről*
1948. évi XXII. tc. *az ítélőbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírák és az államügyészégi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról*
1948. évi XXIX. tc. *az ügyvédi rendtartásról szóló 1937. évi IV. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről*
1949. évi XI. tc. *a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről*
1949. évi XX. tc. *alkotmány*
1950. évi II. tc.
1950. évi 24. sz. tvr.
1950. évi 30. sz. tvr. *a tervszerű devizagazdálkodással kapcsolatos szabályokról*
1950. évi 46. sz. tvr. *az igazságügyi szervezettel kapcsolatos hatásköri és eljárási szabályok módosításáról*
1950. évi 47. tvr. *a pénzügyi bűncselekményekről*
1951. évi III. tc. *a büntető perrendtartásról*
1951. évi 24. tvr. *a vámjog szabályozásáról*
1952. évi 2. törvényerejű rendelet *az állami begyűjtésről*
1952. évi 26. törvényerejű rendelet *az 1953. évi állami begyűjtésről*
1953. évi 10. tvr. *a beadás elmulasztása miatt kivetett kártérítések törlése, a beadási hátralékok elengedése, valamint a termelőszövetkezetek beadási kötelezettségének 10%-os csökkentése tárgyában.*
1953. évi 22. sz. tvr. *az uzorabírószáki külön tanácsok megszüntetéséről*
1953. évi 27. tvr. *az állami begyűjtés többéves rendszeréről*
1954. évi II. tc. *a Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről*
1954. évi 3. tvr. *a pénzügyi és vámbüntettekéről valamint szabálysértésekről.*

1954. évi 16. sz. tvr. *a vámjog szabályozásáról.*

1955. évi 17. sz. tvr. *a kihágás intézményének és a kihágási bíráskodásnak megszüntetéséről.*

1958. évi 12. sz. tvr. *az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről*

1958. évi 36. sz. tvr. *a Magyar Népköztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége között a vámkérdésekben történő együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról Budapesten, az 1958. évi július hó 21. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről.*

1959. évi 18. tvr. *Az adócsalás büntetéről és a pénzügyi szabálysértésre vonatkozó rendelkezések módosításáról.*

1961. évi 5. tc. *a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről*

A miniszterelnök rendeletei

4.397/1915. M. E. sz. rendelet, *a pénzügyőrségnek a búza, rozs, kétszeres, árpa, zab és tengeri, valamint az ezen gabonaneműekből előállított liszt és dara, továbbá a bab, borsó és lencse, végül a repcemag-, lenmag- és kendermagkészleteknek és az ezekre vonatkozó bejelentéseknek ellenőrzésével és mindezen. készletek kivitelének megakadályozásával leendő megbízatásáról*

4.551/1915. M. E. sz. rendelet, *a mezőgazdasági termények, lisztneműek és egyes mezőgazdasági terményekből előállított ipari termékek szállításáról és vasúton, hajón vagy gépkocsin történő szállításukhoz szükséges igazolványokról*

3.653/1916. sz. M. E. sz. rendelet *az eltitkolt gabona- és egyéb terménykészletek felkutatása végett a pénzügyőrség fellépése alapján folyamatba tett ügyekről és az említett készletek csempészetének meggátlásáról*

3.923/1919 M. E. sz. rendelet

5.510/1919. M. E. sz. rendelet *az árukülforgalom újabb rendezéséről*

8.790/1920. M. E. sz. rendelet

6200/1921. M. E. sz. rendelet *a vámőrség létesítéséről*

4560/1931 M. E. sz. rendelet

4600/1931 M. E. sz. rendelet

8.020/1939. M. E. sz. rendelet *a rögtönbíráskodás eljárási szabályainak megállapításáról*

15/1945. M. E. sz. rendelet *a közalkalmazottak igazolásáról*

81/1945. M. E. sz. rendelet *a népbíráskodásról*

751/1945. M. E. sz. rendelet *az Országos Gazdasági Tanács felállításáról.*

1.080/1945. M. E. sz. rendelet *a közalkalmazottak igazolásáról*

1159/1945. M. E. sz. rendelet *az Országos Gazdasági Tanács felállításáról szóló 751/1945. M. E. sz. rendelet kiegészítéséről.*

2.600/1945. M. E. sz. rendelet *a vagyonekhozás kimondását vagy pénzbüntetés kiszabását tartalmazó népbírószági határozatok végrehajtásának biztosítása tárgyában*

4.000/1945. M. E. sz. rendelet *az újjáépítési közmunkakötelezettség szabályozása tárgyában*

4.260/1945. M. E. sz. rendelet *a pengőbankjegyek és pengőérmék behozatalának eltiltása tárgyában*

4.300/1945. M. E. sz. rendelet *a pengőben fizetendő földadó megszüntetése, a földadónak búzában való kivetése és lerovása, valamint az 1945. évi 4.040. M. E. számú rendelet 1. § (3) bekezdésének részleges módosítása tárgyában.*

6.730/1945. M. E. sz. rendelet, *az árdrágító visszaélések büntetésének szigorítása tárgyában*

7.160/1945. M. E. sz. rendelet *a külföldi fizetési eszközök, követelések és értékpapírok, továbbá az arany bejelentése és rendelkezésre bocsátása tárgyában*

9.600/1945. M. E. sz. rendelet *a rögtönbíráskodás kihirdetésének elrendelése tárgyában*

9.690/1945. M. E. sz. rendelet *a közellátásügyi miniszter árszabályozó hatásköre tárgyában*

11.600/1945. M. E. sz. rendelet *a közadóknak adópengőben való meghatározásáról a közadók kezeléséről szóló egyes rendelkezések módosítása és kiegészítése tárgyában hozott*

11.610/1945. M. E. sz. rendelet

11.800/1945. M. E. sz. rendelet *a rögtönbíráskodás eljárási szabályainak újabb módosítása tárgyában*

12.000/1945. M. E. számú rendelet

12.090/1945. M. E. sz. rendelet

12.110/1945. M. E. sz. rendeletet *a házrészvénytársaságok és a házsövetkezetek épületeinek társasházakká való átalakításával kapcsolatos társulati adó- és illetékkezdvezmény tárgyában*

12.410/1945. M. E. sz. rendelet *a lakásadó tárgyában*

20/1946. M. E. sz. rendelet *a közadóknak adópengőben, illetőleg más értékben való meghatározásával kapcsolatos büntetőjogi és telekkönyvi rendelkezések tárgyában*

50/1946 M. E. sz. rendelet *a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelés tárgyában*

230/1946 M. E. sz. rendelet

250/1946. M. E. sz. rendelet *az 1927:XXL. és az 1928:XL. törvénycikkek egyes rendelkezéseinek módosítása és kiegészítése tárgyában*

1.680/1946. M. E. sz. rendelet *a pengőben fizetendő földadó megszüntetése, a földadónak búzában való kivetése és lerovása tárgyában kiadott 4.300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-ának módosításáról.*

- 1.830/1946 M. E. sz. rendelet *a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában*
- 3.300/1946. M. E. sz. rendelet *a kereskedelem- és szövetkezetiügyi miniszter ügykörébe tartozó iparigazolványok illetőleg iparendélyek felülvizsgálása tárgyában*
- 3650/1946. M. E. sz. rendelet
- 4.000/1946. M. E. sz. rendelet *az üzlethelyiségek bérlete és albérlete tárgyában*
- 4.730/1946. M. E. sz. rendelet *a Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság alapszabályairól*
- 4.740/1946. M. E. sz. rendelet *Magyarország és a Szovjetunió közötti gazdasági együttműködésről*
- 5.000/1946. M. E. sz. rendelet *az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában*
- 5.600/1946. M. E. számú rendelet
- 5.890/1946. M. E. sz. rendelet, *az együttes kereseti és jövedelemadó, a társulati- és tantiemadó, valamint a vagyontöbblet-adó tárgyában*
- 5970/1946. M. E. sz. rendelet
- 6.330/1946 M. E. sz. rendelet *a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában*
- 7.010/1946. M. E. sz. rendelet *a szovjet rubel beszolgáltatása tárgyában*
- 7.200/1946 M. E. sz. rendelet *a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában*
- 8.400/1946 M. E. sz. rendelet *a külföldi fizetési eszközök és követelések, a külföldi értékpapírok és az aranyforgalmának, valamint a fizetési eszközök kivitelének újabb szabályozása tárgyában*
- 8.720/1946. M. E. sz. rendelet *az illetményadóról*
- 8.750/1946. M. E. sz. rendelet *az illetmény többletadóról*
- 8.800/1946 M. E. sz. rendelet *a gazdasági rend büntetőjogi védelme tárgyában*
- 10.820/1946. M. E. sz. rendelet *az aranyból, vagy arany felhasználásával készült ékszerek, műtárgyak és használati tárgyak előállításának és forgalmának szabályozása tárgyában*
- 23.700/1946. M. E. sz. rendelet *a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában*
- 23.710/1946. M. E. sz. rendelet *az uzorabírószáki eljárás gyorsítása tárgyában*
- 24.680/1946. M. E. sz. rendelet *az uzorabírószáki eljárásban az egyesbírói hatáskör kiterjesztése tárgyában*

Kormányrendelet

81/1945. sz. Korm. rendelete *a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről*

8.530/1947. sz. Korm. rendelet

14.200/1947. sz. Korm. rendelet

3.810/1948. sz. Korm. rendelet, *a jogtalan határátlépés és a határon folyó csempészás megakadályozásának előmozdítása tárgyában*

5.450/1948. sz. Korm. rendelet *a forintértékre szóló bankjegyek és érmék meghamisításának szigorúbb büntetése tárgyában*

7.950/1948. sz. Korm. rendelet *egyres jövedéki kihágásoknak a pénzügyi hatóság hatáskörébe utalása tárgyában*

9.700/1948. sz. Korm. rendelet *a rögtönbíráskodás korlátozása tárgyában*

4.040/1949. sz. Korm. rendelet *az uzsorabírószági különtanács hatáskörébe tartozó egyes bűncselekményeknek az uzsorabírószág rendes tanácsa elé utalása tárgyában*

4148/1949. sz. Korm. rendelet

14/1956. sz. Korm. rendelet *a gyermektelenek adójának megszüntetéséről*

23.700/1946. sz. Korm. rendelet *a rögtönbíráskodás újabb kiterjesztése és kihirdetésének elrendelése tárgyában*

Minisztertanácsi rendeletek

4.353/1949 M. T. sz. rendelet

28/1950. M. T. sz. rendelet *a büntető ügyekben hozott határozatoknak az árhatóságokkal való közlésére vonatkozó rendelkezések módosításáról*

94/1951. sz. M. T. rendelet *a vagyonekhozással kapcsolatos eljárás újabb szabályozásáról*

201/1951. M. T. sz. rendelet *a kereseti adóról.*

8/1953. M.T. sz. rendelet *a gyermektelenek adójáról*

5/1954. M. T. sz. rendelet *a gyermektelenek adójáról szóló 8/1953. (II. 8.) M.T. sz. rendelet módosításáról*

36/1955. M.T. sz. rendelet *a borforgalmi adóról*

46/1955. M. T. sz. rendelet *az árszabályozási hatáskör rendezéséről*

A Gazdasági Főtanács rendeletei

1/1945. GF sz. rendelet

51/1946. G. F. sz. rendelet a *kollektív (tarifális) szerződések hatálya alá tartozó munkavállalók munkabérének és élelmiszermegváltásának, valamint a 4.600/ 1946. M. E. sz. rendelet hatálya alá tartozó közszolgálati alkalmazottak illetményének fizetése tárgyában*

A begyűjtési miniszter rendeletei

3/1954. (III. 19.) Bgy. M. rendelet *a beadási kötelezettségüket nem teljesítő termelőkkel szembeni behajtási eljárás szabályozásáról*

A belügyminiszter rendeletei

4352/1920. sz. B. M. rendelete *az állam biztonsága vagy a társadalmi rend és béke szempontjából, valamint a közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, úgyszintén gazdasági okokból káros egyének rendőri felügyelet alá helyezéséről, őrizetbe vételéről és internálásáról*
3.000/1921. sz. B. M. rendelete, *az állam biztonságára vagy a társadalmi rend és béke szempontjából, valamint a közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, úgyszintén gazdasági okokból káros egyének rendőri felügyelet alá helyezése, őrizetbe vétele és internálása tárgyában kiadott 4.352/1920. B M int. sz. rendelet módosításáról és kiegészítéséről*

146.860/1945. IV.–12. B. M. sz. rendelet *a dohánycsempészség megakadályozására kiküldött dohányjövedéki alkalmazottaknak nyújtandó esetleges karhatalmi támogatás tárgyában*

273.310/1945. IV – 12. B. M. sz. rendelet *a rögtönbíráskodás alá tartozó bűncselekmények nyomozása tárgyában*

212.226/1946. IV.–12. B. M. sz. rendelet, *Az államrendőrség szerveinek a dohánytermelés zavartalan beszolgáltatásának biztosításában és a jövedéki kihágások üldözésében való közreműködése tárgyában*

410.212/1946. IV —12. B. M. sz. rendelet *a magyar határrendőrség felállításáról szóló 145–389/1945. IV.–12. B. M sz. renddelet módosítása tárgyában.*

533.900/1946. B. M. sz. rendelet *az államrendőrség kebelében végrehajtandó változásokról szóló 10.060/1946. B. M. sz. rendelet 1. §.-ában foglalt rendelkezések végrehajtása tárgyában*

534.775/1946. IV/1 B. M. sz. rendelete, *az élelmiszerkereskedők vidéki bevásárlásainak korlátozások alóli mentesítése tárgyában.*

535.000/1946. B. M. sz. rendelet *A magyar államrendőrség vidéki főkapitányságának, valamint az alája rendelt rendőri hatóságoknak szervezeti szabályai tárgyában.*

191.045/1947. IV. 1. B. M. sz. rendelet *a pénzügyi és rendőri hatóságok együttműködésének kiépítése, valamint a csempészet hatályosabb leküzdése tárgyában*

584.309/1948. B. M. sz. rendelete *a budapesti főkapitányság szervezetéről szóló 535.420/1946. B. M. sz. rendelet egyes rendelkezéseinek megváltoztatása tárgyában*

Az élelmezési miniszter rendeletei

924.620/1951. Élm. M. sz. rendelete *A sertésvágási engedélyek kiadása és a levágott sertések utáni zsírbeadás szabályozása tárgyában megjelent 254.700/1951. (X 23.) Élm. M. számú rendelet végrehajtásáról*

Az igazságügyi miniszter rendeletei

104.000/1950 I. M. sz. rendelet

9000/1951. I. M. sz. rendelet *a bűnügyi statisztikai adatgyűjtések decentralizálásáról*

A közellátásügyi miniszter rendeletei

11.850/1945. K. M. sz. rendelet *az egyes mezőgazdasági termények beszolgáltatásáról, forgalmáról és felhasználásáról*

A pénzügyminiszter rendeletei

1033/1893. P. M. sz. rendelet

8.313/1919.P. M. sz. rendelet *az utipodgyásznak a forgalmi korlátozások alól való kivételéről*

18.400/1928. P. M. sz. rendelet *a jövedéki büntetőjog anyagi szabályainak megalkotása és a jövedéki büntetőeljárás szabályozása tárgyában*

97.714/1945–IV. e. P. M. 31. sz. rendelet *a Magyar Nemzeti Bank engedélye nélkül Magyarország területére behozható és területéről külföldre kivihető pengőbankjegyek és pengőérmék értékhatárának szabályozása tárgyában*

1.170/1946. P. M. sz. rendelet *a vagyonekbeosztást kimondó népbírószági ítéletek végrehajtása tárgyában*

2.240/1946. P. M. sz. rendelet

3.840/1946. P. M. sz. rendelet *a belföldön előállított és külföldre kivitt árukat terhelő általános forgalmi adó megtérítése tárgyában*

77.022/1946. P. M. sz. hirdetmény

81.500/1246. VII. P. M. sz. rendelete *a lakásadóról szóló 12.410/1946. M. E. sz. rendelet végrehajtása tárgyában*

82.010/1946. P. M. VII. sz. előterjesztés

136.300/1946–VII. P. M. sz. rendeletek

137.000/1946. P. M. sz. rendelet *az együttes kereseti és jövedelemadóról, a társulati és tantiemadóról, valamint a vagyon többletadóról szóló 5.890/1946. M. E. számú, illetőleg az ennek módosítása és kiegészítése tárgyában kiadott 8.830/1946. M. E. számú rendelet végrehajtásáról.*

100/1947. P. M. sz. rendelet *a belföldi forgalomban fizetendő termelői forgalmi adóról, továbbá általános és fényűzési forgalmi adóról.*

105.851/1947. XII. P. M. sz. rendelet *a határkerületben szigorított forgalmi korlátozás bevezetése tárgyában.*

6.600—I/V/I 10/1951. II. b. P. M. sz. rendelet, *a vámjog szabályozásáról szóló 1951. évi 24. sz. törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában.*

20/1952. P. M. sz. rendelet *az ügyvédi munkaközösségek tagjainak adóztatásáról*

33–17/1952. P. M. számú rendelete *A vagyonelkobzással kapcsolatos egyes hatásköri kérdések újabb szabályozása*

8/1955. P. M. sz. rendelet *az ügyvédi munkaközösségek tagjai adóztatásának módosításáról*

20/1959. P. M. sz. rendelete *az adócsalás büntettéről és a pénzügyi szabálysértésre vonatkozó rendelkezések módosításáról szóló 1959. évi 18. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.*

Az újjáépítési miniszter rendeletei

3.100/1946. Ú. M. sz. rendelet *az újjáépítési közmunkaváltsággal kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában*

15.971/1946. sz. Ú. M. rendelete *a közmunkaváltság alapjául szolgáló jövedelem bejelentése tárgyában*

Polgármester határozatai, rendeletei

1281/1945-1. sz. rendelet, *az illetmények kiutalásánál követendő eljárásról*

50.317/1945-V. sz. határozata, *a díjmentes és kedvezményes BSzKRt jegyek megszüntetéséről*

60.537/1945-VI. sz. rendelet

Internetes hivatkozás

https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1947-1948/?pg=0&layout=s

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91300034.TV&targetdate=&printTitle=1913.+%C3%A9vi+XXXIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000015.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38>
<http://jogiportal.hu/index.php?id=skhftzgl5im9ykd5b&state=20150101&menu=view>

Hivatkozott irodalom

Ablonczy, 2008.

Ablonczy Balázs: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. *Múltunk*, 2008/1.

Alapy, 1952.

A büntető perrendtartás. A magyarázatokat írta: Alapy Gyula. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1952.

Alexander–Schmidt, 1996.

Alexander Jon–Schmidt Joachim K. H. W.: Social engineering: Genealogy of a concept. In. PODGÓRECKI Adam et al. (eds.) Social Engineering. Carleton University Press Ottawa CA 1996.

Angyal, 1940.

Angyal Pál: *A pénzhamisítás, hamis tanúzás, hamis eskü, hamis vád. A Magyar Büntetőjog Kézikönyve. 17. kötet.* Budapest, Athenaeum nyomda részvénytársaság, 1940.

Angyal, 1941.

Angyal Pál: *A hadviselés ellen elkövetett bűncselekmények. Árdragító visszaélések. A fizetési eszközökkel elkövetett visszaélések. A Magyar Büntetőjog Kézikönyve. 18. kötet.* Budapest, Athenaeum nyomda részvénytársaság, 1941.

Antos, 1947.

Antos István: A hároméves gazdasági terv pénzügyi problémái. *Társadalmi Szemle*, II. évfolyam, 2. szám, 1947.

Arnold, 2002.

Arnold Mihály: *Ma már holnap van. A magyar gazdaság és a Vám- és Pénzügyőreg.* Viva Média Kiadó, Budapest, 2002.

Ausch, 1958.

Ausch Sándor: *Az 1945–1946. évi infláció és stabilizáció*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1958.

Baczoni, 2000.

Baczoni Gábor: Négy törvénysértő per utóélete. In Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi–korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

Baczoni, 2002.

Baczoni Gábor: Pár(t)viadal. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya, 1945–1946. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve, 2000–2001*. Budapest, Történeti Hivatal, 2002.

Bajor, 1948.

Bajor László: Az államügyészségek demokratikus nevelése. *Jogtudományi Közlöny*, 1948/9–10. szám.

Balázs, 1969.

Balázs József: *A magyar bűnügyi statisztika kialakulása és fejlődése, különös tekintettel annak módszertani kérdéseire*. Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominate. Tomus XVI. Fasciculus 1. Szeged, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 1969.

Balogh, 2015.

Balogh Margit: *Mindszenty József (1892–1975) II. kötet*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015.

Baráth, 2014.

Baráth Magdolna: „Testvéri segítségnyújtás”. Szovjet tanácsadók és szakértők Magyarországon. In Baráth Magdolna: *A Kreml árnyékában. Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2014.

Baráth, 2015.

Baráth Magdolna: Nincs külön nemzeti út. Magyarország betagolása a szovjet rendszerbe. *Rubicon*, 2015/4. sz.

Barna–Horváth–Máthé–Tóth, 2014.

Barna Attila–Horváth Attila–Máthé Gábor–Tóth Zoltán József: *Magyar Állam- és jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Közszerológálati Egyetem, 2014. <http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/9983/Teljes%20sz%C3%B6veg!%3Fsequence=1&isAllowed=y> (Utolsó letöltés: 2019. január 22.)

Berei, 1947.

Berei Andor: A stabilizáció és a hároméves terv perspektívái. *Társadalmi Szemle*, II. évfolyam, 2. szám, 1947.

Berend, 1947.

Berend Béla: Az államszervezet befolyása a büntetőjogra. *Jogtudományi Szemle*, 1947/3–4. szám.

Berend T., 1962.

Berend T. Iván: *Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962.

Berend T., 2009.

Berend T. Iván: *A gazdaságpolitika fő vonásai Magyarországon (1948–1968)*. Hosszú távú Tervezés Közgazdasági Bizottsága által megvitatott tanulmány. 2009.04.23. http://www.makrotrend2000.hu/index.php?id_embed=13. (Utolsó letöltés: 2019. január 27.)

Boreczky, 1999.

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor I. Történeti Hivatal Évkönyve*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.

Borhi, 1997.

Borhi László: *Megalkuvás és erőszak. Az Egyesült Államok és a Szovjettérhódítás Magyarországon 1944–1949.* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó és az MTA Történettudományi Intézet közös kiadása, 1997.

Borhi, 2000.

Borhi László: *A vasfüggöny mögött. Magyarország nagyhatalmi erőterben 1945–1968.* Budapest, Ister Kiadó, 2000.

Botos, 2016.

Botos János: A pengő megsemmisülése, a forint születése, 1938–1946. *Múltunk*, 2016/1.

Bozó–Szabó, 2000.

Bozó Ilona–Szabó József: A Magyar Nemzeti Bank rövid története. In Bozó Ilona (szerk.): *Monetáris politika Magyarországon.* Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2000.

BTBSZ, 1950.

A Budapesti Tudományegyetem Büntetőjogi Szemináriumának dolgozói: Az 1950. évi II. törvény. *Jogtudományi Közlöny*, 1950/11–14. szám. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/JogtudomanyiKozlony_1950/?pg=370&layout=s (Utolsó letöltés: 2019. január 27.)

Cúthné, 2014.

Cúthné Gyóni Eszter: *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után. A Ciszterci Rend Zirci Apátsága 1945 és 1981 között.* Doktori disszertáció. Budapest, 2014. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/cuthnegyoneszter/diss.pdf> (Utolsó letöltés: 2019.04.02.)

Csató, 2019.

Csató Katalin: *Az akadémiai közgazdasági gondolkodás formálódása a politika „bordásfalán”.* *Időutazás az ötvenes és a hosszantartó hatvanas évekbe.* Budapest, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, 2019.

Cseh, 1999.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.

Cserényi-Zsitnyányi, 2015.

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *A politizált gazdasági rendőrség. A gazdaságrendészeti osztály, 1945–1948*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2015.

Cseszka, 2012.

Cseszka Éva: *Gazdasági típusú perek, különös tekintettel az FM perre (1945–1953)*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2012.

Cséby, 2013.

Cséby Géza: *Gróf Festetics György helye a magyar művelődéstörténetben, különös tekintettel a Magyar Minerva könyvsorozatra és a Helikon Ünnepekre*. (doktori értekezés) Szeged, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2013. <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2060/1/Cseby%20Geza%20Grof%20Festetics%20Gyorgy%20helye%20a%20magyar%20muvelodestortenetben1.pdf> (Utolsó letöltés: 2019. július 15.)

Csizmadia, 2016.

Csizmadia Tamás: *A hatalomátvétel – Út a kommunista totális állam felé 1944. december 21.-től a jogági szilárdulásig*. Doktori értekezés. (kézirat), 2016. <https://ajk.pte.hu/files/file/.../csizmadia-tamas/csizmadia-tamas-muhelyvita-ertekezes.pdf> (utolsó letöltés: 2019. 10. 25.)

Dávid, 2015.

Dávid Ferenc: *A magyar katonai titkosszolgálatok megszervezése. A HM Katona Politikai Osztály szervezete, feladata és működése, 1945–1947*. kézirat. Doktori disszertáció. Pécs, 2015. <https://idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/davidferencphd.pdf> (Utolsó letöltés: 2019. július 10.)

Demeter, 1955.

Demeter András: Rendőrségünk a stabilizáció védelméért. *Rendőrségi Szemle*, 1955/1. szám.

Djacsenko, 1949.

Djacsenko, V.: A szovjet pénzügyi rendszer jellegzetességei és előnyei. *Magyar–Szovjet Közgazdasági Szemle*, III. évfolyam 1–6. szám, (1949. január-június.)

Erdmann, 1992.

Erdmann Gyula: *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon, 1945–1956*. Békéscsaba, Tevan Kiadó, 1992.

Fayer, 1900.

Fayer László: *Magyar büntetőjog kézikönyve 2. kötet Különös rész*. Budapest, Franklin T., 1900.

Finkey, 1905.

Finkey Ferencz: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Politzer-féle könyvkiadó vállalat, 1905.

Finkey, 1933.

Finkey Ferencz: *Büntetéstan problémák*. A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata, 4. szám. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1933.

Fleck, 2001.

Fleck Zoltán: *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban. Totalitarizmus-elméletek és a magyarországi szocializmus*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2001.

Fleck, 2012.

Fleck Zoltán: A gazdasági jog szabályozása a szocializmusban. A reformok és a jog. *Múltunk*, 2012/2. szám.

Fóti, 1980.

Fóti Andor: *Itt az R-csoport*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1980.

Föglein, 2005.

Föglein Gizella: Jog és politika Magyarországon 1944–1949. *Jogtörténeti Szemle*, 2005/4. szám.

Gábor, 1998.

Gábor Róbert: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen, 1944–1948*. Budapest, Századvég Kiadó, 1998.

Gárdonyi, 1946.

Gárdonyi Jenő (szerk.): *Budapesti Hivatali Útmutató*. Budapest, Budapesti Napilapok Fővárosi Szervezete, 1946.

Germuska, 2017.

Germuska Pál: Adalékok a magyarországi gazdasági intézményrendszer 1945–1948 közötti változásaihoz. In Bank Barbara–Germuska Pál (szerk.): *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017.

Gerzenzon–Iszajev–Pijontovszkij–Utyevszkij, 1951.

A. Gerzenzon–M. Iszajev–A. Pijontovszkij–B. Sz. Utyevszkij: *Szovjet büntetőjog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1951.

Gidófalvy, 1947.

Gidófalvy Elemér: Recenzió Batirjov–Szitnyin: A Szovjetunió pénzügyi és hitelrendszere című könyvéről. *Közgazdasági Szemle* 1947/1–2. szám. január–február.

Gönczöl–Lábán, 1956.

Gönczöl Ferenc–Lábán József: A mezőgazdasági jövedelemadó új rendszere. I. *Közgazdasági Szemle*, III. évfolyam, 7–8. szám, 1956. július–augusztus.

Gönczy, 1993.

Gönczy Árpád: A magyarországi hatósági élelmiszer-ellenőrzés kialakulása és rövid története. *Élelmiszervizsgálati Közlemények*, 1993. (különszám).

Gyarmati, 2002.

Gyarmati György: *A politika rendőrsége Magyarországon a Rákosi-korszakban*. Habilitációs Füzetek 1. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2002.

Gyarmati, 2011.

Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2011.

Györgyi, 1996.

Györgyi Kálmán: 125 éves az ügyészség. *Magyar Jog*, 1996/9.

Hack, 2007.

Hack Péter: *A büntető igazságszolgáltatás szervezete. Függetlenség, számonkérhetőség, és a büntetőeljárás rendje*. PhD értekezés, kézirat. Budapest, ELTE ÁJK Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék, 2007. <https://adoc.pub/hack-peter-temavezet-dr-erdei-arpad.html> (Utolsó letöltés ideje: 2020. augusztus 27.)

Hoffmann, 1905.

Hoffmann Mihály: *A jövedéki büntetőtörvények és a jövedéki büntetőeljárás*. Budapest, Adóügyi Szaklap, 1905.

Honvári, 1997.

Honvári János: Magyarország gazdasági fejlődése a II. világháború után. In Honvári János (szerk.): *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Budapest, Aula Kiadó, 1997.

Honvári, 2013.

Honvári János: *XX. századi magyar gazdaságtörténet*. Győr, Universitas–Győr Nonprofit Kft, 2013.

Horgosi, 1960.

Horgosi György: *Árdrágító és közellátás elleni bűncselekmények*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1960.

Horváth, 2013a.

Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2013.

Horváth, 2013b.

Horváth Attila: A szovjet típusú diktatúra büntetési rendszere. In Máthé Gábor, Révész T. Mihály, Gosztonyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Paregra – Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. <https://mek.oszk.hu/14900/14908/14908.pdf> (Utolsó letöltés ideje: 2020. augusztus 27.)

Horváth, 2014.

Horváth Attila: Büntető eljárásjog, különös tekintettel a koncepciós perekre a szovjet típusú diktatúra időszakában. In Hack Péter–Koósné Mohácsi Barbara (szerk.): *Emberk őrzője. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.

Horváth, 2015.

Horváth Attila: Koncepciós perek Magyarországon. *Bonum Publicum*, 2015/11. szám. <https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdfjs/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/30294/15bonumpublikum.pdf?sequence=5&isAllowed=y> (Utolsó letöltés ideje: 2020. augusztus 27.)

Huszi, 2016.

Huszi Ernő: Hetven éves a magyar forint. *Pénzügyi Szemle*, 2016/4. szám.

Izsák, 1998.

Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig. Magyarország története 1944–1990*. Budapest, Kulturtrade Kiadó, 1998.

Kahler, 1993.

Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon*. Budapest, Zrínyi Könyvkiadó, 1993.

Kardos, 1960.

Kardos Kálmán: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (1945–1949). *Levéltári Híradó*, 1960/2. szám.

Katona, 2013.

Katona Klára: A bírói függetlenség semmissé tétele. *Archívnet*, 13. évfolyam, 2013/4. szám. https://archivnet.hu/politika/a_biroi_fuggetlenseg_semmissse_tetele.html (Utolsó letöltés ideje: 2020. augusztus 27.)

Kárpáti, 1955.

Kárpáti László: Alkalmazzuk büntető jogszabályainkat osztályharcos szellemben. *Rendőrségi Szemle*, 1955/12. szám.

Kertész, 1993.

Kertész Imre: A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium és az ügyészségek. *Magyar Jog*, 1993/10. szám.

Király, 2003.

Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Kisfaludy, 1942.

Kisfaludy Imre: *Árdrágító visszaélések a tejgazdaságban és a legújabb tejtrendelet részletes magyarázata*. Pécs, Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt., 1942.

Kiss, 1993.

Kiss Anna: Elképzelések az ügyészség helyéről és szerepéről. In Pusztai László (szerk.): *Kriminológiai és kriminalisztikai Évkönyv*, Budapest, Ikva Könyvkiadó 1993.

Kiss, 1997a.

Kiss István Géza: Határőrség. In Sipos Péter (főszerk.): *Magyarország a második világháborúban*. Petit Budapest, Real Könyvkiadó, 1997.

Kiss, 1997b

Kiss István Géza: Vámórség. In Sipos Péter (főszerk.): *Magyarország a második világháborúban*. Petit Budapest, Real Könyvkiadó, 1997.

Kolontári, 2015.

Kolontári Attila: A Szovjetunió a II. világháború után. Gazdaság, külpolitika, hatalmi harcok. *Korunk*, 25. évfolyam, 2015/5. szám.

Kovács, 1987.

Kovács Kálmán: A jogalkotás kezdetei a felszabadult Magyarországon (1944–1946). *Jogtudományi Szemle*, 1987/2.

Kovács, 2008.

Kovács Tamás: Tervezet a rendőrség 1945-ös újjászervezéséhez. *Archívnet*, 8. évfolyam, 2008/4. szám.

http://www.archivnet.hu/politika/tervezet_a_rendorseg_1945os_ujjaszervezeséhez.html?oldal=1 (Utolsó letöltés: 2019. július 12.)

Kovácsics, 2000.

Kovácsics Iván (szerk.): *Emlékkönyv a Vám- és Pénzügyőrség történetéről 1867–2000*. Budapest, VIVA Média Holding, 2000.

Köpf, 2003.

Köpf László: *Fejezetek a magyar vámigazgatás és a pénzügyőrség történetéből*. Budapest, TipicoDesign Kft, 2003.

Laky, 1929.

Laky Dezső: Az általános forgalmi adó Budapesten 1921–1927. *Statisztikai Közlemények*, 57. kötet, 1929/3. szám.

Lenin, 1949.

Lenin, Vlagyimir Iljics: *Válogatott művek. II. kötet*. Budapest, Szikra, 1949.

Lentner, 2019a.

Lentner Csaba: A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2019.

Lentner, 2019b.

Lentner Csaba: Szemelvények a magyar jegybanki szabályozás második világháború utáni történetéből a kétszintű bankrendszer megszüntetésétől a kétszintű bankrendszer visszaállításáig. *Jogtörténeti Szemle*, 2019/1.

Ligeti, 2003.

Ligeti Katalin: A magyar büntetőjogtudomány a kiegyezéstől napjainkig. *Jogtörténeti Szemle*, 2003/2. szám.

Majoros, 2003.

Majoros Krisztina: *A múlt század jeles magyar közgazdásza: Varga István*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, 2003. <http://docplayer.hu/9010881-A-mult-szazad-jeles-magyar-kozgazdasza-varga-istvan-1897-1962.html> (Utolsó letöltés: 2019. március 17.)

Markovits, 1948.

Markovits Jenő: A szociálista állam pénzreformja. *Közgazdasági Szemle*, 1948/1.

Marton, 2012.

Marton Ádám: Infláció, fogyasztói árak Magyarországon a II. világháború után (1945–1968). *Statisztikai Szemle*, 90. évfolyam, 5. szám, 2012. május. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2012/2012_05/2012_05_001.pdf (utolsó letöltés: 2019. 01.23.)

Mádai, 1956.

Mádai Lajos: A bűnügyi statisztika időszerű kérdései. *Jogtudományi Közlöny*, 1956/7. szám.

Menysagin, 1951.

Menysagin, V. D.: *Szovjet büntetőjog – Általános rész*. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1951.

Meznerics, 1970.

Meznerics István: A devizagazdálkodás érdekeit sértő cselekmények és azok szankcionálása (Devizabüntettek, devizasabállysértések, devizabírságok). In Szatmári Lajos (szerk.): *Pénzügyi büntettek és szabállysértések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1970.

Mihályi, 2018.

Mihályi Péter: *Rendszerváltás és elitcsere Magyarországon – 70 éve történt a magyarországi gyáripár államosítása*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság–Tudományi Intézet, 2018.

Mojzer, 1948.

Mojzer Antal: Csempészet. *Magyar Rendőr*, 1948/2. szám.

Molnár, 2003.

Molnár János: A gazdasági rendőrség megalakulásának körülményei. *Sic itur ad astra*, 2003/2–3. szám.

Molnár, 2010.

Molnár János: Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945–1948 között. *Múltunk*, 2010/4. szám.

Molnár, 2011.

Molnár Gábor Miklós: *Az adócsalás*. Doktori értekezés, 2011. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/molnar-gabor-miklos/molnar-gabor-miklos-vedes-ertekezes.pdf> (Utolsó letöltés: 2019. január 15.)

Mód, 1946.

Mód Aladár: Az újjáépítés gazdaságpolitikája. *Társadalmi Szemle*, 1946/1. szám.

Mód, 1947.

Mód Aladár: A költségvetési vita mérlege. *Társadalmi Szemle*, 1947/4. szám.

Müller, 2012.

Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2012.

Müller, 2013.

Müller Rolf: A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október–1948. szeptember). *Betekintő*, 2013/3. szám
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2013_3_muller2.pdf (utolsó letöltés: 2019. március 31.)

Müller, 2017.

Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2017.

Münnich, 1975.

Münnich Ferenc: A budapesti főkapitányság 1947. évi működéséről. *Belügyi Szemle*, 1975/4. szám.

Nagy B., 2007.

Nagy Botond: Vendégmunka és csempészet a 19. században. Kihágások a magyar–román határ Háromszék és Brassó vármegyei szakaszán az 1880-as években. *Korall*, 8. évfolyam, 30. szám, 2007. december.

Nagy I., 1954.

Nagy Imre: *Egy évtized. II. kötet*. Budapest, Szikra Kiadó, 1954.

Nagy J., 2002.

Nagy József: Kényszergazdálkodás a mezőgazdaságban a II. világháború után (1945–1948). *Agrártörténeti Szemle*, 2002/3–4. szám.

Nánási, 2001.

Nánási László: Magyarország ügyészségének vázlatos története a kezdetektől 1953-ig. *Ügyészek Lapja*, 2001/1. szám.

Nánási, 2009.

Nánási László: A magyar királyi ügyészség a II. világháború idején. In Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica: publicationes doctorandorum juridicorum*. Tomus IX., Fasciculus 1–14. Szeged, SZTE ÁJK, 2009.

Névai, 1948.

Névai László: Demokratikus elvek a Szovjetunió bírói szervezetében. *Jogtudományi Közlöny*, 1948/9–10. szám.

Névai, 1960.

Névai László: A magyar bírósági szervezet fejlődése a felszabadulás óta. *Jogtudományi Közlöny*, 1960/4. szám.

Okváth, 2000.

Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén”. Adalékok a Katpol történetéhez, 1945–1949. In Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi–korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

Ólmosi, 2006.

Ólmosi Zoltán: Tűzvész a Magyar Országos Levéltárban. *Archívnet*, 6. évfolyam. 6. szám. (2006) http://www.archivnet.hu/kuriozumok/tuzvesz_a_magyar_orzasgos_leveltarban.html (Utolsó letöltés: 2019. július 14.)

Olti, 1948.

Olti Vilmos: Új büntetőtörvénykönyv alkotásának szükségessége. *Jogtudományi Közlöny*, 1948/9–10. szám.

Ormos, 1993.

Ormos Mária: Hamis frankokkal teli bőröndök. In Gerő András (szerk.): *Skandalum – Magyar közéleti botrányok 1843–1991*. Budapest, T-Twins Kiadó, 1993.

Palasik, 2000.

Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

Papp, 2002.

Papp István: A begyűjtési minisztérium az 1956-os forradalom idején és a begyűjtési rendszer felszámolása 1956–57-ben. *Századok*, 2002/1.

Papp, 2013.

Papp Attila: Rendfenntartó és rendészeti szervek a népi demokrácia hajnalán, 1945–1950. *Kanizsa*, 2013. június 22. <http://archivum.kanizsaujsag.hu/hirek/15515/dr-papp-attila-rendfenntarto-es-rendeszeti-szervek-a-nepi-demokracia-hajnalan-1945-> (Utolsó letöltés: 2019. július 8.)

Parádi, 2003.

Parádi József: *Rendvédelem a határokon a XIX–XX. században. I. kötet. Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben*. Budapest, TipicoDesign Kft, 2003.

Pető, 2018.

Pető Andrea: A magyar büntetőjog szovjetizálása: egyéni közvetítők és intézményeik (1945–1961.) *Aetas*, 33. évfolyam 2018/2. szám.

Pető, 1962.

Pető István: A szocialista humanizmus a szovjet büntetőjog egyes alapelveinek tükrében. *Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis. Tomus IX*. Szeged, SZTE ÁJK, 1962. http://acta.bibl.u-szeged.hu/6307/1/juridpol_009_fasc_002_001-028.pdf (Utolsó letöltés: 2019. október 26.)

Pető–Szakács, 1985.

Pető Iván–Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985.

Petrovskij, 1949.

Petrovskij, D.: A népi demokrácia országainak gazdasági föllendülése. *Magyar–Szovjet Közgazdasági Szemle*, III. évfolyam 1–6. szám, 1949. január–június.

Prukner, 2013.

Prukner Attila: *A magyar vám- és pénzügyőr szervezetek tevékenysége 1867–2010 között*. Doktori (PhD) értekezés. (kézirat) Budapest, 2013. <http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/9955/Prukner%20Attila%20I%3%b3zsef%20%20c3%a9rtekez%3%a9s?sequence=1&isAllowed=y> (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 15.)

Rainer, 2002.

Rainer M. János: Magyarország a Szovjetunió árnyékában. In Püski Levente és Valuch Tibor (szerk.): *Mérlegen a XX. századi magyar történelem – értelmezések és értékelések*. Debrecen, Debreceni Egyetem BTK Történelmi Intézete és az 1956-os Intézet, 2002.

Ránki, 1963.

Ránki György: *Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában*. Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Közgazdasági és Jogi Kvk., Budapest, 1963.

Rédei, 1959.

Rédei Aranka: A közellátás és a központi készletgyűjtés rendszere a Magyar Tanácsköztársaságban. In *Közgazdasági Szemle*, 1959/3. szám.

Révész, 2003.

Révész Béla: Az osztályharc szellemében társadalmi egység nem fog kifejlődni. *Beszélő*, 8. évfolyam, 2003/6. szám. <http://beszelo.c3.hu/03/06/08revesz.htm> (Utolsó letöltés: 2019. október 26.)

Ries, 1948.

Ries István: A Magyar Dolgozók Pártja és az Igazságügy. *Jogtudományi Közlöny*, 1948/11–12. szám.

Rigó, 2011.

Rigó Róbert: *Elitváltás Kecskeméten (1938–1948)*. Bölcsészdoktori értekezés. (kézirat) Kecskemét, 2011. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/16154/rigo-robot-phd-2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Utolsó letöltés: 2019. július 12.)

Romsics, 1999.

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.

Ruszoly, 2002.

Ruszoly József: Budapesti Közellátási Kormánybiztosság (1945). In Tóth Károly (szerk.): *In memoriam Nagy Károly egyetemi tanár, 1932-2001*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica. 61. Tom. 1–26. Fasc. Szeged, SZTE ÁJK, 2002. http://acta.bibl.u-szeged.hu/71119/1/juridpol_061_321-338.pdf (Utolsó letöltés: 2019. október 26.)

Sarkadi, 1956.

Sarkadi István: Egy nemzetközi csempésbanda felszámolásának tanulságai. *Rendőrségi Szemle*, 1956/3. szám.

Schlett, 2015.

Schlett András: *A magyar tanulópénz – Hiperinfláció és stabilizáció Magyarországon 1945–46-ban*. (kézirat) 2015.

Schultheisz, 1953.

Schultheisz Emil: *A büntetés kiszabása*. Budapest, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1953.

Schwartz, 1946.

Schwartz Tibor: Az adózás és az orvosok. *Orvosok lapja*, 1946/9. szám.

Serfőző, 1998.

Serfőző Zoltán: Az 1945–46. évi infláció és a nemzetgyűlés. In Makk Ferenc (szerk.): *Acta Historica. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae*. (Tomus CVII), 1998.

Simon–Kálmán, 1953.

Simon László–Kálmán Ottó: Államkölcönkötvény hamisítás nyomozása. *Rendőrségi Szemle*, 1953/9. szám.

Sipos, 1997.

Sipos Péter: Jurcsek-terv. In Sipos Péter (főszerk.): *Magyarország a második világháborúban*. Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 1997.

Srágli, 2005.

Srágli Lajos: Az amerikai tőke és sorsa a magyarországi olajiparban (1899–1989). *Külügyi Szemle*, 2005/3–4.

Suba, 1998.

Suba János: Magyarország határán végzett aknatelepítési munkálatok műszaki-technikai biztosítása 1950-ben. *Új Honvédségi Szemle*, 52. évfolyam. 1988/8. szám.

Suba, 2014.

Suba János: A vasfüggöny kiépítése és felszámolása a déli határszakaszon (1949–1956). *Köztes-Európa Társadalomtudományi folyóirat*, 2014/1. szám. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekke/article/view/12645> (Utolsó letöltés: 2019. 10.26.)

Suba, 2017.

Suba János: Határvadászok I. – A M. kir. Honvédség határszolgálatára 1938-39. *Közép-Európai Közlemények*, 2017/4. szám.

Surányi-Unger, 1936.

Surányi-Unger Tivadar: *Magyar nemzetgazdaság és pénzügy*. Budapest, Gergely R. Könyvkereskedése, 1936.

Szabó, 2017.

Szabó Andrea: A pénzügyi igazgatás szervezeti keretei egykor és most a rendészeti feladatok tükrében. In: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2017.

Szabó, 1948.

Szabó Imre: Feladataink a jogászképzés terén. *Jogtudományi Közlöny*, 1948/9–10. szám

Szendiné, 1995.

Szendiné Orvos Erzsébet: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága iratai a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban. In Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, XXII.* Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 1995.

<http://hbml.archivportal.hu/data/files/145056331.pdf> (Utolsó letöltés: 2019. július 15.)

Szentpáli, 1975.

Szentpáli István: A Gazdasági Rendészeti Osztály megszervezéséről és tevékenységéről (1945–1948). *Belügyi Szemle*, 1975/ 4. szám.

Székely, 1956.

Székely János: Büntetés-e az elkobzás? *Jogtudományi Közlöny*, 1956/8. szám.

Szigetvári, 2017.

Szigetvári Oszkár: Nyomozó tevékenység a Magyar Királyi Pénzügyőrségnél. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXVII. évfolyam. 2017/54. szám.

Szilágyi, 1959.

Szilágyi József: Az adócsalás büntette. In *Rendőrségi Szemle*, 1959/11. szám.

Szirmai, 1946a.

Szirmai Zsolt: Szemle. In: *Jogtudományi Közlöny*, 1946/15–16. szám. http://real-j.mtak.hu/2208/1/JogtudomanyiKozlony_1946.pdf (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 25.)

Szirmai, 1946b.

Szirmai Zsolt: Szemle. In: *Jogtudományi Közlöny*, 1946/23–24. szám. http://real-j.mtak.hu/2208/1/JogtudomanyiKozlony_1946.pdf (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 25.)

Szita, 1947.

Szita János: A gazdasági helyzet. *Társadalmi Szemle*, 1947/2. szám.

Szolnoki–Pusztai, 1970.

Szolnoki Erzsébet–Pusztai Piroska: Népgazdaságunk büntetőjogi védelmének egyes jellemző vonásai a felszabadulástól a Btk-ig. In *A IX.-ik Országos Tudományos Diákköri Konferencián bemutatott és díjat nyert dolgozatok. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juvenum, Sectio Juridica et Politica. Tomus: IV.* Szeged, JATE ÁJK, 1970.

Szőcs, 1971.

Szőcs Ferenc: A csengeri razzia. *Hadtörténelmi Közlemények*, XVIII. évfolyam, 1971/3. szám.

Szücs, 1947.

Szücs János: A készülő büntetőkódex és a politikai bűncselekmények. *Jogtudományi Közöny*, 1947/19–20. szám.

Takács, 1970.

Takács György: A pénzügyi büntetőjog kifejlődése. In Szatmári Lajos (szerk.): *Pénzügyi büntettek és szabálysértések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1970.

Tasnády, 1948.

Tasnády László: Előszó. In Bendefy László (szerk.): *Jelentés a jövedéki mélykutatás 1947/1948. évi munkálatairól*. Budapest, Magyar Pénzügyminisztérium, 1948.

Tomka, 2000.

Tomka Béla: *A magyarországi pénzintézetek rövid története 1936–1947*. Budapest, Aula Kiadó, 2000.

Tóth, 1988.

Tóth Árpád: A hatósági árszabályozás és az árdrágító visszaélések problémái az első világháború idején Magyarországon. In Tóth Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Meznerics Iván egyetemi tanár születésének 80. évfordulójára. Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Tomus XXXVIII.* Szeged, JATE ÁJK, 1988.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/37703/1/juridpol_038.pdf (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 25.)

Tóth, 1996.

Tóth Mihály: *Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban*. Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1996.

Tóth J., 2008.

Tóth J. Zoltán: A halálbüntetésre vonatkozó magyarországi szabályozás a rendes és a rendkívüli büntetőjogban a II. világháborút követő években, valamint az államszocializmus első évtizedében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2008/1. szám.

Tóth J., 2017.

Tóth J. Zoltán: A rögtönbíráskodás története Magyarországon a XIX–XX. században. *Iustum Aequum Salutare*, XIII. évfolyam. 2017/ 4. szám. http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20174sz/11_TohtJZ_IAS_2017_4.pdf (Utolsó letöltés ideje: 2019. augusztus 17.)

Varga, 1964.

Varga István: *Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964.

Varga, 2017.

Varga Norbert: Árdragító visszaélések a Szegedi Ítéltábla gyakorlatában az 1920. évi XV. tc. alapján. In Homoki-Nagy Mária (főszerk.): *Forum. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica*. VII. évfolyam. 2. szám, Szeged, JATE ÁJK, 2017.

Varsányi, 2015.

Varsányi Erika: A húsipari dolgozók „kirakatpere”. *Betekintő*, 2015/2. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2015_2_varsanyi.pdf (Utolsó letöltés ideje: 2019. augusztus 17.)

Vági, 1946.

Vági József: Pengővalorizáció. *Jogtudományi Közlöny*, I. évfolyam, 1946/1–2. szám.

Vágó, 1947.

Vágó József: Infláció – stabilizáció. In Kügyi Virágh László (szerk.): *Magyar Gazdasági Évkönyv 1945–1947*. Budapest, 1947.

Vida, 1955.

Vida Ferenc: A gazdasági büntettek üldözése fejlődésünk új szakaszában. (Vitacikk) *Jogtudományi Közöny*, 1955/2. szám.

Wiener, 1982.

Wiener A. Imre: Gazdasági büntetőjogunk történeti áttekintése. *Jogtudományi Közöny*, 1982/10.

Wiener, 1985.

Wiener A. Imre: *Gazdaságigazgatás – büntetőpolitika*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985.

Wiener, 1986.

Wiener A. Imre: *Gazdasági bűncselekmények*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1986.

Wiener, 1992.

Wiener A. Imre: Kerettényállások és büntetőjogi garanciák. In Tóth Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Tomus XLI*. Szeged, JATE ÁJK, 1992. http://acta.bibl.u-szeged.hu/6744/1/juridpol_041_615-629.pdf (Utolsó letöltés: 2019.08.17.)

Zelovich, 1946.

Zelovich László: Az 1946. évi magyar stabilizáció. *Társadalmi Szemle*, I. évfolyam 10. szám, 1946.

Zinner, 1991.

Zinner Tibor: „Igazságszolgáltatók a pártállam örökösei között” *Bírák Lapja*, 1991/2.

Zóbel, 1953.

Zóbel Lajos: Vám-bűncselekmények. *Rendőrségi Szemle*, 1953/11. szám.

Zóbel, 1957.

Zóbel Lajos: Vámbűntettek és nyomozásuk. *Rendőrségi Szemle*, 1957/6. szám.

X. Függelék

1. sz.

1. Az állami költségvetés kiadásai 1946-ban⁹³⁰

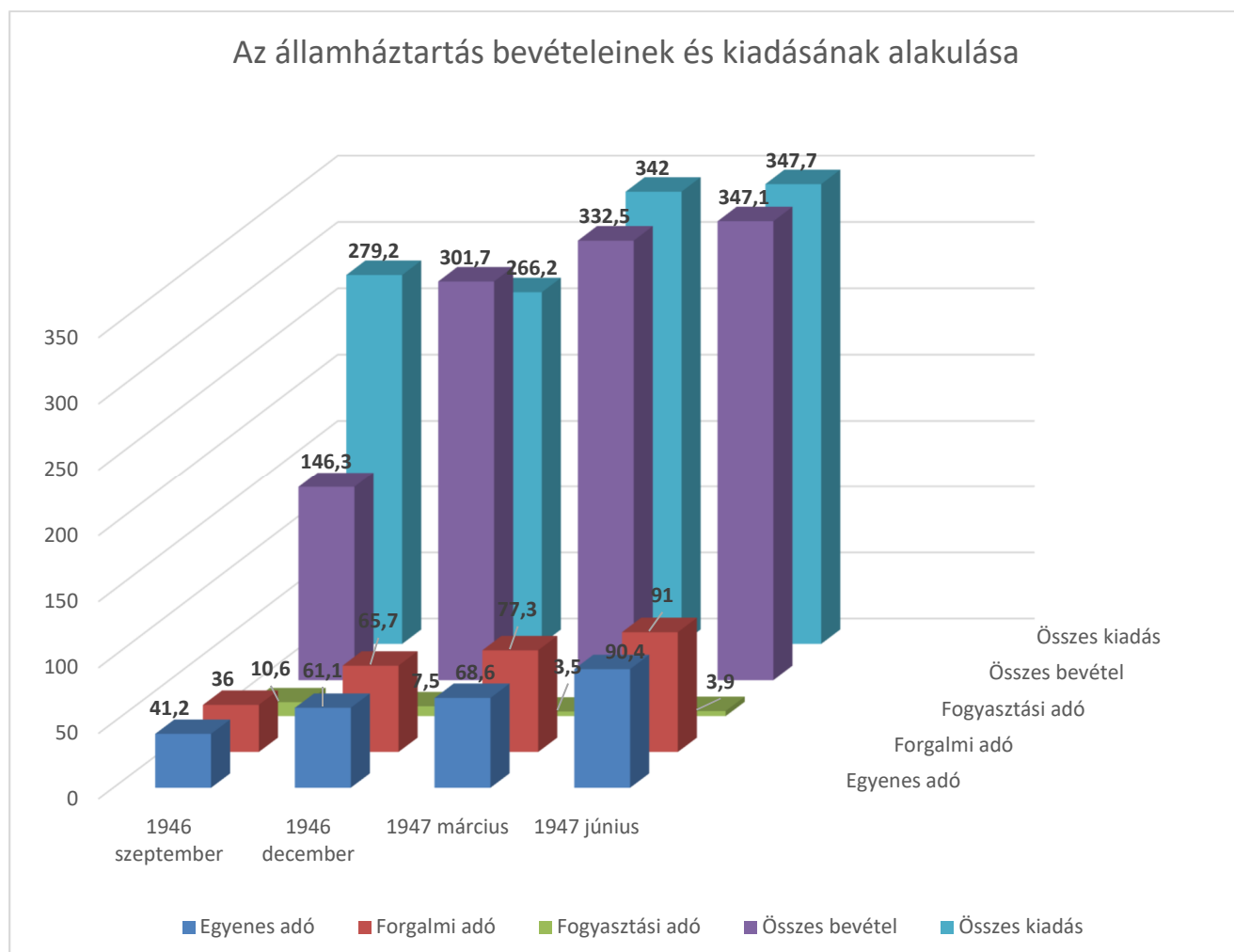
⁹³⁰ Saját szerkesztés. Adatok forrása: Ausch, 1958. 97. Az adatokat közli továbbá: Serfőző, 1998. 73–82.

2. sz.

Államháztartási bevételek megoszlása 1946 VIII. 1-31-ig	
Egyenesadók	24,44 %
Forgalmiadók	23,13 %
Illetékek	3,61 %
Fogyasztási adók	5,31 %
Cukoradó	2,98 %
Szeszegyedáruság	6,78 %
Vámjövedék	0,20 %
Dohányjövedék	18,18 %
Sójövedék	1,21 %
Sacharin	0,01 %
Újjáépítési sorsjáték	0,03 %
Tárcabevételek	14,12 %
Összesen:	100 %

Forrás: Zelovich, 1946. 709.

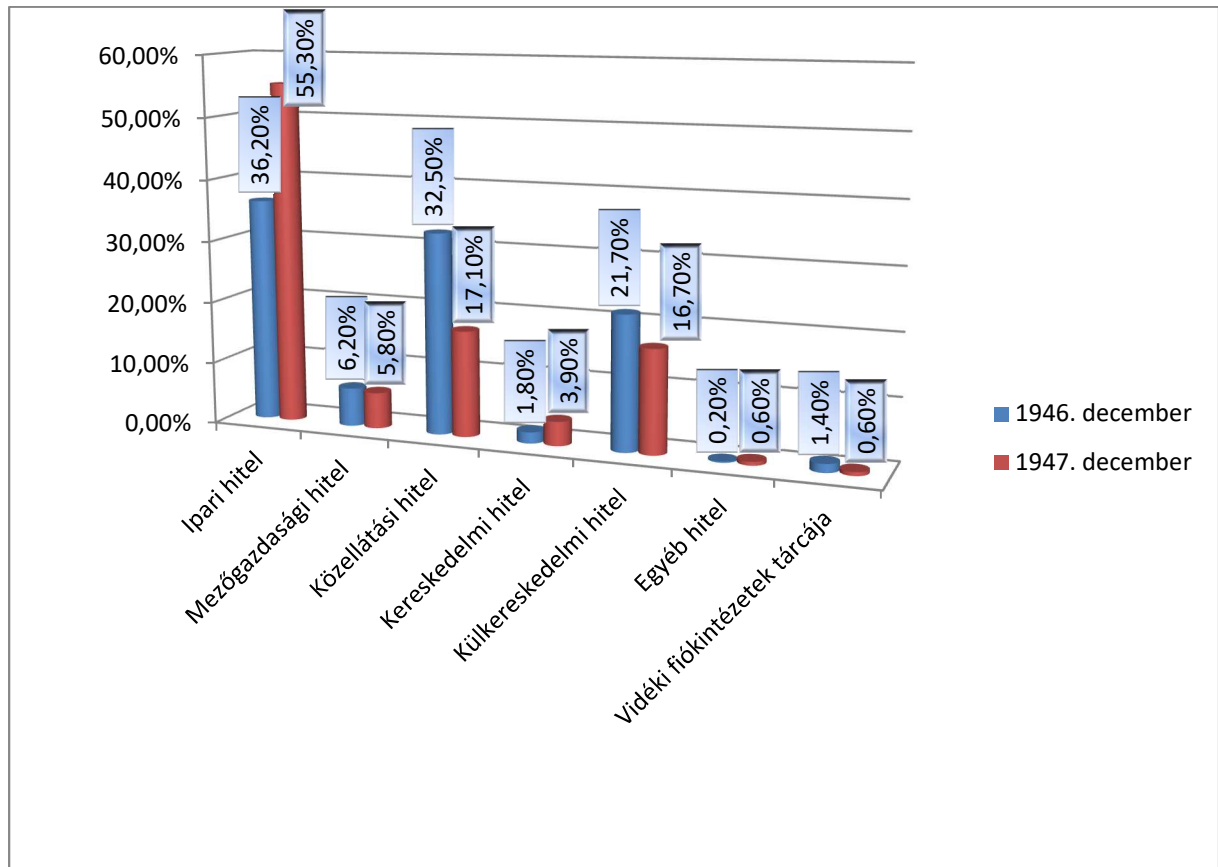
3. sz.

Forrás: a szerző saját szerkesztése⁹³¹

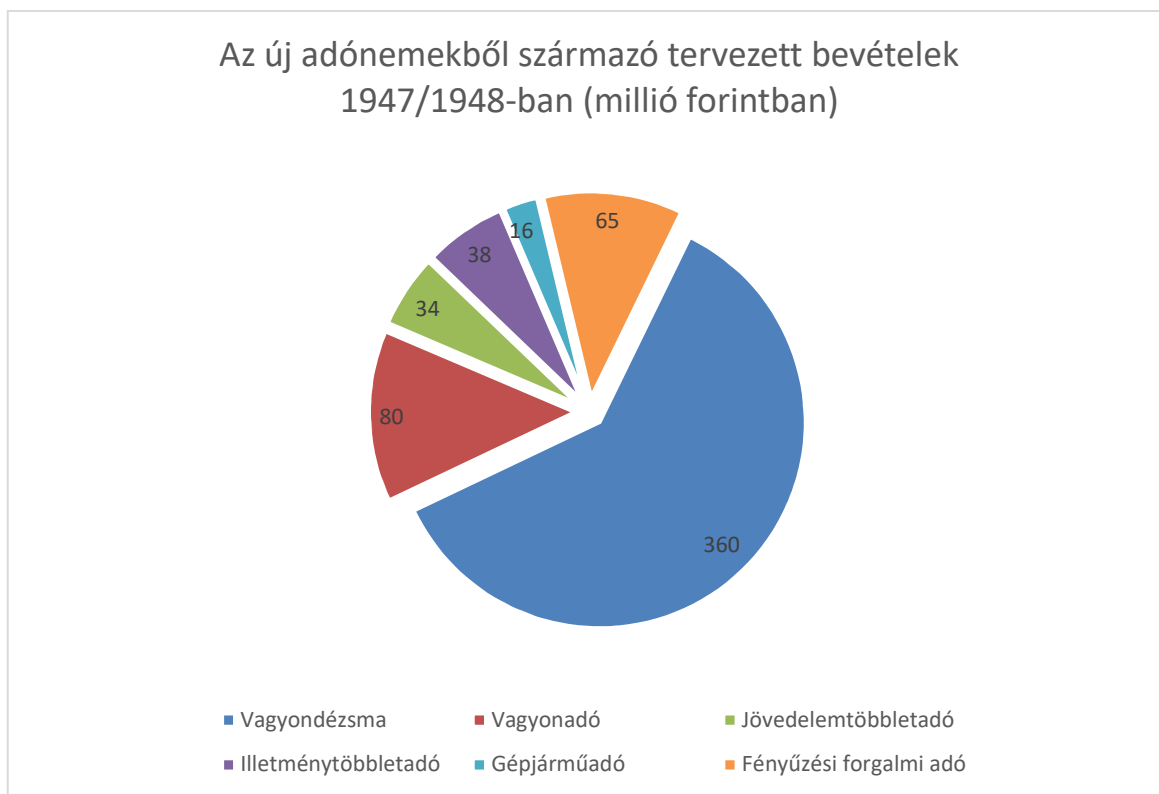
⁹³¹ Adatok forrása: Berei, 1947. 486.

4. sz.

1. A Magyar Nemzeti Bank hitelforgalma 1946⁹³²

⁹³² Saját szerkesztés. Adatok forrása: Gazdaságstatisztikai Tájékoztató, 1948. 73.

5. sz.

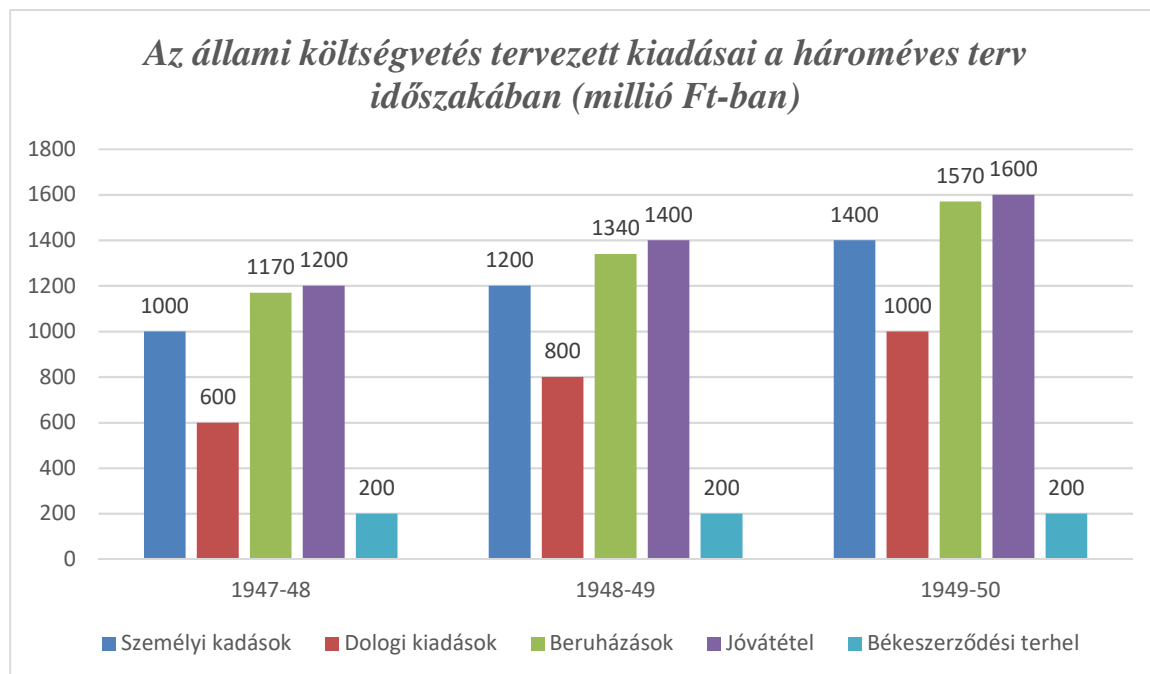
Forrás: a szerző saját szerkesztése⁹³³

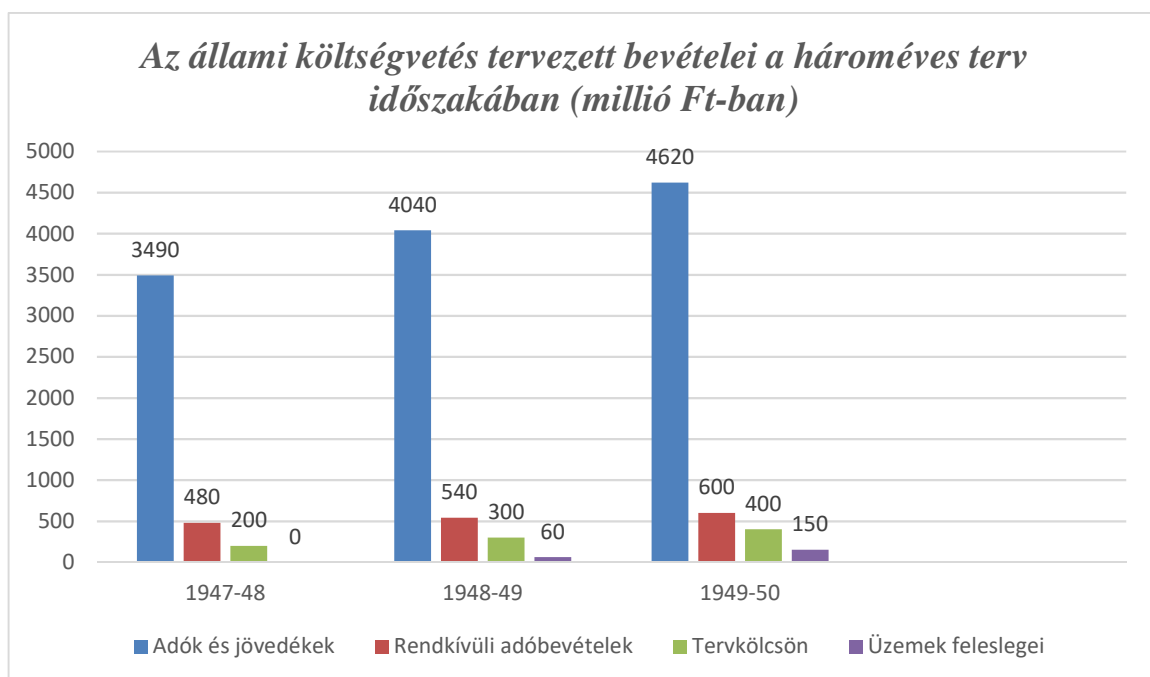
⁹³³ Antos, 1948. 107.

6. sz.

Forrás: a szerző saját szerkesztése⁹³⁴⁹³⁴ Adatok forrása: Antos, 1947. 98.

7. sz.

Forrás: a szerző saját szerkesztése⁹³⁵

⁹³⁵ Adatok forrása: Antos, 1947. 98.

Összefoglaló

A második világháborút követő időszakban a háborús pusztítás, az ennek következtében parlagon maradó szántóföldek, az ipari üzemek pusztulása, a termelés leállása, a megszálló szovjet hadsereg ellátása, a jótételi kötelezettségek, valamint a világ eddig ismert legnagyobb mértékű inflációja mind-mind óriási terhet jelentett az ország számára, romba döntve annak gazdaságát. A helyzet megoldásához gyors és radikális intézkedésekre volt szükség, azonban az állami beavatkozás módjának és mértékének tekintetében a politikai pártok álláspontjai eltérőek voltak.

A hatalmat 1945 után megszerző Magyar Kommunista Párt politikája alapvetően a tulajdonviszonyok megváltoztatásának, a társadalmi szerkezet erőszakos átalakításának célját szolgálta, annak eszközévé vált. Az új gazdasági rend biztosításában pedig a rendőrség és más szervek, így a pénzügyőrség is részt vett.

Az 1945 és 1956 közötti pénzügyi bűncselekmények megítélésének kérdése a történeti kutatások mindeddig mostohán kezelt területe. Ezt mutatja, hogy a témával kapcsolatban részletes, összegző tanulmány vagy monográfia még nem jelent meg. Dolgozatomban az 1945 és 1956 közötti időszakban elkövetett pénzügyi bűncselekmények – ezek között a pénzhamisítás, az árrágító visszaélések, a devizabűntettek, az adócsalás és a csempészet – megítélésével, minősítésével és felderítésével foglalkozom. Azt vizsgálom, hogy hogyan tudta felhasználni a berendezkedő kommunista elit a gazdasági és jogi szabályozókat saját hatalma kiépítése, megszilárdítása céljából, s mindez a társadalmat milyen mértékben érintette.

A kutatás során többek között arra kerestem a választ, hogy a kommunista hatalom a pénzügyi igazgatás során miként alakított ki olyan jogszabályi környezetet, amely a társadalom bármely tagja számára magában rejtette a bűncselekmény elkövetésének lehetőségét. Vizsgálom továbbá, hogy felderítése és megítélése milyen előzetes koncepciókra épült, valamint, hogy a pénzügyi bűncselekmények miatt lefolytatott eljárásoknak volt-e szerepe a társadalom szerkezetének erőszakos megváltoztatásában.

A rendelkezésre álló szakirodalom feldolgozásán túl, a dolgozat elkészítéséhez jelentős mennyiségű, a korszakot meghatározó gazdaságirányítási, pénzügyigazgatási és büntetőjogi jogszabályt tekintettem át és építettem be az értekezésbe, a jogalkotási folyamatokat, az egyes bűncselekményi tényállások sajátosságait, a jogalkalmazás visszásságait, és a felderítések módját egyaránt példákkal, esettanulmányokkal igyekeztem szemléletesebbé tenni. Mindehhez sajtóanyagokat és levéltári forrásokat egyaránt felhasználtam.

Abstract

The devastation of World War II and its consequences, i.e. the land that was left fallow, the destruction of industrial factories, the breakdown of production, the mandatory supply of the occupying Soviet army, the reparation obligations and the highest inflation rate known to date, all together put an enormous burden on Hungary, that eventually crashed its economy.

Rapid and radical measures were needed to resolve this situation, but the views of the political parties were different differed in how, by what means, and in what degree of state intervention

The purpose of economic policy of the Hungarian Communist Party, which gained power after 1945, was essentially to change ownership, to force the social structure, and to become its instrument. Police and other organizations, including the Financial Guard, were involved in maintaining the new economic order.

The issue of the judgment of financial crimes between 1945 and 1956 has been a neglected field of historical research, since a detailed summary or monograph on the subject has not yet been published. In my dissertation I dealt with assessment, classification and detection of financial crimes committed between 1945 and 1956, including counterfeiting, price-fixing abuses, foreign exchange crimes, tax fraud and smuggling. I examined how the settling communist elite was able to use economic and legal regulators to build and consolidate its own power, and how the society was affected by it.

In the course of my research, I sought, among other things, the answer to how the communist power, through the financial administration, created a regulatory environment that entailed the possibility of committing a crime for any member of the society. I also examined what preliminary concepts were used to detect and judge the crime, and whether the proceedings for financial crimes had played a role in forcibly changing the structure of the Hungarian society.

In addition to processing the available literature, I reviewed and incorporated a significant amount of economic management, financial administration and criminal law legislations that defined the period. I also tried to illustrate with case studies the legislative processes, the peculiarities of each criminal situation, the maladministration. and the method of investigation.

I used both press materials and archival sources.